

**Ghidul
Drepturilor
Omului
pentru
para-juriști**

Chișinău, 2017

Manualul a fost elaborat în cadrul proiectului *"Suport pentru reconceptualizarea resurselor informaționale utilizate de către para-juriști"*, implementat de către Institutul de Reforme Penale cu sprijinul Departamentului Justiție și Drepturile Omului al Fundației Soros-Moldova, în cadrul Parteneriatului regional pentru abilitarea juridică a categoriilor sociale defavorizate din Moldova, finanțat de către Fundațiile pentru o Societate Deschisă.

Autori:

Tatiana CERNOMORIȚ, doctorandă, Facultatea sociologie, Universitatea de Stat din Moldova, expertă în domeniul drepturilor persoanelor vulnerabile (**cap.1-4**);

Arina ȚURCAN, avocată, expertă Institutul de Reforme Penale (**cap. 5-8**);

Victor ZAHARIA, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova; Director, Institutul de Reforme Penale (**cap.9-12**).

Responsabili de actualizarea ediției din 2011:

cap. 1-4 - **Arina ȚURCAN** avocată, expertă Institutul de Reforme Penale.

Responsabil de conceptul de actualizare al ediției:

Victor ZAHARIA, Director, Institutul de Reforme Penale

Coordonator al ediției actualizate:

Olga RABEI, directoare de proiect, Institutul de Reforme Penale

Prezentul Ghid a fost elaborat în anul 2014, fiind actualizat în conformitate cu prevederile legislației în vigoare la data de 01.07.2017

© Toate drepturile asupra manualului sunt rezervate Institutului de Reforme Penale (IRP) și Fundației Soros-Moldova. Atât publicația, cât și fragmente din ea nu pot fi reproduse fără indicarea sursei. Opiniile exprimate în acest ghid aparțin autorilor care își asumă responsabilitatea pentru ele și nu reflectă în mod necesar opinia Institutului de Reforme Penale sau a Fundației Soros-Moldova.

Cuprins

1. CE ESTE DREPTUL LA EDUCAȚIE?	7
1.1. Prevederi internaționale	7
1.2. Cadrul normativ-juridic național	9
1.3. TABEL: Dreptul la educație.....	16
1.4. Studii de caz	23
1.5. Documentarea cazului de încălcare a dreptului la educație.....	27
2. CE ESTE DREPTUL LA MUNCĂ?	29
2.1. Prevederi internaționale	32
2.2. Cadrul normativ-juridic național	34
2.3. TABEL: Dreptul la muncă și la protecția muncii	38
2.4. Studii de caz	43
2.5. Documentarea cazului de încălcare a dreptului la muncă	46
3. CE ESTE DREPTUL LA ASISTENȚĂ SOCIALĂ?	48
3.1. Prevederi internaționale	50
3.2. Cadrul normativ-juridic național	50
3.3. TABEL: Dreptul la asistență socială	54
3.4. Studiu de caz	56
4. CE ESTE DREPTUL LA SĂNĂTATE ȘI ASISTENȚĂ MEDICALĂ?	58
4.1. Prevederi internaționale	58
4.2. Cadrul normativ-juridic național	59
4.3. TABEL: Dreptul la sănătate și asistență medicală	63
4.4. Studii de caz	69
5. CE ESTE DREPTUL LA LIBERTATEA DE GÂNDIRE, DE CONȘTIINȚĂ ȘI DE RELIGIE?	72
5.1. Prevederi internaționale	74
5.2. Cadrul normativ-juridic național	75
5.3. Cazuri de încălcare a dreptului la libertatea de gândire, de conștiință și de religie.....	76
5.4. TABEL: Libertatea de gândire, de conștiință și de religie.....	77
5.5. Studii de caz	81
5.6. Documentarea cazurilor de încălcare a dreptului la libertatea de gândire, de conștiință și de religie	85
6. PREVENIREA TRAFICULUI DE FIINȚE UMANE	86

6.1.	Prevederi internaționale	86
6.2.	Cadrul normativ-juridic național	87
6.3.	Formele traficului de ființe umane	89
6.4.	Drepturi specifice victimelor traficului de ființe umane	90
6.5.	TABEL: Traficul de ființe umane	93
6.6.	Studiu de caz	96
6.7.	Documentarea cazurilor de trafic de ființe umane	97
6.8.	Sfaturi utile pentru para-jurist în relația cu beneficiarul	98
7.	CE ESTE DREPTUL LA EGALITATE ȘI NEDISCRIMINARE?	99
7.1.	Componentele discriminării	101
7.2.	Prevederi internaționale	106
7.3.	Cadrul normativ-juridic național	106
7.4.	TABEL: Dreptul la egalitate și nediscriminare	112
7.5.	Studii de caz	115
7.6.	Specificul documentării cazurilor de discriminare	117
8.	CE ESTE DREPTUL LA PROTECȚIE ÎMPOTRIVA VIOLENȚEI ÎN FAMILIE?	119
8.1.	Prevederi internaționale	121
8.2.	Cadrul normativ-juridic național	123
8.3.	Formele violenței în familie	124
8.4.	Măsuri de protecție a victimelor violenței în familie	125
8.5.	TABEL: Violența în familie	129
8.6.	Studii de caz	134
8.7.	Documentarea cazurilor de violență în familie	136
9.	CE ESTE DREPTUL DE A NU FI SUPUS TORTURII ȘI ALTOR RELE TRATAMENTE?	138
9.1.	Prevederi internaționale care interzic tortura și relele tratamente	140
9.2.	Cadrul normativ-juridic național de prevenire și combatere a torturii	141
9.3.	Cazuri de încălcare a dreptului de a nu fi supus torturii și altor rele tratamente	143
9.4.	TABEL: Dreptul de a nu fi supus torturii și altor rele tratamente	145
9.5.	Studii de caz	148
9.6.	Rolul para-juristului în asigurarea și protecția dreptului de a nu fi supus torturii și altor rele tratamente	149
9.7.	Anexă: Model de plângere	150
10.	CE ESTE DREPTUL LA LIBERTATE ȘI SIGURANȚĂ?	151
10.1.	Cadrul normativ-juridic național	152

10.2.	Cazuri de încălcare a dreptului la libertate și siguranță	157
10.3.	TABEL: Dreptul la libertate și siguranță	159
10.4.	Studiu de caz	163
10.5.	Rolul para-juristului în asigurarea dreptului la libertate și siguranță	165
11.	CE ESTE DREPTUL LA UN PROCES ECHITABIL?	166
11.1.	Prevederi internaționale privind dreptul la un proces echitabil și accesul la justiție...	166
11.2.	Cadrul normativ-juridic național privind dreptul la un proces echitabil și accesul la justiție	175
11.3.	Cazuri de încălcare a dreptului la un proces echitabil	176
11.4.	TABEL: Dreptul la un proces echitabil	178
11.5.	Rolul para-juristului în asigurarea și protecția dreptului la un proces echitabil	183
12.	ABILITĂȚILE PARA-JURISTULUI	184
12.1.	Documentarea cazurilor de încălcare a drepturilor omului în comunitate	184
12.2.	Valorificarea informației colectate referitor la încălcarea drepturilor omului în comunitate	187
	Anexă: Lista organizațiilor active în domeniul protecției drepturilor omului	194

CUVÂNT ÎNAINTE

Para-juriștii devin tot mai mult actori comunitari, care contribuie la democratizarea societății și la promovarea bunei guvernări. La prima vedere, para-juriștii doar acordă asistență juridică primară prin sfaturile pe care le oferă membrilor comunității rurale sau prin referirea acestora către instituții publice sau sistemul de asistență juridică garantată de stat, astfel încât fiecare persoană să poată beneficia de protecția legii în problema pe care o are. O analiză mai prudentă a impactului activității para-juriștilor duce la concluzia că aceștia pot deveni realmente un catalizator al proceselor democratice care au loc la nivel local.

Intenția autorilor acestui Ghid este de a asigura para-juriștii cu un set minim de cunoștințe privind drepturile la muncă, la educație, la asistență socială și asistență medicală, libertatea de gândire, conștiință și religie, prevenirea traficului de ființe umane, dreptul la egalitate și nediscriminare, protecție împotriva violenței în familie, împotriva torturii și altor rele tratamente, dreptul la libertate și siguranță, dreptul la un proces echitabil. Pentru a putea identifica mai ușor încălcarea anumitor drepturi, pe paginile acestui Ghid para-juriștii vor găsi descrise anumite cazuri de încălcare a drepturilor omului și cel mai frecvent întâlnite forme de încălcare a acestor drepturi în Republica Moldova. Pentru o reacție efectivă la aceste abuzuri, este importantă cunoașterea prevederilor actelor internaționale și a celor normativ-juridice ale Republicii Moldova, care consfințesc și reglementează modalitatea de realizare a acestor drepturi. Mai mult decât atât, Ghidul include și anumite sugestii pentru varii situații, astfel încât para-juristul să ofere sfaturi utile și să întreprindă acțiuni eficiente pentru protejarea/restabilirea persoanelor într-un drept încălcat.

Protecția drepturilor omului implică anumite abilități specifice de colectare a informațiilor în cazuri particulare, dar și colectarea informațiilor pentru întocmirea rapoartelor generalizate referitor la respectarea drepturilor omului la nivel local. În acest sens, Ghidul conține câteva repere în ceea ce privește documentarea cazurilor de încălcare a drepturilor omului, modalitatea de desfășurare a interviului cu victima încălcării drepturilor omului, dar și de adresare către instituțiile publice sau private care au obligația să intervină.

Actualitatea subiectelor, diversitatea conținutului, dar și simplitatea formulărilor face ca acest Ghid să poată fi utilizat și de alte persoane interesate în protecția drepturilor omului. Lucrarea nu face referință la perseverență, răbdare, consistență, claritate și precizie, corectitudine, imparțialitate, calități firești pentru un promotor și apărător al drepturilor omului.

Victor Zaharia,

Director,

Institutul de Reforme Penale

1. CE ESTE DREPTUL LA EDUCAȚIE?

*Viitorul societății depinde de modul în care creștem și educăm azi toți copiii.
Pentru dezvoltarea viitoare a societății este nevoie să valorizăm
și să sprijinim fiecare copil.
(Principiile Educației pentru TOȚI)*

În acest capitol veți afla ce înseamnă dreptul la educație și care sunt elementele definitorii ale acestui drept. De asemenea, sunt incluse tratatele internaționale adoptate de Republica Moldova care prevăd dreptul la educație și principiile realizării acestui drept. În același timp, sunt prezentate unele din cazurile de încălcare a dreptului la educație și posibilele implicații ale para-juristului pentru asistența beneficiarului.

Dreptul la educație este un drept ce împuternicește. Educația creează „vocea” cu ajutorul căreia drepturile pot fi cerute și protejate și fără educație persoanele duc lipsă de capacitatea de a îndeplini importante funcții umane. Dacă persoanele au educație ele își pot dezvolta abilități, capacități și încrederea de a-și proteja alte drepturi. Educația le dă posibilitate persoanelor să conștientizeze existența propriilor drepturi și să se informeze despre obligațiile statului de a respecta efectiv aceste drepturi.

1.1. PREVEDERI INTERNAȚIONALE

Dreptul la educație este recunoscut începând cu anul 1948, odată cu adoptarea **Declarației Universale a Drepturilor Omului**¹. Articolul 26 al Declarației evidențiază faptul că „*orice persoană are dreptul la educație*. Educația trebuie să fie gratuită, cel puțin în ce privește învățământul elementar și de bază. Învățământul elementar este obligatoriu. Educația trebuie să urmărească dezvoltarea deplină a personalității umane și întărirea respectului pentru drepturile omului și pentru libertățile fundamentale. Ea trebuie să stimuleze înțelegerea, toleranța și prietenia între toate popoarele și între toate grupurile rasiale sau religioase...”.

Convenția privind Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (1950)², în Primul protocol adițional, alineatul 2, evidențiază că „*nimănui nu i se poate refuza dreptul la instruire*. Statul, în exercitarea funcțiilor pe care și le va asuma în domeniul educației și al învățământului, va respecta dreptul părinților de a asigura această educație și acest învățământ conform convingerilor lor religioase și filosofice”.

Astfel, apar două obligații:

- *obligația statului* de a crea instituții de învățământ la care elevii să aibă un acces real, și

¹ Declarația Universală a Drepturilor Omului, 1948. În vigoare pentru Republica Moldova din 28 iulie 1990.
http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf

² Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, 1950. În vigoare pentru Republica Moldova din 12 septembrie 1997 http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ROM.pdf

- *obligația părintelui*, reprezentantului legal sau a ocrotitorului legal de a înscrie copiii aflați în grijă într-o instituție acreditată de stat.

Modul în care Curtea Europeană a Drepturilor Omului a înțeles nevoia de protecție a acestui drept se manifestă prin asigurarea unei protejări eficiente a dreptului prin: - lărgirea obligației statului de a asigura dreptul la educație al copilului chiar în cazul în care părintele încalcă dreptul la educație al copilului său sau împiedică realizarea acestui drept, dar și - prin protejarea elevului în cazul unei încercări de abuz din partea statului (care are obligația de a reglementa procesul educațional)³.

În viziunea Curții Europene a Drepturilor Omului, statul are și obligația de a se asigura de faptul că informațiile predate în școlile publice și private sunt prezentate obiectiv, critic și pluralist, pentru a nu determina îndoctrinarea elevilor sau crearea unei opinii deformate atât asupra conținutului predat, cât și asupra modului în care viața ar trebui să se desfășoare. În privința instituțiilor școlare private, Curtea Europeană a Drepturilor Omului stabilește că statul poate accepta înființarea de unități școlare private, însă statul trebuie să se asigure că acestea furnizează servicii cel puțin conforme cu standardul impus de stat. Totodată, Curtea a stabilit faptul că statul are obligația de a decide programa și modul în care se realizează educația, nivelul până la care educația este obligatorie și faptul că educarea unei persoane depinde de anumite calități ale acesteia.

Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale (1966)⁴, în articolul 13 prevede că „statele-părți la prezentul Pact recunosc dreptul pe care îl are orice persoană la educație”.

Carta socială europeană revizuită⁵ în *art. 10* garantează dreptul la formare profesională, în vederea exercitării efective a acestui drept, fiind stipulat că statele părți se angajează: „(1) să asigure sau să favorizeze, în funcție de necesități, formarea tehnică și profesională a tuturor persoanelor, inclusiv a celor handicapate...; (2) să asigure sau să favorizeze un sistem de ucenicie și alte sisteme de formare a tinerilor băieți și fete, în diverse locuri de muncă...”.

Convenția ONU privind Drepturile Copilului (1989)⁶ evidențiază faptul că „statele părți recunosc dreptul copilului la educație”. Pentru asigurarea acestui drept, statele membre au obligația „de a asigura învățământul primar obligatoriu și gratuit *pentru toți*”. Iar pentru asigurarea calității educației, procesul educativ trebuie să urmărească „dezvoltarea plenară⁷ a personalității, a vocațiilor și a aptitudinilor mentale și fizice ale copilului”⁸.

În conformitate cu **Declarația de la Salamanca** (1994), politicile și practicile în domeniul educației trebuie să asigure *dreptul fundamental al fiecărui copil la educație* și șanse de a atinge și de a menține un nivel acceptabil al educației. Fiecare copil are particularități, interese, abilități și necesități de învățare individuale, iar sistemele de educație trebuie proiectate astfel încât să țină cont de particularitățile copilului. Copiii cu dizabilități trebuie să aibă acces și să fie incluși în școlile generale.

³ Larisa Coman, *Dreptul la educație în accepțiunea Curții Europene a Drepturilor Omului*, în cazul UE și a României.

⁴ Art. 13 din Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale.
http://www.irdo.ro/file.php?fisiere_id=79&inline

⁵ Ratificată de Republica Moldova prin Legea nr. 484 din 28.09.2001. În vigoare pentru Republica Moldova din 25 februarie 1993. <http://www.infoeuropa.md/files/carta-sociala-europeana-revizuita-in-aplicare.pdf>

⁶ Ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.408-XII din 12.12.90. În vigoare pentru Republica Moldova din 25 februarie 1993. https://drepturilecopilului.md/files/publications/CDC_2005_final.pdf

⁷ Dezvoltare plenară a personalității – dezvoltare armonioasă, integrală, normală și deplină a copilului în funcție de potențialul său.

⁸ Art. 29 din Convenția cu privire la Drepturile Copilului (1989).

Convenția ONU cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități (2006)⁹ evidențiază în art. 24: „copiii cu dizabilități *nu sunt excluși* din învățământul primar gratuit și obligatoriu sau din învățământul secundar din cauza dizabilității”. De asemenea, persoanele cu dizabilități au acces la învățământ primar incluziv, de calitate și gratuit și la învățământ secundar, în condiții de egalitate cu ceilalți, în comunitățile în care trăiesc. Iar pentru o educație de calitate a persoanelor cu dizabilități „se asigură adaptarea rezonabilă a condițiilor la nevoile individuale”, „persoanele cu dizabilități primesc sprijinul necesar, în cadrul sistemului educațional, pentru a li se facilita o educație efectivă” și „se iau măsuri eficiente de sprijin individualizat în amenajarea mediului care să maximizeze progresul școlar și socializarea în conformitate cu obiectivul de integrare deplină”.

Documentele menționate abordează educația în baza drepturilor universale ale omului. Este evidențiată ideea că orice persoană are dreptul la educație și acest drept trebuie să fie asigurat progresiv și pe baza egalității de șanse, în timp ce „educația trebuie să urmărească deplina dezvoltare a personalității umane, a simțului demnității sale și să întărească respectarea drepturilor omului/copilului și libertăților fundamentale”¹⁰.

1.2. CADRUL NORMATIV-JURIDIC NAȚIONAL

În Republica Moldova dreptul la educație este consacrat în Constituție, în Codul educației și în alte acte normative¹¹.

Constituția Republicii Moldova, în articolul 35, stabilește modalitățile de asigurare a dreptului la educație: prin învățământul general obligatoriu, prin învățământul liceal și prin cel profesional, prin învățământul superior, precum și prin alte forme de instruire și de perfecționare. Învățământul de stat este gratuit.

Dreptul prioritar de a alege sfera de instruire a copiilor săi aparține părinților¹². În situația în care între părinți apar litigii (divergențe) privind educația și instruirea copiilor, acestea se soluționează de către autoritatea tutelară¹³. În caz de litigiu, autoritatea tutelară teritorială¹⁴ poate fi sesizată de către unul din părinți sau de către copil printr-o cerere scrisă. În procesul de examinare a litigiilor privind educația și instruirea copiilor, autoritatea tutelară poate recomanda părinților să se adreseze unui mediator pentru soluționarea divergențelor apărute în legătură cu exercitarea dreptului la educație al

⁹ Ratificată de Republica Moldova prin Legea nr. 166 XVIII din 09.07.2010.

<http://www.infocons.ro/vault/upload/afiles/1454492120402-conventiaprivinddrepturilepersoanelorcudizabilitati.pdf>

¹⁰ Maria Vrînceanu, Viorica Pelivan, Incluziunea socioeducațională a copiilor cu dizabilități în grădinița de copii, Chișinău, 2011, http://www.edu.gov.md/file/docs/Anunturi/Ghid_Educatie_Icluziva_308p.pdf

¹¹ În vigoare din 23.11.2014. Publicat la 24 octombrie 2014 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova (în continuare – Monitorul Oficial) nr. 319-324.

¹² Art. 35 din Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994, publicată la 12 august 1994 în Monitorul Oficial nr. 1, data intrării în vigoare 27 august 1994, disponibil la: http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731.

¹³ Art. 60 alin. (4) din Codul familiei nr.1316 din 26.10.2000.

¹⁴ Autoritate tutelară teritorială – secțiile/direcțiile asistență socială și protecție a familiei/Direcția municipală pentru protecția copilului Chișinău. În municipiile Bălți și Chișinău autoritățile tutelare teritoriale exercită și atribuțiile de autoritate tutelară locală, cu excepția unităților administrativ-teritoriale autonome din componența acestora, în cadrul cărora atribuțiile de autoritate tutelară locală sunt exercitate de primarii unităților administrativ-teritoriale respective.

copilului. După examinarea cererii, autoritatea tutelară va emite o decizie care poate fi atacată pe cale judecătorească.

Codul educației al Republicii Moldova¹⁵ stabilește cadrul juridic al raporturilor privind proiectarea, organizarea, funcționarea și dezvoltarea sistemului de educație din Republica Moldova¹⁶. Articolul 7 din Codul educației garantează dreptul la educație pentru orice persoană, indiferent de naționalitate, sex, vârstă, de originea și starea socială, de apartenența politică sau religioasă etc., fiind consacrat principiului asigurării egalității și echității.

Învățământul obligatoriu începe cu grupa pregătitoare din învățământul preșcolar și se finalizează cu învățământul liceal sau învățământul profesional tehnic secundar și postsecundar. Obligativitatea frecventării învățământului obligatoriu încetează la vârsta de **18 ani**. Responsabilitatea școlarizării obligatorii a copiilor cu vârsta de până la 16 ani revine părinților sau altor reprezentanți legali¹⁷ și autorităților administrației publice locale de nivelurile întâi și al doilea.¹⁸

Codul educației descrie și modul de realizare a învățământului pentru copiii și elevii cu cerințe educaționale speciale, care are drept scop educarea, reabilitarea și/sau recuperarea și incluziunea educațională, socială și profesională a persoanelor cu dificultăți de învățare, de comunicare și interacțiune, cu deficiențe senzoriale și fizice, emoționale și comportamentale, sociale. În acest sens, art. 33 stabilește că „învățământul pentru copiii și elevii cu cerințe educaționale speciale este gratuit, se organizează în instituțiile de învățământ general, inclusiv în instituțiile de învățământ special, sau prin învățământ la domiciliu”. Statul asigură integrarea în sistemul de învățământ a copiilor și elevilor cu cerințe educaționale speciale, prin înscrierea copilului sau elevului în grupa sau clasa corespunzătoare din instituția de învățământ special sau general.

Dreptul la educație în Republica Moldova este prevăzut și în următoarele acte legislative.

Legea nr. 338 din 15.12.1994 cu privire la drepturile copilului prevede în art. 10 că „fiecare copil are dreptul la instruire gratuită în limba de stat sau în altă limbă în școli de cultură generală, la continuarea studiilor în școli tehnico-profesionale, licee, colegii, instituții de învățământ superior, în conformitate cu legislația”.

Legea nr. 121 din 25.05.2012 c u privire la asigurarea egalității stabilește în art. 9 alin. (1) că instituțiile de învățământ asigură respectarea principiului nediscriminării, prin oferirea accesului la instituțiile de învățământ de orice tip și nivel.

Legea nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități¹⁹ în art. 27 prevede obligația statului de a asigura condiții necesare pentru educarea, instruirea și pregătirea profesională a persoanelor cu dizabilități. În norma citată se menționează că persoanele cu dizabilități au acces liber la sistemul educațional de toate nivelurile, în condiții de egalitate cu ceilalți cetățeni. Respectiv, dreptul la educație nu poate fi îngrădit pe motivul dificultăților de învățare sau al altor dificultăți cauzate de anumite dizabilități. Statul, prin intermediul Ministerului Educației și altor autorități publice centrale și locale competente, are obligația de a asigura accesul persoanelor cu

¹⁵ Art. 1 din Codul educației al Republicii Moldova nr. 152 din 17.07.2014 (în continuare – Codul educației).

¹⁶ Art. 7 din Codul educației.

¹⁷ Reprezentant legal al copilului – părintele sau persoana desemnată, conform legii, să apere drepturile și interesele copilului și să acționeze în numele copilului în materie de protecție, siguranță, ocrotire a sănătății, educație, proprietate și toate celelalte drepturi ale copilului.

¹⁸ Art. 13 din Codul educației.

¹⁹ Art. 27 din Legea nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități.

dizabilități la educația preșcolară, școlară și extrașcolară, pentru a obține studii medii generale, studii medii de specialitate și studii superioare adaptate necesităților individuale, în conformitate cu programul individual de reabilitare și incluziune socială.

Hotărârea Guvernului nr. 523 din 11.07.2011 „Cu privire la aprobarea Programului de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011-2020”²⁰ prevede în pct. 37 obligația statului de a asigura accesul la educație al celor discriminați și cu nevoi speciale, prin crearea unui sistem de învățământ incluziv la toate nivelurile de instruire, astfel ca aceștia să se poată încadra într-un program de educație fără discriminare și în măsură egală cu alte persoane.

Legea nr. 23 din 16.02.2007 cu privire la profilaxia infecției HIV/SIDA în art. 23 prevede că instituțiile preșcolare și de învățământ nu au dreptul de a refuza admiterea, de a segrega²¹ sau de a limita participarea persoanei la anumite activități, inclusiv sportive, accesul la servicii sau beneficii ori de a exmatricula persoanele respective pe motiv de status HIV pozitiv. Legea indicată interzice discriminarea rudelor sau partenerilor persoanelor HIV pozitive”.

Dreptul la educație se realizează și prin alte drepturi fundamentale pe care școala trebuie să le respecte.

Dreptul la educație obligatorie gratuită – este interzisă stabilirea și încasarea plăților directe sau indirecte pentru educația de bază. Altfel spus, este interzisă perceperea taxelor pentru serviciile educaționale oferite elevilor în cadrul activităților de curs (de ex., lecțiilor), pentru implicarea acestora în cadrul activităților extracurriculare (de ex., serbări școlare, concursuri etc.), pentru suportul școlar individualizat acordat copiilor (de ex., suportul acordat de profesor în timpul orelor de curs pentru ca elevul să recupereze/asimileze materialul omis din cauză că a fost internat în spital), pentru chiria manualelor școlare, procurarea mobilierului, reparații etc. În situația în care părinții sau reprezentanții legali (de ex., tutori/curatori, reprezentanții serviciului social în care este plasat copilul) sunt impuși să achite taxe pentru educația de bază a copiilor, aceștia se pot adresa cu plângere la administrația școlii, reclamând încălcarea dreptului la educație obligatorie gratuită. Dacă problema invocată în plângere rămâne nesoluționată sau este ignorată de administrația instituției de învățământ, plângerea urmează a fi depusă în adresa primarului din localitate, șefului Direcției raionale de învățământ sau a ministrului Educației.

Dreptul la non-discriminare – școlile nu trebuie să facă nicio diferență cu privire la asigurarea dreptului la educație, pe bază de sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinie politică, naționalitate, etnie, abilități sau orice alt statut. Prin respectarea acestui drept de către instituția de învățământ, se asigură posibilitatea fiecărui copil de a frecventa școala din comunitate, fără discriminare. Dreptul la egalitate și nediscriminare în școală este încălcat atunci când instituția de învățământ refuză a înmatricula copilul pe motiv că este de o anumită religie, etnie, naționalitate, origine socială (de ex., provine dintr-o familie săracă), pentru că are o dizabilitate sau alt criteriu protejat. La fel, dreptul la egalitate și nediscriminare se încălcă și în situația în care copilul este obligat (direct sau indirect) să frecventeze cursul de religie, dacă nu există acordul părintelui sau al reprezentantului legal. Participarea la orele de religie este opțională și se realizează în baza acordului scris al părintelui sau al reprezentantului legal al copilului. Dacă părintele sau reprezentantul legal nu este de acord ca copilul său să frecventeze orele de religie, din motiv că este de altă confesie sau convingere, el este în drept să se adreseze cu o cerere către

²⁰ Publicată la 15.07.2011 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 114-116.

²¹ Segrega – izolare, separare, despărțire. Segregarea este o formă gravă de discriminare și are drept consecință accesul inegal al copiilor la o educație de calitate, încălcarea exercitării în condiții de egalitate a dreptului la educație, precum și a demnității umane.

administrația instituției de învățământ prin care solicită ca orarul clasei în care învață copilul său să fie elaborat astfel ca ora de religie să fie poziționată la începutul sau sfârșitul programului. Dacă administrația instituției de învățământ este în imposibilitate de a elabora orarul astfel încât copilul să nu fie constrâns a participa la activități cu conținut religios contrar voinței sale și a părinților, se poate solicita ca în intervalul orei de religie, elevul să fie implicat în alte activități instructiv-educative și să nu rămână nesupravegheat²².

Dreptul la acomodare rezonabilă (infrastructură adecvată și adaptări curriculare²³) este în strânsă legătură cu dreptul la egalitate și nediscriminare. Școlile trebuie să fie accesibile din punct de vedere arhitectural, să fie prezent un număr suficient de clase pentru toți elevii, să aibă facilități sanitare adaptate necesităților persoanelor cu dizabilități și separate pentru băieți și fete. Oricare copil cu dizabilitate, indiferent de natura dizabilității sale și personalitatea sa, are dreptul la respect al demnității sale și la realizarea dreptului său la educație și formare profesională. În Republica Moldova procesul de incluziune (integrare) a copiilor cu dizabilități în instituțiile de învățământ de cultură generală este în plină desfășurare, fiind una din prioritățile naționale în domeniul educației. Dreptul la infrastructură adaptată se referă și la adaptarea spațiului fizic al instituției de învățământ pentru a asigura accesul tuturor copiilor, inclusiv și celor cu dizabilități. Adaptarea spațiului fizic al instituției se realizează prin modificări ale intrărilor pentru a fi accesibile copiilor cu dizabilități care stau în scaun cu roțile, construcția/dotarea cu pante de acces la intrarea și în interiorul instituției de învățământ, grup sanitar adaptat, mobilier (scaun, masă) adaptat.

Instituțiile de învățământ de orice nivel au obligația de a *asigura adaptarea rezonabilă a condițiilor de învățare la nevoile individuale ale persoanelor cu dizabilități*.

Prin **acomodare rezonabilă** se înțelege orice modificare sau ajustare a spațiului de învățare, a programului școlar sau a modalității de realizare a acțiunii de predare-învățare și evaluare, care face posibilă incluziunea școlară a persoanelor cu cerințe educaționale speciale.

În situația în care copilul este limitat în realizarea dreptului la educație din cauza refuzului în acomodarea rezonabilă, părinții sau reprezentantul legal sunt în drept a se adresa cu o cerere către administrația instituției de învățământ prin care solicită efectuarea acțiunilor de acomodare rezonabilă (de ex., părintele poate solicita ca administrația instituției de învățământ să construiască la intrare o rampă care ar permite accesul în clădire a copilului cu dizabilitate locomotorie sau se poate solicita ca orele de curs la care participă copilul să fie desfășurate într-o sală care se află la parter). Dacă administrația instituției de învățământ refuză sau ignoră solicitările, părintele sau reprezentantul legal poate formula o cerere similară către primarul din localitate, șeful Direcției raionale de învățământ sau către ministrul Educației.

²² Pentru o explicație mai amplă cu referire la încălcarea dreptului la egalitate și nediscriminare în domeniul educației, recomandăm para-juriștilor să consulte jurisprudența Consiliului pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității, inclusiv decizia din 15 octombrie 2014, emisă cauza 164/14 în care a fost constatată discriminarea în ceea ce privește accesul la studii și hărțuirea pe criteriu de opinii și convingeri ateiste. Decizia din 15 octombrie 2014, cauza 164/14, este disponibilă la: http://egalitate.md/media/files/files/decizie_nr_t_i_164_final_438186.pdf.

²³ Adaptări curriculare – corelarea conținuturilor componentelor curriculumului național cu posibilitățile elevului cu cerințe educaționale speciale, din perspectiva finalităților procesului de adaptare și de integrare școlară și socială a acestuia.

Totodată, părintele sau reprezentantul legal al copilului este în drept să depună o plângere la Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității²⁴, prin care solicită constatarea discriminării pe criteriul de dizabilitate prin refuzul în acomodarea rezonabilă²⁵.

Dreptul la cadre didactice specializate – în fiecare școală trebuie să activeze un număr suficient de cadre didactice, care să asigure buna desfășurare a procesului instructiv-educativ, însușirea temeinică a programelor de studii și dezvoltarea capacităților elevilor și studenților; cadrele didactice trebuie să-și perfecționeze în permanență calificarea profesională, măiestria pedagogică.

Dreptul la un mediu sigur și non-violent – cadrele didactice trebuie să asigure securitatea vieții și ocrotirea sănătății copiilor în procesul de învățământ. În acest sens, trebuie dezvoltate și implementate politici clare de prevenire și combatere a violenței, abuzului față de copii, astfel încât în instituțiile de învățământ de toate gradele să fie respectate drepturile și libertățile elevilor și studenților.

În cadrul procesului de instruire din școală, orice pedeapsă corporală este interzisă. Copilul trebuie tratat cu respect de către profesori și personalul școlii. Pedepsele corporale, aplicarea sub orice formă a violenței fizice sau psihice sunt interzise, iar aplicarea, chiar și o singură dată, de către un cadru didactic a violenței fizice sau psihice față de discipoli este temei de concediere²⁶. Dacă copilul a fost agresat fizic sau psihologic de către un profesor, părinții sau reprezentantul legal sunt în drept să adreseze o cerere către administrația instituției de învățământ prin care solicită atragerea profesorului la răspundere disciplinară. La fel, părinții sau reprezentantul legal sunt în drept să depună o plângere la poliție prin care reclamă actele de violență aplicate copilului său în școală de către profesor.

Dreptul la educație relevantă – profesorul are sarcina de a găsi calea prin care programa școlară să acopere și să răspundă nevoilor de educație ale tuturor copiilor. Altfel spus, nu copiii se adaptează la programa școlară, ci aceasta trebuie adaptată nevoilor copiilor, care trebuie să fie relevantă contextului economic, social și flexibilă capacităților copiilor.

Dreptul copiilor de a-și cunoaște drepturile – copiii trebuie informați despre propriile drepturi. Prin aceasta se reduce vulnerabilitatea acestora față de violență, discriminare, abuz etc. Informarea copiilor cu privire la drepturile pe care le au îi face mai puternici, mai încrezuți.

Dreptul de a participa – băieții și fetele au dreptul de a participa în procesul de luare a deciziilor în școală, de a fi aleși în componența unor organe administrative și consultative ale instituției de învățământ²⁷. Elevii au dreptul să-și expună liber opiniile, convingerile și ideile, să aibă acces la informație, să fie aleși în structurile de conducere ale instituției de învățământ și să participe la evaluarea și promovarea calității învățământului, să-și revendice drepturile legale, să constituie asociații sau organizații care au drept scop apărarea intereselor lor și să adere la acestea.²⁸

²⁴ Pentru o explicație mai amplă cu referire la încălcarea dreptului la acomodare rezonabilă, recomandăm para-juriștilor să consulte jurisprudența Consiliului pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității, inclusiv decizia Consiliului emisă în cauza 004/2013 pornită la plângerea tutorei Ludmila Bobeica și a minorei Ursu Valentina, prin care a fost constatată discriminarea pe criteriul de dizabilitate și origine socială (copil orfan) ținând de partea Liceului Profesional nr. 1 și a directoarei V. Dobîndă, precum și Decizia în cauza nr. 005/2013 pornită la plângerea dnei F.V., în interesele minorei E., privind discriminarea în realizarea dreptului la educație²⁴.

²⁵ Modul de depunere a plângerii este descris în secțiunea „[Ce este dreptul la egalitate și nediscriminare?](#)”

²⁶ Art. 86 lit. n) și art.301 din Codul muncii al Republicii Moldova nr.154 din 28.03.2003.

²⁷ Art. 136 din Codul educației.

²⁸ Art. 136 alin. (2) din Codul educației.

Mecanismele eficiente ce promovează participarea copiilor ar trebui dezvoltate și implementate la nivel de instituție de învățământ.

Dreptul la școli transparente – școlile trebuie să aibă un sistem transparent și eficient de monitorizare. Comunitatea și copiii au dreptul să fie membri ai comitetelor decizionale din școală și în grupurile de părinți. În instituțiile de învățământ se pot constitui organe de autogovernanță ale elevilor sau studenților. În învățământul universitar, studenții sunt reprezentați în senat și în consiliul facultății în proporție de 1/4 din numărul total al membrilor acestor organe²⁹.

Dreptul la educație de calitate – băieții și fetele au dreptul la educație de calitate și la un proces de predare efectiv, astfel încât să le fie oferite posibilitatea de a-și dezvolta personalitatea, talentele și abilitățile fizice și mentale în conformitate cu propriul potențial. Nu este suficientă simpla școlarizare a copilului și asigurarea posibilităților de a frecventa școala. Educația de calitate se referă la faptul că fiecare copil este implicat în procesul educațional, pe parcursul orelor și fiecărui copil i se răspunde nevoilor sale specifice de învățare.

Sistemul de învățământ din Republica Moldova este organizat conform principiilor educației generale, cerințelor contemporane și ale statului de drept, multicultural, și reprezintă o structură dezvoltată pentru asigurarea dreptului la educație al tuturor beneficiarilor. Cu toate acestea, în prezent în Republica Moldova sunt prezente situații de abandon, neșcolarizare, discriminare în acces la educația de bază în sistemul de învățământ de cultură generală. Categoriile de copii și tineri cu riscul de a fi excluși educațional /cu acces redus la educație, dar și social sunt:

- copiii, tinerii afectați de sărăcie / copiii din familii socialmente vulnerabile – din cauza problemelor socioeconomice multe familii se confruntă cu problema insuficienței de hrană, lipsei de haine și încălțăminte, de cărți și rechizite școlare sau de bani necesari pentru transport;
- copiii cu dizabilități și/sau cu cerințe educaționale speciale – sistemul educațional asigură instruirea copiilor cu dizabilități/cu cerințe educaționale speciale în instituții de învățământ special, prin instruire la domiciliu sau prin încadrare în învățământul general;
- copiii orfani și rămași fără îngrijirea părinților, copiii din familii vulnerabile, incomplete;
- copiii străzii – copii care provin din familiile unde domină neglijența, sărăcia, violența, alcoolismul și dezorganizarea;
- copiii și tinerii victime ale exploatării prin muncă;
- copiii minorităților naționale, ai grupurilor religioase sau lingvistice;
- copiii și tinerii în conflict cu legea;
- copiii și tinerii traficați;
- copiii și tinerii supuși violenței;
- copiii și tinerii care consumă droguri, alcool, alte substanțe toxice;
- copiii afectați de HIV/SIDA, copiii cu dificultăți de învățare și comunicare.

În realizarea dreptului la educație se evidențiază *responsabilitatea părintelui sau reprezentantului legal (tutorele/curatorul, autoritatea tutelară locală, managerul serviciului social în care este plasat copilul)* de a-și trimite copilul la școală și *obligația Autorității Publice Locale* de a asigura nu doar școlarizarea, dar frecventarea și absolvirea învățământului elementar pentru TOȚI copiii din

²⁹ Art. 136 alin. (2) din Codul educației.

comunitate. Astfel răspundem principiului *Declarației Universale a Drepturilor Omului (1948)*, conform căruia „Toate ființele umane sunt născute libere și egale în demnitate și drepturi”. Oamenii se nasc egali, însă ceea ce îi diferențiază pe parcursul vieții sunt oportunitățile de care beneficiază.

În situația identificării unui caz de abandon școlar sau de excludere din sistemul educațional, recomandăm para-juriștilor să sesizeze autoritatea tutelară locală³⁰ și asistentul social comunitar pentru a realiza procesul de evaluare socială a familiei respective și a acorda ajutorul necesar în vederea depășirii obstacolelor ce au generat dificultăți în realizarea dreptului la educație.

În contextul noilor provocări și al încercării de a răspunde la necesitățile de învățare a tuturor copiilor, într-un mediu favorabil dezvoltării copiilor indiferent de situația socială, economică, culturală, de etnie, limbă, abilități sau dizabilități, Republica Moldova este în proces de dezvoltare a mecanismului legislativ și a practicilor pozitive de asigurare a dreptului la educație într-un mediu incluziv, deschis diversității. Răspunsul la necesitățile diversității este dezvoltarea educației incluzive.

Educația incluzivă se referă la grădinițele, școlile, centrele de instruire și sistemele educaționale, care sunt deschise pentru TOȚI copiii. Ca acest lucru să aibă loc, educatorii, profesorii, instituțiile educaționale și sistemele ar putea avea nevoie de schimbare, astfel încât să poată satisface mai bine diversitatea necesităților copiilor și să-i includă în toate aspectele vieții școlare. Acest termen mai semnifică un proces de identificare a oricăror bariere (din cadrul și din apropierea grădiniței/școlii) care împiedică învățarea, cu reducerea sau eliminarea acestor impedimente. Este un proces permanent de îmbunătățire a instituției educaționale (grădiniță, școală), având ca scop exploatarea resurselor existente (materiale, didactice, umane, financiare), pentru a susține participarea la procesul de învățământ a tuturor persoanelor din cadrul unei comunități. Educația copiilor cu Cerințe Educative Speciale (CES)³¹ trebuie să corespundă nevoilor de dezvoltare a lor, prin evaluarea adecvată a potențialului de învățare/dezvoltare și prin asigurarea reabilitării/recuperării și compensării deficiențelor ori tulburărilor, dificultăților de învățare³².

În contextul sistemului educațional prezent, educația incluzivă este o provocare, fiind însoțită de o serie de întrebări și dificultăți. Una din întrebări ar fi: „De ce ar trebui să ne pese?”. Putem veni cel puțin cu 2 argumente în sprijinul incluziunii.

1. Argumentul dreptului omului. Educația de bună calitate reprezintă un DREPT fundamental al omului și copiii au dreptul la educație generală, iar modelul incluziunii socioeducaționale are la bază acest drept, înglobat în dreptul internațional. Fiecare copil, indiferent de apartenență sau de nivelul de dezvoltare a capacităților sale, are dreptul la o educație de bună calitate, care să conducă în cea mai mare măsură la dezvoltarea capacităților sale cognitive și de integrare socială. Diferențierea școlară pe baza apartenenței la o anumită categorie socială sau a nivelului de dezvoltare individuală este nedreaptă și nu justifică excluderea din școala/ grădinița de cultură generală.

2. Argumentul calității educației. Cercetările au demonstrat că aproape TOȚI copiii se descurcă mai bine din punct de vedere academic și social în structuri incluzive. Grădinița/școala generală este cea care asigură mediul și nivelul de calitate cel mai propice educației și însușirii aptitudinilor sociale și cognitive. Pentru a ușura copiilor cu dificultăți de asimilare integrarea în școlile/grădinițele generale, este necesar ca în aceste instituții de învățământ să se asigure o atmosferă mai primitoare și de

³⁰ Autoritate tutelară locală – primarii de sate (comune) și de orașe.

³¹ CES – exprimă o necesitate evidentă de a se acorda anumitor copii o atenție și o asistență educațională suplimentară, fără de care nu se poate vorbi efectiv de egalizarea șanselor, de acces și participare socială.

³² Maria Vrînceanu, Viorica Pelivan, Incluziunea socioeducațională a copiilor cu dizabilități în grădinița de copii, Chișinău, 2011, http://www.edu.gov.md/file/docs/Anunturi/Ghid_Educatie_Incluziva_308p.pdf

acceptare. O grădiniță/școală obișnuită cu orientare incluzivă devine o instituție prietenoasă prin care salvezi, dacă știi să acționezi, „suflete nevinovate” și să oferi șanse egale pentru toți³³.

Asigurarea accesului la educație de calitate pentru toți copiii reprezintă una din prioritățile naționale. În vederea asigurării accesului la educație, în sistemul de învățământ general a copiilor cu dizabilități au fost adoptate o serie de acte legislative naționale:

- *legea nr. 60/2013 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități;*
- *legea nr.121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității;*
- *programul de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011 – 2020, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 523/2011;*
- *ordinul ministrului Educației (nr. 952/2011) cu privire la aprobarea structurii-model și Ghidului privind elaborarea Planului Educațional Individualizat;*
- *ordinul ministrului Educației (nr. 139/2012) cu privire la aplicarea Ghidului Metodologic privind adaptările curriculare și evaluarea progresului școlar în contextul educației incluzive;*
- *ordinul ministrului Educației nr. 861 din 07.09.2015 pentru aprobarea Codului de etică al cadrului didactic³⁴.*

1.3. TABEL: DREPTUL LA EDUCAȚIE

Forme/ situații de încălcare a dreptului la educație
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Perceperea taxelor școlare ilegale (pentru reparație, mobilă, teste), ce încurajează discriminarea și abandonul școlar de către elevii din familiile aflate în dificultate; ▪ Implicarea copiilor în munci agricole în perioada școlară; ▪ Refuzul școlii de a accepta copilul cu dizabilități în școala comunitară; ▪ Obligarea copilului de a frecventa cursul de religie, dacă nu există acordul părintelui sau al reprezentantului legal; ▪ Refuzul administrației instituției preșcolare/școlare de a primi copilul cu dizabilități (de ex., diabet, autism); ▪ Obligarea părinților de a înscrie copiii la cursurile opționale care contravin convingerilor lor religioase ori de altă natură (de ex., obligarea de a înscrie copilul la cursul de religie, educație sexuală etc.); ▪ Neglijarea pe parcursul orelor a copiilor din familiile socialmente vulnerabile sau a copiilor cu CES integrați în școală; ▪ Hărțuirea copiilor pe motiv că părinții nu achită plățile neformale (de ex., nu sunt membri ai organizațiilor de părinți și nu plătesc cotizațiile respective) sau pe criteriu de etnie, religie, origine socială, alt criteriu protejat

³³ Ibidem.

³⁴ Publicat la 18.03.2016 în Monitorul Oficial nr. 59-67.

<i>Prevederile relevante ale legislației naționale</i>	<i>Prevederi internaționale în domeniul drepturilor omului</i>
<p>Constituția Republicii Moldova</p> <p>Articolul 35 „Dreptul la învățătură” prevede că „dreptul la învățătură este gratuit”.</p> <p>Codul educației al Republicii Moldova nr. 152 din 17 iulie 2014</p> <p>Articolul 9. (1) Cetățenii Republicii Moldova au drepturi egale de acces la educație și formare profesională inițială și continuă prin sistemul național de învățământ.</p> <p>(2) Statul asigură finanțarea pachetului standard de servicii educaționale pentru învățământul preșcolar, primar, gimnazial și liceal, indiferent de tipul de proprietate a instituției de învățământ.</p> <p>Articolul 136. (1) Elevii și studenții au următoarele drepturi:</p> <p>a) să aleagă instituția de învățământ în care doresc să învețe;</p> <p>b) să fie asigurați, în condițiile legii, cu manuale, asistență medicală, alimentație, servicii de transport, cămin;</p> <p>c) să beneficieze, în condițiile legii, de bursă, al cărei cuantum se stabilește de Guvern;</p> <p>d) să își expună liber opiniile, convingerile și ideile;</p> <p>e) să aibă acces la informație;</p> <p>f) să fie aleși în structurile de conducere ale instituției de învățământ și să participe la evaluarea și promovarea calității învățământului, în condițiile prevăzute de Codul educației și de regulamentele instituției;</p> <p>g) să participe la proiecte și/sau programe naționale și/sau internaționale de mobilitate academică;</p> <p>h) să își revendice drepturile legale, să constituie asociații sau organizații care au drept</p>	<p>Convenția internațională cu privire la drepturile copilului, adoptată la 20 noiembrie 1989</p> <p>Articolul 28. Statele părți recunosc dreptul copilului la educație și, în vederea asigurării exercitării acestui drept în mod progresiv și pe baza egalității de șanse, în special, statele membre vor avea obligația de a încuraja crearea diferitor forme de învățământ secundar, atât general, cât și profesional și de a le pune la dispoziția tuturor copiilor și de a permite accesul tuturor copiilor la acestea, de a lua măsuri corespunzătoare, cum ar fi instituirea gratuității învățământului și acordarea unui ajutor financiar în caz de nevoie ... (b) a asigura tuturor accesul la învățământul superior, în funcție de capacitatea fiecăruia, prin toate mijloacele adecvate.</p> <p>(1) Statele părți recunosc dreptul copilului de a se bucura de cea mai bună stare de sănătate posibilă și de a beneficia de serviciile medicale și de recuperare. Ele vor depune eforturi pentru a garanta că niciun copil nu este lipsit de dreptul de a avea acces la aceste servicii.</p> <p>(2) Statele părți vor depune eforturi pentru a asigura aplicarea efectivă a acestui drept și, în mod deosebit, vor lua măsurile corespunzătoare pentru ... asigurarea asistenței medicale și a măsurilor de ocrotire a sănătății pentru toți copiii, cu accent pe dezvoltarea măsurilor primare de ocrotire a sănătății.</p> <p>Articolul 32. Statele părți recunosc dreptul copilului de a fi protejat împotriva exploatării economice și de a nu fi constrâns la vreo muncă ce comportă vreun risc potențial sau care este susceptibil să-i compromită educația ori să-i</p>

scop apărarea intereselor lor și să adere la acestea, în conformitate cu legislația în vigoare;

i) să beneficieze de garanțiile și facilitățile prevăzute de legislație pentru persoanele care îmbină munca cu studiile în cazul în care sunt încadrați în câmpul muncii.

Articolul 138. (1) Părinții sau alți reprezentanți legali ai copiilor și elevilor au dreptul:

a) să aleagă instituția de învățământ în care să înscrie copilul;

b) să participe la întocmirea programului de activitate al instituției de învățământ;

c) să solicite respectarea drepturilor și libertăților copilului în instituția de învățământ;

d) să ia cunoștință de organizarea și conținutul procesului de învățământ, precum și de rezultatele evaluării cunoștințelor copiilor lor, în conformitate cu regulamentele instituționale;

e) să aleagă și să fie aleși în organele administrative și consultative ale instituției de învățământ;

f) să înființeze asociații filantropice ale părinților, având ca scop principal contribuirea la dezvoltarea instituției de învățământ.

(2) Părinții sau alți reprezentanți legali ai copiilor și elevilor au următoarele obligații:

a) să asigure educarea copilului în familie și să creeze condiții adecvate pentru pregătirea temelor și frecventarea studiilor, pentru dezvoltarea aptitudinilor, participarea la activități extrașcolare și pentru autoinstruire;

b) să asigure școlarizarea obligatorie a copiilor de vârstă școlară;

c) să colaboreze cu instituția de învățământ, contribuind la realizarea obiectivelor educaționale;

d) să urmărească, în colaborare cu conducerea instituției de învățământ și cadrele didactice, situația școlară și comportamentul

dăuneze sănătății sau dezvoltării sale fizice, mentale, spirituale, morale ori sociale.

Pactul cu privire la drepturile sociale, economice și culturale (1966)

Articolul 10. Statele părți au obligația de a asigura ocrotirea copiilor și adolescenților împotriva exploatarei economice și sociale. Folosirea lor la lucrări de natură a le dăuna moralității sau sănătății, de a le pune viața în primejdie sau de a dăuna dezvoltării lor normale trebuie sancționată prin lege. Statele trebuie, de asemenea, să stabilească limite de vârstă sub care folosirea muncii salariate a copiilor va fi interzisă și sancționată prin lege.

Articolul 13. Statele părți recunosc că, în vederea asigurării deplinei exercitări a acestui drept, învățământul primar trebuie să fie obligatoriu și accesibil tuturor în mod gratuit.

Declarația Universală a Drepturilor Omului

Articolul 26 alineatul 3. Părinții au, cu prioritate, dreptul să aleagă felul educației care urmează să fie dată copiilor lor.

Convenția privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățământului (1960)

Articolul 5. (b). Statele părți convin că este necesar să respecte libertatea părinților și, dacă este cazul, a tutorilor legali de a alege pentru copiii lor instituții de învățământ altele decât cele ale statului, dar corespunzătoare normelor minime care pot fi prescrise sau aprobate de către autoritățile competente.

Convenția ONU cu privire la Drepturile Persoanelor cu Dizabilități

Articolul 24. Statele Participante recunosc dreptul persoanelor cu dizabilități la educație. În scopul realizării acestui drept fără

copilului sau elevului în instituția de învățământ.

(3) Părinții sau alți reprezentanți legali ai copiilor care nu manifestă responsabilitate și nu asigură educarea și instruirea copilului sunt pasibili de răspundere în conformitate cu legislația în vigoare.

Codul contravențional al Republicii Moldova

Articolul 63. (1) Neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare de către părinți sau de către persoanele care îi înlocuiesc a obligațiilor de întreținere, de educare și de instruire a copilului se sancționează cu amendă de la 6 la 15 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității, de la 15 la 25 de ore. (2) Acțiunile specificate la alin. (1), dacă au avut ca urmare lipsa de supraveghere a copilului, vagabondajul, cerșitul ori săvârșirea de către acesta a unei fapte socialmente periculoase, se sancționează cu amendă de la 9 la 18 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 40 la 60 de ore.

Articolul 65¹. Orice deosebire, excludere, restricție sau preferință, bazată pe criteriu de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vârstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau pe orice alt criteriu, manifestată:

- a) la oferirea accesului la instituțiile de învățământ de orice tip și nivel;
- b) prin stabilirea de principii de admitere la studii, bazate pe anumite restricții, cu încălcarea prevederilor legislației în vigoare;
- c) în procesul educațional, inclusiv la evaluarea cunoștințelor acumulate;
- d) în activitatea științifico-didactică,

se sancționează cu amendă de la 60 la 84 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 120 la 210 unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere, cu amendă de la 210 la 270 de

discriminare și în baza posibilităților egale, Statele Participante asigură un sistem de învățământ incluziv, la toate nivelurile de instruire continuă. Pentru realizarea acestui drept, Statele Participante vor asigura că:

(a) persoanele cu dizabilități nu sunt excluse din sistemul general de învățământ, iar copiii cu dizabilități nu sunt excluși din sistemul gratuit de învățământ primar obligatoriu sau din sistemul de învățământ secundar, în temeiul dizabilității;

(b) persoanele cu dizabilități au acces la învățământ gratuit general, primar și secundar calitativ, având posibilități egale cu alți membri ai comunității în care locuiesc;

(c) adaptare rezonabilă, ținându-se cont de necesitățile individuale;

(d) persoanele cu dizabilități primesc susținerea necesară, în cadrul sistemului de învățământ general, pentru facilitarea procesului de educație eficientă;

(e) măsurile de asistență eficientă individualizată sunt asigurate în mediile care încurajează dezvoltarea academică și socială, compatibilă cu obiectivele integrării complete.

unități convenționale aplicată persoanei juridice.

Ordinul ministrului Educației nr. 861 din 07.09.2015 cu privire la aprobarea Codului de etică al cadrului didactic

Articolul 6. În relațiile cu elevii, copiii, cadrele de conducere, cadrele didactice și cadrele didactice auxiliare respectă și aplică următoarele norme de conduită:

1) ocrotirea sănătății fizice, psihice și morale a elevilor, copiilor prin:

a) supravegherea permanentă a acestora pe tot parcursul activităților în școală, precum și în cadrul celor organizate de instituția de învățământ în afara acesteia, în vederea asigurării depline a securității tuturor celor implicați în aceste acțiuni;

b) neadmiterea tratamentelor și pedepselor degradante, a discriminării sub orice formă și aplicării niciunei forme de violență fizică sau psihică;

c) asigurarea protecției fiecărui elev, copil, prin denunțarea formelor de violență fizică exercitate asupra acestora, a oricărei forme de discriminare, abuz, neglijență sau de exploatare a elevilor, copiilor;

d) neadmiterea oricăror forme de abuz sexual, emoțional sau spiritual;

e) neadmiterea hărțuirii sexuale și a relațiilor sexuale cu elevii, inclusiv a celor consensuale:

2) protecția datelor cu caracter personal ale elevilor:

3) responsabilitate în vederea atingerii de către elevi a standardelor de performanță prevăzute de curriculumul național:

4) neadmiterea propagandei șovine, naționaliste, politice, religioase, militariste în procesul educațional și implicării elevilor în acțiuni politice (mitinguri, demonstrații, pichetări) de către persoanele responsabile de instruirea și educația elevilor, în cadrul

instituțiilor de învățământ general și profesional tehnic sau în afara acestora;

5) excluderea din relațiile cu copiii și elevii a oricărei forme de discriminare, asigurarea egalității de șanse și promovarea principiilor educației incluzive;

6) respectarea demnității și recunoașterea meritului personal al fiecărui elev;

7) interzicerea oricăror activități care generează corupție sau acte conexe corupției, cum ar fi:

a) primirea sau solicitarea de la elevi, părinți, asociațiile părintești (sau orice altă formă de organizare a părinților) a unor foloase materiale și alte avantaje necuvenite (sume de bani, cadouri sau servicii), indiferent de destinația declarată a acestora;

b) inițierea sau organizarea proceselor de colectare de la elevi, părinți sau asociații ale părinților (orice altă formă de organizare a părinților) a unor foloase materiale și alte avantaje necuvenite;

d) impunerea de manuale care nu sunt incluse în Schema de închiriere și/sau a materialelor didactice auxiliare;

e) impunerea unor activități extracurriculare contra plată, cadouri sau altor favoruri;

f) fraudarea evaluărilor de orice tip contra bani, alte foloase materiale sau avantaje necuvenite;

g) traficul de influență și favoritismul în procesele de instruire și de evaluare;

h) servicii educaționale cu plată oferite elevilor, copiilor cu care interacționează direct la clasă.

Legea nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități

Articolul 27. (1) Persoanele cu dizabilități au acces liber la incluziune în sistemul educațional la toate nivelurile, în condiții egale cu ceilalți cetățeni. (2) Dreptul la educație nu poate fi îngrădit de dificultăți de învățare sau alte

dificultăți cauzate de anumite dizabilități. ... (6) Autoritățile publice responsabile, instituțiile de învățământ asigură: a) adaptarea rezonabilă a condițiilor de învățare la nevoile individuale ale persoanelor cu dizabilități; b) facilitarea învățării formelor alternative de comunicare, caracterelor Braille³⁵, a formelor alternative de scriere, de orientare, a aptitudinilor de mobilitate, precum și facilitarea sprijinului și îndrumării între persoanele cu aceleași probleme; c) facilitarea învățării limbajului mimico-gestual și promovarea identității lingvistice a persoanelor cu deficiențe de auz; d) educația persoanelor, și mai ales a copiilor, cu deficiențe vizuale, auditive sau cu surdocecitate, prin cele mai adecvate și individualizate programe și limbaje, căi și modalități, precum și în medii care să le favorizeze o maximă dezvoltare școlară și socială; e) condiții pentru dezvoltarea și promovarea unui sistem de învățământ incluziv; f) crearea în instituțiile de învățământ de toate nivelele a serviciilor de suport și/sau dotarea cu echipamentul necesar pentru susținerea și favorizarea educației incluzive a persoanelor cu dizabilități.

Legea nr. 121/2012 cu privire la asigurarea egalității

Articolul 9. (1) Instituțiile de învățământ asigură respectarea principiului nediscriminării: a) prin oferirea accesului la instituțiile de învățământ de orice tip și nivel; b) în procesul educațional, inclusiv la evaluarea cunoștințelor acumulate; c) în activitatea științifico-didactică; d) prin elaborarea de materiale didactice și programe de studii; e) prin informarea și instruirea cadrelor didactice privind aplicarea metodelor și mijloacelor de prevenire a actelor de discriminare și de sesizare a autorităților competente. (2) Instituțiile de învățământ nu pot stabili principii

³⁵ Caracterele/Alfabetul Braille este un sistem de scriere folosit de persoanele cu deficiențe de vedere. Literele sunt compuse din puncte ieșite în relief, care pot fi simțite cu ajutorul degetelor. Literele de la A la Z au fiecare semne corespunzătoare în Braille.

de admitere la studii bazate pe anumite restricții, cu excepția cazurilor stipulate de legislația în vigoare. (3) Refuzul instituției de învățământ de a admite la studii o anumită persoană ale cărei calificări nu corespund nivelului necesar pentru a fi admisă nu constituie o limitare a dreptului la învățământ. (4) Prevederile prezentului articol nu constituie o restrângere a dreptului instituției de învățământ care pregătește personalul unui anumit cult religios de a refuza înscrierea unei persoane al cărei statut confesional nu corespunde cerințelor stabilite pentru accesul la instituția respectivă.

1.4. STUDII DE CAZ

A. Familia B. din satul X are un copil de 8 ani cu Sindromul Down³⁶. Părintele dorește să școlarizeze copilul în școala din comunitate. Administrația instituției de învățământ refuză școlarizarea copilului pe motivul dizabilității acestuia, lipsa pregătirii cadrelor didactice de a lucra cu această categorie de copii și frica de reacțiile copiilor cu dezvoltare în normă și a părinților lor. Părintele nu dorește separarea copilului de familie. În urma refuzului, copilul a rămas neșcolarizat, fiind astfel lipsit de dreptul la educație și părintelui fiindu-i încălcat dreptul de a alege instituția de învățământ pentru copil.

Ce spune legislația?

Părintelui i-a fost încălcat dreptul de a alege instituția de învățământ în care să învețe copilul său, prevăzut în *art.138* din Codul educației. De asemenea, în suportul părintelui de a integra copilul cu dizabilitate în școală și pentru responsabilizarea specialiștilor-cheie ai procesului educațional este și *Legea nr. 60 din 30.03.2012* privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, care în *art. 27 alin. (1)* stabilește că persoanele cu dizabilități au acces liber la sistemul educațional de toate nivelele în condiții de egalitate cu ceilalți cetățeni. Dreptul la educație nu poate fi îngrădit pe motivul dificultăților de învățare sau al altor dificultăți cauzate de anumite dizabilități”. Statul, prin intermediul autorităților și instituțiilor responsabile, garantează persoanelor cu dizabilități condițiile necesare pentru educație, instruire, pregătirea profesională, formarea vocațională și formarea continuă, pe tot parcursul vieții, fără discriminare și în condiții de egalitate cu ceilalți cetățeni. Accesul persoanelor cu dizabilități la educația preșcolară, școlară și extrașcolară pentru a obține studii medii generale, studii medii de specialitate și studii superioare adaptate necesităților individuale, în conformitate cu programul individual de reabilitare și incluziune socială este asigurat de Ministerul Educației și de alte autorități publice centrale și locale competente. Tot autoritățile publice responsabile și instituțiile de învățământ

³⁶ **SINDROMUL DOWN** sau mongolismul este o afecțiune permanentă în cadrul căreia o persoană se naște cu anumite trăsături fizice distincte, de exemplu fața aplatizată și gât scurt, și un grad de întârziere mentală (retard psihic). Deși Sindromul Down este permanent, majoritatea pacienților pot duce o viață normală, activă. Beneficiind de îngrijirea adecvată și de ajutorul de care au nevoie, copiii cu Sindrom Down pot avea creștere și dezvoltare spectaculoase și pot deveni adulți sănătoși și fericiți.

asigură adaptarea rezonabilă a condițiilor de învățare la nevoile individuale ale persoanelor cu dizabilități.

În același timp, *art. 7 din Legea cu privire la asigurarea egalității* prevede interzicerea discriminării în domeniul învățământului, prin oferirea accesului la instituțiile de învățământ de orice tip și nivel.

Ce poate face un para-jurist?

În cazul dat este încălcat dreptul copilului la educație și dreptul părintelui de a alege forma și instituția de învățământ pentru copil. Para-juristul poate oferi asistență familiei prin următoarele.

1. Informarea acesteia cu privire la dreptul copilului la educație de calitate într-un mediu incluziv, de a învăța în școala din comunitate și, de asemenea, dreptul părintelui de a alege instituția de învățământ;
2. Asistență în pregătirea actelor necesare pentru înscrierea copilului în școala din localitate. Actele necesare pentru înscrierea copilului în ciclul primar sunt:
 - (1) cererea de înscriere la studii în instituția școlară;
 - (2) copia certificatului de naștere al copilului;
 - (3) Fotografia 3 x 4 a copilului.

Pentru înscrierea în ciclul liceal, este necesară prezentarea următoarelor acte:

- (1) cererea de înscriere la studii în instituția de învățământ liceal;
- (2) copia certificatului de naștere al elevului;
- (3) copia certificatului de studii gimnaziale;
- (4) copia buletinului de identitate al elevului;
- (5) fotografia 3 x 4 a elevului.

În cerere este important de specificat necesitatea acordării posibilității de a frecventa zilnic școala. Pe lângă asistență în scrierea cererii, para-juristul informează familia despre importanța înregistrării cererii, ș dreptul de a cere numărul de înregistrare și de a solicita răspuns în scris la cererea solicitată.

3. În cazul unui răspuns negativ din partea instituției de învățământ, para-juristul poate acorda asistență familiei în scrierea plângerii pentru soluționarea problemei către autoritatea publică locală (APL) de nivelul I (consiliul local și primarul). Petiția adresată APL trebuie însoțită de documente care demonstrează refuzul școlii de a integra copilul, în acest caz, răspunsul în scris al administrației instituției de învățământ la cererea părintelui. Para-juristul informează familia despre importanța înregistrării petiției și despre dreptul de a cere numărul de înregistrare și de a solicita răspunsul în scris la cererea solicitată.
4. În cazul în care nu se soluționează problema de autoritățile la nivelul I, părintele este în drept să se adreseze autorităților publice locale (APL) de nivelul II (Consiliul raional/municipal: Direcția Raională de Învățământ, Președintele raionului). Direcția Raională de Învățământ este o instituție responsabilă de asigurarea implementării politicilor naționale în domeniul educației în teritoriu și de a asigura, în comun cu autoritățile publice locale, crearea unor condiții adecvate de activitate elevilor, de protecție socială a acestora. Astfel, para-juristul poate să asiste persoana în pregătirea plângerii și recomandă să anexeze la aceasta actele care confirmă refuzul de a încadra copilul în instituția de învățământ din comunitate, de ex., răspunsul în scris venit de la instituția de învățământ, de la APL de nivelul I.

5. În situația în care la nivelul autorităților publice locale de nivelurile I și II nu a fost soluționată problema, părintele va fi asistat de para-jurist în scrierea unei plângeri în adresa Ministerului Educației, pentru a interveni în situația creată. Este important ca părintele să anexeze și documentele care demonstrează refuzul primit din partea administrației școlii și a APL de nivelul I și nivel II.

6. În cazul în care autoritățile responsabile de asigurarea dreptului la educație al copilului nu au intervenit în soluționarea cazului, para-juristul poate îndruma părintele să se adreseze și Avocatului Poporului pentru protecția drepturilor copilului, cu reprezentanțe în municipiile Chișinău și Bălți, orașele Cahul și Comrat, prin prezentarea plângerii despre încălcarea dreptului la educație al copilului și refuzului de a integra copilul în școală din cauza dizabilității. La fel, para-juristul poate recomanda părintelui să apeleze Linia verde 0800 11116 pentru protecția Drepturilor Copilului, care este un serviciu telefonic gratuit și funcționează de luni până vineri între orele 8:00-17:00.

În fiecare dintre pașii propuși, părintele de asemenea este informat și despre o altă posibilitate de solicitare a rezolvării situației prin programarea în audiență la autoritățile menționate. Para-juristul poate informa părintele despre programul primirii cetățenilor în audiență de către autoritatea responsabilă de soluționarea cazului. În același timp, deoarece incluziunea (integrarea) copiilor cu dizabilități/CES este în proces de dezvoltare și specialiștii care sunt implicați în procesul educațional nu cunosc și nu sunt pregătiți de a lucra cu astfel de categorii de copii, **para-juristul poate** sfătui părinții să se adreseze organizațiilor neguvernamentale ce acordă suport în integrarea copiilor cu CES /dizabilități în școlile de cultură generală, cuș oferirea Ț datelor de contact ale acestor organizații.

Odată ce persoana a beneficiat de asistența primară a para-juristului, iar situația nu s-a schimbat, aceasta poate fi referită la Linia verde a Coaliției Nediscriminare, care dispune de avocați calificați și îi vor oferi părintelui asistența juridică necesară pentru a asigura apărarea dreptului copilului la educație. Un rol foarte important în soluționarea cazurilor de discriminare în domeniul educației îl are și Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității. Părintele poate fi îndrumat și ajutat de para-jurist de a scrie o plângere în adresa Consiliuluișș, iar acesta va examina plângerea și va realiza măsuri pentru a contribui la soluționarea amiabilă a conflictelor apărute în urma săvârșirii faptelor discriminatorii, prin concilierea părților și propunerea unei soluții reciproc acceptabile.

B. Adriana este elevă în clasa a VI-a la școala din comunitate, având rezultate bune la învățătură. Părinții ei sunt purtători de HIV. Profesorii au aflat despre acest fapt. Într-o zi, la o pauză, Adriana s-a certat cu o colegă. Profesoara nu a căutat mult vinovatul și a făcut repede „dreptate”. „Să zici mulțumesc că îți faci studiile la noi în școală. Mi-i silă și de tine, și de părinții tăi iresponsabili, purtători de HIV!”, a strigat profesoara la Adriana, așa ca sa audă toți. După acest incident, situația școlară a Adrianei s-a înrăutățit și rezultatele la studii erau mai slabe. Deja de o lună Adriana nu frecventează școala, iar din partea instituției nu au fost întreprinse acțiuni pentru a stabili cauza absenței copilului. Părinții se gândesc să-și schimbe locul de trai pentru a evita traumatizarea psihică a copilului.

Ce spune legislația?

Abuzul psihic la care este supusă Adriana a condus la abandonul școlar de către copil și, respectiv, la încălcarea dreptului la educație al acestuia. Potrivit *art.135* din Codul educației, personalul didactic are obligația să respecte drepturile copiilor prin crearea condițiilor optime pentru dezvoltarea potențialului individual al elevului și neadmiterea tratamentelor/pedepselor degradante și discriminatorii. În cazul descris, cadrul didactic și-a încălcat obligația prevăzută în *art.135 din Codul educației* de a „nu admite tratamente și pedepse degradante, discriminarea sub orice formă și aplicarea niciunei forme de violență fizică sau psihică”. În conformitate cu prevederile art. 86 lit. n) din Codul muncii, aplicarea violenței psihologice constituie temei de concediere a cadrului didactic. De

asemenea, *art.23 al Legii cu privire la profilaxia HIV/SIDA* interzice discriminarea rudelor sau partenerilor persoanelor HIV-pozitive în cadrul instituțiilor preșcolare și de învățământ.

Ce poate face un para-jurist?

Situația creată determină încălcarea dreptului la educație. Copilul refuză să frecventeze școala din cauza abuzului psihologic din partea profesoarei și a colegilor, provocat de statutul HIV-pozitiv al părinților. În acest caz este încălcat dreptul copilului la educație într-un mediu favorabil în care este „interzisă aplicarea sub orice formă a metodelor de violență psihică”, prevăzut în *art. 135 din Codul educației*. Părintele trebuie îndrumat să soluționeze situația creată în școală. Schimbarea instituției de învățământ nu este cea mai bună soluție deoarece este riscul de a trece și în altă școală prin aceeași situație.

1. În acest sens, para-juristul poate asista familia în formularea unei cereri în scris în adresa administrației instituției de învățământ, cu scopul de a interveni în soluționarea situației cu care se confruntă copilul, evidențiind că situația de discriminare prin asociere cu părinții infectați cu HIV îngrădește dreptul la educație al copilului. În cerere se va solicita răspunsul în scris cu privire la deciziile luate și intervențiile administrației instituției de învățământ pentru soluționarea problemei.
2. Părintele este în drept să solicite implicarea psihologului școlar pentru soluționarea cazului, prin consilierea Adrianei, colectivului de profesori și elevilor. În situația în care în școală nu este psiholog școlar, se va solicita referirea copilului către Serviciul raional/municipal de asistență psihopedagogică, care activează conform Regulamentului aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 732 din 16.09.2013. Scopul adresării la Serviciul raional/municipal de asistență psihopedagogică este de a organiza evaluarea psihologică primară și complexă (după caz) a copilului, care poate fi folosită ca și probă în cadrul procesului civil (dacă părinții doresc să solicite pagube morale) și acordarea asistenței psihologice copilului victimă a abuzului psihologic cauzat de cadrul didactic.
3. În cazul în care șîn urma cererii părintelui adresată administrației instituției de învățământ situația copilului în școală nu s-a schimbat, acesta este asistat în scrierea plângerii în adresa APL de nivelul I.
4. Dacă problema nu se soluționează de organele de nivel I, părintele este în drept să se adreseze Direcției Raionale Învățământ cu petiție în vederea soluționării cazului dat.

5. În situația în care, la nivelul autorităților publice locale de nivelul I și nivelul II nu a fost soluționată problema, părintele va fi asistat de para-jurist în scrierea unei plângeri în adresa Ministerului Educației pentru a interveni în situația creată. Părintele se poate adresa și Avocatului Poporului pentru protecția drepturilor copilului, cu reprezentanțe în municipiile Chișinău și Bălți, orașele Cahul și Comrat, prin prezentarea unei petiții despre încălcarea dreptului la educație al copilului, cauzată de stresul permanent din partea profesorilor și colegilor legat de statutul HIV-pozitiv al părinților.

1. În același timp, o posibilitate bună de soluționare a cazului este utilizarea Telefonului copilului, serviciu creat pentru a contribui la protecția drepturilor copilului prin oferirea consultațiilor juridice gratuite la telefon, implicarea directă în soluționarea cazurilor grave de abuz și, la necesitate, prin posibilitatea de a discuta direct cu Avocatul Poporului pentru drepturile copilului. Numărul de telefon este 0800 11116 și poate fi contactat de luni până vineri, între orele 8.00 și 20.00, de părinte sau direct de copil pentru a discuta cu privire la situația creată, a beneficia de servicii de informare și consiliere juridică cu privire la drepturile copilului,

îndrumare către instituțiile de rigoare pentru asistență etc. Mai multe informații cu privire la Linia fierbinte, Telefonul copilului poate fi găsită accesând www.telefonulcopilului.md.

Părintele poate fi îndrumat și ajutat de para-jurist să scrie o plângere în adresa Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității, care va examina plângerea și va realiza măsuri pentru soluționarea amiabilă a conflictelor apărute în urma săvârșirii faptelor discriminatorii, prin concilierea părților și căutarea unei soluții reciproc acceptabile sau va recurge la aplicarea măsurilor de sancționare pentru discriminarea copilului în realizarea dreptului la educație prin asociere cu părinții ce au statut de HIV-pozitiv.

1. În același timp, para-juristul poate sfătui părintele să se adreseze altor organizații ce prestează servicii de suport la nivel local copiilor infectați sau afectați de HIV ori, în cazul în care acestea nu există, să se adreseze la organizații neguvernamentale de nivel național, de exemplu, Liga Persoanelor ce Trăiesc cu HIV³⁷, Institutul pentru Drepturile Omului³⁸. Para-juristul va oferi părintelui datele de contact ale organizației.
2. De asemenea, para-juristul ar putea organiza, în parteneriat cu asistentul social sau cu implicarea organizațiilor neguvernamentale, acțiuni de informare, sensibilizare la nivel de școală cu privire la egalitatea dreptului la educație.

1.5. DOCUMENTAREA CAZULUI DE ÎNCĂLCARE A DREPTULUI LA EDUCAȚIE

În vederea unei documentări eficiente a încălcării dreptului la educație a copiilor, este important ca para-juristul să cunoască situația privind dreptul la educație și problemele existente în comunitate. O bună documentare înseamnă oferirea informațiilor obiective, bazate pe fapte. *Metodele de documentare ce pot fi utilizate în cazul încălcării dreptului la educație sunt:*

- înregistrările audio și video, dar și fotografiile;
- studierea registrelor școlare sau altor documente ce demonstrează încălcarea dreptului la educație al copilului;
- interviuarea victimei și/sau a martorilor;
- interviuarea persoanei care a produs încălcarea dreptului la educație.

Surse de informare a situațiilor de încălcare a dreptului la educație ar putea fi:

- victima încălcării dreptului la educație, elevul;
- părintele copilului, elevului;
- colegii copilului căruia i-a fost încălcat dreptul la educație;
- profesorii;
- psihologul școlar;
- administrația instituției de învățământ;
- alți martori ai situației de încălcare a dreptului la educație.

³⁷ Liga Persoanelor ce Trăiesc cu HIV, www.ligaaid.md

³⁸ Institutul pentru Drepturile Omului, www.idom.md

În cazul dreptului la educație, victimă poate fi copilul/elevul al cărui drept a fost încălcat. Încălcarea dreptului la educație al copiilor poate avea loc sub diverse forme și fiecare situație se poate proba prin diverse metode. Specificul documentării este determinat de situația și forma de încălcare a dreptului la educație. De exemplu, refuzul înscrierii unui copil se poate proba prin înregistrarea audio din care rezultă refuzul în realizarea dreptului la educație, refuzul în scris din partea administrației de a școlariza copilul sau prin declarațiile martorilor. În cazul refuzului școlarizării copiilor romi, este relevant să se arate faptul că apartenența etnică a copilului era cunoscută de persoana care a refuzat înscrierea copilului sau, în cazul copiilor cu dizabilități, era cunoscută dizabilitatea acestora; în cazul copiilor infectați sau afectați de HIV, era cunoscut statutul acestora.

În cazul segregării copiilor (izolarea într-o anumită sală, argumentând că încurcă procesul de învățare; segregarea în incinta unei clase prin așezarea copilului rom sau cu dizabilități în spatele clasei și prin lipsa de atenție acordată elevului), documentarea se va baza pe interviuri cu elevul-victimă, colegii victimei, pe înscrisuri (cum ar fi, registrul. În cazul B, analiza comparativă a notelor din registru obținute de Adriana (cazul B) ar putea fi o probă sau lipsa notelor ar putea fi o demonstrație a neimplicării copilului la ore). Se va pune accent și pe demonstrarea condițiilor de educație (mobiliere existent în clase, nivelul de pregătire al cadrelor didactice care predau în diferite clase, rezultatele obținute de elevi, adaptările existente la nivel de clasă sau școală la necesitățile elevilor cu nevoi speciale etc.). De multe ori poate fi utilă chestionarea elevilor, cadrelor didactice, părinților. Pot fi solicitate înscrisuri, puncte de vedere din partea inspectoratelor școlare și din partea Ministerului Educației.

2. CE ESTE DREPTUL LA MUNCĂ?

Prezentul capitol prezintă principiile dreptului la muncă și cadrul juridic internațional și național ce reglementează dreptul la muncă. Este explicat modul în care persoanele al căror drept a fost încălcat pot solicita repararea prejudiciului din partea angajatorului. În același timp, sunt prezentate unele din cazurile de încălcare a dreptului la muncă și posibilele implicații ale para-juristului pentru asistența beneficiarului.

Munca reprezintă o activitate umană specifică prin care oamenii își utilizează aptitudinile fizice sau intelectuale în scopul producerii bunurilor necesare satisfacerii trebuințelor lor.

Dreptul la muncă se consideră unul din drepturile fundamentale ale omului, care nu poate fi înstrăinat deoarece, pentru majoritatea persoanelor, munca este unica sau principala sursă de venit și existență, inclusiv asigurarea cu pensii la bătrânețe, care cel mai des are o legătură nemijlocită cu munca. De regulă, pensiile se stabilesc și sunt calculate în funcție de activitatea de muncă. Asigurarea dreptului la muncă este importantă prin faptul că:

- uneori este unica sau principala sursă de venit și existență;
- omul prin muncă se reintegrează în societate, se afirmă printre semenii, se realizează din punct de vedere spiritual;
- creează premisele generațiilor viitoare.

Principiile de bază ale reglementării raporturilor de muncă și ale altor raporturi legate nemijlocit de acestea, principii ce reies din normele dreptului internațional și din cele ale Constituției Republicii Moldova³⁹, sunt următoarele:

- **libertatea muncii**, incluzând dreptul la munca liber aleasă sau acceptată, dreptul dispunerii de capacitățile sale de muncă, dreptul alegerii profesiei și ocupației;
- **interzicerea muncii forțate** (obligatorii) și a **discriminării** în domeniul raporturilor de muncă;
- **protecția împotriva șomajului** și acordarea de asistență la plasarea în câmpul muncii;
- **asigurarea dreptului fiecărui salariat la condiții echitabile de muncă**, inclusiv la condiții de muncă care corespund cerințelor protecției și igienei muncii și a **dreptului la odihnă**, inclusiv la reglementarea timpului de muncă, la acordarea concediului anual de odihnă, a pauzelor de odihnă zilnice, a zilelor de repaus și de sărbătoare nelucrătoare;
- **egalitatea în drepturi** și în posibilități a salariaților;
- garantarea dreptului fiecărui salariat la **achitarea la timp, integrală și echitabilă a salariului**, care ar asigura o existență decentă salariatului și familiei lui;
- **asigurarea egalității salariaților**, fără nicio discriminare, **la avansare în serviciu**, luându-se în considerare productivitatea muncii, calificarea și vechimea în muncă în specialitate, precum și la formare profesională, reciclare și perfecționare;
- obligativitatea **reparării integrale** de către angajator a **prejudiciului material** și a celui **moral** cauzate salariatului în legătură cu îndeplinirea obligațiilor de muncă;

³⁹ Art. 5 din Codul muncii.

- asigurarea dreptului fiecărui salariat la apărarea drepturilor și libertăților sale de muncă, inclusiv prin sesizarea organelor de supraveghere și control, a organelor de jurisdicție a muncii;
- **obligația părților la contractele colective și individuale de muncă de a respecta clauzele contractuale**, inclusiv dreptul angajatorului de a cere de la salariat îndeplinirea obligațiilor de muncă și manifestarea unei atitudini gospodărești față de bunurile angajatorului și, respectiv, dreptul salariatului de a cere de la angajator îndeplinirea obligațiilor față de salariați, respectarea legislației muncii și a altor acte ce conțin norme ale dreptului muncii;
- garantarea **dreptului la asigurarea socială și medicală obligatorie** a salariaților.

Raporturile de muncă sunt definite ca acele relații sociale reglementate de lege, ce iau naștere între o persoană fizică, pe de o parte, și o persoană juridică, pe de altă parte, ca urmare a prestării unei anumite munci de către prima persoană în folosul celei de-a doua, care, la rândul ei, se obligă să o remunereze și să creeze condițiile necesare prestării acestei munci. Raportul juridic de muncă se caracterizează prin următoarele:

- poate exista numai între două persoane, între o persoană juridică și o persoană fizică;
- în mod excepțional, raportul juridic de muncă se poate stabili între două persoane fizice, nicidecum însă între două persoane juridice;
- trăsătură specifică raportului juridic de muncă este aceea că el se desfășoară în condițiile stabilirii unor relații de subordonare între salariat și unitatea care l-a angajat și în favoarea căreia prestează munca⁴⁰.

Raporturile de muncă se legalizează prin încheierea contractului individual de muncă, care reprezintă înțelegerea dintre salariat și angajator, prin care salariatul se obligă să presteze o muncă într-o anumită specialitate, calificare sau funcție, să respecte regulamentul intern al unității, iar angajatorul se obligă să-i asigure condițiile de muncă prevăzute de Codul muncii, de alte acte normative ce conțin norme ale dreptului muncii, de contractul colectiv de muncă, precum și să achite la timp și integral salariul⁴¹.

Încheierea contractului individual de muncă este precedată de negocierea clauzelor contractuale, iar în unele situații, poate fi precedată de circumstanțe specifice, cum ar fi, susținerea unui concurs (ex. funcționarii publici sunt angajați în bază de concurs), alegerea în funcție etc.⁴².

În cadrul negocierilor, angajatorul și salariatul urmează să convină asupra tuturor clauzelor incluse în contractual individual de muncă, care vizează:

- specificul funcției în care se angajează salariatul – specialitatea, profesia, calificarea, funcția;
- atribuțiile funcției;
- riscurile specifice funcției;
- locul de muncă;

⁴⁰ Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Universitatea din București, Av. Ion Scănușu, Elemente de dreptul muncii, București, 2010, poate fi accesat pe <http://www.scribd.com/doc/90615948/Elemente-de-Dreptul-Muncii>.

⁴¹ Art. 45 din Codul muncii.

⁴² Art. 56 din Codul muncii.

- durata contractului (contractul individual de muncă poate fi încheiat pe o perioadă determinată sau nedeterminată de timp);
- data de la care contractul urmează să-și producă efectele, adică data la care salariatul urmează să înceapă munca;
- drepturile și obligațiile salariatului și ale angajatorului;
- condițiile de retribuire a muncii (salariu), inclusiv salariul de funcție sau cel tarifar, suplimentele, premiile și ajutoarele materiale (în cazul în care acestea fac parte din sistemul de salarizare al unității), precum și periodicitatea achitării plăților;
- compensațiile și alocațiile, inclusiv pentru munca prestată în condiții grele, vătămătoare și/sau periculoase;
- regimul de muncă și de odihnă, inclusiv durata zilei și a săptămânii de muncă ale salariatului, durata concediului de odihnă anual și condițiile de acordare a acestuia, adică numărul de zile calendaristice ce constituie concediu anual și modul de accesare de către salariat a concediului de odihnă anual suplimentar;
- perioada de probă, care se stabilește la încheierea contractului individual de muncă pentru verificarea aptitudinilor profesionale ale salariatului. Durata perioadei de probă este de cel mult 3 luni și, respectiv, de cel mult 6 luni – în cazul conducătorului unității, adjuncților lui, contabilului-șef și altor persoane cu funcție de răspundere, lista cărora se aprobă de către angajator cu consultarea reprezentanților salariaților. În cazul angajării muncitorilor necalificați, perioada de probă se stabilește ca excepție și nu poate depăși 30 de zile calendaristice;
- condițiile specifice de asigurare medicală și socială;
- clauze specifice – exemplu de clauză specifică poate fi convenția că salariatul este obligat pe toată durata contractului individual de muncă și timp de un an după încetarea acestuia, să nu divulge date sau informații de care a luat cunoștință în perioada executării contractului individual de muncă.

La încheierea contractului individual de muncă, angajatorul poate solicita persoanei care se angajează următoarele documente:

- a) buletinul de identitate sau un alt act de identitate;
- b) carnetul de muncă, cu excepția cazurilor în care persoana se încadrează în câmpul muncii pentru prima dată sau se angajează la o muncă prin cumul;
- c) documentele de evidență militară (după caz, de ex., pentru recruți și rezerviști);
- d) diploma de studii, certificatul de calificare ce confirmă pregătirea specială (după caz, de ex., pentru profesiile care cer cunoștințe sau calități speciale);
- e) certificatul medical, pentru profesiile care cer efectuarea controlului medical obligatoriu (după caz, bucătar, educator etc.).

Contractul individual de muncă se întocmește în două exemplare și se semnează de către angajator și salariat, atribuindu-i-se un număr din registrul unității. În cazul în care angajatorul este autoritate publică, pe contractul individual de muncă se aplică ștampila acesteia. Un exemplar al contractului individual de muncă se înmânează salariatului, iar celălalt se păstrează la angajator. În situația în care angajatorul nu își onorează această obligație, salariatul este în drept să solicite prin cerere un exemplar în original sau o copie a contractului individual de muncă. În cazul în care contractul individual de

muncă nu a fost perfectat în formă scrisă, acesta este considerat a fi încheiat pe o durată nedeterminată și își produce efectele din ziua în care salariatul a fost admis la muncă de către angajator sau de către o altă persoană cu funcție de răspundere din unitate, abilitată cu angajarea personalului. Dacă salariatul dovedește faptul admiterii la muncă (de ex., prin prezentarea lucrărilor efectuate în ziua în care a început munca, audierea martorilor, înregistrări video sau audio etc.), perfectarea contractului individual de muncă în formă scrisă va fi efectuată de angajator ulterior, în mod obligatoriu.

Codul muncii prevede dreptul persoanei de a încheia contracte individuale de muncă concomitent și cu alți angajatori (munca prin cumul), dacă acest lucru nu este interzis de lege. Salariații angajați prin cumul beneficiază de aceleași drepturi și garanții ca și ceilalți salariați din unitatea respectivă. Pentru încheierea contractului individual de muncă prin cumul nu se cere consimțământul angajatorului de la locul de muncă de bază. Unica condiție este ca munca prin cumul să nu contravină legii, să nu reprezinte o incompatibilitate specifică funcției (de ex., funcționarii publici, judecătorii nu pot cumula alte funcții, cu excepția funcției didactice) și ca în contractul individual de muncă să fie indicat că este muncă prin cumul.⁴³

2.1. PREVEDERI INTERNAȚIONALE

Convenția privind discriminarea în domeniul ocupării forței de muncă și exercitării profesiei (1958, art. 2) prevede responsabilitatea statului membru „să formuleze și să practice o politică națională care să urmărească promovarea, prin metode adaptate condițiilor și practicilor naționale, a egalității de posibilități și de tratament în materie de ocupare a forței de muncă și exercitare a profesiei, în scopul eliminării oricăror discriminări”.

Dreptul la muncă și la protecția muncii este prevăzut în **Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale (1966)**. *Art.6 al Pactului* descrie dreptul la muncă ca fiind „dreptul pe care îl are orice persoană de a obține posibilitatea să-și câștige existența printr-o muncă liber aleasă sau acceptată”. Pentru aceasta, „măsurile pe care fiecare stat parte le va lua spre a asigura deplina exercitare a acestui drept trebuie să includă orientarea și pregătirea tehnică și profesională, elaborarea de programe, de măsuri și de tehnici potrivite pentru a asigura o dezvoltare economică, socială și culturală constantă și o deplină întrebuintare productivă a forțelor de muncă în condiții care garantează indivizilor folosința libertăților politice și economice fundamentale”.

Convenția ONU cu privire la Drepturile Copilului (1989) stipulează în *art.32* că statele parte la Convenție recunosc dreptul copilului de a fi protejat împotriva exploatării economice și de a nu fi constrâns la vreo muncă ce prezintă riscuri pentru copil sau ar putea să împiedice realizarea dreptului la educație ori să-i dăuneze sănătății sau dezvoltării sale.

Convenția privind interzicerea celor mai grave forme ale muncii copiilor și acțiunea imediată în vederea eliminării lor (1999) prevede obligația fiecărui stat de a lua măsuri imediate și eficiente pentru a asigura interzicerea și eliminarea urgentă a celor mai grave forme ale muncii copiilor. Conform Convenției, expresia **cele mai grave forme** ale muncii copiilor include: (a) toate formele de sclavie sau practicile similare, de exemplu: vânzarea de sau comerțul cu copii, munca pentru datorii și munca de servitor, precum și munca forțată sau obligatorie, inclusiv recrutarea forțată sau obligatorie a copiilor în vederea utilizării lor în conflictele armate; (b) utilizarea, recrutarea sau oferirea unui copil în scopul

⁴³ Pentru mai multe detalii ce țin de modul de încheiere, modificare, încetare a contractului individual de muncă vă recomandăm să consultați secțiunea *Dreptul muncii* din lucrarea *Îndrumar juridic elementar pentru cetățeni*.

prostituării, producției de material pornografic sau de spectacole pornografice; (c) utilizarea, recrutarea sau oferirea unui copil în scopul unor activități ilicite, mai ales pentru producția și traficul de stupefiante; (d) muncile care, prin natura lor sau prin condițiile în care se exercită, sunt susceptibile să dăuneze sănătății, securității sau moralității copilului⁴⁴.

Un rol special în asigurarea egalității în drepturi în domeniile ce țin de activitatea politică, economică și culturală îi revine **Convenției internaționale privind eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei (1979)**, care formulează standardele internaționale de bază privind asigurarea egalității genurilor, inclusiv în domeniul muncii. În primul rând acestea sunt: dreptul la muncă ca parte componentă a drepturilor omului; dreptul la ocupare și șanse de muncă egale, inclusiv aplicarea criteriilor identice de selectare la angajare; dreptul la libera alegere a profesiei și ocupației, condiții de muncă inofensive și sănătoase, acordarea facilităților și condițiilor de muncă egale; dreptul la perfecționare, instruire profesională și reciclare, pregătire și reeducare profesională; dreptul la remunerarea egală pentru o muncă echivalentă, inclusiv facilități, precum și dreptul la o tratare identică; dreptul la asigurarea socială în caz de șomaj, boală, invaliditate și alte cazuri de incapacitate de muncă, precum și dreptul la asigurarea cu pensii; dreptul la concediu plătit; dreptul la condiții de muncă inofensive și sănătoase, inclusiv dreptul la protecția muncii, ocrotirea sănătății și a funcțiilor reproductive.

Atât la nivelul Uniunii Europene, cât și al Consiliului Europei s-au adoptat reglementări consistente în domeniul dreptului social⁴⁵, care structurează drepturile sociale fundamentale, cum ar fi: dreptul la muncă, dreptul la securitate și sănătate la locul de muncă, dreptul la securitate socială, dreptul la nediscriminare etc.

Convenția Europeană a Drepturilor Omului nu prevede în mod expres și distinct dreptul la muncă, însă garantează dreptul persoanelor de a nu fi supuse muncii forțate. *Art. 4* al Convenției interzice sclavia și munca forțată și precizează care sunt cazurile ce nu pot fi considerate ca fiind muncă forțată sau obligatorie:

- a) munca prestată de persoanele condamnate penal aflate într-o detenție legală sau în libertate condiționată;
- b) munca depusă de persoanele care execută serviciul militar obligatoriu sau forme similare acestui serviciu;
- c) munca depusă în situații de criză sau de calamități care amenință viața sau bunăstarea comunității;
- d) orice muncă ce face parte din obligațiile civice normale.

Cu toate că dreptul la muncă nu este garantat de Convenția Europeană a Drepturilor Omului, în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (CtEDO) întâlnim hotărâri care reflectă tangențial și dreptul la muncă. De exemplu, în cauza *Siliadin c. Franței*, Curtea Europeană a analizat situația unei minore togoleze care fusese adusă în Franța de către rude pentru a avea grijă de locuința și copiii unei familii de cetățeni francezi. Minora a prestat această muncă timp de mai mulți ani fără remunerație, fără a avea un statut legal pe teritoriul francez. În acest timp, nu a putut merge la școală și nici nu a

⁴⁴ Convenția nr. 182/1999 privind interzicerea celor mai grave forme ale muncii copiilor și acțiunea imediată în vederea eliminării lor, art. 3.

⁴⁵ De exemplu, Carta Socială Europeană deschisă semnării la Torino în 1961, care a intrat în vigoare în 1965, garantează drepturile fundamentale sociale și economice completând Convenția europeană a drepturilor omului, care asigură protecția drepturilor civile și politice.

avut perioade de vacanță. Datorită unor lacune ale legii penale franceze, persoanele vinovate de această situație au fost achitate. CtEDO a apreciat că reclamanta fusese ținută în sclavie și a sancționat faptul că dreptul penal francez nu incrimina în mod precis și eficace asemenea fapte⁴⁶.

2.2. CADRUL NORMATIV-JURIDIC NAȚIONAL

Dreptul la muncă și la protecția muncii este prevăzut în *art.43* din **Constituția Republicii Moldova**, conform căruia „orice persoană are dreptul la muncă, la libera alegere a muncii, la condiții echitabile și satisfăcătoare de muncă, precum și la protecția împotriva șomajului. Durata săptămânii de muncă este de cel mult 40 de ore”.

Un rol-cheie în reglementarea relațiilor de muncă îi revine **Codului muncii al Republicii Moldova**, care reflectă cele mai importante aspecte ale dreptului muncii, inclusiv ale persoanelor mai tinere de 18 ani. Codul muncii stabilește principiile ce stau la baza unei relații de muncă, drepturile și obligațiile atât ale salariaților, cât și ale angajatorilor.

Astfel, relația de muncă se realizează în baza următoarelor principii ale dreptului internațional și ale Constituției Republicii Moldova:

- dreptul la munca liber aleasă sau acceptată;
- interzicerea muncii forțate (obligatorii) și a discriminării în domeniul raporturilor de muncă;
- protecția împotriva șomajului și acordarea asistenței la plasarea în câmpul muncii;
- asigurarea dreptului fiecărui salariat la condiții echitabile de muncă, inclusiv la condiții de muncă care corespund cerințelor protecției și igienei muncii, și a dreptului la odihnă, inclusiv la reglementarea timpului de muncă, la acordarea concediului anual de odihnă, a pauzelor de odihnă zilnice, a zilelor de repaus și de sărbătoare nelucrătoare; egalitatea în drepturi și în posibilități a salariaților;
- garantarea dreptului fiecărui salariat la achitarea la timp, integrală și echitabilă, a salariului care ar asigura o existență decentă salariatului și familiei lui;
- obligativitatea reparării integrale de către angajator a prejudiciului material și a celui moral cauzate salariatului în legătură cu îndeplinirea obligațiilor de muncă;
- stabilirea garanțiilor de stat pentru asigurarea drepturilor salariaților și angajatorilor, precum și exercitarea controlului asupra respectării lor;
- garantarea dreptului la asigurarea socială obligatorie a salariaților și altele.

O atenție deosebită se acordă sănătății salariaților mai tineri de 18 ani. Potrivit *art.253* din Codul muncii, astfel de persoane sunt angajate numai după ce au trecut un examen medical preventiv. Ulterior, în cursul relației de muncă, până la atingerea vârstei de 18 ani, salariații vor fi supuși examenului medical obligatoriu în fiecare an, cheltuielile fiind suportate de angajator. În același context, *art.255* din Codul muncii interzice antrenarea persoanelor în vârstă de până la 18 ani la lucrări cu condiții de muncă grele, vătămătoare și/sau periculoase, la munci subterane, precum și la activități care pot să aducă prejudicii sănătății sau integrității morale a minorilor (jocurile de noroc, lucrul în localurile de noapte, producerea, transportarea și comercializarea băuturilor alcoolice, a articolelor din

⁴⁶ Cauza Siliadin c. Franței, hotărârea CtEDO din 26 iulie 2005.

tutun, a preparatelor narcotice și toxice). Nu se admite ridicarea și transportarea manuală de către copii a greutăților care depășesc normele maxime stabilite pentru ei.

Codul muncii reglementează procedura de încheiere și executare a contractului individual de muncă. În Capitolul IV din Codul muncii sunt prevăzute temeiurile și modul de suspendare a contractului individual de muncă, iar în Capitolul V – temeiurile și procedura încetării contractului individual de muncă⁴⁷.

Alte acte legislative naționale importante în domeniul asigurării dreptului la muncă și protecția muncii sunt:

Legea nr. 338 din 15.12.1994 cu privire la Drepturile Copilului, care prevede în *art.11* că „(1) Copilul are dreptul la muncă independentă în corespundere cu posibilitățile lui de vârstă, starea sănătății și pregătirea profesională, fiind remunerat în conformitate cu legislația muncii. Statul protejează copilul de exploatare economică și de executarea oricărei munci, ce prezintă pericol pentru sănătatea lui ori servește drept piedică în procesul de instruire sau prejudiciază dezvoltarea lui fizică, intelectuală, spirituală și socială. Participarea la muncă a copiilor se realizează prin crearea de către stat a unei rețele adecvate de întreprinderi și servicii. Antrenarea forțată sub orice formă a copilului în câmpul muncii atrage răspundere juridică.” De exemplu, în *art. 58* din Codul contravențional este prevăzută sancțiunea pentru admiterea minorului la locuri de muncă care prezintă pericol pentru viața și sănătatea lui sau atragerea minorului la executarea unei munci interzise de legislație. Această faptă se sancționează cu amendă de la 60 la 90 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 150 la 240 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere, cu amendă de la 240 la 300 de unități convenționale aplicată persoanei juridice cu sau fără privarea, în toate cazurile, de dreptul de a desfășura o anumită activitate pe un termen de la 6 luni la un an. Exploatarea prin muncă sau servicii forțate a copiilor se pedepsește penal în baza *art. 206* din Codul penal⁴⁸.

Conform **Legii nr. 140 din 10.05.2001 cu privire la Inspekția Muncii**, Inspekția Muncii exercită controlul de stat asupra respectării actelor legislative și ale altor acte normative în domeniul muncii la întreprinderi, instituții și organizații, cu orice tip de proprietate și formă juridică de organizare, la persoane fizice care angajează salariați, precum și în autoritățile administrației publice centrale și locale. Inspekția Muncii este în drept să solicite și să primească de la autoritățile administrației publice centrale și locale, de la persoane juridice și fizice informațiile necesare exercitării atribuțiilor sale; să constate contravenții și să încheie procese-verbale conform prevederilor Codului contravențional al Republicii Moldova.

Legea securității și sănătății în muncă nr. 186 din 10.07.2008 stabilește principiile generale privind prevenirea riscurilor profesionale, protecția lucrătorilor la locul de muncă, eliminarea factorilor de risc și de accidentare, informarea, consultarea, participarea echilibrată, instruirea lucrătorilor și a reprezentanților acestora, precum și liniile directe generale privind aplicarea principiilor menționate.

Legea nr. 121 din 25.05.2012 privind asigurarea egalității interzice discriminarea în câmpul muncii. Discriminarea în domeniul muncii poate lua forme diferite, în funcție de momentul în care poate avea loc:

⁴⁷ Pentru mai multe detalii, vă recomandăm să consultați secțiunea *Dreptul muncii* din *Îndrumarul juridic elementar pentru cetățeni*.

⁴⁸ Pentru mai multe detalii vă recomandăm să consultați secțiunea [„Prevenirea traficului de ființe umane”](#).

- la recrutare și angajare, prin refuzul în angajare pe motiv că persoana are un criteriu protejat⁴⁹ (de exemplu, pe criteriu de dizabilitate);
- pe parcursul relațiilor de muncă, prin stabilirea unor condiții aparent neutre, dar care au un efect disproporționat asupra unui grup de persoane, hărțuire, stabilirea discriminatorie a unor condiții dezavantajoase în ceea ce privește regimul de lucru, promovarea sau drepturile salariale ori drepturi conexe, neîndeplinirea obligației de acomodare rezonabilă a persoanelor cu dizabilități, instigarea la discriminare sau tratamentul discriminator prin încheierea relațiilor de muncă.

Se consideră discriminatorii următoarele acțiuni ale angajatorului:

a) plasarea anunțurilor de angajare cu indicarea condițiilor și criteriilor care exclud sau favorizează anumite persoane – de ex., în anunțul de angajare se indică că se angajează secretară cu vârsta între 19-23 ani, cu aspect fizic plăcut fiind excluse persoanele de gen masculin și femeile cu vârstă mai mare de 23 ani;

b) refuzul neîntemeiat de angajare a persoanei – de ex., o persoană de etnie romă se prezintă la concurs și chiar dacă are profil similar sau mai bun decât cel al persoanei angajate în final, nu este angajat doar din cauza etniei sale;

c) refuzul neîntemeiat de admitere a unor persoane la cursurile de calificare profesională – de ex., angajatorul promovează în pozițiile de conducere doar candidații bărbați sau trimite la cursuri de formare profesională doar femeile fără obligații familiale (de ex., necăsătorite);

d) remunerarea inegală pentru același tip și/sau volum de muncă – de ex., remunerarea mai mică a femeilor în comparație cu bărbații pentru munci similare;

e) distribuirea diferențiată și neîntemeiată a sarcinilor de lucru, fapt ce rezultă din acordarea unui statut mai puțin favorabil unor persoane;

f) hărțuirea – de ex., angajatorul tolerează adresarea unor glume cu conotații sexuale, circularea unor mesaje cu conținut ironic, utilizarea de cuvinte jignitoare în legătură cu etnia, dizabilitatea, sexul persoanei.

Încălcarea egalității în domeniul muncii se pedepsește contravențional. *Art. 54² Cod contravențional* prevede sancțiunea cu amendă de la 60 la 84 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 120 la 210 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere, cu amendă de la 210 la 270 de unități convenționale aplicată persoanei juridice⁵⁰.

Legea nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități garantează dreptul la muncă a persoanelor cu dizabilități. Articolul 33 prevede: „persoanele cu dizabilități se bucură de toate drepturile stabilite în Codul muncii și în celelalte acte normative din domeniu. Nimeni nu poate limita dreptul la muncă al persoanelor cu dizabilități decât în baza prevederilor legislației în vigoare”. Pentru a asigura integrarea în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilități, angajatorii trebuie să întreprindă următoarele măsuri specifice:

⁴⁹ **Criteriu protejat** - o caracteristică a unei persoane care nu ar trebui considerată relevantă pentru aplicarea unui tratament diferențiat sau pentru acordarea unui beneficiu.

⁵⁰ Pentru mai multe detalii ce țin de mecanismul de protecție împotriva discriminării în muncă, vă recomandăm să accesați setiunea [„Ce este dreptul la egalitate și nediscriminare?”](#) din prezenta lucrare.

a) adaptarea rezonabilă la locul de muncă;

b) proiectarea și adaptarea locurilor de muncă astfel încât acestea să devină accesibile persoanelor cu dizabilități – de ex., să construiască rampe pentru a asigura accesul în clădire persoanelor cu dizabilități locomotorii;

c) furnizarea de noi tehnologii și dispozitive de asistență, de instrumente și echipamente care să permită persoanelor cu dizabilități obținerea și menținerea locului de muncă;

d) furnizarea de instruiți și a sprijinului adecvat pentru aceste persoane. Angajatorii au obligația de a crea sau rezerva locuri de muncă și de a angaja în muncă persoane cu dizabilități într-un procent de cel puțin 5 la sută din numărul total de salariați⁵¹. Această obligație se aplică angajatorilor indiferent de forma de organizare juridică, care conform schemei de încadrare a personalului au 20 de angajați și mai mult.

Angajatorii au obligația de a informa agenția teritorială pentru ocuparea forței de muncă despre locurile de muncă create și/sau rezervate pentru angajarea persoanelor cu dizabilități, în termen de 5 zile de la data la care au fost create/rezervate. Totodată, angajatorii trebuie să comunice și despre ocuparea de către persoanele cu dizabilități a locurilor de muncă care au fost create/rezervate, în termen de 3 zile de la data la care au fost ocupate.

Legea obligă angajatorii să asigure evidența cererilor (a documentelor anexate la acestea) ale persoanelor cu dizabilități care s-au adresat pentru a fi angajate în muncă, într-un registru separat de strictă evidență, care va conține înregistrări privind deciziile de angajare sau refuz, cauzele refuzului, contestațiile etc.

Eschivarea sau refuzul de a încheia contract de muncă cu o persoană cu dizabilități care dispune de recomandări privind plasarea în câmpul muncii din partea instituției abilitate prin legislație se sancționează conform art. 56¹ Cod contravențional cu amendă de la 180 la 210 de unități convenționale aplicată persoanei juridice.

Alte legi care prevăd asigurarea dreptului la muncă și elementele acestuia sunt:

- *Legea nr. 180/2008 cu privire la migrația de muncă*⁵²;
- *Legea nr. 278/1999 privind modul de recalculare a sumei de compensare a pagubei cauzate angajaților în urma mutilării și altor vătămări ale sănătății în timpul exercitării obligațiilor de serviciu*⁵³;
- *Legea Sindicatelor nr. 1129 din 2000*⁵⁴;
- *Legea nr. 355/2005 cu privire la sistemul de salarizare din sistemul bugetar*⁵⁵
- *Legea salarizării nr. 847 din 2002*⁵⁶;

⁵¹ Art. 34 din Legea 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități.

⁵² Publicat la 29.08.2008 în Monitorul Oficial nr. 162-164.

⁵³ Publicat la 11.03.1999 în Monitorul Oficial nr. 024.

⁵⁴ Publicat la 19.10.2000 în Monitorul Oficial nr. 130-132.

⁵⁵ Publicat la 03.03.2006 în Monitorul Oficial nr. 35-38.

⁵⁶ Publicat la 11.04.2002 în Monitorul Oficial nr. 50-52.

- *Legea nr. 102/2003 privind ocuparea forței de muncă și protecția socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă*⁵⁷;
- *Codul contravențional al Republicii Moldova*⁵⁸.

2.3. TABEL: DREPTUL LA MUNCĂ ȘI LA PROTECȚIA MUNCII

Forme/ situații de încălcare a dreptului la muncă	
<ul style="list-style-type: none"> • Concedierea neîntemeiată de la locul de muncă; • Refuzul la angajare pe motiv că este de o anumită etnie, religie, orientare sexuală sau în baza altui criteriu protejat; • Concedierea femeii pe motiv că este însărcinată; • Remunerarea inegală pentru același tip și/sau volum de muncă; • Concedierea persoanei pe motivul dizabilității acesteia; • Refuzul angajatorului de a crea condiții adecvate de muncă sau încălcarea normelor de protecție a muncii; • Nerespectarea duratei timpului de muncă; • Refuzul nemotivat al angajatorului de a acorda concediu de odihnă anual; • Obligarea angajaților de a depune cereri de acordare a concediului neplătit; • Forțarea angajaților să plece în lipsa cererii de eliberare; • Crearea condițiilor insuportabile de muncă pentru femeile însărcinate pentru a le determina să demisioneze. 	
Prevederile relevante ale legislației naționale	Prevederi internaționale în domeniul drepturilor omului
<p>Codul muncii al Republicii Moldova</p> <p>Articolul 90. (1) În cazul restabilirii la locul de muncă a salariatului transferat sau eliberat nelegitim din serviciu, angajatorul este obligat să repare prejudiciul cauzat acestuia. (2) Repararea de către angajator a prejudiciului cauzat salariatului constă în: a) plata obligatorie a unei despăgubiri pentru întreaga perioadă de absență forțată de la muncă într-o mărime nu mai mică decât salariul mediu al salariatului pentru această perioadă; b) compensarea cheltuielilor suplimentare legate</p>	<p>Carta Socială Europeană* (revizuită) din 03.05.1996</p> <p>Articolul 2. Statul se angajează:</p> <p>1) să fixeze o durată rezonabilă a muncii zilnice și săptămânale, săptămâna de lucru trebuind să fie redusă treptat, în măsura în care o permit creșterea productivității și ceilalți factori relevanți;</p> <p>2) să prevadă zile de sărbătoare plătite;</p>

⁵⁷ Publicat la 15.04.2003 în Monitorul Oficial nr. 70-72 .

⁵⁸ Publicat la 16.01.2009 în Monitorul Oficial nr. 3-6.

de contestarea transferului sau a eliberării din serviciu (consultarea specialiștilor, cheltuielile de judecată etc.); c) compensarea prejudiciului moral cauzat salariatului. (3) Mărimea reparării prejudiciului moral se determină de către instanța de judecată, ținându-se cont de aprecierea dată acțiunilor angajatorului, dar nu poate fi mai mică decât un salariu mediu lunar al salariatului. (4) În locul restabilirii la locul de muncă, părțile pot încheia o tranzacție de împăcare, iar în caz de litigiu – instanța de judecată poate încasa de la angajator, cu acordul salariatului, în beneficiul acestuia, o compensație suplimentară la sumele indicate la alin.(2) în mărime de cel puțin 3 salarii medii lunare ale salariatului.

Articolul 95. Durata normală a timpului de muncă al salariaților din unități nu poate depăși 40 de ore pe săptămână.

Articolul 96. Se stabilește durata redusă a timpului de muncă pentru anumite categorii de salariați: a) 24 de ore pentru salariații în vârstă de la 15 la 16 ani; b) 35 de ore pentru salariații în vârstă de la 16 la 18 ani; c) 35 de ore pentru salariații care activează în condiții de muncă vătămătoare, conform nomenclatorului aprobat de Guvern și (3) pentru anumite categorii de salariați a căror muncă implică un efort intelectual și psiho-emoțional sporit, durata timpului de muncă se stabilește de Guvern și nu poate depăși 35 de ore pe săptămână; (4) pentru persoanele cu dizabilități severe și accentuate (dacă acestea nu beneficiază de înlesniri mai mari) se stabilește o durată redusă a timpului de muncă de 30 de ore pe săptămână, fără diminuarea drepturilor salariale și a altor drepturi prevăzute de legislația în vigoare.

Articolul 247. Refuzul de angajare sau reducerea cuantumului salariului pentru motive de graviditate sau de existență a copiilor în vârstă de până la 6 ani este interzis. Refuzul de angajare a unei femei gravide sau a

3) să asigure acordarea unui concediu anual plătit de minimum 4 săptămâni;

4) să elimine riscurile inerente ocupațiilor periculoase sau insalubre și, atunci când aceste riscuri nu au putut fi încă eliminate sau suficient reduse, să asigure lucrătorilor angajați în astfel de ocupații fie o reducere a duratei muncii, fie concedii suplimentare plătite;

5) să asigure un repaus suplimentar care să coincidă, în măsura în care este posibil, cu ziua săptămânii recunoscută ca zi de repaus prin tradiția sau obiceiurile țării ori ale regiunii;

6) să asigure ca lucrătorii să fie informați în scris, cât mai curând posibil și în niciun caz mai târziu de două luni după angajare, despre aspectele esențiale ale contractului de muncă; 7) să asigure ca lucrătorii care desfășoară o muncă de noapte să beneficieze de măsuri care țin seama de natura specială a acestei munci.

Articolul 3. Părțile se angajează, în consultare cu organizațiile patronilor și lucrătorilor:

1) să definească, să pună în practică și să reexamineze periodic o politică națională coerentă în materie de securitate, de sănătate a lucrătorilor și de mediu de muncă;

2) să emită regulamente de securitate și igienă; 3) să asigure punerea în practică a măsurilor de control al aplicării acestor regulamente;

4) să promoveze instituirea progresivă a serviciilor de sănătate în muncă pentru toți lucrătorii, cu funcții eminate preventive și de consiliere.

Articolul 24 prevede obligația statului de a recunoaște:

a) dreptul lucrătorilor de a nu fi concediați fără un motiv întemeiat, legat de aptitudinea sau de conduita acestora ori de cerințele de

unei persoane cu copil în vârstă de până la 6 ani din alte cauze trebuie să fie motivat, angajatorul informând în scris persoana în cauză în decurs de 5 zile calendaristice de la data înregistrării în unitate a cererii de angajare. Refuzul de angajare poate fi atacat în instanța de judecată.

Articolul 250. (1) Femeilor gravide și femeilor care alăptează li se acordă, în conformitate cu certificatul medical, o muncă mai ușoară, care exclude influența factorilor de producție nefavorabili, menținându-li-se salariul mediu de la locul de muncă precedent. (2) Până la soluționarea problemei ce ține de acordarea unei munci mai ușoare care ar exclude influența factorilor de producție nefavorabili, femeile gravide vor fi scutite de îndeplinirea obligațiilor de muncă, menținându-li-se salariul mediu pentru toate zilele pe care nu le-au lucrat din această cauză. (3) Femeile care au copii în vârstă de până la 3 ani, în cazul când nu au posibilitate să-și îndeplinească obligațiile de muncă la locul lor de muncă, sunt transferate, în modul prevăzut de Codul muncii, la un alt loc de muncă, menținându-li-se salariul mediu de la locul de muncă precedent până când copilul împlinește vârsta de 3 ani.

Articolul 251. Se interzice concedierea femeilor gravide, a femeilor care au copii în vârstă de până la 6 ani și a persoanelor care folosesc concediile pentru îngrijirea copilului prevăzute la art. 124, 126 și 127, cu excepția cazurilor de lichidare a unității.

Constituția Republicii Moldova

Articolul 50. Exploatarea minorilor, folosirea lor în activități care le-ar dăuna sănătății, moralității sau care le-ar pune în

funcționare a întreprinderii, a instituției sau a serviciului;

b) dreptul lucrătorilor concediați fără motiv întemeiat la o indemnizație adecvată sau la o altă reparație corespunzătoare.

În acest scop, părțile se angajează să asigure că un lucrător care consideră că a făcut obiectul unei măsuri de concediere fără un motiv întemeiat să aibă drept de apel împotriva acestei măsuri în fața unui organ imparțial.

Convenția privind revizuirea Convenției asupra protecției maternității din 1952

prevede obligația statului de a asigura: concediul de maternitate cu durata de cel puțin 14 săptămâni. Concediul de maternitate trebuie să includă o perioadă de 6 săptămâni de concediu obligatoriu după naștere⁵⁹. Prestațiile în bani trebuie să fie stabilite la un nivel care să permită femeii să poată să se întrețină singură și să întrețină copilul în condiții bune de sănătate și la un nivel de viață corespunzător, suma acestor prestații nu trebuie să fie mai mică de două treimi din venitul anterior al femeii sau al venitului luat în considerare pentru calculul prestațiilor⁶⁰.

Articolul 8. Se interzice unui angajator să concedieze o femeie pe perioada gravidității, a concediului de maternitate, în caz de boală sau complicații sau pe o perioadă care va fi stabilită de legislația națională, următoare întoarcerii sale din concediu, cu excepția cazurilor care nu au legătură cu graviditatea, nașterea copilului și consecințele acesteia și alăptarea. Femeia trebuie să aibă garanția că la sfârșitul concediului de maternitate, când își reia lucrul, se întoarce pe același post sau pe un post echivalent, remunerat la același nivel.

⁵⁹ Art. 4 din Convenția nr. 183/2000 privind revizuirea Convenției asupra protecției maternității din 1952.

⁶⁰ Ibidem, art. 6.

primejdie viața ori dezvoltarea normală sunt interzise.

Legea nr. 338/1994 cu privire la drepturile copilului

Articolul 11. Copilul are dreptul la muncă independentă în corespundere cu posibilitățile lui de vârstă, starea sănătății și pregătirea profesională, fiind remunerat în conformitate cu legislația muncii. Statul protejează copilul de exploatare economică și de executarea oricărei munci, ce prezintă pericol pentru sănătatea lui ori servește drept piedică în procesul de instruire, sau prejudiciază dezvoltarea lui fizică, intelectuală, spirituală și socială.”

Legea nr. 186/2008 securității și sănătății în muncă

Capitolul III descrie obligațiile angajatorilor de asigurare a securității și sănătății în muncă. Angajatorul este obligat să asigure securitatea și sănătatea lucrătorilor sub toate aspectele ce țin de activitatea desfășurată (**Art.9**). În acest scop, angajatorul este obligat să ia măsurile necesare pentru protecția securității și sănătății lucrătorilor, inclusiv pentru prevenirea riscurilor profesionale, asigurarea informării și instruirii, precum și pentru asigurarea organizării și a mijloacelor necesare (**Art.10**).

Codul contravențional

Articolul 55 „Încălcarea legislației muncii, a legislației cu privire la securitatea și la igiena muncii, a altor norme de protecție a muncii se sancționează cu amendă de la 60 la 84 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 120 la 210 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de

Convenția ONU cu privire la Drepturile Copilului

Articolul 7 indică obligația statului de a întreprinde măsuri eficiente într-o perioadă determinată, pentru:

(a) a preveni angajarea copiilor în cele mai grave forme ale muncii copiilor;

(b) a prevedea ajutorul direct necesar și adecvat pentru a-i sustrage pe copii de la cele mai grave forme ale muncii copiilor și a asigura readaptarea lor și integrarea lor socială;

(c) a asigura accesul lor la educația de bază gratuită și, ori de câte ori este posibil și potrivit, la formarea profesională a tuturor copiilor sustrași de la cele mai grave forme ale muncii copiilor;

(d) a identifica copiii expuși în mod particular riscurilor și a intra în contact direct cu ei;

e) a ține seama de situația particulară a fetelor⁶¹.

Convenția privind vârsta minimă de încadrare în muncă (1973)

Articolul 4. Legislația națională poate autoriza încadrarea în munci ușoare a persoanelor între 13 și 15 ani sau executarea de către aceste persoane a astfel de munci, cu condiția că muncile respective:

(a) să nu fie susceptibile de a le prejudicia sănătatea sau dezvoltarea;

(b) să nu fie de natură a le prejudicia: interesul pentru școală, participarea la programele de orientare sau formare profesională aprobate de autoritatea competentă, posibilitatea de a beneficia de instruirea primită.

⁶¹ Convenția nr. 182/1999 privind interzicerea celor mai grave forme ale muncii copiilor și acțiunea imediată în vederea eliminării lor, art.7 (2)

răspundere, cu amendă de la 210 la 270 de unități convenționale aplicată persoanei juridice.”

Articolul 55¹. Utilizarea muncii nedeclarate se sancționează pentru fiecare persoană identificată cu amendă de la 60 la 90 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 150 la 210 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere, cu amendă de la 210 la 300 de unități convenționale aplicată persoanei juridice.

Legea nr. 121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității

Articolul 7. (1) Se interzice orice deosebire, excludere, restricție sau preferință pe baza criteriilor stabilite de prezenta lege, care au drept efect limitarea sau subminarea egalității de șanse sau tratament la angajare sau concediere, în activitatea nemijlocită și în formarea profesională. Interzicerea discriminării pe bază de orientare sexuală se va aplica în domeniul angajării în muncă și al ocupării forței de muncă. (2) Se consideră discriminatorii următoarele acțiuni ale angajatorului: a) plasarea anunțurilor de angajare cu indicarea condițiilor și criteriilor care exclud sau favorizează anumite persoane; b) refuzul neîntemeiat de angajare a persoanei; c) refuzul neîntemeiat de admitere a unor persoane la cursurile de calificare profesională; d) remunerarea inegală pentru același tip și/sau volum de muncă; e) distribuirea diferențiată și neîntemeiată a sarcinilor de lucru, fapt ce rezultă din acordarea unui statut mai puțin favorabil unor persoane; f) hărțuirea; g) orice altă acțiune care contravine prevederilor legale. (3) Refuzul de angajare, de admitere la cursurile de calificare profesională sau de promovare a persoanelor este considerat neîntemeiat dacă: a) se solicită prezentarea unor documente suplimentare față de cele legal stabilite; b) se pretinde că persoana nu corespunde unor cerințe care nu au nimic în comun cu calificarea profesională

<p>solicitată pentru exercitarea profesiei sau se solicită corespunderea cu oricare alte cerințe ilegale cu consecințe similare. (4) Angajatorul este obligat să amplaseze în locuri accesibile pentru toți salariații prevederile legale care garantează respectarea egalității de șanse și de tratament la locul de muncă. (5) Orice deosebire, excludere, restricție sau preferință în privința unui anumit loc de muncă nu constituie discriminare în cazul în care, prin natura specifică a activității în cauză sau a condițiilor în care această activitate este realizată, există anumite cerințe profesionale esențiale și determinante, cu condiția ca scopul să fie legitim și cerințele proporționale. (6) În cadrul activităților profesionale ale cultelor religioase și părților lor componente nu constituie discriminare tratamentul diferențiat bazat pe religia sau convingerile unei persoane atunci când religia sau convingerile constituie o cerință profesională esențială, legitimă și justificată.</p>	
--	--

2.4. STUDII DE CAZ

A. Ghenadie este angajat în cadrul Centrului comunitar din localitate în calitate de pedagog social, având o experiență de muncă de 4 ani. Recent, administrația Centrului a aflat că Ghenadie este infectat cu HIV. Ca rezultat, Ghenadie este concediat forțat din cauza statutului de HIV pozitiv. Ghenadie se adresează la para-jurist pentru suport.

Ce spune legislația?

Motivul concedierii lui Ghenadie este statutul HIV-pozitiv, fiind o încălcare a dreptului la muncă al persoanei. Codul muncii, în *art. 8. „Interzicerea discriminării în sfera muncii”* evidențiază faptul că în cadrul raporturilor de muncă acționează principiul egalității în drepturi a tuturor salariaților. Orice discriminare, directă sau indirectă, a salariatului pe criterii de sex, vârstă, rasă, culoare a pielii, etnie, religie, opțiune politică, origine socială, domiciliu, handicap, infectare cu HIV/SIDA, apartenență sau activitate sindicală, precum și pe alte criterii nelegate de calitățile sale profesionale este interzisă.

Conform *art. 22 din Legea cu privire la profilaxia HIV/SIDA*, „persoanele cu status HIV pozitiv angajate în câmpul muncii în orice domeniu public sau privat beneficiază de aceleași drepturi, garanții și oportunități ca și ceilalți angajați. Nu se admite concedierea pe motiv de status HIV pozitiv. ”.

Ce poate face un para-jurist?

În acest caz este încălcat dreptul la muncă al persoanei infectate cu HIV. Rolul para-juristului se referă la:

- informarea beneficiarului despre dreptul pe care îl are la muncă și despre faptul că, în conformitate cu *Codul muncii* și *Legea privind profilaxia infecției HIV/SIDA*, nu se admite concedierea persoanei pe motiv de status HIV pozitiv;
- în vederea medierii situației, la dorința beneficiarului para-juristul poate participa la o întâlnire cu administrația organizației pentru a discuta cu privire la situația lui Ghenadie și cauzele pentru care persoana este impusă să depună cererea de concediere. În cadrul discuției, para-juristul evidențiază că nu este admisă concedierea persoanei din motiv că este infectată cu HIV, încercând să pună accent pe gradul de profesionalism al persoanei;
- în cazul în care, ca rezultat al încercării de a remedia situația, angajatorul refuză întreprinderea anumitor acțiuni în favoarea lui Ghenadie, para-juristul îl informează pe beneficiar despre dreptul pe care îl are de a cere compensarea prejudiciului moral pentru concediere ilegală. În baza *art. 330 al Codului muncii*, Ghenadie are dreptul să ceară compensarea prejudiciului material pentru concedierea ilegală. Pentru aceasta, este obligatorie, conform *art. 332 al Codului muncii*, depunerea unei cereri prealabile la angajator. Angajatorul este obligat să înregistreze cererea respectivă, s-o examineze și să emită ordinul (dispoziția, decizia, hotărârea) corespunzător în termen de 10 zile calendaristice din ziua înregistrării acesteia, aducându-l la cunoștință salariatului contra semnătură. Para-juristul îi poate oferi asistență lui Ghenadie pentru a întocmi cererea de compensare a prejudiciului material;
- în cazul în care salariatul nu este de acord cu ordinul (dispoziția, decizia, hotărârea) angajatorului sau dacă ordinul (dispoziția, decizia, hotărârea) nu a fost emis în termen de 10 zile, Ghenadie este în drept, conform *art. 332 al Codului muncii*, să se adreseze cu o cerere în instanța de judecată pentru soluționarea litigiului individual de muncă apărut. Para-juristul îl poate sfătui pe Ghenadie să se adreseze organizațiilor specializate sau unui avocat care să-l ajute să întocmească cererea către instanța de judecată;
- para-juristul poate sfătui beneficiarul să se adreseze la Inspectoratul teritorial de muncă, care, conform *art. 4 al Legii privind Inspekția Muncii*, are atribuția de a controla respectarea legislației muncii, securității și sănătății în muncă;
- în cazul nesoluționării cererii de către Inspectoratul teritorial de muncă, persoana poate fi îndrumată să se adreseze structurii ierarhic superioare Inspectoratului teritorial de muncă, și anume Inspectoratului de Stat al Muncii. Potrivit *art. 1 din Legea privind Inspekția Muncii*, Inspekția Muncii este organ al administrației publice centrale, care exercită controlul de stat asupra respectării actelor legislative și a altor acte normative în domeniul muncii la întreprinderi, instituții și organizații, cu orice tip de proprietate și formă juridică de organizare, la persoane fizice care angajează salariați, precum și în autoritățile administrației publice centrale și locale, denumite în continuare angajatori;
- dacă litigiul individual de muncă nu a fost soluționat prin implicarea instituțiilor menționate, Ghenadie este în drept să depună cerere în instanța de judecată. Para-juristul va referi beneficiarul către un avocat ce îi va oferi în acest sens asistență juridică calificată.

În cazul în care situația nu se soluționează la nivel de organizație, para-juristul ar putea direcționa persoana la Avocatul Poporului, cu reprezentanțe în municipiile Chișinău și Bălți, orașele Cahul și Comrat, prin prezentarea unei petiții despre încălcarea dreptului la muncă, legat de statutul HIV pozitiv al salariatului.

B. Ion, un bărbat cu vârsta de 36 ani având dizabilități fizice, lucrează la întreprindere de 10 ani în calitate de contabil. Ion își îndeplinește funcția bine, fără a întâlni sau crea anumite probleme în munca

pe care o realizează. Odată cu schimbarea conducerii, Ion a fost eliberat din serviciu pe motiv că dizabilitatea îl împiedică să obțină rezultatele așteptate de noua conducere.

Ce spune legislația?

Codul muncii (art. 8) interzice expres discriminarea în sfera muncii, stipulând că: „în cadrul raporturilor de muncă acționează principiul egalității în drepturi a tuturor salariaților. Orice discriminare, directă sau indirectă, a salariatului pe criterii de sex, vârstă, rasă, etnie, religie, opțiune politică, origine socială, domiciliu, handicap, apartenență sau activitate sindicală, precum și pe alte criterii nelegate de calitățile sale profesionale, este interzisă”. Conform *art. 3* din Codul muncii, legea este obligatorie pentru toți salariații și angajatorii care activează pe teritoriul Republicii Moldova. De asemenea, *Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități (33)* prevede că „Dreptul la muncă al persoanelor cu dizabilități este garantat. Persoanele cu dizabilități se bucură de toate drepturile stabilite în Codul muncii și în alte acte normative în domeniu. Nimeni nu poate limita dreptul la muncă al persoanelor cu dizabilități decât în baza prevederilor legislației în vigoare. Se interzice discriminarea pe criterii de dizabilitate referitoare la toate aspectele și formele de încadrare în muncă, inclusiv la condițiile de recrutare, plasare, angajare și desfășurare a activității de muncă, la progresul în carieră și la condiții de sănătate și securitate la locul de muncă. În vederea realizării dreptului la muncă, persoanelor cu dizabilități li se oferă posibilitatea de a activa în cadrul oricărei întreprinderi, instituții, organizații, inclusiv în cadrul întreprinderilor specializate, secțiilor și sectoarelor specializate, dacă sunt întrunite condițiile stabilite de lege”.

Ce poate face un para-jurist?

Prima acțiune pe care o face para-juristul în acest caz este informarea lui Ion despre dreptul pe care îl are de a contesta în instanța de judecată ordinul (dispoziția, decizia, hotărârea) angajatorului cu privire la concediere. Cererea de chemare în judecată privind anularea ordinului de concediere se depune în termen de 3 luni de la data când salariatul a aflat sau trebuia să afle despre încălcarea dreptului său. În situația în care salariatul este funcționar public, ordinul de concediere se contestă în termen de 30 zile din momentul în care a luat cunoștință, direct în instanța de judecată fără respectarea procedurii prealabile. Pentru a nu omite termenul de depune a cererii de chemare în judecată, para-juristul va referi imediat beneficiarul către un avocat.

În al doilea rând, para-juristul îl va informa pe Ion despre posibilitatea de a cere compensarea prejudiciului moral pentru concediere ilegală, în baza *art. 330 al Codului muncii*.

În acest caz, este obligatoriu, conform *art. 332 al Codului muncii*, depunerea unei cereri prealabile la angajator. Angajatorul este obligat să înregistreze cererea respectivă, s-o examineze și să emită ordinul (dispoziția, decizia, hotărârea) corespunzător în termen de 10 zile calendaristice din ziua înregistrării acesteia, aducându-l la cunoștință salariatului contra semnătură. Para-juristul îi poate oferi asistență lui Ion pentru a întocmi cererea de compensare a prejudiciului material.

În cazul în care salariatul nu este de acord cu ordinul (dispoziția, decizia, hotărârea) angajatorului sau dacă ordinul (dispoziția, decizia, hotărârea) nu a fost emis în termen de 10 zile, Ion este în drept, conform *art. 332 al Codului muncii*, să se adreseze cu o cerere în instanța de judecată pentru soluționarea litigiului individual de muncă apărut. Para-juristul îl poate sfătui pe Ion să se adreseze organizațiilor specializate în asistența persoanelor cu dizabilități sau unui avocat, care să-l ajute să întocmească cererea către instanța de judecată.

Para-juristul poate sfătui beneficiarul să se adreseze la Inspectoratul teritorial de muncă, care, conform *art. 4 al Legii privind Inspekția Muncii*, are atribuția de a controla respectarea legislației muncii, securității și sănătății în muncă.

- În cazul în care răspunsul venit de la organele abilitate nu este în favoarea lui Ion, para-juristul îl poate sfătui pe beneficiar să vină cu o petiție în adresa Avocatului Poporului, care examinează cererile privind deciziile sau acțiunile (inacțiunile) autorităților publice centrale și locale, instituțiilor, organizațiilor și întreprinderilor, indiferent de tipul de proprietate, asociațiilor obștești și persoanelor cu funcții de răspundere de toate nivelurile care, conform opiniei petiționarului, au încălcat drepturile și libertățile sale constituționale⁶². Para-juristul îl poate asista pe Ion în scrierea petiției în adresa Avocatului Poporului (conform formularului cererii prezentat pe pagina web a Oficiului Avocatului Poporului – <http://ombudsman.md/>).

La cererea adresată Avocatului Poporului se anexează în mod obligatoriu dovada examinării cazului de către organele abilitate.

În același timp, para-juristul îl poate sfătui pe Ion să se adreseze unei organizații non-guvernamentale specializate în protecția dreptului persoanelor cu dizabilități la muncă și condiții echitabile de muncă, oferindu-i datele de contact ale organizației. De exemplu, Centrul de Asistență Juridică pentru Persoanele cu Dizabilități⁶³, al cărui obiectiv strategic este promovarea și protecția dreptului persoanelor cu dizabilități la muncă.

2.5. DOCUMENTAREA CAZULUI DE ÎNCĂLCARE A DREPTULUI LA MUNCĂ

În vederea identificării cazurilor de încălcare a dreptului la muncă, este important ca para-juristul să cunoască indicatorii ce ar caracteriza situația de încălcare a dreptului la muncă în condiții echitabile. De exemplu, indicatorii pentru munca forțată sunt următorii.

Amenințări. Reclamă lucrătorii amenințările făcute la adresa lor, a colegilor sau a membrilor familiei? Există semne că lucrătorul este subiectul unei acțiuni de solicitare de taxă sau șantaj (cu sau fără complicitatea angajatorului)? Manifestă lucrătorul un comportament îngrijorător? Sunt lucrătorii obligați la ore suplimentare (neplătite) sau la îndeplinirea unor sarcini pe care aceștia nu doresc să le execute? Sunt amenințați în caz de refuz? Se află lucrătorul într-o situație ilegală (de exemplu, muncitorii emigranți) și este amenințat că va fi denunțat autorităților?

Datorii și alte forme de îndatorare. Trebuie lucrătorul să înapoieze taxe mari pentru recrutare și transport? Dacă da, sunt acestea reținute din salariu? Este lucrătorul obligat să plătească sume excesive pentru cazare, hrană sau unelte de muncă, care îi sunt reținute direct din salariu? A primit lucrătorul un împrumut sau un avans, în urma căruia îi este imposibil să plece de la angajator? Permisele de muncă sunt eliberate pentru un anumit angajator? Au existat reclamații anterioare la adresa angajatorului?

Reținerea salariului sau neplata acestuia. Deține lucrătorul un contract de muncă standard? Dacă nu, cum se face plata salariului? Sunt rețineri ilegale din salariu? A primit lucrătorul vreun salariu? Care este salariul comparativ cu cerințele legale la nivel național? Au lucrătorii acces la câștigurile lor? Au fost lucrătorii înșelați cu privire la cuantumul salariului? Sunt salariile plătite în mod regulat? Este lucrătorul plătit sub formă de servicii sau bunuri?

⁶² Oficiul Avocatului Poporului, www.ombudsman.md

⁶³ Centrul de Asistență Juridică pentru Persoanele cu Dizabilități, www.advocacy.md

Reținerea documentelor de identitate. Se află documentele de identitate în posesia lucrătorilor? Dacă nu, sunt acestea în păstrarea supraveghetorului sau a angajatorului? De ce? Are lucrătorul acces la documente oricând ?

3. CE ESTE DREPTUL LA ASISTENȚĂ SOCIALĂ?

Acest capitol descrie ce reprezintă asistența socială și care sunt beneficiarii asistenței sociale. De asemenea, sunt prezentate actele legislative naționale care reglementează dreptul la asistență socială și principiile realizării acestui drept.

Asistența socială este o componentă a sistemului național de protecție socială, în cadrul căruia statul și societatea civilă se angajează să prevină, să limiteze sau să înlăture efectele temporare sau permanente ale unor evenimente considerate drept riscuri sociale, care pot genera marginalizarea ori excluderea socială a persoanelor și a familiilor aflate în dificultate. În actele normative și în literatura de specialitate sunt utilizați diferiți termeni pentru a desemna situația de vulnerabilitate a unei persoane: *persoană socialmente vulnerabilă, persoană defavorizată, persoană aflată în situație de risc social, în situație de nevoie, în dificultate.*

Serviciile și avantajele asistenței sociale asigură îndeplinirea nevoilor umane și dezvoltarea potențialului uman, iar respectarea drepturilor omului și justiția socială motivează și justifică intervenția asistențială. Principiile drepturilor omului și justiției sociale sunt fundamentale pentru asistența socială și se referă la următoarele.

- I. Principiile drepturilor omului și demnitatea umană – asistența socială se bazează pe respectul față de valoarea înăscută, pe demnitatea tuturor oamenilor și pe drepturile ce rezultă din acestea. Acest lucru se referă la:
 - **respectarea dreptului la autodeterminare** – aceasta presupune că asistenții sociali ar trebui să respecte și să promoveze drepturile persoanelor de a alege și a lua decizii, indiferent de valorile și alegerile lor în viață, cu condiția ca acestea să nu amenințe drepturile și interesele legitime ale altor persoane;
 - **promovarea dreptului de a participa** – asistenții sociali ar trebui să promoveze implicarea și participarea totală a utilizatorilor serviciilor într-o manieră care să le permită să fie împuterniciți în toate aspectele privind deciziile și activitățile care le afectează viața;
 - **tratarea fiecărei persoane ca un tot întreg** – indică preocuparea de întreaga persoană, de familie, de comunitatea, de mediile sociale și naturale căreia aparține persoana, identificarea tuturor aspectelor vieții unei persoane.
- II. Promovarea justiției sociale în relație cu societatea și cu oamenii, prin:
 - înfruntarea discriminării negative bazată pe caracteristici de tipul: capacitate, vârstă, cultură, sex, statut civil, trăsături fizice, etnie etc.;
 - recunoașterea diversității: este necesar de recunoscut și respectat diversitatea etnică și culturală a societății și de luat în considerare diferențele individuale, familiale, de grup și comunitare;
 - distribuirea echitabilă și în dependență de nevoi a resurselor⁶⁴.

⁶⁴ Doru Buzduga, „Sisteme moderne de asistență socială: tendințe globale și practici locale”, Iași: Polirom, 2009, (pag. 208).

Dreptul la asistență socială este asigurat cetățenilor Republicii Moldova care se află într-o situație de *risc social*, adică de pericol pentru persoană sau familie de a fi afectată de consecințele economice negative ale pierderii potențialului fizic, statutului ocupațional sau social (boală, accident, dizabilitate, îmbătrânire, deces, maternitate, șomaj, inadaptare socială etc.). Cetățenii străini și apatrizii domiciliați în Republica Moldova beneficiază de protecție socială în conformitate cu legislația în vigoare.

Beneficiari ai asistenței sociale sunt persoanele și familiile care, din cauza unor factori de natură economică, fizică, psihologică sau socială, nu au posibilitate să își asigure un nivel decent de viață, și anume:

- a) copiii și tinerii ale căror sănătate, dezvoltare și integritate fizică, psihică sau morală sunt prejudiciate în mediul în care locuiesc;
- b) familiile care nu își îndeplinesc în mod corespunzător obligațiile privind îngrijirea, întreținerea și educarea copiilor;
- c) familiile fără venituri sau cu venituri mici;
- d) persoanele afectate de violență în familie;
- e) persoanele fără familie, care nu pot gospodări singure, care necesită îngrijire și supraveghere sau sunt incapabile să facă față nevoilor sociomedicale;
- f) familiile cu trei și mai mulți copii;
- g) familiile monoparentale cu copii;
- h) persoanele vârstnice;
- i) persoanele cu dizabilități;
- j) alte persoane și familii aflate în dificultate.

Beneficiarii asistenței sociale au dreptul la alegerea liberă a formelor de asistență socială, în baza cererii depuse la autoritatea administrației publice locale⁶⁵. Dreptul la prestații și servicii sociale se stabilește în temeiul anchetei sociale și al actelor constatatoare. Serviciile sociale se acordă în baza consimțământului liber exprimat al persoanei care necesită sprijin sau al reprezentantului ei legal, în cazul copiilor. În același timp, beneficiarul de prestații și/sau de servicii sociale este obligat să comunice în scris autorității care i-a stabilit acest drept despre orice eveniment de natură să conducă la modificarea, suspendarea sau încetarea dreptului.

În cazul în care se încalcă drepturile și libertățile persoanei asistate ori asistentul social sau lucrătorul social nu respectă obligația de a păstra secretul profesional și secretul intimității persoanei menționate (nedivulgarea secretelor din viața personală a beneficiarului, păstrarea confidențialității informației prezentate de către beneficiar, cu excepția cazurilor când este posibilă dăunarea beneficiarului sau altor persoane vulnerabile), aceasta sau reprezentantul ei legal este în drept să sesizeze instanța de judecată. În situația în care asistentul social încalcă drepturile beneficiarului, acesta poate adresa o plângere către Direcția raională de asistență socială și protecție a familiei, prin care reclamă situația de abuz sau neglijență. Situațiile de abuz sau neglijență din partea asistenților sociali sau lucrătorilor sociali, care au condus la încălcarea drepturilor beneficiarilor de asistență socială, pot face obiectul răspunderii disciplinare. Abaterile realizate de către asistenții sociali și lucrătorii sociali în activitatea acestora sunt analizate de către Direcția raională de Asistență Socială și Protecție a Familiei, în calitate de angajator. După depunerea plângerii, Direcția raională de asistență socială și protecție a familiei are

⁶⁵ Art. 8 alin. 2 din Legea asistenței sociale nr. 547-XV din 25.12.2003.

obligația de a verifica corectitudinea și legalitatea acțiunilor asistentului social sau ale lucrătorului social vizat în reclamație, a remedia situația beneficiarului dacă este posibil și ține de competența sa. În caz de depistare a încălcării normelor eticii profesionale și ale normelor moralei de către asistentul social sau lucrătorul social, angajatorul poate aplica sancțiunea disciplinară sub forma avertismentului, muștrării, muștrării aspre sau chiar concedierea.

3.1. PREVEDERI INTERNAȚIONALE

Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale, în art. 11 prevede că statele părți recunosc dreptul oricărei persoane la un nivel de trai suficient pentru ea însăși și familia sa, inclusiv hrană, îmbrăcăminte și locuință suficiente, precum și la o îmbunătățire continuă a condițiilor sale de existență. Statele părți vor lua măsuri potrivite pentru a asigura realizarea acestui drept și recunosc în acest scop importanța esențială a unei cooperări internaționale liber consimțite.

Convenția ONU privind Drepturile Copilului (1989), în art. 26 evidențiază faptul că statele părți recunosc dreptul oricărui copil de a beneficia de asistență socială, inclusiv de asigurări sociale, și vor lua măsuri pentru asigurarea exercitării depline a acestui drept în conformitate cu legislația lor națională. Iar la acordarea indemnizațiilor prevăzute de lege se va ține seama, când este cazul, de resursele și situația copilului și ale persoanelor responsabile de întreținerea sa, precum și de orice alte împrejurări care au legătură cu cererea de acordare a indemnizațiilor, înaintată de copil sau în numele său.

Carta Socială Europeană⁶⁶ prevede dreptul la protecție și asistență socială. Astfel, art. 13 prevede angajamentul statului de a veghea ca „(1) orice persoană care nu dispune de resurse suficiente și care nu este în măsură să și le procure prin propriile mijloace sau să le primească dintr-o altă sursă, în special prin prestații rezultate dintr-un regim de securitate socială, să poată beneficia de o asistență corespunzătoare și, în caz de boală, de îngrijire impuse de starea sa; (2) să vegheze ca persoanele care beneficiază de o astfel de asistență să nu sufere, din acest motiv, o diminuare a drepturilor lor politice sau sociale; (3) să prevadă ca fiecare să poată obține, prin servicii competente cu caracter public sau privat, orice sfat și orice ajutor personal necesar pentru a preveni, îndepărta sau atenua starea de nevoie de ordin personal și de ordin familial”. Una din formele asistenței sociale reprezintă serviciile sociale. **Articolul 14** prevede „Dreptul de a beneficia de servicii sociale”. În acest sens, pentru exercitarea efectivă a dreptului de a beneficia de servicii sociale, se angajează (1) să încurajeze sau să organizeze serviciile folosind metode specifice serviciului social și care contribuie la bunăstarea și la dezvoltarea indivizilor și grupărilor în cadrul comunității, precum și la adaptarea lor la mediul social; (2) să încurajeze participarea indivizilor și organizațiilor benevole sau altor organizații la crearea sau la menținerea acestor servicii.

3.2. CADRUL NORMATIV-JURIDIC NAȚIONAL

Constituția Republicii Moldova, în art. 47 prevede obligația statului de a lua măsuri pentru ca orice om să aibă un nivel de trai decent, care să-i asigure sănătatea și bunăstarea, lui și familiei lui, cuprinzând hrana, îmbrăcăminte, locuința, îngrijirea medicală, precum și serviciile sociale necesare și descrie

⁶⁶ Ratificată de Republica Moldova prin Legea nr.484-XV din 28.09.2001.

dreptul cetățenilor la asigurare în caz de: șomaj, boală, invaliditate, văduvie, bătrânețe sau în celelalte cazuri de pierdere a mijloacelor de subsistență, în urma unor împrejurări independente de voința lor.

Legea asistenței sociale nr. 547-XV din 25.12.2003 definește asistența socială ca o componentă a sistemului național de protecție socială, în cadrul căruia statul și societatea civilă se angajează să prevină, să limiteze sau să înlăture efectele, temporare sau permanente, ale unor evenimente considerate riscuri sociale, care pot genera marginalizarea ori excluderea socială a persoanelor și familiilor aflate în dificultate. Legea identifică în calitate de beneficiar al asistenței sociale persoana sau familia defavorizată căreia, în temeiul cererii și al actelor constatatoare, i se acordă prestații și/sau servicii sociale. La rândul lor, persoana și familia defavorizate sunt persoanele și familiile care, din cauza unor factori de natură economică, fizică, psihologică sau socială, nu au posibilitate prin propriile capacități și competențe să prevină și să depășească situațiile de dificultate etc.

Asistența socială oferă sprijin pentru satisfacerea nevoilor umane, creșterea demnității și independenței persoanelor asistate. Potrivit *art. 4 al Legii*, obiectivele asistenței sociale constau în „prevenirea și depășirea situației de dificultate a persoanelor sau a familiilor și în asigurarea integrării lor sociale, cu respectarea principiului autonomiei” și „reintegrarea socială a persoanei sau a familiei cu statut social lezat este orientată spre restabilirea și îmbunătățirea relațiilor acestora în societate”.

Reglementări fundamentale în domeniul asistenței sociale în Republica Moldova sunt:

Legea nr. 499-XIV din 14.07.1999 privind alocațiile sociale de stat pentru unele categorii de cetățeni stabilește categoriile de cetățeni și modul de plată a alocațiilor sociale pentru următoarele categorii de persoane⁶⁷:

- a) persoanele cu dizabilități severe, accentuate și medii dobândite în copilărie sau pe parcursul vieții;
- b) copiii cu dizabilități severe, accentuate și medii în vârstă de până la 18 ani;
- d) copiii care au pierdut întreținătorul;
- e) persoanele care au atins vârsta de pensionare;
- f) persoanele care îngrijesc, însoțesc și supraveghează un copil cu dizabilități severe în vârstă de până la 18 ani;
- g) persoanele cu dizabilități severe din copilărie – pentru îngrijire, însoțire și supraveghere,

Legea nr. 102-XV din 13.03.2003 privind ocuparea forței de muncă și protecția socială a persoanelor în căutarea unui loc de muncă reglementează măsurile privind realizarea strategiilor și politicilor privind protecția socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă, prevenirea șomajului și combaterea efectelor sociale ale acestuia. În temeiul legii, protecția socială a persoanelor în căutarea unui loc de muncă se realizează în formă de: ajutor de șomaj, alocație pentru integrare sau reintegrare profesională, formare profesională, organizare a lucrărilor publice, ajutor de șomaj, alocație pentru integrare sau reintegrare profesională, formare profesională, organizare a lucrărilor publice.

Legea nr. 133-XVI din 13.06.2008 cu privire la ajutorul social stabilește în *art. 5* că pot beneficia de ajutor social și/sau ajutor pentru perioada rece a anului persoanele ce se încadrează în cel puțin una din următoarele situații:

⁶⁷ Art. 3 din Legea nr. 499-XIV din 14.07.1999 privind alocațiile sociale de stat pentru unele categorii de cetățeni.

- a) au atins vârsta necesară pentru stabilirea pensiei conform legislației;
- b) sunt persoane încadrate în diferite grade de dizabilitate;
- c) sunt șomeri înregistrați la agenția teritorială pentru ocuparea forței de muncă;
- d) se află în perioada dintre săptămâna a 30-a de sarcină și săptămâna a 12-a după naștere, în cazul în care copilul se naște mort sau moare în perioada concediului postnatal, ori îngrijește un copil până la vârsta de 3 ani;
- e) îngrijesc un membru/membri ai familiei care necesită îngrijire din partea unei terțe persoane conform concluziei consiliului medical consultativ al instituției medico-sanitare publice;
- f) realizează venituri provenite din salarizare, cu timp integral sau parțial, din activitatea de antreprenariat sau din activități legate de folosirea terenurilor agricole din extravilanul localităților.

Legea nr. 133-XVI din 13.06.2008 cu privire la ajutorul social stabilește și categoriile de persoane care nu pot beneficia de ajutor social și/sau ajutor pentru perioada rece a anului, cum ar fi persoanele ce:

- a) dețin cetățenia Republicii Moldova însă nu domiciliază pe teritoriul acesteia;
- b) execută o pedeapsă privativă de libertate;
- c) satisfac serviciul militar în termen;
- d) se află la întreținerea statului.

Hotărârea Guvernului nr. 1167 din 16.10.2008 „Pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modul de stabilire și plată a ajutorului social” prevede modul de stabilire și plată a ajutorului social. Ajutorul social se stabilește în baza cererii de acordare a ajutorului social depusă de unul dintre membrii familiei cu capacitatea deplină de exercițiu, desemnat de aceasta sau, în cazurile prevăzute de lege, de către reprezentantul legal al acesteia. Ajutorul social este stabilit de către direcția/secția asistență socială și protecție a familiei. Direcția/secția asistență socială și protecție a familiei verifică selectiv la domiciliul solicitantului informațiile conținute în cererea de acordare a ajutorului social.

Ajutorul social se stabilește pentru o perioadă ce nu va depăși 24 de luni calendaristice începând cu luna în care a fost înregistrată cererea de acordare a ajutorului social la direcția/secția asistență socială și protecție a familiei, după care solicitantul are dreptul să depună o nouă cerere. Ajutorul social este revizuit la intervenirea oricărei schimbări ce ar putea influența cuantumul ajutorului social stabilit⁶⁸. Decizia privind acordarea sau neacordarea ajutorului social, modificarea sau încetarea plății acestuia, precum și cea privind recuperarea sumelor încasate nejustificat poate fi contestată în instanța de contencios administrativ⁶⁹.

Legea Fondului republican și a fondurilor locale de susținere socială a populației nr. 827-XIV din 18.02.2000. Fondul republican de susținere socială a populației și fondurile locale de susținere socială a populației sunt create pentru acordare de ajutor material categoriilor socialmente vulnerabile ale populației. Mijloacele Fondului republican și ale fondurilor locale, sub formă bănească sau în bunuri materiale, se utilizează pentru satisfacerea necesităților în produse alimentare și mărfuri industriale de

⁶⁸ Art. 9 din Legea cu privire la ajutorul social nr. 133-XVI din 13.06.2008 și Hotărârea nr. 1167 din 16.10.2008 „Pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modul de stabilire și plată a ajutorului social”.

⁶⁹ Art. 13 din Legea nr. 133-XVI din 13.06.2008 cu privire la ajutorul social.

primă necesitate, în medicamente și articole protetico-ortopedice⁷⁰ și pentru achitarea serviciilor medicale, precum și pentru acoperirea cheltuielilor cantinelor de ajutor social, cheltuieli ce țin de acordarea serviciilor. Ajutorul material este o formă de asistență socială nerambursabilă cu destinație specială, menită să susțină material și direct persoanele socialmente vulnerabile ale populației, afectate de sărăcie. Nu au dreptul la obținerea ajutorului material persoanele aflate la întreținerea statului.

Legea nr. 123 din 18.06.2010 cu privire la serviciile sociale descrie serviciile sociale drept ansamblu de măsuri și activități realizate pentru a satisface necesitățile sociale ale persoanei/familiei în vederea depășirii unor situații de dificultate, de prevenire a marginalizării și excluziunii sociale. Dreptul la servicii sociale este stabilit în mod individual, în baza evaluării necesităților persoanei/familiei de aceste servicii⁷¹.

Hotărârea Guvernului nr. 314 din 23.05.2012 „Pentru aprobarea Regulamentului-cadru privind organizarea și funcționarea Serviciului social „Asistență personală””. Scopul serviciului social „Asistență personală” este de a oferi asistență și îngrijire copiilor și adulților cu dizabilități severe, în vederea favorizării independenței și integrării lor în societate (în domeniile: protecție socială, muncă, asistență medicală, instructiv-educativ, informațional, acces la infrastructură etc.). Asistentul personal este persoana care acordă îngrijire persoanei cu dizabilități, în baza unui contract individual de muncă încheiat cu Serviciul social „Asistență personală” din raza teritorială a domiciliului sau a reședinței persoanei care necesită îngrijire. Poate fi angajată în funcția de asistent personal orice persoană, inclusiv unul din membrii familiei sau rudele beneficiarului, care îndeplinește cumulativ următoarele condiții⁷²:

- are vârsta minimă de 18 ani;
- nu a fost condamnată pentru săvârșirea unei infracțiuni care ar face-o incompatibilă cu exercitarea ocupației de asistent personal;
- are capacitate deplină de exercițiu; starea de sănătate corespunde cerințelor funcției ocupate.

Nu poate fi angajat în calitate de asistent personal părintele copilului cu dizabilități severe, care beneficiază de concediu de maternitate sau de concediu parțial plătit pentru îngrijirea copilului.⁷³

Pentru a beneficia de serviciile asistentului personal, persoana cu dizabilități sau, după caz, reprezentantul său legal trebuie să depună o cerere scrisă la direcția de asistență socială și protecție a familiei sau direct la prestatorul de serviciu din raza teritorială a domiciliului sau a reședinței sale.

Actualul sistem de asistență socială oferă: prestații bănești, prestații în natură și servicii sociale, care sunt formele și componentele de bază ale sistemului actual de asistență socială.

⁷⁰ Articole protetico-ortopedice – proteze pentru membrele superioare și inferioare, orteze și corsete, bandaje. Exemple http://www.crepor.org/?page_id=366

⁷¹Art. 4 din Legea cu privire la serviciile sociale nr. 123 din 18.06.2010.

⁷² Art. 13 din Hotărârea Guvernului nr. 314 din 23.05.2012 „Pentru aprobarea Regulamentului-cadru privind organizarea și funcționarea Serviciului social „Asistență personală”.

⁷³ Art. 15 din Hotărârea Guvernului nr. 314 din 23.05.2012 pentru aprobarea Regulamentului-cadru privind organizarea și funcționarea Serviciului social „Asistență personală”.

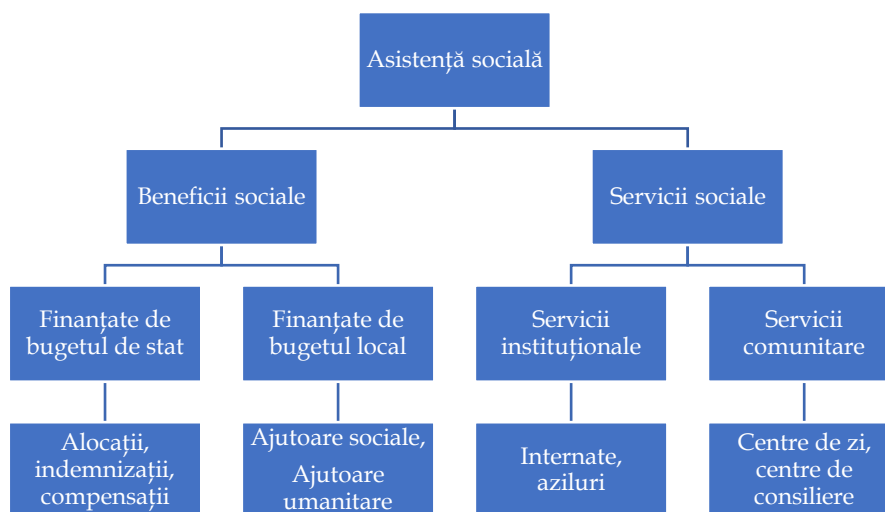

Figura nr.1. Sistemul de asistență socială.

3.3. TABEL: DREPTUL LA ASISTENȚĂ SOCIALĂ

Forme/ situații de încălcare a dreptului la asistență socială	
<ul style="list-style-type: none"> • Refuzul neîntemeiat de acordare a ajutorului social persoanelor/famiiliilor în dificultate, chiar dacă acestea întrunesc toate condițiile și criteriile de acordare • Refuzul neîntemeiat de acordare a serviciului „Asistență personală” persoanei cu dizabilități, chiar dacă aceasta întrunește toate condițiile și criteriile de acordare • Neinformarea comunității despre dreptul la ajutor social • Neinformarea de către asistentul social a grupului-țintă despre posibilitatea de accesare a serviciilor sociale primare • Refuzul de a acorda compensații nominative pentru grupul beneficiar • Neacordarea serviciului de îngrijire la domiciliu pentru persoanele solitare (pensionari) vârstnice și/sau persoanele cu dizabilități • Refuzul asistentului social de a oferi beneficiarului ancheta pentru completare sub pretextul că oricum nu va beneficia de ajutor din cauza veniturilor • Refuzul de a primi persoana în serviciu social din cauza etniei, orientării sexuale sau altui criteriu protejat 	
Prevederile relevante ale legislației naționale	Prevederi internaționale în domeniul drepturilor omului
<p>Constituția Republicii Moldova</p> <p>Articolul 47 prevede obligația statului de a lua „măsuri pentru ca orice om să aibă un nivel</p>	<p>Carta Socială Europeană</p> <p>Articolul 13. (1) Orice persoană care nu dispune de resurse suficiente și care nu este în măsură să și le procure prin propriile mijloace sau să le primească dintr-o altă sursă, în special</p>

de trai decent, care să-i asigure sănătatea și bunăstarea, lui și familiei lui, cuprinzând hrana, îmbrăcămintea, locuința, îngrijirea medicală, precum și serviciile sociale necesare” și descrie dreptul cetățenilor „la asigurare în caz de șomaj, boală, invaliditate, văduvie, bătrânețe sau în celelalte cazuri de pierdere a mijloacelor de subsistență, în urma unor împrejurări independente de voința lor”.

Legea nr. 547-XV din 25.12.2003 a asistenței sociale

Articolul 3 prevede că asistența socială se întemeiază pe următoarele principii:

- a) recunoașterea independenței și autonomiei personalității, respectarea demnității umane;
- b) universalitatea dreptului la asistență socială, garantarea accesibilității acesteia;
- c) solidaritatea socială;
- d) flexibilitatea măsurilor de asistență socială, aducerea lor în concordanță cu necesitățile reale ale persoanei sau ale familiei aflate în dificultate;
- e) parteneriatul social ca mijloc de realizare și evaluare a măsurilor de asistență socială;
- f) responsabilitatea personală a beneficiarului de asistență socială.

Legea Fondului republican și a fondurilor locale de susținere socială a populației

nr. 827-XIV din 18.02.2000

Articolul 5. (1) Mijloacele Fondului republican și ale fondurilor locale se utilizează pentru acordare de ajutor material persoanelor socialmente vulnerabile din rândul pensionarilor (prioritar persoane cu dizabilități, persoane singure și în etate), altor persoane inapte de muncă, familiilor cu copii și

prin prestații rezultate dintr-un regim de securitate socială, să poată beneficia de o asistență corespunzătoare și, în caz de boală, de îngrijire impuse de starea sa.”

Declarația Universală a Drepturilor Omului

Articolul 25. Orice om are dreptul la un nivel de trai care să-i asigure sănătatea și bunăstarea lui și familiei sale, cuprinzând hrana, îmbrăcămintea, locuința, îngrijirea medicală, precum și serviciile sociale necesare; el are dreptul la asigurare în caz de șomaj, boală, invaliditate, văduvie, bătrânețe sau în celelalte cazuri de pierdere a mijloacelor de subsistență, în urma unor împrejurări independente de voința sa. Mama și copilul au dreptul la ajutor și ocrotire deosebite. Toți copiii, fie că sunt născuți în cadrul căsătoriei sau în afara acesteia, se bucură de aceeași protecție socială.”

persoanelor care au nimerit în situații excepționale pe care nu le pot depăși de sine stătător, precum și pentru acoperirea cheltuielilor ce țin de achitarea ajutorului material.”	
---	--

3.4. STUDIU DE CAZ

Elena este mamă solitară. Soțul ei a decedat cu 6 luni în urmă în urma unui accident. Elena are 4 copii: un copil de 2 ani, doi copii de vârstă școlară care învață în școala din comunitate și un băiat de 19 ani care este student. Elena este o persoană modestă. Nu este angajată în câmpul muncii, dar prestează munci sezoniere, pentru a-și întreține copiii. S-a adresat cu două luni în urmă la asistentul social pentru stabilirea ajutorului social, însă nu i s-a oferit niciun răspuns.

Ce spune legislația?

Legea cu privire la ajutorul social (art. 5) prevede că, de dreptul la ajutor social beneficiază familiile defavorizate în cazul în care toți membrii adulți ai acesteia se încadrează în cel puțin una dintre următoarele situații:

- a) au atins vârsta necesară pentru stabilirea pensiei conform legislației;
- b) sunt persoane încadrate în diferite grade de dizabilitate;
- c) se află în perioada dintre săptămâna a 30-a de sarcină și săptămâna a 12-a după naștere în cazul în care copilul se naște mort sau moare în perioada concediului postnatal ori îngrijește un copil până la vârsta de 3 ani;
- e) îngrijesc un membru/membri ai familiei care necesită îngrijire din partea unei terțe persoane conform concluziei consiliului medical consultativ al instituției medico-sanitare publice;
- f) realizează venituri provenite din salarizare, cu timp integral sau parțial, din activitatea de antreprenariat sau din activități legate de folosirea terenurilor agricole din extravilanul localităților.

Ce poate face un para-jurist?

În acest caz, intervenția para-juristului se referă la:

1. informarea beneficiarului despre drepturile pe care le are: dreptul la ajutor social, care se stabilește în baza cererii de acordare a ajutorului social depusă de unul dintre membrii familiei cu capacitatea deplină de exercițiu, desemnat de aceasta sau, în cazurile prevăzute de lege, de către reprezentantul legal al acesteia, și este stabilit de către direcția/secția asistență socială și protecție a familiei. În același timp, para-juristul informează beneficiarul și despre condițiile în care se acordă ajutorul social și pe care trebuie să le îndeplinească persoana dată;
2. informarea beneficiarului despre alte tipuri de prestații de asistență socială care sunt prevăzute de legislația în vigoare, de exemplu, ajutor unic care se acordă o dată în an din fondul local de susținere a populației. În același timp, se explică condițiile în care poate beneficia de acest tip de ajutor. De exemplu, ajutorul material se acordă, de regulă, o singură dată pe parcursul anului în curs, în funcție de mijloacele disponibile din fondul local. Examinarea solicitării ajutorului

material în anul imediat următor este posibilă, de regulă, numai după expirarea termenului de 11 luni de la data primirii ajutorului, reieșind din disponibilul surselor financiare;

3. para-juristul sfătuiește beneficiarul să se adreseze asistentului social comunitar, cel care este responsabil de colectarea documentelor.

În vederea acordării suportului în pregătirea actelor necesare pentru acordarea ajutorului material și compensațiilor nominative, para-juristul trebuie să cunoască lista actelor necesare pentru a fi prezentate. Astfel, pentru a obține ajutorul material, titularul acestui drept se adresează către organul executiv al fondului de susținere socială a populației de la locul său de trai, prezentând următoarele acte:

- (1) cererea de acordare a ajutorului material, cu descrierea detaliată a circumstanțelor stării materiale în care se află familia;
- (2) buletinul de identitate sau pașaportul – tip vechi (valabile);
- (3) legitimația de pensionar (la necesitate);
- (4) certificatele de naștere ale copiilor (la necesitate);
- (5) certificatul eliberat de instituțiile medicale, care confirmă starea sănătății solicitantului și nevoia de tratament cu medicamente, care nu sunt gratuite sau compensate și care urmează a fi procurate suplimentar din sursele financiare proprii (în cazul invocării motivului de boală);
- (6) ancheta socială care confirmă starea socială, condițiile de trai și venitul global⁷⁴ al familiei, în baza căreia se determină nevoia de ajutor a persoanei (familiei) solicitante, precum și veridicitatea circumstanțelor expuse în cerere. La necesitate vor fi prezentate acte suplimentare.

⁷⁴ Art. 8 din Legea nr. 133 din 13.06.2008 cu privire la ajutorul social și Hotărârea nr. 1167 din 16.10.2008 „Cu privire la modul de stabilire și plată a ajutorului social”.

4. CE ESTE DREPTUL LA SĂNĂTATE ȘI ASISTENȚĂ MEDICALĂ?

În acest capitol se descriu componentele de bază ale dreptului la sănătate și asistență medicală reieșind din standardele dreptului internațional și din prevederile legislației naționale.

În interpretarea Comitetului ONU privind drepturile economice, sociale și culturale, „dreptul la sănătate nu trebuie să fie înțeles ca dreptul de a fi sănătos ..., dreptul la sănătate trebuie să fie înțeles ca un drept de a te bucura de o varietate de facilități, bunuri, servicii și de condițiile necesare pentru respectarea celui mai înalt standard de sănătate”.

4.1. PREVEDERI INTERNAȚIONALE

Declarația Universală a Drepturilor Omului (1948) a pus bazele pentru dreptul la cel mai înalt standard de sănătate. Dreptul fiecăruia de a se bucura de cel mai înalt standard de sănătate fizică și mentală pe care o poate atinge, uneori cunoscut sub numele de dreptul la cel mai înalt standard de sănătate sau de dreptul la sănătate, este o parte integrantă a mai multor tratate și convenții internaționale.

Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale în art. 12 prevede că „(1) Statele părți la prezenta Convenție recunosc dreptul pe care îl are orice persoană de a se bucura de cea mai bună sănătate fizică și mentală pe care o poate atinge. (2) Măsurile pe care statele părți la prezenta Convenție le vor adopta în vederea asigurării exercitării depline a acestui drept vor cuprinde măsurile necesare pentru a asigura: scăderea mortalității noilor născuți și a mortalității infantile, precum și dezvoltarea sănătoasă a copilului; îmbunătățirea tuturor aspectelor igienei mediului și ale igienei industriale; profilaxia și tratamentul maladiilor epidemice, endemice, profesionale și a altora, precum și lupta împotriva acestor maladii; crearea de condiții care să asigure tuturor servicii medicale și un ajutor medical în caz de boală.”

Convenția privind drepturile copilului prin art. 24 impune obligații asupra statelor de a asigura dreptul copilului la cel mai înalt standard al sănătății. „(1) Statele părți recunosc dreptul copilului de a se bucura de cea mai bună stare de sănătate posibilă și de a beneficia de serviciile medicale și de recuperare. Ele vor depune eforturi pentru a garanta că niciun copil nu este lipsit de dreptul de a avea acces la aceste servicii. (2) Statele părți vor depune eforturi pentru a asigura aplicarea efectivă a acestui drept și, în mod deosebit, vor lua măsurile corespunzătoare pentru: a) reducerea mortalității infantile și a celei în rândul copiilor; b) asigurarea asistenței medicale și a măsurilor de ocrotire a sănătății pentru toți copiii, cu accent pe dezvoltarea măsurilor primare de ocrotire a sănătății; c) combaterea maladiilor și a malnutriției, inclusiv în cadrul măsurilor primare de ocrotire a sănătății, recurgând, printre altele, la tehnologii accesibile și la aprovizionarea cu alimente nutritive și cu apă potabilă, luând în considerare pericolele și riscurile de poluare a mediului natural; d) asigurarea ocrotirii sănătății mamelor în perioada pre- și postnatală; e) asigurarea ca toate segmentele societății, în mod deosebit părinții și copiii, sunt informate, au acces la educație și sunt sprijinite în folosirea cunoștințelor de bază despre sănătatea și alimentația copilului, despre avantajele alăptării, ale igienei și salubrității mediului înconjurător și ale prevenirii accidentelor; f) crearea serviciilor de medicină preventivă, de îndrumare a părinților și de planificare familială, și asigurarea educației în aceste domenii. (3) Statele părți vor lua toate măsurile eficiente corespunzătoare, în vederea dezicerii practicilor tradiționale dăunătoare sănătății copiilor.” În art. 25 Convenția prevede că „Statele părți recunosc dreptul copilului care a fost plasat de către autoritatea competentă pentru a primi îngrijiri, la protejarea sau tratarea

afecțiunilor sale fizice ori mentale, dreptul la verificarea periodică a tratamentului respectiv și a oricăror alte aspecte legate de plasarea sa”.

Conform *art. 13 al Cartei Sociale Europene*, semnată la Paris pe 11 decembrie 1953, în scopul de a asigura exercitarea efectivă a dreptului la asistență socială și medicală, Statele se obligă: a) să asigure ca orice persoană care nu are resursele necesare și nici nu este capabilă să facă rost de resursele necesare prin eforturi proprii sau din alte surse, în particular, prin a beneficia de o schemă de protecție socială, are parte de asistența adecvată și, în caz de îmbolnăvire, de îngrijirea necesară; b) să asigure că orice persoană care primește astfel de ajutor nu va suferi sub nici o formă de o diminuare a drepturilor politice sau sociale; c) să facă în așa fel ca toată lumea să poată primi astfel de sfaturi și de ajutor personal, fie ele servicii publice sau private, pentru a preveni, înlătura sau diminua nevoile personale sau familiale; d) să aplice cele menționate în paragrafele 1, 2 și 3 ale acestui Articol în mod egal.

La acestea se adaugă diversele prevederi ale dreptului internațional privind drepturile omului care recunosc că sănătatea reflectă nivelul socio-economic, democrația și buna guvernare a fiecărui stat luat în parte. Echitatea în sănătate este un concept strâns legat de drepturile omului și presupune absența diferențierilor în starea de sănătate dintre persoane sau grupurile sociale dezavantajate și cei favorizați sau aflați în bunăstare materială și socială. La modul ideal, un sistem de sănătate este echitabil atunci când fiecare persoană are șanse egale de a-și atinge întregul potențial de sănătate și nu este pus în dezavantaj din cauza unor condiții exterioare lui, cum ar fi existența sau nu a unor servicii de sănătate, capacitatea individuală de plată pentru servicii sau condițiile geografice. Inegalitățile din domeniul sănătății determină o protecție inegală a dreptului la servicii de sănătate și astfel poate constitui discriminare.

Așadar, dreptul la cel mai înalt nivel de sănătate înseamnă dreptul la sănătate și cuprinde serviciile de sănătate și condițiile esențiale pentru o sănătate bună, precum apă curată, hrană adecvată, salubritate și adăpost. Acest drept include accesul la servicii de sănătate de bună calitate și accesibile ca preț, precum și accesul la informații referitoare la problemele de sănătate. La fel ca și în cazul celorlalte drepturi, lipsa discriminării stă la baza „dreptului la sănătate”. În cele de mai jos vom discuta în detaliu câteva componente ale dreptului la sănătate și asistență medicală, și anume: dreptul la măsuri preventive, accesibilitatea serviciilor, accesul la informații referitoare la sănătate, consimțământul informat.

4.2. CADRUL NORMATIV-JURIDIC NAȚIONAL

O derivată a dreptului la sănătate este dreptul la măsuri preventive. *Constituția Republicii Moldova* (art. 7) prevede că „(1) Statul este obligat să ia măsuri pentru ca orice om să aibă un nivel de trai decent, care să-i asigure sănătatea și bunăstarea, lui și familiei lui, cuprinzând hrana, îmbrăcămintea, locuința, îngrijirea medicală, precum și serviciile sociale necesare. (2) Cetățenii au dreptul la asigurare în caz de: șomaj, boală, invaliditate, văduvie, bătrânețe sau în celelalte cazuri de pierdere a mijloacelor de subzistență⁷⁵, în urma unor împrejurări independente de voința lor.” *Art. 36 al Constituției* declară că „Dreptul la ocrotirea sănătății este garantat. Minimul asigurării medicale oferit de stat este gratuit. Structura sistemului național de ocrotire a sănătății și mijloacele de protecție a sănătății fizice și mentale a persoanei se stabilesc potrivit legii organice.”

Legea ocrotirii sănătății nr. 411 din 28.03.1995 este legea de bază, care stabilește principiile de acordare a serviciilor medicale populației, stabilește că principiul fundamental în asigurarea sănătății

⁷⁵ Prin mijloace de subzistență se înțelege orice mijloc de obținere a veniturilor.

populației este profilaxia. Astfel, articolul 3 spune că autoritățile administrației publice, unitățile economice sunt obligate să ia măsuri sociale și medicale orientate spre profilaxia primară a maladiilor, în special spre salubritatea mediului înconjurător, spre crearea și menținerea unor condiții igienice favorabile de viață și de muncă, spre menținerea și ocrotirea sănătății populației, a unor categorii ale ei (femei, copii, bătrâni), spre propagarea odihnei active și a culturii fizice de masă, spre alimentarea rațională și educația sanitară a populației. Legea include prin *art. 39* în categoria beneficiarilor ocrotirii sănătății și persoanele care se află în detenție. Dreptul la sănătate al persoanelor aflate în stare de arest sau detențiune este asigurat prin interzicerea aplicării metodelor de urmărire penală, creării unor condiții de viață care înjosesc demnitatea, pun în pericol viața și sănătatea lor.

Sistemul de ocrotire a sănătății în Republica Moldova este constituit din unități curativ-profilactice, sanitaro-profilactice, sanitaro-antiepideice, farmaceutice și de altă natură. Chiar din denumirile pe care le poartă aceste unități, concluzionăm că un accent important este pus pe componenta de profilaxie în sistemul de sănătate al Republicii Moldova. Prezenta constatare poate fi dedusă și din unul din principiile care stă la baza sistemului de ocrotire a sănătății, și anume principiul orientării profilactice a asigurării sănătății populației în toate sferile de activitate vitală, conform *art. 2* din *Legea ocrotirii sănătății*.

O altă componentă a dreptului la sănătate este accesul la serviciile de sănătate, care trebuie să fie asigurat tuturor persoanelor fără deosebire de naționalitate, rasă, sex, apartenență socială și religie. Prin accesul la servicii de sănătate înțelegem atât accesul fizic, cât și accesul la calitatea înaltă a serviciilor și la inovațiile științifice din medicină. Accesul fizic acoperă distanța dintre reședința pacientului și clădirea centrului medicilor de familie, care trebuie să fie de o îndepărtare rezonabilă pentru oferirea asistenței medicale în timp scurt în caz de urgență. Accesul la servicii de calitate și inovații științifice în medicină obligă statul să garanteze instruirea continuă a specialiștilor în medicină, accesul lor la programe de creștere profesională și procurarea echipamentelor și a metodelor din cele mai noi care să ofere soluții la problemele de sănătate mai bune și mai eficiente. *Art. 2* din *Legea ocrotirii sănătății* stipulează că sistemul de ocrotire a sănătății este bazat pe următoarele principii: a) conducerea descentralizată; b) responsabilitatea autorităților administrației publice centrale și locale, unităților economice și a factorilor de decizie pentru promovarea politicii statului în domeniul asigurării sănătății populației;

c) responsabilitatea organelor și unităților medico-sanitare pentru accesibilitatea, oportunitatea, calitatea și volumul prestațiilor medico-sanitare, pentru calitatea pregătirii profesionale și perfecționarea calificării personalului medico-sanitar și farmaceutic;

d) utilizarea realizărilor științei, tehnicii și practicii medicale moderne în activitatea unităților medico-sanitare;

e) apărarea drepturilor personalului medico-sanitar și controlul asupra exercitării obligațiilor lui profesionale;

f) orientarea profilactică a asigurării sănătății populației în toate sferile de activitate vitală; g) diversitatea formelor de asistență medicală (de stat, prin asigurare, privată);

h) garantarea de stat în apărarea intereselor populației în domeniul ocrotirii sănătății prin sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală, acordarea de asistență medicală primară de către medicii de familie, de asistență medicală urgentă la etapa prespitalicească, de asistență medicală spitalicească, în limitele și în volumul stabilit, respectând necesitățile copiilor, femeilor și bărbaților, persoanelor cu dizabilități și ale persoanelor în etate;

i) libertatea pacientului de a alege medicul de familie și instituția medicală primară;

j) responsabilitatea fiecărei persoane pentru sănătatea sa.

Articolele 5, 8 și 10 din **Legea nr. 263 din 27.10.2005 cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului** stabilesc că serviciile medicale prestate trebuie să fie de calitate cea mai înaltă, pentru ca să fie asigurată realizarea dreptului pacientului la asistență medicală. Pacienții au dreptul colectiv la o formă de reprezentare, la fiecare nivel al sistemului de servicii de sănătate, în luarea deciziilor privind planificarea și reevaluarea serviciilor, inclusiv gama, calitatea și prestarea serviciilor acordate.

Îmbunătățirea continuă a calității și sporirea accesibilității serviciilor medicale sunt obiectivele fundamentale ale Ministerului Sănătății, stabilite în **Politica Națională de Sănătate** și în **Strategia de dezvoltare a sistemului de sănătate în perioada 2008-2017**. În scopul sporirii calității asistenței medicale prestate populației, prin **Ordinul ministrului Sănătății nr. 139 din 3 martie 2010** se creează Consiliul Calității instituției medico-sanitare, în fiecare instituție din Republica Moldova acreditată sau autorizată să funcționeze provizoriu, și este principalul responsabil pentru asigurarea calității serviciilor medicale. Prin acest Ordin a fost aprobat și **Regulamentul-cadru al Consiliului Calității al instituției medico-sanitare**, ale căror funcții de bază, printre altele sunt: implementarea sistemului de management al calității în cadrul instituției medico-sanitare; participarea la elaborarea și implementarea unei game de activități care asigură îmbunătățirea calității asistenței medicale; crearea unei structuri care monitorizează calitatea serviciilor medicale.

Fiecare persoană are dreptul să primească toate informațiile referitoare la starea de sănătate, la serviciile de sănătate și cum să le folosească, precum și tot ce-i poate oferi cercetarea științifică și inovația tehnologică. Aceasta este a treia componentă a dreptului la sănătate. Art. 34 al *Constituției Republicii Moldova* se referă expres la dreptul persoanei la informare și acces la informație cu caracter public, cât și la informație cu caracter personal sau privat.

Dreptul la informare a pacientului oferă acestuia dreptul de a cere și de a i se oferi informații privind starea sănătății lui. Pe lângă faptul că pacientul este în drept să cunoască situația obiectivă, acesta, în timpul examenului medical și al tratamentului, are dreptul la informații despre procedurile medicale ce i se aplică, despre riscul lor potențial și eficacitatea terapeutică, despre metodele de alternativă, precum și despre diagnosticul, prognosticul și mersul tratamentului, despre recomandările profilactice. Pacientul are dreptul să consulte datele obiective, înscrise în fișa de observație medicală sau în alte documente, care îl privesc. În cazul în care s-ar putea produce deteriorarea gravă a stării fizice sau psihice a pacientului sau compromiterea rezultatelor tratamentului, informațiile de mai sus vor fi date unei persoane apropiate bolnavului. Conform art. 27 din *Legea ocrotirii sănătății* și art. 5 din *Legea cu privire la drepturile și obligațiile pacientului*, persoana are dreptul să solicite toată informația necesară lui, descrisă aici mai sus, medicului sau instituției medicale. În ceea ce privește dreptul pacienților minori la obținerea informațiilor despre starea sa de sănătate și procedurile medicale, acesta va fi realizat prin părinți, tutori sau curator, conform art. 50 din *Legea ocrotirii sănătății*.

Instituțiile responsabile de asigurarea dreptului la informare sunt organizațiile medico-sanitare și farmaceutice, autoritățile sistemului de sănătate de toate nivelurile, medicul curant și alți specialiști în domeniu sau alte persoane ce participă la tratamentul pacientului ori care l-au antrenat în cercetarea biomedicală (studiul clinic), în măsura competenței funcției deținute. Pe lângă informația medicală care este în drept să o solicite pacientul, acesta este în drept să fie informat despre identitatea, statutul și experiența profesională a specialiștilor medicali care nemijlocit se ocupă de el și îl îngrijesc, aceștia fiind obligați să poarte un ecuson cu specificarea numelui, specialității și funcției deținute. Este important, reieșind din prevederile exprese ale art. 11 din *Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului*, ca persoana să primească informația vis-a-vis de toate procedurile medicale, într-un limbaj cât mai accesibil nivelului lui de înțelegere. Limbajul medicului care informează pacientul nu trebuie să

conține terminologie medicală, care nu este pe înțelesul pacientului, iar în cazul în care pacientul nu cunoaște limba de stat, se va căuta o altă formă de comunicare.

Informațiile despre tulburările psihice, despre solicitarea de asistență psihiatrică și tratament într-o instituție de psihiatrie, precum și alte informații despre starea sănătății psihice a persoanei constituie secret medical apărut de lege. Astfel, în ceea ce privește pacienții care suferă de tulburări mentale, aceștia vor fi informați despre procedurile medicale doar la cererea acestora sau a reprezentantului lor legal, conform *art. 9 din Legea privind sănătatea mentală*. *Art. 11* vine să explice mai detaliat dreptul pacientului suferind de tulburare mentală la informare „Medicul, ținând seama de starea psihică a pacientului, este obligat să-i pună la dispoziție, într-o formă accesibilă, informații despre caracterul tulburării psihice, despre scopul, metodele, inclusiv cele alternative, despre durata tratamentului, senzațiile dureroase, riscul posibil, efectele secundare și rezultatele scontate. Informațiile furnizate se consemnează în documentația medicală.”

Ordinul comun al ministrului Sănătății și ministrului Justiției nr. 303 din 06.05.2010 cu privire la asigurarea accesului la informația privind propriile date medicale și lista intervențiilor medicale care necesită perfectarea acordului informat reglementează modalitatea de eliberare a informației din dosarele medicale de către prestatorii de servicii medicale, indiferent de forma juridică de organizare, în scopul asigurării accesului pacientului la propriile date cu caracter medical și garantarea confidențialității informațiilor ce țin de secretul medical. Astfel, în sensul prezentului Ordin, dosarul medical al pacientului reprezintă documentația de evidență medicală primară de ambulator și staționar ce conține informațiile despre starea sănătății fizice și psihice, precum și rezultatele investigațiilor, tratamentelor și îngrijirilor medicale primite. Punctul 3 prevede că informațiile din documentația de evidență medicală primară de ambulator și staționar (în continuare – dosar medical) cu privire la propriile date medicale, la rezultatele investigațiilor, la tratamentele și îngrijirile primite se eliberează personal pacientului, iar pentru persoanele care nu au atins vârsta de 18 ani, precum și pentru cele declarate incapabile sau cu capacitate de exercițiu limitată se eliberează reprezentanților lor legali (rudele apropiate), informând concomitent pacientul în măsură adecvată capacității lui de exercițiu. În cazul în care pacientul nu dorește să fie personal informat, la solicitarea acestuia, informația se prezintă persoanei nominalizate de către pacient.

Dreptul la exprimarea consimțământului informat privind deciziile luate în privința sa reprezintă o componentă esențială a dreptului la sănătate, care se regăsește în câteva acte normative. *Articolul 23 din Legea ocrotirii sănătății* prevede expres că consimțământul pacientului este necesar pentru orice prestație medicală propusă (profilactică, diagnostică, terapeutică, recuperatorie). Exprimarea consimțământului de către pacientul căruia îi este afectat discernământul, temporar sau permanent, are loc prin intermediul reprezentantului legal sau al rudei apropiate a pacientului. Pacientul își poate exprima consimțământul de la vârsta de 16 ani. Dacă pacientul are mai puțin de 16 ani, consimțământul este dat de reprezentantul său legal. În caz de pericol de moarte iminentă sau de amenințare gravă a sănătății, prestația medicală se poate desfășura și fără consimțământul reprezentantului legal. Consimțământul sau refuzul pacientului sunt consemnate în scris.

Pentru orice intervenție medicală, drept condiție premergătoare obligatorie este obligația de a solicita acordul informat în scris al pacientului. Această obligație îi revine medicului sau medicului rezident în virtutea obligațiilor sale conform *art. 17 din Legea cu privire la exercitarea profesiei de medic*. Responsabilitatea pentru acordul informat al pacientului și calitatea actului medical exercitat de către medicul rezident o poartă atât coordonatorul studiilor de rezidențiat sau medicul specialist desemnat, cât și medicul rezident. În cazul unei intervenții medicale de urgență, necesare pentru a salva viața pacientului, când acesta nu-și poate exprima voința, iar consimțământul reprezentantului său legal (al rudei apropiate) nu poate fi obținut la timp, personalul medical, abilitat în modul stabilit

de legislație, are dreptul de a lua decizia respectivă în interesele pacientului. Consimțământul pacientului la intervenția medicală poate fi formulat verbal sau scris și se perfectează prin înscrierea în documentația medicală a acestuia, cu semnarea obligatorie de către pacient sau reprezentantul său legal (ruda apropiată) și medicul curant. Pentru intervențiile medicale cu risc sporit (caracter invaziv sau chirurgical), consimțământul se perfectează obligatoriu, în formă scrisă, prin completarea unui formular special din documentația medicală, denumit acord informat, conform *art. 13 din Legea privind drepturile și responsabilitățile pacientului*.

Prevederile privind obligativitatea consimțământului pacientului pentru efectuarea prestațiilor medicale se regăsesc și în alte acte normative. Așa, de exemplu, *art. 13 din Legea cu privire la profilaxia infecției HIV/SIDA* prevede că testarea la marcherii HIV se face doar în baza consimțământului scris, benevol și informat, al persoanei. *Art. 4 din Legea privind sănătatea mentală* stabilește că acordarea asistenței psihiatrice are loc la solicitarea benevolă a pacientului, în afară de cazurile excepționale prevăzute de lege. Copiilor, precum și persoanelor declarate, în modul stabilit de lege, incapabile li se acordă asistență psihiatrică la cererea sau cu consimțământul reprezentanților lor legali.

4.3. TABEL: DREPTUL LA SĂNĂTATE ȘI ASISTENȚĂ MEDICALĂ

Formele de încălcare a dreptului la sănătate și asistență medicală

- Acces dificil la asistența medicală;
- Aplicarea unui tratament la care pacientul nu și-a dat acordul;
- Refuzul instituției medicale să-i ofere pacientului acces la fișa sa medicală;
- Decesul în urma tratamentului medical aplicat în mod greșit;
- Asistență medicală necalitativă;
- Diagnostic greșit;
- Discriminarea în acces la servicii medicale;
- Prescrierea unui tratament contrar diagnosticului;
- Negarea dreptului de a alege medicul;
- Neinformarea despre tratament și consecințele secundare;
- Semnarea consimțământului după administrarea tratamentului;
- Semnarea formală a consimțământului pentru tratament medical;
- Încălcarea confidențialității datelor medicale și a datelor personale.

Prevederile relevante ale legislației naționale	Prevederi internaționale în domeniul drepturilor omului
<p>Constituția Republicii Moldova</p> <p>Articolul 36. Dreptul la ocrotirea sănătății este garantat. Minimul asigurării medicale oferit de stat este gratuit. Structura sistemului național de ocrotire a sănătății și mijloacele de protecție a sănătății fizice și mentale a persoanei se stabilesc potrivit legii organice.</p> <p>Articolul 47. (1) Statul este obligat să ia măsuri pentru ca orice om să aibă un nivel de trai decent, care să-i asigure sănătatea și bunăstarea, lui și familiei lui, cuprinzând hrana, îmbrăcămintea, locuința, îngrijirea medicală, precum și serviciile sociale necesare. (2) Cetățenii au dreptul la asigurare în caz de: șomaj, boală, invaliditate, văduvie, bătrânețe sau în celelalte cazuri de pierdere a mijloacelor de subsistență, în urma unor împrejurări independente de voința lor.</p> <p>Articolul 51. (1) Persoanele handicapate beneficiază de o protecție specială din partea întregii societăți. Statul asigură pentru ele condiții normale de tratament, de readaptare, de învățământ, de instruire și de integrare socială. (2) Nimeni nu poate fi supus niciunui tratament medical forțat, decât în cazurile prevăzute de lege.</p> <p>Codul penal al Republicii Moldova</p> <p>Articolul 213. Încălcarea din neglijență de către medic sau de către un alt lucrător medical a regulilor sau metodelor de acordare a asistenței medicale, dacă aceasta a cauzat: a) vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății; b) decesul pacientului, se pedepsește cu închisoare de până la 3 ani cu (sau fără) privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 la 5 ani.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (1966) ▪ Articolul 10. Statele părți la prezenta Convenție recunosc că: (1) o ocrotire și o asistență cât mai largă cu putință trebuie acordate familiei, elementul natural și fundamental al societății, în special pentru întemeierea sa și în răstimpul cât are responsabilitatea întreținerii și educării copiilor care sunt în sarcina sa. Căsătoria trebuie să fie liber consimțită de viitorii soți; ▪ (2) o ocrotire specială trebuie acordată mamei într-o perioadă de timp rezonabilă, înainte și după nașterea copiilor. Mamele salariate trebuie să beneficieze, în decursul acestei perioade, de un concediu plătit sau de un concediu beneficiind de alocații de securitate socială adecvate; ▪ (3) măsuri speciale de ocrotire și de asistență trebuie luate în favoarea tuturor copiilor și adolescenților, fără nicio discriminare din motive de filiațiune sau din alte motive. Copiii și adolescenții trebuie ocrotiți împotriva exploatarei economice și sociale. Folosirea lor la lucrări de natură a le dăuna moralitatea sau sănătatea, de a le pune viața în primejdie sau de a dăuna dezvoltării lor normale trebuie sancționată prin lege. Statele trebuie, de asemenea, să stabilească limite de vârstă sub care folosirea muncii salariate a copiilor va fi interzisă și sancționată prin lege. ▪ Articolul 12. (1) Statele părți la prezenta Convenție recunosc dreptul pe care îl are orice persoană de a se bucura

Articolul 213¹. Publicitatea în scopul obținerii ilegale de organe, țesuturi și/sau celule umane, precum și publicitatea sau mediatizarea unor anunțuri privind donarea ilicită de organe, țesuturi și/sau celule umane se pedepsesc cu amendă în mărime de la 500 la 750 de unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 de ore, cu amendă, aplicată persoanei juridice, în mărime de la 1300 la 1600 de unități convenționale.

Articolul 214. (1) Practicarea medicinei ca profesie sau a activității farmaceutice de către o persoană care nu are licență sau altă autorizație, dacă aceasta a cauzat din imprudență o vătămare a sănătății, se pedepsește cu amendă în mărime de la 550 la 850 unități convenționale sau cu închisoare de până la 2 ani. (2) Aceleași acțiuni care au cauzat din imprudență decesul victimei se pedepsesc cu închisoare de până la 3 ani.

Articolul 214¹. (1) Producerea sau comercializarea medicamentelor contrafăcute se pedepsesc cu amendă în mărime de la 1350 la 2350 unități convenționale cu (sau fără) privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 3 ani, cu amendă, aplicată persoanei juridice, în mărime de la 4000 la 6000 unități convenționale cu (sau fără) privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 3 ani. (2) Aceleași acțiuni dacă au provocat din imprudență vătămarea gravă sau medie a sănătății ori decesul persoanei se pedepsesc cu închisoare de până la 5 ani, cu amendă, aplicată persoanei juridice, în mărime de la 4000 la 6000 unități convenționale, cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 5 ani sau cu lichidarea întreprinderii.

Legea nr. 263 din 27.10.2005 cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului

de cea mai bună sănătate fizică și mentală pe care o poate atinge.

- (2) *Măsurile pe care statele părți la prezenta Convenție le vor adopta în vederea asigurării exercitării depline a acestui drept vor cuprinde măsurile necesare pentru a asigura: scăderea mortalității noilor născuți și a mortalității infantile, precum și dezvoltarea sănătoasă a copilului; îmbunătățirea tuturor aspectelor igienei mediului și ale igienei industriale; profilaxia și tratamentul maladiilor epidemice, endemice, profesionale și a altora, precum și lupta împotriva acestor maladii; crearea de condiții care să asigure tuturor servicii medicale și un ajutor medical în caz de boală.*

Convenția internațională cu privire la drepturile copilului (1989)

Articolul 17. Statele părți vor recunoaște importanța funcției îndeplinite de mijloacele de informare în masă și vor veghea ca copilul să aibă acces la o informare și materiale provenind din surse naționale și internaționale diverse, cu deosebire cele care vizează să promoveze bunăstarea sa socială, spirituală și morală, precum și sănătatea sa fizică și mentală. În acest scop, statele părți:

a) vor încuraja mijloacele de informare în masă de a difuza informații și materiale care prezintă o utilitate socială și culturală pentru copil și răspund spiritului art. 29;

b) vor încuraja cooperarea internațională în producția, schimbul și difuzarea de astfel de informații și materiale provenind din diferite surse culturale, naționale și internaționale;

c) vor încuraja producerea și difuzarea de cărți pentru copii;

d) vor încuraja mijloacele de informare în masă de a ține seama în mod deosebit de

Articolul 2 prevede că principiile de bază ale realizării drepturilor pacientului constau în: a) respectarea drepturilor fundamentale ale omului și a demnității ființei umane în domeniul ocrotirii sănătății; b) recunoașterea vieții umane, a sănătății omului ca valoare supremă; c) orientarea spre menținerea vieții, a sănătății fizice și psihice a pacientului în procesul prestării serviciilor de sănătate; d) respectarea valorilor morale și culturale ale pacientului, a convingerilor lui religioase și filozofice.

Articolul 5. Pacientul are dreptul la: a) asistență medicală gratuită în volumul stabilit de legislație; b) atitudine respectuoasă și umană din partea prestatorului de servicii de sănătate, indiferent de vârstă, sex, apartenență etnică, statut socioeconomic, convingeri politice și religioase; c) securitate a vieții personale, integritate fizică, psihică și morală, cu asigurarea discreției în timpul acordării serviciilor de sănătate; d) reducere a suferinței și atenuare a durerii, provocate de o îmbolnăvire și/sau intervenție medicală, prin toate metodele și mijloacele legale disponibile, determinate de nivelul existent al științei medicale și de posibilitățile reale ale prestatorului de servicii de sănătate; e) opinie medicală alternativă și primirea recomandărilor altor specialiști, la solicitarea sa ori a reprezentantului său legal (a rudei apropiate), în modul stabilit de legislație; i) informații exhaustive cu privire la propria sănătate, metodele de diagnostic, tratament și recuperare, profilaxie, precum și la riscul potențial și eficiența terapeutică a acestora; k) exprimare benevolă a consimțământului sau refuzului la intervenție medicală și la participare la cercetarea biomedicală (studiul clinic), în modul stabilit de prezenta lege și de alte acte normative; l) acceptare sau refuz în ce privește efectuarea ritualurilor religioase în perioada spitalizării în instituția medico-sanitară, dacă aceasta nu afectează activitatea ei și nu provoacă prejudiciu moral altor pacienți; o) atacare, pe cale extrajudiciară și judiciară, a

nevoile lingvistice ale copiilor autohtoni sau care aparțin unui grup minoritar;

e) vor favoriza elaborarea de principii directe corespunzătoare, destinate protejării copilului împotriva informațiilor și materialelor care dăunează bunăstării sale, având în vedere prevederile art. 13 și 18.

Articolul 24. (1) Statele părți recunosc dreptul copilului de a se bucura de cea mai bună stare de sănătate posibilă și de a beneficia de servicii medicale, de tratament și de recuperare. Statele părți se vor strădui să asigure ca niciun copil să nu fie lipsit de dreptul de a avea acces la aceste servicii de ocrotire a sănătății.

(2) Statele părți vor urmări realizarea integrală a acestui drept și, în mod deosebit, vor lua măsurile corespunzătoare pentru:

a) reducerea mortalității în rândul nou-născuților și al copiilor;

b) asigurarea pentru toți copiii a necesarului de asistență medicală și îngrijire a sănătății, accentul fiind pus pe dezvoltarea măsurilor primare de ocrotire a sănătății;

c) lupta contra maladiilor și malnutriției în cadrul măsurilor primare de ocrotire a sănătății, prin aplicarea tehnologiilor ușor de procurat și prin furnizarea de alimente bogat nutritive și apă potabilă, ținând seama de pericolele și riscurile de poluare a mediului natural;

d) asigurarea ocrotirii sănătății mamelor în perioada pre- și postnatală;

e) asigurarea ca toate grupurile societății, în mod deosebit părinții și copiii, să fie informate, să aibă acces la educație și să fie sprijinite în folosirea cunoștințelor de bază cu privire la sănătatea și alimentația copilului, avantajele alăptării, igienei și salubrității mediului înconjurător și prevenirea accidentelor;

acțiunilor lucrătorilor medicali și ale altor prestatori ai serviciilor de sănătate, precum și a funcționarilor responsabili de garantarea asistenței medicale și a serviciilor aferente în volumul prevăzut de legislație; q) despăgubire a daunelor aduse sănătății, conform legislației.

Articolul 8. (1) Realizarea drepturilor sociale ale pacientului la asistență medicală este determinată de asigurarea accesului echitabil la serviciile de sănătate de cea mai înaltă calitate, pe care societatea o poate garanta cu resursele umane, financiare și materiale disponibile, conform legislației. (2) Fiecărui pacient i se asigură accesul nelimitat și înscrierea la un medic de familie, iar dacă este posibil, și dreptul de alegere sau schimbare a acestuia. În acest sens, în cadrul fiecărei unități medico-sanitare sau al organului de conducere a asistenței medicale primare, vor fi afișate listele cu medicii de familie și modul de alegere a acestora în localitatea respectivă. (3) Fiecărui pacient i se garantează accesul gratuit la serviciile de sănătate de urgență, realizate atât prin intermediul medicului de familie, cât și prin structurile instituțiilor medico-sanitare de tip ambulator sau staționar din raza aflării pacientului. (4) Intervențiile chirurgicale se pot efectua numai dacă există condiții de dotare necesare și personal calificat, excepție făcând cazurile de urgență apărute în situații extreme. (5) Pacientul are dreptul la îngrijire terminală demnă de o ființă umană. (6) În cazul în care prestatorii de servicii de sănătate sunt obligați să recurgă la selectarea de pacienți pentru anumite tipuri de tratament disponibile în număr limitat, selectarea se va face numai pe bază de criterii medicale aprobate de Ministerul Sănătății. (7) Personalul medical nu este în drept să supună pacientul niciunei forme de presiune pentru a-l determina pe acesta să îl recompenseze altfel decât prevăd reglementările legale.

Articolul 12. (1) Toate datele privind identitatea și starea pacientului, rezultatele

f) dezvoltarea măsurilor de sănătate preventivă, de asistență a părinților, precum și de educație și servicii de planificare familială.

Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități (2006)

Articolul 25. Statele părți recunosc faptul că persoanele cu dizabilități au dreptul să se bucure de cea mai bună stare de sănătate, fără discriminare pe criterii de dizabilitate. Statele părți vor lua toate măsurile adecvate pentru a asigura accesul persoanelor cu dizabilități la serviciile de sănătate care acordă atenție problemelor specifice de gen, inclusiv refacerea stării de sănătate. În special, Statele părți vor:

(a) furniza persoanelor cu dizabilități aceeași gamă de servicii, la același nivel de calitate și standard de îngrijire și programe medicale gratuite ori la prețuri accesibile, precum cele furnizate celorlalte persoane, inclusiv în domeniul sănătății sexuale și reproductive și al programelor publice de sănătate pentru populație;

(b) furniza acele servicii de sănătate specifice, necesare persoanelor cu dizabilități, inclusiv servicii adecvate de diagnosticare și de intervenție timpurie și servicii menite să prevină riscul apariției altor dizabilități, inclusiv în rândul copiilor și persoanelor vârstnice;

(c) furniza aceste servicii de sănătate cât mai aproape posibil de comunitățile în care trăiesc aceste persoane, inclusiv în mediul rural;

(d) solicita profesioniștilor din domeniul medical să furnizeze persoanelor cu dizabilități îngrijire de aceeași calitate ca și celorlalți, inclusiv pe baza consimțământului conștient și liber exprimat, printre altele, prin creșterea gradului de conștientizare privind drepturile omului, demnitatea, autonomia și nevoile persoanelor cu dizabilități, prin instruire și prin promovarea de standarde etice în domeniul serviciilor de sănătate publice și private;

investigațiilor, diagnosticul, pronosticul, tratamentul, precum și datele cu caracter personal sunt confidențiale și urmează a fi protejate și după moartea acestuia. (2) Confidențialitatea informațiilor cu privire la solicitarea de asistență medicală, examinare și tratament, inclusiv a altor informații ce constituie secret medical, este asigurată de medicul curant și specialiștii implicați în acordarea serviciilor de sănătate sau în cercetarea biomedicală (studiul clinic), precum și de alte persoane cărora aceste informații le-au devenit cunoscute datorită exercitării obligațiilor profesionale și de serviciu. (3) Informațiile ce se consideră confidențiale pot fi furnizate numai în cazul în care pacientul consimte acest lucru în mod explicit sau la solicitarea reprezentantului său legal (a rudei apropiate), în condițiile consimțite de pacient, în măsură adecvată capacității lui de înțelegere, în situații când capacitatea de exercițiu a pacientului nu este deplină sau lipsește ori dacă legea o cere în mod expres. (4) Prezentarea informației confidențiale fără consimțământul pacientului sau al reprezentantului său legal (al rudei apropiate) se admite:

a) pentru a implica în procesul curativ alți specialiști în domeniu, inclusiv în caz de examinare și tratament urgent al persoanei incapabile de a-și exprima voința din cauza stării sale, dar numai în volumul necesar pentru luarea unei decizii adecvate;

b) pentru a informa organele și instituțiile serviciului sanitar-epidemiologic de stat în cazul unui pericol real de extindere a bolilor infecțioase, otrăvirilor și contaminărilor în masă;

c) la solicitarea motivată a organului de urmărire penală, a instanței judecătorești în legătură cu efectuarea urmăririi penale sau a procesului judiciar, în conformitate cu legislația; c¹) la solicitarea Avocatului Poporului sau, după caz, a Avocatului Poporului pentru drepturile copilului, în scopul asigurării protecției

(e) interzice discriminarea persoanelor cu dizabilități în ceea ce privește dreptul la asigurare de sănătate sau de viață, în cazul în care legislația națională permite acest lucru, accesul la acest tip de asigurări realizându-se într-o manieră corectă și adecvată;

(f) împiedica orice refuz discriminator de acordare a îngrijirilor de sănătate ori a serviciilor medicale sau a unor alimente ori lichide pe criterii de dizabilitate.

Carta Socială Europeană

Articolul 11 prevede dreptul la protecția sănătății „în vederea exercitării efective a dreptului la protecția sănătății, părțile contractante se angajează să ia, fie direct, fie în cooperare cu organizațiile publice și private, măsuri corespunzătoare, care vizează în special:

1. să elimine, în măsura în care este posibil, cauzele unei sănătăți deficitare;
2. să prevadă servicii de consultare și de educare pentru ameliorarea sănătății și dezvoltarea simțului responsabilității individuale în materie de sănătate;
3. să prevină, în măsura în care este posibil, bolile epidemice, endemice și altele.

Articolul 13 prevede că în vederea asigurării exercitării efective a dreptului la asistență socială și medicală, părțile contractante se angajează:

1. să vegheze ca orice persoană care nu dispune de resurse suficiente și care nu este în măsură să și le procure prin propriile sale mijloace sau să le primească dintr-o altă sursă, în special prin prestații rezultate dintr-un regim de securitate socială, să poată beneficia de o asistență corespunzătoare și, în caz de boală, de îngrijirile impuse de starea sa;
2. să vegheze ca persoanele care beneficiază de o astfel de asistență să nu sufere, pentru acest motiv, o diminuare a drepturilor lor politice sau sociale...

<p>persoanelor împotriva torturii și a altor pedepse sau tratamente cu cruzime, inumane sau degradante;</p> <p>c²) la solicitarea membrilor Consiliului pentru prevenirea torturii, în cadrul vizitelor efectuate de ei și în limitele necesare desfășurării vizitelor;</p> <p>d) pentru informarea părinților sau a reprezentanților legali ai persoanelor în vârstă de până la 18 ani în caz de acordare acestora a asistenței medicale;</p> <p>e) la existența temeiului de a crede că prejudiciul adus sănătății persoanei este rezultatul unor acțiuni ilegale sau criminale, informația urmând a fi prezentată, în acest caz, organelor de drept competente.</p> <p>Articolul 18. (1) Responsabilitatea pentru încălcarea drepturilor sociale ale pacientului la asistență medicală o poartă autoritățile administrației publice centrale și locale și autoritățile sistemului de sănătate de toate nivelurile, iar pentru încălcarea drepturilor individuale, stipulate de prezenta lege – prestatorii de servicii de sănătate. (2) Persoanele vinovate de încălcarea drepturilor pacientului stipulate de prezenta lege poartă răspundere în conformitate cu legislația.</p>	
--	--

4.4. STUDII DE CAZ

A. La 24 iulie 1998 L. s-a adresat la Spitalul de Urgență cu o fractură a claviculei drepte. După acordarea primului ajutor (efectuarea unui pansament cu ghips), pacientul a fost îndreptat la punctul traumatologic nr. 1 din str. A.Doga nr.21 pentru efectuarea unei operații de consolidare a fragmentelor claviculei. Operația a fost programată pentru 3 august 1998. În ziua stabilită, la ora 9, L. a venit cu părinții la punctul traumatologic, unde medicul R. l-a examinat și a decis să-i facă operație. Pentru anestezie, medicul a decis să administreze o soluție de ledocaină pe care o avea la punctul traumatologic. Medicul nu a informat pacientul că urmează să-i administreze acest tip de anestezie, nu a solicitat consimțământul pacientului la administrarea preparatului și nici nu l-a întrebat despre faptul dacă pacientul manifestă reacție alergică la respectivul medicament. Medicul R. nu a luat proba medicamentului pentru a se convinge că pacientul poate suporta această soluție. După administrarea ledocainei, pacientul a decedat pe loc. Potrivit concluziei raportului de examinare medico-legal, decesul a intervenit după șocul cauzat de insuportabilitatea ledocainei.

Ce spune legislația?

Codul penal al Republicii Moldova prevede în *art. 213* că pentru încălcarea din neglijență de către medic sau de către un alt lucrător medical a regulilor sau metodelor de acordare a asistenței medicale, dacă aceasta a cauzat: a) vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății; sau b) decesul pacientului, se aplică pedeapsa cu închisoare de până la 3 ani cu (sau fără) privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 la 5 ani.

Acest caz reprezintă un exemplu de încălcare a dreptului pacientului la acces la servicii medicale calitative și dreptul de a fi informat despre procedurile medicale la care este supus. Neinformarea pacientului despre consecințele administrării lidocainei, fapt pentru care pacientul a fost privat automat de dreptul său de a-și exprima consimțământul pentru asemenea intervenție medicală, a rezultat cu decesul pacientului.

Ce poate face un para-jurist?

În primul rând, să asigure că persoana cunoaște drepturile sale în calitate de pacient oferite prin *Legea privind drepturile și obligațiile pacientului*. A cunoaște drepturile înseamnă a ști că persoana are dreptul să întrebe despre orice intervenție medicală ce i se propune anterior începerii ei. Persoana are dreptul la a doua opinie, fie de la vreun specialist din aceeași instituție, fie din alta. Nu mai puțin importante sunt cunoașterea propriei istorii medicale și comunicarea medicului despre toate reacțiile alergice știute, pentru efectuarea probei la orice medicament, având în vedere multiplele substanțe apărute pe piața farmaceutică. Corpul uman poate avea reacție alergică la oricare preparat și asta depinde nu doar de specificul organismului, dar și de mediul ambiant în care persoana trăiește.

În cazul unei suspiciuni privind calitatea asistenței medicale, este important ca persoana să cunoască că are dreptul de acces la fișa sa medicală, de pe care poate lua o copie. Dacă persoana se adresează cu astfel de suspiciuni, para-juristul trebuie să explice dreptul pacientului la informare, prin accesarea informațiilor despre sine și starea sănătății din propria fișă, și să-l ajute să formuleze o cerere în scris în acest sens către instituția medicală. Având copia fișei medicale, pacientul poate solicita o a doua opinie despre tratamentul ce i se administrează. În cazul unor nereguli, para-juristul poate ajuta pacientul să formuleze o plângere la poliție și să refere cazul către o organizație sau avocat specializat în litigii din domeniul sănătății și malpraxis.

B. Pacientul S. s-a adresat la policlinică reclamând dureri de cap. Medicul a examinat superficial pacientul și i-a prescris pastile pentru migrenă. Peste două săptămâni pacientul se adresează repetat medicului, spunându-i că durerea persistă. Medicul i-a spus să continue tratamentul prescris. Peste o perioadă de timp, întrucât durerea nu a încetat, pacientul s-a adresat la un Centru de Diagnostic privat. Medicii i-au stabilit tensiune intracraniană și i-au recomandat internare în staționar. Ca rezultat al examinării inițiale superficiale, starea sănătății pacientului pe parcursul acestei perioade de timp s-a agravat, fiind supus nejustificat la durere fizică ce putea fi evitată prin acordarea ajutorului medical calitativ și la timp.

Ce spune legislația?

Articolul 14 din Legea privind drepturile și responsabilitățile pacientului se referă la dreptul pacientului la metode noi de tratament și diagnostic. Atunci când pacientului îi sunt cauzate prejudicii sănătății prin aplicarea de tratamente necorespunzătoare care îi agravează starea de sănătate, îi provoacă infirmitate permanentă, îi periclitează viața sau se soldează cu moartea lui, pacientul sau reprezentantul acestuia are dreptul să solicite repararea prejudiciilor de la unitățile medico-sanitare unde i s-a cauzat prejudiciu. În dispozițiile generale ale legii este inclusă descrierea noțiunii de eroare medicală (malpraxis), care este activitatea sau inactivitatea conștientă a prestatorului de servicii de

sănătate, soldată cu moartea sau dauna cauzată sănătății pacientului din imprudență, neglijență sau lipsă de profesionalism. În cazul stării nesatisfăcătoare a sănătății în urma unei asistențe medicale necorespunzătoare, pacientul are dreptul de a cere efectuarea, în modul stabilit, a unei expertize profesionale, precum și repararea prejudiciului moral și material ce i s-a adus. La rândul lor, lucrătorii medico-sanitari și farmaceutici poartă răspundere pentru incompetența profesională și încălcarea obligațiilor profesionale, conform *art. 14, 19 și 36 din Legea ocrotirii sănătății*. În *art. 5 al Legii* se menționează despre dreptul pacientului la securitate a vieții personale, integritate fizică, psihică și morală, cu asigurarea discreției în timpul acordării serviciilor de sănătate. Legea cu privire la exercitarea profesiei de medic prevede printre principiile de activitate a medicului, competența, responsabilitatea profesională și înzestrarea lui cu înalte calități etico-morale, respectarea principiului „nu dăuna”. Lucrătorul medical și farmaceutic trebuie să dea dovadă de maximă grijă în acordarea serviciului profesional și în evitarea complicațiilor previzibile la pacientul aflat în îngrijirea sa.

Conform prevederilor *art. 1418 și 1422 din Codul civil*, persoana poate cere de la instituția medicală repararea prejudiciului material și moral.

Ce poate face un para-jurist?

Para-juristul poate asista persoana să formuleze o plângere către Ministerul Sănătății privind serviciile medicale de proastă calitate de care a beneficiat și i-au înrăutățit sănătatea. De asemenea, persoana poate fi consultată privind dreptul său de a cere repararea prejudiciului material și moral de la instituția medico-sanitară în care activează medicul. Pentru perfectarea juridică a cererii de chemare în judecată, persoana poate fi referită la avocat sau organizația specializată în litigii privind sănătatea și malpraxisul.

5. CE ESTE DREPTUL LA LIBERTATEA DE GÂNDIRE, DE CONȘTIINȚĂ ȘI DE RELIGIE?

Acest capitol explică conținutul dreptului la libertatea de gândire, de conștiință și de religie. De asemenea, sunt incluse tratatele internaționale ratificate de Republica Moldova care prevăd dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie și principiile realizării acestui drept. În același timp, sunt prezentate unele din cazurile de încălcare a dreptului la libertatea de gândire, de conștiință și de religie și posibilele implicații ale para-juristului pentru asistența beneficiarului.

Libertatea de conștiință, gândire și religie este unul din primele drepturi fundamentale recunoscute la nivel internațional, fiind unul din drepturile fundamentale ale omului.

Dreptul la libertatea de conștiință, gândire și religie reflectă posibilitatea persoanei de a își putea exprima în privat sau în public o anumită concepție, de a avea credințe sau de a face parte dintr-un cult religios. Acest drept recunoaște în același timp și libertatea omului de a gândi, de a avea opinii, concepții teoretice, viziuni fără ca cineva să poată interveni prin corectare sau cenzura acestora, fără acordul persoanei care le-a expus.

Dreptul la conștiință, gândire și religie este recunoscut prin Declarația Universală a Drepturilor Omului⁷⁶, care constituie prima expresie mondială a recunoașterii universale a drepturilor inerente fiecărei ființe umane. Acest drept este garantat și de Convenția Europeană a Drepturilor Omului, care indică în *art. 9*: „Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie. Acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau în colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor”.

În plan juridic, dreptul de a avea convingeri îmbracă un triplu aspect:

1. primul aspect implică libertatea fiecărei persoane de a avea sau prelua o convingere sau o religie la libera sa alegere;
2. al doilea aspect se referă la libertatea de a nu avea o convingere sau credință religioasă. Altfel spus, persoana este protejată de obligația de a participa la activități religioase împotriva voinței sale;
3. al treilea aspect vizează libertatea indivizilor de a-și schimba convingerile sau religia fără a fi constrânși sau a fi prejudiciați.

Libertatea de religie ca aspect de conținut al libertății de conștiință înseamnă exteriorizarea unei credințe, religii, precum și libertatea de a adera la un cult religios.

Realizarea dreptului la libertatea de religie implică două elemente care sunt în raport de interdependență:

1. **latura internă** care constituie libertatea persoanei de a avea propriile convingeri referitor la lumea care îl înconjoară, credința sau lipsa de credință în valorile diverselor confesiuni;

⁷⁶ Adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 10 decembrie 1948.

2. **latura externă** care constituie în fapt exteriorizarea liberă a convingerilor, credințelor sau valorilor persoanei⁷⁷.

Dreptul de conștiință, gândire și religie implică, între altele, și următoarele libertăți⁷⁸:

1. libertatea de a practica un cult și de a ține reuniuni referitoare la o religie sau la o convingere, de a stabili și întreține localuri de cult în aceste scopuri;
2. libertatea de a fonda și de a întreține instituții caritabile sau umanitare adecvate;
3. libertatea de a confecționa, de a dobândi și de a utiliza, în cantități adecvate, obiectele și materialul cerut de riturile sau uzanțele unei religii sau ale unei convingeri;
4. libertatea de a scrie, de a imprima și difuza publicații cu privire la aceste subiecte;
5. libertatea de a învăța o religie sau o convingere în locuri adecvate acestui scop;
6. libertatea de a solicita și de a primi contribuții voluntare, financiare și de altă natură, de la particulari și de la instituții;
7. libertatea de a forma, de a numi, de a alege sau de a însemna prin succesiune conducătorii adecvați, conform nevoilor și normelor oricărei religii sau convingeri;
8. libertatea de a respecta zilele de odihnă și de a celebra sărbătorile și ceremoniile în conformitate cu religia sau convingerea sa;
9. libertatea de a stabili și de a menține comunicații cu indivizi sau comunități în materie de religie sau convingere la nivel național și internațional.

Libertatea de gândire, conștiință și religie nu este absolută. Articolul 9 alineatul (2) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului⁷⁹ recunoaște limitările de manifestare a libertății de conștiință și convingeri și prevede că un stat poate interveni în „manifestarea” gândirii, conștiinței sau religiei în anumite împrejurări. Adică, libertatea de manifestare a gândirii, conștiinței sau convingerii poate fi supusă interdicțiilor, doar în interesele securității publice, protecției ordinii publice, a sănătății și a principiilor morale, sau pentru protecția drepturilor și libertăților altora. Evident că limitarea libertății de gândire, conștiință și religie nu poate fi arbitrară, iar ingerința invocată trebuie să:

- corespundă unei necesități sociale;
- fie proporțională cu scopul legitim urmărit;
- fie justificată de motive relevante și suficiente.

Libertatea conștiinței este în strânsă legătură cu libertatea de exprimare, aceasta din urmă reprezentând tocmai posibilitatea umană de a-și exterioriza gândurile. Dar trebuie să ținem cont că libertatea conștiinței implică și responsabilitatea morală și de conștiință pentru gândurile exprimate. Pentru depășirea limitelor acestui drept, poate interveni răspunderea juridică, dar numai în momentul în care gândul sau opinia expusă lezează demnitatea umană, onoarea sau libertatea unei alte persoane sau ordinea socială.

⁷⁷ Studiul este publicat pe pagina de internet al Ministerului Justiției și poate fi consultat în întregime aici <http://www.justice.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=213>

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Art. 9 alin. 2 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Libertatea de conștiință, gândire și religie este în strânsă legătură și cu dreptul la respectul vieții private, precum și cu dreptul părinților de a asigura educația și învățământul copiilor conform convingerilor lor religioase și filozofice. Acest drept este garantat de articolul 2 al Protocolului nr. 1 al Convenției Europene a Drepturilor Omului, care prevede: „*nimănui nu i se poate refuza dreptul la instruire. Statul, în exercitarea funcțiilor pe care și le va asuma în domeniul educației și al învățământului, va respecta dreptul părinților de a asigura această educație și acest învățământ conform convingerilor lor religioase și filozofice*”.

5.1. PREVEDERI INTERNAȚIONALE

Declarația Universală a Drepturilor Omului statuează în *articolul 18* că „orice persoană are dreptul la libertatea gândirii, a conștiinței și a religiei. Acest drept implică libertatea de a-și schimba religia sau convingerile, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile sale, individual sau în colectiv, atât în public, cât și în particular, prin învățământ, practici, cult și îndeplinirea de rituri”. În *art. 19* se indică că orice individ are dreptul la libertatea de opinie și de exprimare, ceea ce implică dreptul de a nu fi tulburat pentru opiniile sale și acela de a căuta, de a primi și de a răspândi, fără considerații de frontieră, informații și idei prin orice mijloc de exprimare.

Libertatea de gândire, conștiință și convingeri este privită în mare parte ca un drept individual, adesea exercitat în comun cu alții. Astfel, Declarația Universală a Drepturilor Omului garantează dreptul la libera asociere și prevede în *art. 20* că orice persoană are dreptul la libertatea de întrunire și de asociere pașnică. Nimeni nu poate fi obligat să facă parte dintr-o asociație.

Convenția Internațională cu privire la Drepturile Civile și Politice⁸⁰ obligă statele semnatare nu doar la declararea unor anumite drepturi, dar și la vegherea respectării acestora pe teritoriile lor. Potrivit *art. 18* paragraful (1) din Convenție, orice persoană deține dreptul la libertatea gândirii, conștiinței și religiei. Acest drept implică libertatea de a avea sau de a adopta o religie ori o convingere la alegerea sa, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea, individual ori în comun, atât în public, cât și în particular, prin cult sau îndeplinirea riturilor, prin practici și prin învățământ. În paragraful (2) din Convenție se indică că nimeni nu va fi supus vreunei constrângeri care ar aduce atingere libertății sale de a avea sau de a adopta o religie ori o convingere la alegerea sa. Libertatea manifestării religiei sau convingerilor nu poate fi supusă decât restricțiilor prevăzute de lege și necesare pentru ocrotirea securității, ordinii și sănătății publice ori a moralei sau libertăților și drepturilor fundamentale ale altora. Paragraful (4) grevează statele părți cu obligația să respecte libertatea părinților, și atunci când este cazul, a tutorilor legali, în asigurarea educației religioase și morale a copiilor lor cu propriile convingeri.

Convenția-cadru pentru Protecția Minorităților Naționale prevede că o societate pluralistă și cu adevărat democratică trebuie nu numai să respecte identitatea etnică, culturală, lingvistică și religioasă a fiecărei persoane aparținând unei minorități naționale, dar și, deopotrivă, să creeze condiții corespunzătoare care să le permită să-și exprime, să păstreze și să dezvolte această identitate. Prin ratificarea acestei Convenții-cadru, statele semnatare s-au angajat să promoveze condițiile de natură să permită persoanelor aparținând minorităților naționale să-și mențină și să-și dezvolte cultura, precum și să-și păstreze elementele esențiale ale identității lor, respectiv, religia, limba, tradițiile și patrimoniul lor cultural.

⁸⁰ Adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 16 decembrie 1966.

Aspectele specifice ale libertății de gândire, conștiință și convingere sunt reglementate în articolul 9 din **Convenția Europeană a Drepturile Omului**, care proclamă libertatea de gândire, de conștiință și de religie și impune limitările de manifestare a libertății de conștiință și convingeri.

Valorile universale în domeniul drepturilor omului sunt recunoscute pe deplin de Republica Moldova. Fiind membru ONU, membru al Consiliului Europei, Republica Moldova are obligația de a implementa standardele internaționale enunțate supra. Statul nostru își realizează angajamentele asumate prin ratificarea actelor internaționale ce consacră dreptul la libertatea de gândire, conștiință și convingere, prin alinierea legislației naționale la standardele internaționale.

5.2. CADRUL NORMATIV-JURIDIC NAȚIONAL

Garanțiile pentru libertatea religiei și respectul pentru conștiință și credință sunt inevitabil garantate de Constituția Republicii Moldova.

Constituția Republicii Moldova în art. 31 stipulează: „Libertatea conștiinței este garantată. Ea trebuie să se manifeste în spirit de toleranță și de respect reciproc. Cultele religioase sunt libere și se organizează potrivit statutelor proprii, în condițiile legii. În relațiile dintre cultele religioase sunt interzise orice manifestări de învrăjbire. Cultele religioase sunt autonome, separate de stat și se bucură de sprijinul acestuia, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în aziluri și în orfelinate.”. Prin respectivul articol, Republica Moldova se declară stat laic, stat care va respecta drepturile persoanei privind libertatea de conștiință, va asigura libertatea și autonomia cultelor religioase fără vreo discriminare, reglementările legale, în acest sens, urmând să corespundă prevederilor constituționale.

Legea nr. 125-XVI din 5 mai 2007 privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie⁸¹, prevede în art. 2 cadrul juridic în domeniul libertății conștiinței, gândirii și religiei, a cultelor religioase și părților lor componente, care vor fi interpretate și aplicate în conformitate cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte.

În art. 4 din **Legea nr. 125-XVI din 5 mai 2007 privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie** se explică conținutul semnificativ al libertății de conștiință, gândire și religie fiind garantată fiecărei persoane libertatea să-și alegea modul de exprimare a convingerilor religioase atât timp cât ele sunt în spirit de toleranță și respect reciproc.

Legea indicată *supra* de asemenea precizează cazurile în care respectivele drepturi urmează a fi limitate și se prevede limitarea statului în aprecierile referitoare la legitimitatea credințelor religioase. Exercițarea dreptului la libertatea de manifestare a convingerilor sau a credinței religioase poate fi restrânsă, în condițiile legii, numai în cazul în care această restrângere urmărește un scop legitim și reprezintă, într-o societate democratică, măsuri necesare pentru siguranța publică, menținerea ordinii publice, ocrotirea sănătății și a moralei publice ori pentru protejarea drepturilor și libertăților persoanei⁸². Prin legea indicată se interzice activitatea de impunere a propriilor convingeri asupra altor persoane, contrar voinței acestora⁸³.

⁸¹ Publicată la 17.08.2007 în Monitorul Oficial nr. 127-130.

⁸² Art. 4 alin. (2) din Legea nr. 125-XVI din 5 mai 2007 privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie.

⁸³ Prozelitism – activitatea de impunere a propriilor convingeri asupra altor persoane, contrar voinței acestora.

Întrucât Constituția Republicii Moldova⁸⁴ prevede că cultele religioase sunt autonome și separate de stat, la fel și **Legea nr. 125-XVI din 5 mai 2007** prescrie în *art. 15* că statul nu intervine în activitatea religioasă a cultelor, iar cultele religioase și părțile lor componente urmează să se abțină de la exprimarea sau manifestarea publică a preferințelor lor politice, favorizarea vreunui partid politic ori a vreunei organizații social-politice. Astfel, pe de o parte statul protejează libertatea religioasă manifestată prin aderarea la diverse culte, iar pe de alta asigură neimplicarea factorului religios în activitatea statului. Altfel spus, relațiile între politic/autorități și religios trebuie să fie cordiale, neutre și obiective, evitându-se împiedicarea sau acapararea spațiului religios de către reprezentanții statului și, corelativ, situația în care autoritățile publice sau partidele politice ajung să fie captivale religiosului⁸⁵.

Existența autonomă a comunităților religioase este un element indispensabil pentru instituirea pluralismului într-o societate democratică și este o componentă esențială pentru protecția dreptului la libertatea religioasă.⁸⁶ Obținerea personalității juridice chiar și în cazul în care nu este obligatorie, facilitează activitățile entității religioase. Astfel, fără înregistrare, comunitățile religioase nu pot deschide un cont bancar, nu pot să își apere proprietățile sau să asigure continuitatea proprietății comunității. Nu pot angaja sau încheia alte contracte. Este imposibilă construcția lăcașelor de cult, a școlilor și instituțiilor de învățământ cu caracter religios sau producerea pe scară largă a obiectelor de cult⁸⁷.

În *art. 19* se reglementează înregistrarea organizațiilor religioase, fiind indicat mecanismul de înregistrare și lista actelor necesare a fi prezentate Ministerului Justiției pentru înregistrarea cultelor religioase. În legea menționată *supra* sunt indicate temeiurile de refuz în înregistrarea cultelor⁸⁸, precum și modalitatea de avertizare, suspendare și încetare a cultelor religioase.

5.3. CAZURI DE ÎNCĂLCARE A DREPTULUI LA LIBERTATEA DE GÂNDIRE, DE CONȘTIINȚĂ ȘI DE RELIGIE

În ansamblu, se poate constata că legislația Republicii Moldova în domeniul libertății de conștiință, gândire și religie este conformă cadrului normativ internațional în acest sens. În două cazuri intentate împotriva Republicii Moldova Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat încălcarea *art. 9* din *Convenție*.

În contextul discutării toleranței religioase și respectării drepturilor minorităților religioase, Raportorul Special ONU a remarcat că în Republica Moldova, cu toate că membrii minorităților religioase nu întâmpină probleme în practicarea religiei în cadrul locurilor aprobate de închinare, cum

⁸⁴ Art. 31 din Constituția Republicii Moldova.

⁸⁵ Studiu analitic *Impactul statutului privilegiat al Bisericii Ortodoxe din Moldova asupra unor drepturi ale omului*, Chișinău, 2016.

⁸⁶ Recomandăm para-juriștilor să consulte jurisprudența Curții Europene pentru Drepturile Omului care reflectă principiile respectării dreptului la libertatea gândirii, a conștiinței și a religiei în următoarele hotărâri: Decizia din 26 octombrie 2000 în cauza *Hasan and Chaush v. Bulgaria*, cererea nr. 30985/96, par. 62; Hotărârea din 9 iulie 2013 în cauza *Sindicatul Păstorul Cel Bun v. România*, cererea nr. 2330/09, par. 136; Decizia din 13 decembrie 2001 în cauza *Mitropolia Basarabiei v. Moldova*, cererea nr. 45701/99, par. 118; Decizia din 22 ianuarie 2009 în cauza *Sinodul Sfânt al Bisericii Ortodoxe din Bulgaria (Mitropolitul Inokentii) și alții v. Bulgaria*, cererea nr. 412/03 și 35677/04, par. 103.

⁸⁷ *Ghidul comun privind personalitatea legală a comunităților religioase și de credință*, elaborat de Comisia europeană pentru democrație prin lege (Comisia de la Veneția) și Oficiul pentru instituții democratice și drepturile omului (OSCE/ODIHR), adoptat de Comisia de la Veneția în ședința plenară nr. 99 la 13-14 iunie 2014, p. 10, disponibil în limba engleză la: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)023-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)023-e).

⁸⁸ Art. 19 alin. (7) din Legea nr. 125-XVI din 5 mai 2007 privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie.

ar fi biserici sau case de rugăciuni, aceștia au dificultăți totuși când încearcă să organizeze ceremonii religioase în locurile publice⁸⁹.

Printre cazurile de încălcare a dreptului la libertatea de gândire, conștiință și religie în Republica Moldova se numără:

Cauza *Mitropolia Basarabiei ș.a. v. Republica Moldova*. La 13.12.2001 Curtea Europeană a Drepturilor Omului a emis hotărârea în cauza *Mitropolia Basarabiei ș.a. c. Moldovei*, în care a constatat violarea art. 9 al *Convenției* (libertatea de religie), exprimat prin refuzul de a înregistra un cult religios ortodox pe motiv că în Republica Moldova exista deja un cult ortodox similar. În această cauză, Curtea a constatat și violarea art. 13 al *Convenției* (dreptul la un recurs efectiv) exprimată prin lipsa dreptului unui cult religios nerecunoscut de stat de a iniția proceduri judiciare pentru a cere recunoașterea sa sau apărarea drepturilor sale.

Cauza *Masaev Talgat v. Republica Moldova*. În cauza dată Curtea Europeană a Drepturilor Omului a emis o hotărâre la 12 mai 2009, prin care a constatat violarea art. 9 din *Convenție* prin aplicarea unei amenzi administrative reclamantului de religie musulmană, pentru că se ruga cu alți musulmani într-o încăpere închiriată de o organizație neguvernamentală condusă de el. Amenda contravențională s-a aplicat anume pentru că reclamantul se ruga divinității dintr-o religie neînregistrată în Republica Moldova. În cauza dată, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a indicat că statul are libertatea să decidă ce legi adoptă pentru înregistrarea cultelor religioase, însă acestea nu trebuie să încalce art. 9 și art. 11 ale *Convenției Europene a Drepturilor Omului*.

Și în alte cauze Curtea a menționat că respectarea articolului 9 din Convenția Europeană nu poate diminua rolul unei credințe, religii sau biserici cu care populația unei anumite țări a fost asociată din punct de vedere istoric sau cultural⁹⁰.

5.4. TABEL: LIBERTATEA DE GÂNDIRE, DE CONȘTIINȚĂ ȘI DE RELIGIE

Formele de încălcare a dreptului la libertatea de gândire, de conștiință și de religie
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Refuzul de a înregistra un cult religios ▪ Interzicerea cultului să desfășoare un program social ▪ Interzicerea cultului să interpreteze cântece religioase și rugăciunii în spațiu public (de ex., casa de cultură) ▪ Refuzul de a acorda unui cult religios spațiu pentru organizarea lăcașului de cult ▪ Refuzul de a angaja o persoană pe motivul convingerilor ei religioase sau ateiste ▪ Concedierea persoanei pe motiv că nu este de religie majoritară sau că este ateu ▪ Alungarea din localitate a persoanelor care nu sunt membri ai cultului religios majoritar sau pentru că sunt ateu ▪ Instigarea la discriminare pe criteriu de religie

⁸⁹ Studiul analitic *Impactul statutului privilegiat al Bisericii Ortodoxe din Moldova asupra unor drepturi ale omului*, Chișinău, 2016.

⁹⁰ Cauza *Membrii congregației Gldani a Martorilor lui Iehova și alții v. Georgia*, hotărârea CtEDO no. 71156/01, § 132, din 3 mai 2007.

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Impunerea convingerilor religioase în cadrul relațiilor de familie ▪ Obligarea de a frecventa lecții cu caracter religios. 	
<p>Prevederile relevante ale legislației naționale</p>	<p>Prevederi internaționale în domeniul drepturilor omului</p>
<p>Constituția Republicii Moldova</p> <p>Articolul 31. (1) Libertatea conștiinței este garantată. Ea trebuie să se manifeste în spirit de toleranță și de respect reciproc. (2) Cultele religioase sunt libere și se organizează potrivit statutelor proprii, în condițiile legii. (3) În relațiile dintre cultele religioase sunt interzise orice manifestări de învrăjbire. (4) Cultele religioase sunt autonome, separate de stat și se bucură de sprijinul acestuia, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în aziluri și în orfelinat.</p> <p>Articolul 32. (1) Oricărui cetățean îi este garantată libertatea gândirii, a opiniei, precum și libertatea exprimării în public prin cuvânt, imagine sau prin alt mijloc posibil. (2) Libertatea exprimării nu poate prejudicia onoarea, demnitatea sau dreptul altei persoane la viziune proprie. (3) Sunt interzise și pedepsite prin lege contestarea și defăimarea statului și a poporului, îndemnul la război de agresiune, la ură națională, rasială sau religioasă, incitarea la discriminare, la separatism teritorial, la violență publică, precum și alte manifestări ce atentează la regimul constituțional.</p> <p>Legea nr. 121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității în art. 1 alin. (1) prevede: „Scopul prezentei legi este prevenirea și combaterea discriminării, precum și asigurarea egalității tuturor persoanelor aflate pe teritoriul Republicii Moldova în sferile politică, economică, socială, culturală și alte sfere ale vieții, fără deosebire de rasă, culoare, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau</p>	<p>Declarația Universală a Drepturilor Omului</p> <p>Articolul 2. Fiecare om se poate prevala de toate drepturile și libertățile proclamate în prezenta Declarație fără nici un fel de deosebire ca, de pildă, deosebirea de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, de origine națională sau socială, avere, naștere sau orice alte împrejurări.</p> <p>Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (1966)</p> <p>Articolul 18 prescrie că oricine are dreptul la libertatea de conștiință, gândire și religie. Acest drept include libertatea de a-și manifesta credința sau convingerile individual sau în comun cu alții, în mod public sau în privat prin rugăciuni, asistare la servicii religioase, practici și învățături. Articolul 18 alin. (3) al aceluiași Pact stabilește condițiile în care libertatea de manifestare a convingerilor poate fi restricționată.</p> <p>Convenția internațională cu privire la drepturile copilului (1989)</p> <p>Articolul 14. (1) Statele părți vor respecta dreptul copilului la libertatea de gândire, de conștiință și religie.</p> <p>(2) Statele părți vor respecta dreptul și obligația părinților sau, după caz, ale reprezentanților legali ai copilului de a-l orienta pe acesta în exercitarea dreptului susmenționat de o manieră care să corespundă dezvoltării capacităților sale. (3) Libertatea de a-și manifesta religia sa sau convingerile sale nu poate fi supusă decât restricțiilor care sunt prevăzute de lege și care sunt necesare pentru</p>

convingeri, sex, vârstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau orice alt criteriu similar.

Codul educației al Republicii Moldova nr. 152 din 17 iulie 2014 în art. 7 lit. e) consacră principiul libertății de gândire și al independenței față de ideologii, dogme religioase și doctrine politice, iar la lit. i) – pe cel al recunoașterii și garantării drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale, inclusiv a dreptului la păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase.

Articolul 135 interzice cadrelor didactice să facă propagandă șovină, naționalistă, politică, religioasă, militaristă în procesul educațional.

Codul contravențional al Republicii Moldova

Articolul 71¹. Orice deosebire, excludere, restricție sau preferință, bazată pe criteriu de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vârstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau pe orice alt criteriu, manifestată în domeniul accesului persoanelor la serviciile oferite de autoritățile publice, la cele de asistență medicală, reabilitare medicală și la alte servicii de sănătate, la serviciile de protecție socială, bancare și financiare, de transport, culturale și de agrement, de vânzare sau de închiriere de bunuri mobile sau imobile, precum și la alte servicii și bunuri disponibile publicului, dacă fapta nu constituie infracțiune, se sancționează cu amendă de la 60 la 84 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 120 la 210 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere, cu amendă de la 210 la 270 de unități convenționale aplicată persoanei juridice.

protecția securității publice, a ordinii publice, a sănătății și moralei publice sau libertăților și drepturilor fundamentale ale altora.

Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități (2006)

Articolul 21. (1) Statele părți vor lua toate măsurile adecvate pentru a se asigura că persoanele cu dizabilități își pot exercita dreptul la libertatea de expresie și opinie, inclusiv libertatea de a căuta, primi și împărtăși informații și idei, în condiții de egalitate cu ceilalți, prin toate formele de comunicare alese de ele.

Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale

Articolul 9. (1) Orice persoană are dreptul la libertate de gândire, de conștiință și de religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerile, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor.

(2) Libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile nu poate forma obiectul altor restrângeri decât cele, care prevăzute de lege, constituie măsuri necesare într-o societate democratică, pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății sau a moralei publice ori pentru protejarea drepturilor și libertăților altora.

Articolul 10. (1) Orice persoană are dreptul la libertatea de exprimare. Acest drept cuprinde libertatea de opinie și libertatea de a primi sau de a comunica informații ori idei fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere. Prezentul articol nu împiedică statele să supună societățile de

Articolul 65¹. Orice deosebire, excludere, restricție sau preferință, bazată pe criteriu de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, **religie sau convingeri**, sex, vârstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau pe orice alt criteriu, manifestată:

- a) la oferirea accesului la instituțiile de învățământ de orice tip și nivel;
- b) prin stabilirea de principii de admitere la studii, bazate pe anumite restricții, cu încălcarea prevederilor legislației în vigoare;
- c) în procesul educațional, inclusiv la evaluarea cunoștințelor acumulate;
- d) în activitatea științifico-didactică,

se sancționează cu amendă de la 60 la 84 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 120 la 210 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere, cu amendă de la 210 la 270 de unități convenționale aplicată persoanei juridice.

Codul penal al Republicii Moldova Articolul

5. (1) Persoanele care au săvârșit infracțiuni sunt egale în fața legii și sunt supuse răspunderii penale fără deosebire de sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație...

Articolul 176. Încălcarea drepturilor și libertăților cetățenilor, garantate prin Constituție și prin alte legi, în dependență de sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație: a) săvârșită de o persoană cu funcție de răspundere; b) soldată cu daune în proporții considerabile, se pedepsește cu amendă în mărime de la 300 la 600 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 150 la 240 de ore, sau cu închisoare de până la 3 ani, în toate cazurile cu

radiodifuziune, de cinematografie sau de televiziune unui regim de autorizare.

(2) Exercițarea acestor libertăți ce comportă îndatoriri și responsabilități poate fi supusă unor formalități, condiții, restrângeri sau sancțiuni prevăzute de lege, care constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protecția sănătății sau a moralei, protecția reputației sau a drepturilor altora, pentru a împiedica divulgarea de informații confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești.

Articolul 11. (1) Orice persoană are dreptul la libertatea de întrunire pașnică și la libertatea de asociere, inclusiv dreptul de a constitui cu alții sindicate și de a se afilia la sindicate pentru apărarea intereselor sale.

(2) Exercițarea acestor drepturi nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru securitatea națională, siguranța publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protejarea sănătății sau a moralei ori pentru protecția drepturilor și libertăților altora. Prezentul articol nu interzice ca restrângeri legale să fie impuse exercitării acestor drepturi de către membrii forțelor armate, ai poliției sau ai administrației de stat.

Protocolul nr. 12 la Convenția Europeană a Drepturilor Omului

Articolul 1 prevede interzicerea generală a discriminării: Exercițarea oricărui drept prevăzut de lege trebuie să fie asigurată fără nicio discriminare bazată, în special, pe sex, pe rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau oricare altă situație.

<p>(sau fără) privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 la 5 ani.</p>	<p>Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene</p> <p>Articolul 21. (1) Se interzice discriminarea de orice fel, bazată pe motive precum sexul, rasa, culoarea, originea etnică sau socială, caracteristicile genetice, limba, religia sau convingerile, opiniile politice sau de orice altă natură, apartenența la o minoritate națională, averea, nașterea, un handicap, vârsta sau orientarea sexuală.</p>
--	---

5.5. STUDII DE CAZ

A. Reprezentantul unui cult minoritar a depus la Consiliul local X o cerere prin care a solicitat permisiunea de a desfășura un program social planificat pe teritoriul satului X. Programul presupunea ca între orele 8:00-13:00 să se repara stația de autobuze din comunitate (reparația acoperișului, vopsirea pereților exteriori și interiori și tencuit exterior), acordarea ajutorului fizic și material pentru 2 familii nevoiașe din sat: persoanelor în etate sau familiilor social vulnerabile. În cererea depusă de reprezentantul cultului religios s-a solicitat și permisiunea pentru a organiza între orele 20:00-22:00 la Casa de Cultură următorul program: interpretarea cântecelor creștine, citirea și propovăduirea Sfintei Scripturi, rugăciuni, care urma a fi realizat de către un grup de persoane din cadrul cultului. La program putea să participe de bună voie orice persoană, iar costurile pentru reparația obiectelor le suporta cultul. Prin decizia nr. V emisă de către Consiliul local X, s-a interzis desfășurarea programului expus, făcând trimitere la art. 32 alin. (2) al Constituției, art. 60 alin. (1) și alin. (2) al Codului familiei, art. 26 și art. 28 al Legii privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie. Tot prin această decizie, Consiliul local X a interzis desfășurarea întrunirilor religioase pentru toate cultele neortodoxe în locurile publice de pe teritoriul comunei X.

Ce spune legislația?

Constituția Republicii Moldova, prin art. 16 alin. (2), garantează dreptul la egalitate: „Toți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială.”. Libertatea conștiinței este garantată de articolul 31 din Constituție, iar prin articolul 32 se garantează oricărui cetățean libertatea gândirii, a opiniei, precum și libertatea exprimării în public prin cuvânt, imagine sau prin alt mijloc posibil.

Legea nr. 125 din 11.05.2007 privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie prevede în art. 4 alin. (2) că exercitarea dreptului la libertatea de manifestare a convingerilor sau a credinței religioase poate fi restrânsă, în condițiile legii, numai în cazul în care această restrângere urmărește un scop legitim și reprezintă, într-o societate democratică, măsuri necesare pentru siguranța publică, menținerea ordinii publice, ocrotirea sănătății și a moralei publice ori pentru protejarea drepturilor și libertăților persoanei. Cultele religioase sunt autonome, separate de stat, egale în drepturi în fața legii și a autorităților publice. Discriminarea unui sau altui cult religios se pedepsește conform legislației în

vigoare⁹¹. Legea indicată stabilește că serviciile religioase se oficiază în lăcașurile de cult și pe teritoriul care le aparține, în cimitire, la domiciliul credincioșilor cultului religios respectiv, precum și în alte locuri publice convenite cu autoritățile administrației publice locale⁹².

Legea nr. 121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității stabilește în *art. 1 alin. (1)*: Scopul prezentei legi este prevenirea și combaterea discriminării, precum și asigurarea egalității tuturor persoanelor aflate pe teritoriul Republicii Moldova în sferile politică, economică, socială, culturală și alte sfere ale vieții, fără deosebire de rasă, culoare, naționalitate, origine etnică, limbă, **religie sau convingeri**, sex, vârstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau orice alt criteriu similar.

Având la bază normele legale indicate supra, observăm că prin decizia emisă de Consiliul local X s-a comis o limitare a libertății de religie a Cultului minoritar (înregistrat conform legii), care cuprinde exprimarea convingerilor sale și organizarea de întruniri religioase. Interdicția absolută de a manifesta în public propria religie vine în contradicție cu art. 31 din Constituția Republicii Moldova care garantează oricărei persoane libertatea conștiinței și religiei, bazată pe toleranță și respect reciproc. Prin art. 31 alin. (3) din Constituție se interzice învrăjbirea în relațiile dintre cultele religioase, iar decizia Consiliului local X vine în contradicție directă cu prevederea constituțională.

Ce poate face un para-jurist?

În acest caz, intervenția para-juristului se referă la:

1. informarea beneficiarului despre drepturile pe care le are, respectiv, para-juristul va explica beneficiarului că libertatea de manifestare a convingerilor sau a credinței religioase poate fi restrânsă numai în condițiile legii. În același timp, para-juristul va informa beneficiarul și despre condițiile în care poate fi contestată decizia Consiliului local X. La fel, para-juristul va comunica beneficiarului și termenele de contestare a deciziei emise de autoritatea publică locală și îl va referi către un avocat pentru a primi asistență juridică calificată;

2. para-juristul va informa beneficiarul și despre dreptul de a depune o plângere la Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității, în care să fie invocată discriminarea pe criteriu de religie. În acest sens, para-juristul poate asista beneficiarul în formularea unei plângeri către Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității, prin care să solicite constatarea discriminării pe criteriu de religie în realizarea dreptului la exprimare și întrunire. În plângere se va indica care este tratamentul mai puțin favorabil (excludere, deosebire etc.) față de sine în comparație cu un alt cult religios, față de care petiționarul se află în situație analogică. În plângere trebuie indicat și faptul că anume religia (cultul religios minoritar) a stat la baza emiterii deciziei ce conține prevederi discriminatorii;

3. în același timp, para-juristul poate sfătui beneficiarul să se adreseze unor organizații locale ce prestează servicii în sprijinul persoanelor discriminate. În cazul în care acestea nu există, să se adreseze la organizații neguvernamentale de nivel național, de exemplu, Coaliția Nediscriminare⁹³. Para-juristul va oferi beneficiarului datele de contact ale organizației.

B. Maria susține că profesoara X își permite abuzuri și hărțuire față de copilul ei. Maria spune că în ultimul an de studii în clasele primare, profesoara X în mod deliberat și intenționat are atitudine nepoliticoasă și de desconsiderare față de copilul său. Acest comportament a generat în cele din urmă

⁹¹ Art. 15 alin. (1) din Legea nr. 125 din 11.05.2007 privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie.

⁹² Art. 26 alin. (1) din Legea nr. 125 din 11.05.2007 privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie.

⁹³ <http://nediscriminare.md/ro/>

abuz psihologic, din motivul că feciorul ei este ateist și nu creștin. Copilul spune că lecția de educație morală și spirituală este de fapt un obiect religios, în timpul căruia ei studiază dogmele religiei ortodoxe. Pe măsură ce familia Mariei nu este creștină, ea s-a opus educației religioase în școală, precum și altor acțiuni cu caracter religios în clasă și în afara orelor de religie, făcând astfel cerere direct profesoarei X. În ciuda acestui fapt, profesoara X continuă să efectueze educația religioasă a copiilor, începe lecțiile în fiecare dimineață cu rugăciuni ortodoxe recitate în cor de copii. Mai mult, profesoara X încurajează conștient atitudinea negativă a copiilor din clasă față de feciorul ei din motive religioase.

Ce spune legislația?

Art. 35 din Constituția Republicii Moldova statuează: „(1) Dreptul la învățătură este asigurat prin învățământul general obligatoriu, prin învățământul liceal și prin cel profesional, prin învățământul superior, precum și prin alte forme de instruire și de perfecționare. [...] (8) Statul asigură, în condițiile legii, libertatea învățământului religios. Învățământul de stat este **laic**. [...] (9) Dreptul prioritar de a alege sfera de instruire a copiilor revine părinților.”.

Codul educației în art. 7 lit. e) consacră principiul libertății de gândire și al independenței față de ideologii, dogme religioase și doctrine politice, și pe cel al recunoașterii și garantării drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale, inclusiv a dreptului la păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase. Art. 135 al Codului interzice cadrelor didactice să facă propagandă șovină, naționalistă, politică, religioasă, militaristă în procesul educațional.

În privința dreptului părinților de a își educa copiii în spiritul propriilor convingeri, **Legea 125 din 11.05.2007** prevede că învățământul moral-religios în școlile de stat de toate gradele este opțional și facultativ, exceptând cazurile prevăzute în acordurile sau convențiile de cooperare dintre Stat și cultele religioase. Legea enunțată supra stabilește că acordurile dintre Stat și cultele religioase vor prevedea dreptul copiilor de a fi exceptați de la orele de religie, în baza cererii părinților sau tutorilor legali⁹⁴.

Acele normative enunțate prevăd caracterul opțional al educației religioase și obligația statului de a identifica mecanisme de protecție a părinților și copiilor care refuză educația religioasă, ca aceștia să nu fie subiecți ai represiunilor din partea autorităților școlare, părinților sau copiilor.

În cazul dat este evidentă încălcarea dreptului la libertatea de gândire și conștiință a copilului, care a fost forțat să asculte un curs religios și să asiste la practici religioase specifice cultului ortodox. Profesoara X, prin impunerea religiei ortodoxe, efectuarea rugăciunilor și a semnelor crucii, discutarea doar a religiei ortodoxe la orele de educație morală și spirituală, organizarea excursiilor la mănăstiri unde minorul a fost tachinat de colegii săi, neintervenirea corectă în agresiunea față de copilul Mariei și instigarea copiilor împotriva minorului din motiv că este ateist, a încălcat atât dreptul copilului la libertatea de conștiință, de gândire și de religie, cât și dreptul de a nu fi discriminat.

Ce poate face un para-jurist?

Para-juristul va informa părintele despre drepturile pe care le are, și anume dreptul prioritar al părinților de a alege sfera de instruire a copiilor, inclusiv de a decide dacă copilul asistă sau nu la un curs cu caracter religios.

În acest sens, para-juristul poate asista părintele în formularea unei cereri în scris în adresa administrației instituției de învățământ cu scopul de a interveni în soluționarea situației cu care se confruntă copilul, evidențiind faptul că discriminarea pe criteriu de religie îngrădește dreptul la

⁹⁴ Art.32 din Legea nr. 125 din 11.05.2007.

educație al copilului și libertatea religioasă a acestuia. În cerere părintele poate cere ca acțiunile profesoarei să fie examinate prin prisma Codului de etică al cadrului didactic și să îi fie aplicată o sancțiune disciplinară.

La fel, para-juristul o poate ajuta pe Maria să scrie o cerere prin care solicită administrației școlare să realizeze acomodarea rezonabilă, prin modificarea orarului școlar la clasa în care învață copilul ei, astfel încât disciplina educația moral-spirituală să fie inclusă în orar la un timp când cei care aleg să nu o frecventeze să-și poată continua studiile în alte domenii de interes. În argumentarea cererii se va indica că religia nu este un obiect de studii obligatoriu, ceea ce înseamnă că părinții permit la cerere copiilor lor să frecventeze acest curs și că introducerea cursului la mijloc de orar face ca elevii să fie constrânși să îl frecventeze. În cerere se va solicita răspunsul în scris cu privire la deciziile luate și intervențiile administrației instituției de învățământ pentru soluționarea problemei.

Para-juristul va explica părintelui că este în drept să solicite administrației școlii implicarea psihologului școlar în soluționarea cazului, prin lucrul cu fiul ei, cu colectivul de profesori și de elevi. În situația în care în școală nu este psiholog școlar, se va solicita referirea copilului către Serviciul raional/municipal de asistență psihopedagogică, care activează conform Regulamentului aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 732 din 16.09.2013. Scopul adresării către Serviciul raional/municipal de asistență psihopedagogică este de a organiza evaluarea psihologică primară și complexă (după caz) a copilului care poate fi folosită ca și probă în cadrul procesului civil (dacă părinții doresc să solicite pagube morale) și acordarea asistenței psihologice copilului victimă a abuzului psihologic cauzat de cadrul didactic.

În cazul în care, urmare a cererii părintelui adresată administrației instituției de învățământ, situația copilului în școală nu s-a schimbat, părintele este asistat în scrierea plângerii în adresa APL de nivelul I.

În cazul în care nu se soluționează problema în cadrul autorităților de nivelul I, părintele este în drept să se adreseze Direcției Raionale de Învățământ cu o petiție în vederea soluționării cazului dat.

În situația în care, la nivelul autorităților publice locale de nivelul I și nivelul II nu a fost soluționată problema, părintele va fi asistat de para-jurist în scrierea unei plângeri în adresa Ministerului Educației pentru a interveni în situația creată. Părintele se poate adresa și Avocatului Poporului pentru protecția drepturilor copilului, prin prezentarea unei petiții despre încălcarea dreptului la educație al copilului, cauzată de stresul permanent din partea profesorilor și colegilor legat de libertatea sa de gândire și conștiință.

În același timp, o posibilitate bună de soluționare a cazului este utilizarea Telefonului copilului, care are misiunea de a contribui la protecția drepturilor copilului prin oferirea consultațiilor juridice gratuite la telefon, implicarea directă în soluționarea cazurilor grave de abuz și, la necesitate, prin posibilitatea de a discuta direct cu Avocatul Poporului pentru drepturile copilului. Numărul de telefon este 0800 11116 și poate fi contactat de luni până vineri, între orele 8.00 și 20.00. Apelul este gratuit. La Telefonul copilului poate apela părintele sau direct copilul pentru a discuta cu privire la situația creată, a beneficia de servicii de informare și consiliere juridică cu privire la drepturile copilului, îndrumare către instituțiile de rigoare pentru asistență etc. Mai multă informație cu privire la Linia fierbinte și Telefonul copilului poate fi aflată accesând www.telefonulcopilului.md.

Totodată, para-juristul va explica beneficiarului că în situația descrisă sunt prezente elementele discriminării pe criteriu de religie și o va referi către o organizație specializată sau avocat.

5.6. DOCUMENTAREA CAZURILOR DE ÎNCĂLCARE A DREPTULUI LA LIBERTATEA DE GÂNDIRE, DE CONȘTIINȚĂ ȘI DE RELIGIE

În vederea identificării cazurilor de încălcare a dreptului la libertatea de gândire, conștiință și religie, este important ca para-juristul să cunoască indicatorii ce ar caracteriza situația de încălcare a dreptului. De exemplu, să cunoască formele de încălcare a dreptului la libertatea gândirii, conștiinței și a religiei.

O bună documentare înseamnă oferirea de informație obiectivă, bazată pe fapte. Metodele de documentare ce pot fi utilizate în cazul încălcării dreptului la libertatea de gândire, conștiință și religie sunt:

- înregistrările audio și video, dar și fotografiile;
- interviuarea victimei și/sau martorilor;
- interviuarea persoanei care a produs încălcarea dreptului la libertatea de gândire, conștiință și religie;
- răspunsurile oferite la solicitarea beneficiarului.

6. PREVENIREA TRAFICULUI DE FIINȚE UMANE

Traficul de ființe umane aduce o gravă atingere drepturilor omului și afectează pe termen lung viața victimelor și a celor apropiați. Factorii care contribuie la răspândirea fenomenului traficului sunt diverși, cum ar fi: lipsa de informare cu privire la oportunitățile de angajare în străinătate, apariția și răspândirea de informații false cu referire la condițiile de muncă în străinătate, starea de vulnerabilitate socială etc. Din dorința de a avea o viață mai bună, de a găsi un loc de muncă bine plătit, multe persoane acceptă ofertele înșelătoare, devenind victime ale traficului de ființe umane.

În acest capitol este analizat cadrul normativ național și internațional cu privire la prevenirea și combaterea traficului de ființe umane. În același timp, sunt prezentate cazuri de asistență a victimelor traficului de ființe umane și posibilele implicații ale para-juristului pentru asistența beneficiarului.

6.1. PREVEDERI INTERNAȚIONALE

Declarația Universală a Drepturilor Omului (1948), în art. 3, prevede că „orice ființă umană are dreptul la viață, libertate și la securitatea sa”, iar în art. 4 proclamă că „nimeni nu va fi ținut în sclavie, nici în robie, sclavia și traficul cu sclavi sunt interzise sub toate formele lor”.

Convenția ONU privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare față de Femei⁹⁵ în art. 6 stipulează obligația statelor de a adopta și de a aplica în practică legislația „pentru reprimarea sub toate formele existente a traficului de femei și exploatării prostituării femeii”.

Protocolul adițional la Convenția ONU împotriva criminalității transnaționale organizate (Protocolul de la Palermo, 2000) a introdus prevederi importante referitor la prevenirea, suprimarea și pedepsirea traficului cu persoane, în special, a celui cu femei și copii. În acest act se indică definiția *traficului de persoane* drept: recrutarea, transportul, transferul, adăpostirea sau primirea de persoane, prin amenințare de recurgere sau prin recurgere la forță ori la alte forme de constrângere, prin răpire, fraudă, înșelăciune, abuz de autoritate sau de o situație de vulnerabilitate ori prin oferta sau acceptarea de plăți ori avantaje pentru a obține consimțământul unei persoane având autoritate asupra alteia în scopul exploatării. Exploatarea conține, cel puțin, exploatarea unei alte persoane prin prostituarea acesteia sau alte forme de exploatare sexuală, munca sau serviciile forțate, sclavia sau practicile analoage sclaviei, folosirea sau prelevarea de organe.

O definiție similară se conține în art. 4 al **Convenției Consiliului European privind lupta împotriva traficului de ființe umane**. Statele semnatare au **obligația**:

- de a lua măsuri pentru stabilirea și întărirea coordonării pe plan național dintre diferite organisme cu atribuții în prevenirea și lupta împotriva traficului de ființe umane;
- de a stabili și/sau susține politici și programe eficiente în vederea prevenirii traficului de ființe umane, prin mijloace cum ar fi: cercetări, campanii de informare, sensibilizare și educare, inițiative sociale și economice și programe de pregătire, destinate în special persoanelor vulnerabile la trafic și profesioniștilor implicați în combaterea traficului de ființe umane;

⁹⁵ Abrevierea în limba engleză – CEDAW.

- de promovare a abordării bazate pe drepturile fundamentale ale omului în baza egalității de gen, precum și la o abordare axată pe respectarea copiilor în dezvoltare;
- de a promova măsuri corespunzătoare care sunt necesare pentru a asigura legalitatea migrațiilor, în special prin transmiterea, prin intermediul autorităților competente, a informațiilor exacte privind condițiile care permit intrarea și șederea legală pe teritoriul acesteia;
- de a aplica măsuri specifice în scopul reducerii vulnerabilității copiilor față de trafic, în special prin crearea unui mediu protector pentru aceștia.

6.2. CADRUL NORMATIV-JURIDIC NAȚIONAL

Cadrul normativ-juridic special elaborat în Republica Moldova pentru combaterea traficului de ființe umane include:

- **legislația penală.** În Codul penal al Republicii Moldova traficul de persoane este incriminat în *art. 165* sub denumirea *traficul de ființe umane* și *art. 206* care prevede infracțiunea de trafic de copii;
- **acte speciale legislative și normative în domeniul combaterii traficului de ființe umane,** cum ar fi legea, planul național, strategia care se concentrează asupra întrebărilor privind îmbunătățirea asistenței pentru victimele traficului de ființe umane, regulamente/proceduri standard de acordare a asistenței victimelor traficului de ființe umane, de ex., Legea nr. 241-XVI din 20.10.2005 privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane;
- **acte speciale ce reglementează tangențial procedura de identificare și asistență a copiilor victime ale traficului de ființe umane,** de ex., Legea nr. 140 din 14.06.2013 privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți, Hotărârea Guvernului nr. 270 din 08.04.2014 „Cu privire la aprobarea Instrucțiunilor privind mecanismul intersectorial de cooperare pentru identificarea, evaluarea, referirea, asistența și monitorizarea copiilor victime și potențiale victime ale violenței, neglijării, exploatării și traficului”.

Legea nr. 241-XVI din 20.10.2005 privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane⁹⁶ dezvoltă definiția traficului de ființe umane care reprezintă recrutarea, transportarea, transferul, adăpostirea sau primirea de persoane, prin amenințare cu forța sau prin folosirea forței ori a unor alte mijloace de constrângere, prin răpire, fraudă, înșelăciune, abuz de putere sau de situație de vulnerabilitate ori prin darea sau primirea de bani sau de beneficii de orice gen pentru a obține consimțământul unei persoane care deține controlul asupra unei alte persoane, în scopul exploatării acesteia. Totodată, este definit și *traficul de copii*, care reprezintă recrutarea, transportarea, transferul, adăpostirea sau primirea unui copil în scop de exploatare, chiar dacă aceste acțiuni nu se realizează cu aplicarea vreunui din mijloacele specificate în cadrul definiției traficului de ființe umane.

Legea nr. 241-XVI din 20.10.2005 stabilește structura instituțională a sistemului de contracarare a traficului de ființe umane, modul de acordare a asistenței victimelor etc. Legea indicată *supra* prevede un șir de garanții sau obligații pozitive ale statului privind respectarea drepturilor victimelor traficului de ființe umane. Persoanele recunoscute în calitate de victime ale traficului de ființe umane au dreptul la asistență gratuită și la următoarele servicii:

⁹⁶ Publicată la 09.12.2005 în Monitorul Oficial nr. 164-167.

- a) contribuire la repatriere, inclusiv în caz de necesitate – la perfectarea actelor de călătorie;
- b) plasament temporar în centre specializate;
- c) asistență medicală gratuită;
- d) asistență psihologică, juridică și materială;
- e) servicii gratuite privind orientarea și formarea profesională;
- f) consultanță și asistență în organizarea activității antreprenoriale;
- g) asistență la angajarea în câmpul muncii și la obținerea unei locuințe.

Codul penal al Republicii Moldova prevede în *art. 165* răspunderea penală pentru infracțiunea de trafic de ființe umane. În sensul *art. 165*, traficul de ființe umane poate avea loc prin:

a) amenințare cu aplicarea sau aplicarea violenței fizice sau psihice nepericuloase pentru viața și sănătatea persoanei, inclusiv prin răpire, prin confiscarea documentelor și prin servitute în scopul întoarcerii unei datorii a cărei mărime nu este stabilită în mod rezonabil, prin înșelăciune;

b) abuz de poziție de vulnerabilitate sau abuz de putere, dare sau primire a unor plăți sau beneficii, pentru a obține consimțământul unei persoane care deține controlul asupra unei alte persoane.

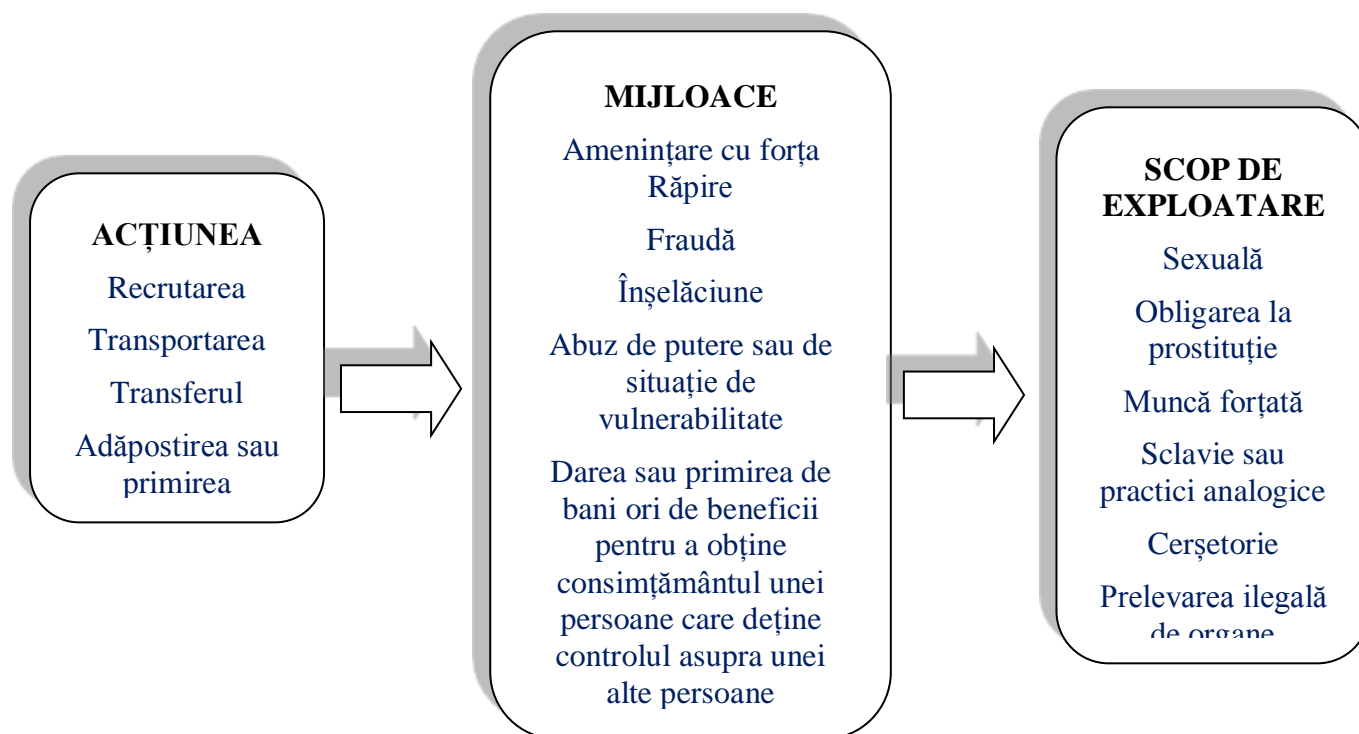

Figura nr.2. Modalități de realizare a traficului de ființe umane

6.3. FORMELE TRAFICULUI DE FIINȚE UMANE

La etapa actuală, traficul de ființe umane ia tot mai multe forme de săvârșire a infracțiunii, care interferează cu diferite aspecte ale vieții sociale și au implicații practic pentru toate categoriile societății. În funcție de scopul urmărit de traficanți, pot fi identificate următoarele forme ale traficului de ființe umane:

- **traficul de ființe umane în scop de exploatare sexuală comercială sau necomercială.** Această formă implică în special femeile și copiii care sunt traficați pentru a practica prostituția sau a fi protagoniștii producțiilor pornografice. Exploatarea sexuală poate fi și necomercială sub forma servituții personale (de ex., căsnicie, inclusiv poligamie, concubinaj sau alte forme similare de coabitare etc.);
- **traficul de ființe umane în scop de exploatare prin muncă sau servicii forțate** presupune determinarea victimei prin constrângere să îndeplinească o muncă pe care din propria inițiativă și voință nu ar îndeplini-o sau ținerea persoanei în servitute pentru achitarea unei datorii. Victimele traficului de ființe umane prin violență fizică, intimidare, șantaj, abuz sexual sunt obligate să lucreze pentru datorii, ore îndelungate pentru salarii mici și în condiții grele sau chiar periculoase (de ex., în construcții, alimentație, industria hotelieră, în sere ori în aria serviciilor casnice, menaj sau îngrijirea unor persoane la domiciliu);
- **traficul de ființe umane în scop de exploatare prin cerșetorie.** Cerșetoria constituie o formă de exploatare prin muncă sau prin servicii forțate și presupune acțiuni prin care o persoană, înjosindu-se, fiind impusă, cere bani sau alte bunuri de la persoane străine, agenți economici, organizații etc. De cele mai dese ori sunt traficați în scop de cerșetorie copiii sau persoanele cu dizabilități;
- **traficul de ființe umane în scop de exploatare prin sclavie sau în condiții similare sclaviei.** Sclavia este situația sau condiția unui individ asupra căruia se exercită atributele dreptului de proprietate sau numai unele dintre ele, iar „sclavul” este individul care are acest statut sau această condiție. Altfel spus, o persoană este în sclavie atunci când este impusă de a trăi și munci gratuit în favoarea unei alte persoane, fără posibilitatea de a-și schimba condiția. Sunt similare sclaviei următoarele situații:
 - darea în căsătorie a unei femei, fără ca ea să aibă dreptul de a refuza, în schimbul unei despăgubiri în bani sau în natură plătită familiei;
 - cedarea (cesiunea) unei femei în schimbul unei sume de bani sau în alt mod (de ex., soțul cedează soția unui prieten în schimbul unei sume de bani);
 - transmiterea femeii văduve prin moștenire unei alte persoane (de ex., transmiterea prin moștenire către fratele soțului decedat);
 - transmiterea copilului în schimbul unei sume de bani în vederea exploatării prin muncă.

Pentru a ține persoana în robie, traficanții mai întâi împrumută bani victimelor, după care, sub pretextul restituirii datoriei acumulate, victimele sunt exploatare;

- **traficul de ființe umane în scop de exploatare prin folosirea în conflicte armate sau în activități criminale** presupune antrenarea forțată a persoanelor traficate în operațiuni armate sau impunerea forțată a victimei la săvârșirea de infracțiuni (de ex., omor etc.);
- **traficul de ființe umane în scop de exploatare prin prelevarea organelor sau țesuturilor** se poate realiza prin prelevarea organelor în timpul operațiilor chirurgicale fără consimțământul

victimelor sau atunci când victima își exprimă acordul pentru prelevarea unui organ, iar altul este prelevat fără voința acesteia.

Pentru a exploata și controla victimele, traficanții utilizează diverse măsuri, cum ar fi: deposedarea de acte de identitate, lipsirea de mijloace de comunicare, izolarea fizică, violența, șantajul etc.

6.4. DREPTURI SPECIFICE VICTIMELOR TRAFICULUI DE FIINȚE UMANE

Dreptul de a face plângere penală împotriva traficantului⁹⁷. Victima are dreptul de a reclama la poliție acțiunile ilegale le persoanelor care au traficant-o. Plângerea penală poate fi depusă în formă scrisă sau verbală și trebuie să conțină cât mai multe detalii cu referire la identitatea traficantilor, adresele apartamentelor/locațiilor în care victima a fost adăpostită, circumstanțele în care a fost racolată, transportată, exploatată. În situația în care organul de urmărire penală refuză pornirea urmăririi penale, victima este în drept de a contesta ordonanța dată⁹⁸.

Dreptul la asistență medicală. Asistența medicală este garantată victimelor traficului de ființe umane în cadrul Centrelor de asistență și protecție a victimelor traficului de ființe umane sau în cadrul instituțiilor medicale aflate în subordinea Ministerului Sănătății. Persoanele constatate drept victime ale traficului de ființe umane sunt asigurate cu asistență gratuită în instituțiile medicale stabilite de Ministerul Sănătății⁹⁹. Victima poate dovedi faptul că a fost traficantă prin ordonanța organului de urmărire penală prin care este recunoscută în calitate de parte vătămată, copia plângerii depuse la poliție sau alte instituții etc.

Dreptul la asistență socială. Victimele traficului de ființe umane se consideră persoane vulnerabile și pot beneficia de pachetul minim de asistență socială asigurat de instituțiile Ministerului Sănătății și ale Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei.

Organele administrației publice locale, direcțiile de asistență socială și protecție a familiei sunt obligate să întreprindă măsuri prompte și adecvate de identificare și referire a victimelor traficului de ființe umane la serviciile de protecție și asistență, acordându-le o perioadă de reflecție de 30 de zile¹⁰⁰. În această perioadă, este interzisă punerea în executare a oricărui ordin de expulzare emis împotriva acestor persoane. Acordarea serviciilor de protecție și asistență nu este condiționată de dorința victimelor de a face declarații și de a participa la procesul de urmărire a traficantilor. Victimele sunt în drept să solicite ajutor social și alte servicii sau prestații sociale destinate persoanelor vulnerabile prin depunerea unei cereri la asistentul social din localitatea în care domiciliază¹⁰¹.

⁹⁷ Art. 58 din Codul de procedură penală.

⁹⁸ Pentru mai multe detalii cu privire la modul de depunere a plângerii, contestarea ordonanței de refuz în pornirea penală, vă recomandăm să consultați secțiunea *Drept penal și procedura penală* din *Îndrumarul juridic elementar pentru cetățeni*.

⁹⁹ Art. 20 alin. (2) din Legea nr. 241-XVI din 20.10.2005 privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane.

¹⁰⁰ Art. 20 alin. (3) și alin. (4) din Legea nr. 241-XVI din 20.10.2005 privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane.

¹⁰¹ Pentru mai multe detalii cu privire la modul de depunere a cererii, condițiile de eligibilitate pentru diverse prestații sociale, vă recomandăm să consultați secțiunea *Prestații bănești acordate persoanelor nevoiașe* din *Îndrumarul juridic elementar pentru cetățeni*.

Dreptul la cazare în centre specializate¹⁰². Victima are dreptul să solicite cazare într-un centru de plasament, destinat victimelor traficului de ființe umane. Centrele de asistență și protecție a victimelor traficului de ființe umane sunt instituții specializate care oferă condiții civilizate de cazare și de igienă personală, hrană, asistență juridică, socială, psihologică și medicală de urgență, pază și protecție, precum și asistență pentru contactarea rudelor. Victimele sunt cazate, la cererea lor personală, pe o perioadă de cel mult 30 de zile, dar durata plasamentului poate fi prelungită în următoarele situații:

a) la solicitarea medicului, pe perioada tratamentului, dar nu mai mult de 6 luni;

b) la solicitarea organelor de urmărire penală sau a instanțelor judecătorești, pe perioada procesului penal, iar în cazul în care viața și sănătatea victimei sunt amenințate de un pericol real, durata cazării poate fi prelungită și după finalizarea procesului penal, pe o durată considerată necesară pentru protecția victimei, în baza unui demers din partea procurorului;

c) la cererea victimei traficului de ființe umane, cu indicarea motivației argumentate, pe o perioadă de cel mult 30 de zile.

Dacă victima este însărcinată, aceasta va fi adăpostită pe o perioadă de până la un an.

Dreptul la eliberare de răspundere a victimei traficului de ființe umane¹⁰³. În perioadele în care sunt traficate, victimele traficului de ființe umane sunt forțate de circumstanțe să comită fapte ilicite, care fie în statul de destinație sau în statul de origine sunt pasibile de pedeapsă penală, cum ar fi: trecerea ilegală a frontierei, deținerea, folosirea actelor false, practicarea prostituției, a cerșitului etc. Dacă aceste infracțiuni au fost săvârșite în perioada de trafic, victima traficului de ființe umane este eliberată de răspundere penală, contravențională sau civilă pentru acțiunile pe care le-a săvârșit în legătură cu statutul ei de victimă.

Dreptul la confidențialitate¹⁰⁴. Viața privată și identitatea victimei traficului de ființe umane sunt protejate. Înregistrarea, păstrarea și utilizarea informațiilor cu caracter personal privind victima traficului de ființe umane se efectuează cu respectarea regulilor speciale de confidențialitate, în scopul exercitării justiției și protecției victimei, doar în perioada procesului penal. La cererea victimei, instanța de judecată poate decide ca ședințele de judecată să fie închise, iar publicul și presa să nu fie admise în sală. Legea interzice răspândirea informațiilor despre viața privată și identitatea victimei traficului de ființe umane și despre condițiile în care a fost traficată. La fel, nu este publică informația despre măsurile de protecție de stat a victimelor traficului de ființe umane, despre persoanele care acordă astfel de protecție, precum și despre persoanele care acordă ajutor în combaterea traficului de ființe umane. Persoanele implicate în asistența victimei (de ex., asistenții sociali, psihologii, medicii, polițiștii, grefierii, traducătorii etc.) sunt obligate să respecte confidențialitatea informației. În cazul încălcării confidențialității, victima este în drept să solicite atragerea la răspundere disciplinară, contravențională sau penală pentru divulgarea datelor cu caracter personal și să solicite în instanța de judecată încasarea pagubelor materiale și morale.

Dreptul la informare¹⁰⁵. Dreptul la informare al victimei există la toate etapele: repatriere, asistență, derulare a procesului penal și reabilitare/reintegrare. Dreptul victimei la informare include posibilitatea de a primi orice informație pertinentă într-un limbaj familial și accesibil potrivit nivelului de dezvoltare

¹⁰² Art. 17 din Legea nr. 241-XVI din 20.10.2005.

¹⁰³ Art. 32 din Legea nr. 241-XVI din 20.10.2005.

¹⁰⁴ Art. 17 din Legea nr. 241-XVI din 20.10.2005.

¹⁰⁵ Art. 58 și art. 215 din Codul de procedură penală.

și experienței de viață pe care o are. Victimele au dreptul de a fi informate de către autoritățile publice despre procedura de acordare a asistenței medicale, sociale, psihologice, juridice, drepturile și obligațiile de care beneficiază în calitate în care se află și care sunt procedurile judiciare în care vor trebui să participe. Totodată, victimele au dreptul la informare despre modalitatea și condițiile de a obține protecție, despre faptul că nu sunt obligate să coopereze cu organele de poliție, despre dreptul de a nu fi discriminate, precum și orice alte informații importante pentru statutul său de victimă.

Dreptul la protecție¹⁰⁶. Statul are obligația de a asigura protecția persoanei participante la procesul penal. Dacă există temeiuri suficiente de a considera că victima, precum și membrii familiei acesteia ori rudele apropiate pot fi sau sunt amenințate cu moartea, cu aplicarea violenței, cu deteriorarea sau distrugerea bunurilor ori cu alte acte ilegale, organul de urmărire penală și instanța de judecată sunt obligate să ia măsurile prevăzute de legislație pentru ocrotirea vieții, sănătății, onoarei, demnității și bunurilor acestor persoane, precum și pentru identificarea vinovaților și tragerea lor la răspundere¹⁰⁷. Astfel, victima poate depune cererea privind protecția către organul de urmărire penală sau instanța de judecată, care o va soluționa în mod confidențial.

Dreptul la repatriere¹⁰⁸. Victima care a fost traficată într-un stat străin are dreptul să fie adusă acasă pe cheltuiala statului, fără întârziere nejustificată și prin asigurarea securității personale. Statul contribuie la repatrierea și primirea victimelor traficului de ființe umane. La solicitarea unei țări de destinație, autoritățile competente ale Republicii Moldova verifică dacă victima traficului de ființe umane are cetățenia Republicii Moldova sau avea dreptul de a locui permanent pe teritoriul ei în momentul intrării în țara de destinație, despre care fapt comunică țării solicitante, luând concomitent măsuri de repatriere a victimei. În scopul facilitării repatrierii victimei traficului de ființe umane care nu posedă documentele necesare, autoritățile competente ale Republicii Moldova, la solicitarea țării de destinație, eliberează documentele de călătorie sau orice alt act necesar repatrierii.

Autoritățile responsabile pentru repatrierea victimei traficului de ființe umane sunt Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, prin misiunile diplomatice sau consulare din statul de destinație, și Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei. În cazurile în care există un pericol la adresa victimei, Ministerul Afacerilor Interne va delega un polițist pentru a însoți victima pe durata călătoriei. Repatrierea în țară a victimei traficului de ființe umane se efectuează în mod voluntar, doar dacă aceasta își expune în scris acordul. Repatrierea copiilor se efectuează cu respectarea interesului superior al copilului, prezentându-se în acest sens acte ce confirmă soluția durabilă pentru îngrijirea copilului. Decizia de repatriere a copilului este luată doar în cazul în care poate fi organizată o reunificare sigură a copilului cu familia sau în care, după consultarea cu Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, o instituție potrivită este de acord și poate oferi protecție și îngrijire adecvată imediat după sosirea copilului în Republica Moldova. Repatrierea copilului ar putea să nu aibă loc dacă, după evaluarea anchetei sociale, a riscului și a securității, a nivelului de integrare a copilului în țara-gazdă și a duratei absenței din țara natală, dezirabilității de continuare a procesului de educație a copilului în țara-gazdă și a particularităților etnice, religioase, culturale și lingvistice ale copilului, există indici potrivit cărora repatrierea nu este în interesul superior al copilului.

Din momentul în care victima și-a dat acordul de a fi repatriată, misiunile diplomatice vor face demersuri către autoritățile statului de destinație pentru a asigura protecția și asistența

¹⁰⁶ Art. 11 și art. 23 din Legea nr. 241-XVI din 20.10.2005.

¹⁰⁷ Art. 215 din Codul de procedură penală.

¹⁰⁸ Art. 19 din Legea nr. 241-XVI din 20.10.2005.

corespunzătoare. În situația în care victimele sunt deposedate de actele de identitate, misiunile diplomatice/consulare eliberează gratuit documentele necesare pentru călătorie/repatriere.

Dreptul la schimbarea identității¹⁰⁹. Victima are dreptul să-și modifice numele, prenumele, data și locul său de naștere în cazul în care viața și sănătatea victimei traficului de ființe umane sunt amenințate de un pericol real. Pentru schimbarea numelui, victima poate depune o cerere în instanța de judecată sau la procurorul care instrumentează cazul. În cazul în care cererea este depusă la procuror, acesta va înainta un demers în instanța de judecată cu privire la schimbarea numelui victimei traficului de ființe umane.

Dreptul la asistență juridică garantată de stat. Asistența juridică garantată de stat reprezintă serviciile de consultanță și asistență juridică oferite de către avocații care sunt contractați și plătiți de către stat. Pentru a beneficia de asistență juridică calificată, victima traficului de ființe umane trebuie să depună o cerere la Oficiul teritorial al CNAJGS, la organul de urmărire penală sau în instanța judecătorească. Organul de urmărire penală sau instanța judecătorească va remite cererea și documentele anexate Oficiului teritorial al CNAJGS în cel mult 3 zile lucrătoare de la data recepționării, care va emite o decizie prin care se va desemna un avocat. Avocatul desemnat va asista gratuit victima în cursul procesului penal.

6.5. TABEL: TRAFICUL DE FIINȚE UMANE

<i>Forme/ situații de încălcare a dreptului la protecție împotriva traficului de ființe umane</i>
<ul style="list-style-type: none"> • impunerea unei femei să se căsătorească în schimbul unei despăgubiri în bani sau în natură plătită familiei • transmiterea (cesiunea) unei femei în schimbul unei sume de bani sau în alt mod (de ex., soțul transmite femeia în custodia unei alte persoane în schimbul unei sume de bani) • transmiterea femeii văduve prin moștenire unei alte persoane (de ex., transmiterea prin moștenire către fratele soțului decedat) • transmiterea copilului în schimbul unei sume de bani în vederea exploatării prin muncă • constrângerea la prelevarea de organe sau țesuturi • impunerea persoanei să cerșească și să transmită banii obținuți persoanelor care au trafic-o • impunerea unei persoane să muncească la diferite lucrări pentru salarii mici sau fără a o remunera și în condiții grele sau chiar periculoase • obligarea la practicarea prostituției sau la elaborarea materialelor pornografice • folosirea femeii în calitate de mamă-surogat ori în scop de reproducere • vânzarea copilului în scop de adopție ilegală

¹⁰⁹ Art. 21 din Legea nr. 241-XVI din 20.10.2005.

<i>Prevederi relevante ale legislației naționale</i>	<i>Prevederi internaționale în domeniul drepturilor omului</i>
<p>Constituția Republicii Moldova</p> <p>Articolul 20. (1) Orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime.</p> <p>Legea nr. 241-XVI din 20.10.2005 privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane</p> <p>Articolul 20. (1) Victimelor traficului de ființe umane li se acordă asistență pentru recuperare fizică, psihologică și socială, prin acțiuni speciale medicale, psihologice, juridice și sociale. (2) Persoana prezumată a fi victimă a traficului de ființe umane se consideră vulnerabilă, beneficiind de pachetul minim de asistență socială și medicală asigurat de instituțiile Ministerului Sănătății și Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei. Persoanele constatate drept victime ale acestui trafic sunt asigurate cu asistență gratuită în instituțiile medicale stabilite de Ministerul Sănătății. (3) Statul, prin organele și organizațiile competente, întreprinde măsuri prompte și adecvate de identificare și referire a victimelor traficului de ființe umane la serviciile de protecție și asistență, acordându-le un răgaz de reflecție de 30 de zile. În această perioadă, este interzisă punerea în executare a oricărui ordin de expulzare emis împotriva acestor persoane. (4) Acordarea serviciilor de protecție și asistență nu este condiționată de dorința victimelor de a face declarații și de a participa la procesul de urmărire a traficanților. (5) Autoritățile administrației publice competente sunt obligate să informeze victimele traficului de ființe umane despre drepturile lor, despre autoritățile, organizațiile și instituțiile cu funcții de prevenire și combatere a traficului de ființe umane, de protecție a victimelor traficului. (6)</p>	<p>Convenția ONU cu privire la Drepturile Copilului</p> <p>Articolul 34 prevede obligația statului parte de a întreprinde toate măsurile corespunzătoare pe plan național, bilateral și multilateral, pentru a împiedica:</p> <ul style="list-style-type: none"> (a) incitarea sau constrângerea unui copil de a se implica în orice activitate sexuală ilegală; (b) exploatarea copilului pentru prostituție sau alte practici sexuale ilegale; (c) exploatarea copilului în programe și materiale pornografice. <p>Convenția Consiliului Europei cu privire la acțiunea împotriva traficului de ființe umane</p> <p>Articolul 15. (1) Partea a cărei cetățean este victimă sau în care victima își avea domiciliul în momentul intrării pe teritoriul Părții de primire va facilita și accepta întoarcerea acesteia fără întârziere nejustificată, ținând cont de drepturile, siguranța și demnitatea victimei.</p> <p>(2) Atunci când Partea întoarce o victimă în alt stat, asemenea returnare se va face ținând cont de drepturile, siguranța, demnitatea acelei persoane și de procedurile legale cu privire la statutul de victimă al persoanei și se va face, de preferință, în mod voluntar.</p> <p>Articolul 23. (1) Fiecare Parte va adopta măsuri legislative sau alte măsuri, după cum va fi necesar, pentru a asigura că delictele penale stabilite în conformitate cu articolele 18 „Incrimnarea traficului de ființe umane” și 21 „Incrimnarea acțiunilor conexe cu documente de călătorie și identitate” se pedepsesc cu sancțiuni efective, proporționale, descurajatoare. Aceste sancțiuni vor include, în cazul delictelor penale stabilite în concordanță cu articolul 18, atunci când sunt comise de</p>

Victimelor traficului de ființe umane li se acordă protecție și asistență din partea autorităților administrației publice, Comitetului național, comisiilor teritoriale de combatere a traficului de ființe umane, în limitele competențelor acestora și în conformitate cu prezenta lege și cu alte acte normative.

Codul penal al Republicii Moldova

Articolul 165. (1) Recrutarea, transportarea, transferul, adăpostirea sau primirea unei persoane, cu sau fără consimțământul acesteia, în scop de exploatare sexuală comercială sau necomercială, prin muncă sau servicii forțate, în sclavie sau în condiții similare sclaviei, de folosire în conflicte armate sau în activități criminale, de prelevare a organelor sau a țesuturilor pentru transplant, săvârșite prin: a) amenințare cu aplicarea sau aplicarea violenței fizice sau psihice nepericuloase pentru viața și sănătatea persoanei, inclusiv prin răpire, prin confiscare a documentelor și prin servitute, în scopul întoarcerii unei datorii a cărei mărime nu este stabilită în mod rezonabil; b) înșelăciune; c) abuz de poziție de vulnerabilitate sau abuz de putere, dare sau primire a unor plăți sau beneficii pentru a obține consimțământul unei persoane care deține controlul asupra unei alte persoane, se pedepsește cu închisoare de la 7 la 15 ani, cu privarea dreptului de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 la 5 ani, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă în mărime de la 3000 la 5000 de unități convenționale, cu privarea dreptului de a desfășura o anumită activitate, sau cu lichidarea întreprinderii. ... (4) Victima traficului de ființe umane este absolvită de răspundere penală pentru infracțiunile săvârșite de ea în legătură cu această calitate procesuală.

Articolul 206. (1) Recrutarea, transportarea, transferul, adăpostirea sau primirea unui copil, precum și darea sau primirea unor plăți

persoane fizice, penalități care implică privațiunea de libertate care ar putea avea ca rezultat extrădarea.

(2) Fiecare Parte va asigura că persoanele juridice trase la răspundere în conformitate cu articolul 22 (prevede Răspunderea corporativă) vor fi supuse sancțiunilor sau măsurilor efective, proporționale, descurajatoare, penale sau nepenale, inclusiv sancțiuni monetare.

(3) Fiecare Parte va adopta măsuri legislative și alte măsuri, după cum va fi necesar, să permită confiscarea sau deposedarea de instrumentele și profiturile delictului penal ori proprietatea a cărei valoare corespunde cu aceste profituri.

<p>ori beneficii pentru obținerea consimțământului unei persoane care deține controlul asupra copilului, în scopul:</p> <p>a) exploatării sexuale, comerciale și necomerciale, în prostituție sau în industria pornografică;</p> <p>b) exploatării prin muncă sau servicii forțate;</p> <p>b¹) practicării cerșetoriei sau în alte scopuri josnice;</p> <p>c) exploatării în sclavie sau în condiții similare sclaviei, inclusiv în cazul adopției ilegale;</p> <p>d) folosirii în conflicte armate;</p> <p>e) folosirii în activitate criminală;</p> <p>f) prelevării organelor, țesuturilor și/sau celulelor umane;</p> <p>h) vânzării sau cumpărării, se pedepsește cu închisoare de la 10 la 12 ani, cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 la 5 ani, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă în mărime de la 4000 la 6000 de unități convenționale, cu privarea de dreptul de a desfășura o anumită activitate sau cu lichidarea persoanei juridice.</p>	
---	--

6.6. STUDIU DE CAZ

Natalia, o tânără de 20 de ani, provine dintr-o familie săracă. Pentru a-și ajuta părinții și frații mai mici, Natalia a decis să plece peste hotare. Pe o rețea de socializare, Natalia a făcut cunoștință cu Igor care i-a promis că o va angaja la muncă peste hotare. Igor i-a promis un lucru bine plătit în calitate de vânzătoare la un market din Turcia. Igor i-a perfectat Nataliei actele necesare pentru a ajunge în Turcia, suportând din cont personal toate cheltuielile aferente. El și-a asumat și procurarea din cont personal a biletului de călătorie la ruta aeriană cu destinația Chișinău - Istanbul. În Turcia, Natalia a fost întâlnită de o persoană de origine turcă pe nume „Selciuc”, care a transportat-o și a cazat-o în hotelul „Ghenciler”, unde aceasta contrar voinței sale, în scopul întoarcerii unei datorii a cărei mărime nu este stabilită, a fost impusă să acorde servicii sexuale diferitor bărbați, fiind exploatată sexual timp de doi ani. În timpul unui raid polițienesc, Natalia a avut norocul să fie descoperită în hotelul în care era exploatată și întoarsă în țară. La revenirea în țară, Natalia dorește să depună plângere împotriva traficanților.

Ce spune legislația?

În acest caz, beneficiara solicită suport în vederea depunerii plângerii penale, dar și a accesării serviciilor de reabilitare. Drepturile procesuale ale victimei sunt indicate în art. 58 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova.

Modul și condițiile de depunere a plângerii sunt descrise în art. 263 din Codul de procedură penală. Respectiv, plângerea trebuie să cuprindă: numele, prenumele, calitatea și domiciliul petiționarului, descrierea faptei care formează obiectul plângerii sau denunțului, indicarea făptuitorului, dacă acesta este cunoscut, și a mijloacelor de probă. Plângerea sau denunțul făcute verbal se consemnează într-un proces-verbal semnat de persoana care declară plângere sau denunț și de persoana oficială a organului de urmărire penală.

Suportul de care poate beneficia victima este indicat în *Legea privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane (art. 16)* care prevede că reabilitarea socială a victimelor traficului de ființe umane se efectuează pentru reintegrarea lor într-un mod de viață normal, incluzând acordarea de asistență juridică și materială, reabilitarea psihologică, medicală și profesională, angajarea în câmpul muncii și acordarea de spațiu pentru trai. *Articolul 17* al Legii indică dreptul victimei la protecție și cazare în Centrele de asistență și protecție a victimelor traficului de ființe umane, care oferă condiții civilizate de cazare și de igienă personală, hrană, asistență juridică, socială, psihologică și medicală de urgență, pază și protecție, precum și asistență pentru contactarea rudelor. Centrele acordă cazare victimelor traficului de ființe umane la cererea lor personală, pe o perioadă de cel mult 30 de zile. *Art. 20* prevede dreptul victimelor traficului de ființe umane la asistență pentru recuperare fizică, psihologică și socială, prin acțiuni speciale medicale, psihologice, juridice și sociale.

Ce poate face un para-jurist?

Para-juristul va acorda victimei suport în procesul de perfectare a plângerii prin care reclamă actele ilegale ale persoanei care a traficant-o. Totodată, para-juristul îi va explica victimei modul de examinare a plângerii de către organul de urmărire penală și dreptul de a beneficia de asistența unui avocat. Pentru a beneficia de asistență juridică calificată, para-juristul va referi victima către Oficiul Teritorial al CNAJGS sau către o organizație neguvernamentală care asistă victimele traficului de ființe umane și care îi pot acorda un avocat.

Para-juristul va informa beneficiara despre drepturile pe care aceasta le are, inclusiv dreptul la cazare, informare, asistență juridică, confidențialitate, servicii de asistență medicală, socială etc.

În același timp, persoana poate fi direcționată către organizațiile competente prestatoare de servicii pentru persoanele care au fost supuse traficului de ființe umane, pentru a primi asistență psihologică, socială și juridică.

Totodată, para-juristul va ajuta victima să pregătească pachetul de acte necesar pentru solicitarea ajutorului social și va colabora cu asistentul social pentru ca victima să obțină prestația/serviciul solicitat într-un termen rezonabil.

6.7. DOCUMENTAREA CAZURILOR DE TRAFIC DE FIINȚE UMANE

Ținând cont de specificul cazurilor ce țin de traficul de ființe (de ex., pericolul pentru victimă), după identificarea cazului se recomandă para-juristului să refere, în cel mai scurt timp, victima către un avocat sau organizație specializată. Totodată, para-juristul va informa victima despre spectrul de servicii și organizații care asigură consiliere psihologică sau orice alte forme de asistență victimelor traficului de ființe, în funcție de necesitățile acesteia. Orientarea către serviciile psihologice și sociale se poate realiza și prin redactarea unui document, înregistrat și transmis serviciului/instituției abilitate, atât direct, cât și prin intermediul persoanei în cauză. De asemenea, orientarea se poate face suplimentar și prin contactarea serviciului/instituției respective.

6.8. SFATURI UTILE PENTRU PARA-JURIST ÎN RELAȚIA CU BENEFICIARUL

În relația cu beneficiarul, para-juristul trebuie să ia în considerare următoarele aspecte:

Para-juristul are obligația de a asigura confidențialitatea demersului de consultanță și asistență. Astfel, para-juristul urmează să asigure comunicarea cu victima într-un spațiu ce oferă un mediu sigur și protectiv, pentru a permite exprimarea liberă și dobândirea încrederii. În cadrul discuției, para-juristul urmează să creeze o ambianță plăcută, ordonată, care să dea impresia de confort și de spațiu protejat.

Datorită particularităților cazurilor și a serviciilor oferite, para-juristul trebuie să dea dovadă de maximă discreție în oferirea serviciilor de asistență, nefiind permisă ca întâlnirea cu victima să fie planificată atunci când în birou este aglomerație.

În situația în care victima se află într-o stare de epuizare fizică și psihică, para-juristul va urmări cu prioritate asigurarea nevoilor de bază ale acesteia/acestuia, prin contactarea serviciilor de specialitate, urmând ca, ulterior restabilirii echilibrului fizic și emoțional, să se realizeze comunicarea pe caz.

Pentru a realiza o comunicare eficientă cu victima, para-juristul trebuie:

- să trateze victima cu respect, naturalețe și empatie;
- să ajungă la timp la consultațiile programate și să furnizeze informațiile în termenul stabilit;
- să se asigure că fiecare întâlnire cu victima este planificată și are un scop;
- să dezvolte strategia de caz împreună cu beneficiarul și să asigure pentru aceasta repere clare de intervenție;
- să depună toate eforturile necesare pentru reducerea factorilor de re-victimizare.

Para-juristul are obligația de păstrare a confidențialității în ceea ce privește viața privată a victimei și istoria de victimizare, precum și informațiile care i-au devenit cunoscute în timpul acordării asistenței juridice victimei traficului de ființe umane.

Pentru a stabili o relație de încredere cu beneficiarul, în timpul interviului para-juristul trebuie:

- să evite crearea pentru victimă a situației de confuzie sau teamă;
- să păstreze calmul și să trateze cu respect victima;
- să evite încruntările, precum și folosirea unui limbaj al corpului care să-i inducă victimei o atitudine negativă;
- să existe înțelegere față de nevoile primare ale victimei.

7. CE ESTE DREPTUL LA EGALITATE ȘI NEDISCRIMINARE?

Acest capitol descrie ce înseamnă discriminarea, care sunt formele discriminării, precum și care sunt criteriile protejate de lege. Tot aici este descris mecanismul național de protecție împotriva discriminării, inclusiv prin oferirea exemplelor din practica Consiliului pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității și a instanțelor de judecată.

Discriminarea este orice deosebire, excludere, restricție ori preferință în drepturi și libertăți a persoanei sau a unui grup de persoane, precum și susținerea comportamentului discriminatoriu bazat pe criterii reale, stipulate de lege sau pe criterii presupuse¹¹⁰.

De cele mai multe ori, discriminarea are la bază stereotipurile și prejudecățile existente în societate cu referire la anumite persoane (de ex., femeile nu sunt capabile să șofeze etc.). Stereotipurile și prejudecățile modelează comportamentul nostru, creând un cerc vicios prin care se devalorizează persoana și diminuează gradul de acceptare în comunitate, după cum urmează:

- *stereotipul* se referă la o caracteristică, pozitivă sau negativă, specifică sau atribuită unui grup de persoane (de ex., *harnici – leneși, educați – needucați*);
- *prejudecata* este atitudinea negativă față de membrii acestui grup și rezultă din caracteristicile negative atribuite grupului (de ex., *sunt desconsiderați fiindcă sunt leneși și needucați sau sunt disprețuiți fiindcă sunt agresivi*);
- *discriminarea* se referă la comportamentul în raport cu membrii acestui grup (*lipsirea de drepturi, izolarea, excluderea socială* etc.).

Deseori, discriminarea este confundată cu inechitatea socială. Pentru a fi în prezența unei fapte de discriminare, trebuie să fie întrunite cumulativ următoarele elemente:

- 1) tratamentul mai puțin favorabil (excludere, deosebire, limitare etc.);
- 2) în comparație cu o altă persoană cu care se află în situație analogică;
- 3) în baza unui criteriu protejat/ interzis de discriminare;
- 4) care a condus la încălcarea unui drept.

Spre exemplu, tatăl copilului invocă că este tratat diferențiat de autoritatea tutelară, în baza criteriului de gen, în exercitarea drepturilor părintești, manifestată prin stabilirea graficului de întrevederi cu copilul său minor, arbitral și disproporționat, în raport cu mama copilului. În situația descrisă, pentru a identifica dacă este un caz de discriminare, para-juristul va trebui să elucideze următoarele momente:

- 1) *care este tratamentul mai puțin favorabil/diferențiat?* – tatăl copilului este exclus, limitat în exercitarea drepturilor părintești;
- 2) *cine este comparatorul?* – soția sa;
- 3) *care este situația similară/analogică?* – ambii sunt părinți ai copilului și au drepturi egale față de copilul lor;
- 4) *care este criteriul protejat/ interzis de discriminare?* – criteriul este sexul masculin;

¹¹⁰ Art. 2 din Legea nr.121 din 25.05.2012 privind asigurarea egalității

5) *care este dreptul încălcat?* – dreptul de a comunica și participa la educația copilului său.

Mai jos prezentăm câteva decizii emise de Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității care reflectă argumentarea elementelor discriminării.

*Decizia din 28 iulie 2014 în cauza nr. 097/2014 pornită la plângerea lui E. G. privind discriminarea pe criteriul de stare civilă în accesul la bunurile destinate publicului*¹¹¹

Petiționara, mamă solitară, a invocat în fața Consiliului pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității discriminarea directă pe criteriul de stare civilă în accesul la bunurile destinate publicului, exprimată prin refuzul Consiliului orășenesc de a atribui un lot de teren din intravilanul orașului pentru construcția casei de locuit individuale. Consiliul orășenesc și-a motivat refuzul invocând faptul că mama solitară (cu vârsta până la 30 ani) nu cade sub incidența noțiunii de „familie nou formată”.

În situația descrisă sunt prezente următoarele elemente ale discriminării:

1. **tratamentul diferențiat** – petiționara a fost limitată în dreptul de a îi fi atribuit lot de teren pentru construcția casei;

2. **în comparație cu familiile biparentale** (bărbat/femeie aflați în relație de căsătorie)

1. **criteriul protejat** – statut matrimonial (mamă solitară care crește un copil);

2. **dreptul încălcat** – dreptul la bunuri și servicii – dreptul de a primi lot de teren pentru construcția casei conform prevederilor Codului funciar.

Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității a constatat că faptele prezentate de *E. G.* constituie discriminare directă pe criteriul de stare civilă, întrucât petiționara cu copilul său formează o familie monoparentală, care în comparație cu familiile biparentale este tratată diferit și nejustificat, deși este o familie nou formată.

*Decizia din 13 iulie 2015 în cauza nr. 254/15 pornită la plângerea lui P.N. privind discriminarea pe criteriul de domiciliu al părintelui care locuiește separat de copii în exercitarea drepturilor părintești*¹¹²

Petiționara a invocat prezența unui tratament diferențiat în realizarea drepturilor părintești, manifestat prin stabilirea unui grafic inechitabil de întrevvedere cu copiii, generat de gen și de domiciliul părintelui care locuiește separat.

Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității a constatat că faptele prezentate de *P.N.* constituie discriminare directă pe criteriul de domiciliu al părintelui care locuiește separat de copii, în exercitarea drepturilor părintești.

Orice persoană poate deveni victimă a discriminării, fiind identificată și etichetată la un moment dat printr-o caracteristică ce constituie un criteriu protejat (de ex., genul, etnia, naționalitatea, dizabilitatea etc.). Aceasta poate duce, în anumite situații, la punerea noastră, în mod nejustificat, într-o situație dezavantajată în comparație cu alții. Sfera victimelor discriminării nu poate fi limitată doar la persoanele fizice. În anumite condiții, și persoana juridică poate pretinde că a fost supusă discriminării¹¹³.

¹¹¹ Decizia este disponibilă pe www.egalitate.md

¹¹² Decizia este disponibilă pe <http://www.egalitate.md>

¹¹³ Recomandăm para-juriștilor să citească Decizia Consiliului pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității nr. 241/15 din 30.05.2015 în baza plângerii depuse de SRL „Taucver” către Consiliul orășenesc Leova privind

7.1. COMPONENTELE DISCRIMINĂRII

Forma de discriminare determină elementele constitutive ale discriminării, care vor fi explicate mai jos.

Discriminarea directă presupune existența unui tratament **mai puțin favorabil** a unei persoane sau a unui grup de persoane **în baza unui criteriu protejat** în comparație cu o altă persoană sau cu un grup de persoane aflate în situație comparabilă.

Tratamentul nefavorabil sau tratamentul diferențiat se poate manifesta prin diferite acțiuni, stipulate de Legea nr. 121 din 25.05.2012 privind asigurarea egalității:

- **deosebire** (de ex., angajatorul stabilește un salariu mai mic pentru femeile care au experiență și competențe similare cu bărbații angajați în aceeași funcție/unitate);
- **excludere** (de ex., restaurantul refuză să organizeze ceremonii pentru clienții de etnie romă, prestează servicii doar pentru clienții majoritari – moldoveni, ruși, ucraineni etc.);
- **restricție** (de ex., copiii cu autism nu sunt acceptați în grădinițele comunitare, ci doar în cele speciale);
- **preferință** (de ex., pentru postul de secretar sunt preferate femeile în detrimentul bărbaților).

Comparatorul este persoana sau grupul în comparație cu care victima discriminării se consideră discriminată. Persoana care este identificată drept comparator trebuie să fie în situație analogică sau comparabilă cu victima discriminării. De exemplu, dacă se invocă discriminarea femeilor pe criteriu de sex în accesul la plățile salariale, atunci comparatorul urmează a fi o un bărbat angajat în aceeași funcție, cu experiență și competențe similare. Identificarea comparatorului nu este necesară în cazuri specifice, de exemplu, sarcina este caracteristică doar femeilor însărcinate, neputând fi comparată cu nicio altă stare în care s-ar afla bărbații (boală, invaliditate).

Situația similară presupune că persoana care a fost tratată diferit și comparatorul se află în situații comparabile: ambii solicită înmatricularea în instituția de învățământ, ambii solicită prestarea unui anumit serviciu (de ex., organizarea unei ceremonii), ambii se află în același loc unde are loc tratamentul diferențiat al victimei (instituția de învățământ, unitatea în care sunt angajați, centrul de agrement etc.).

Criteriul protejat este o caracteristică care individualizează grupul sau persoana și de care nu poate fi privată/deposedată ușor: de ex. sexul, orientarea sexuală, dizabilitatea, vârsta, rasa, culoarea pielii, originea etnică, naționalitatea și altele. Lista criteriilor protejate este prevăzută în Legea nr.121 din 25.05.2012 privind asigurarea egalității și, la fel ca în Convenția Europeană a Drepturilor Omului, este deschisă fiind indicată sintagma și „orice alt criteriu similar”. Însă, nu orice caracteristică umană se poate încadra în expresia „orice alt criteriu similar”. Este vorba despre acele grupuri care au trăsături

discriminarea pe criteriul de sediu al persoanei juridice cu unități comerciale în alte localități, la stabilirea taxelor locale. În cauza enunțată petiționarul, SRL „Taucver” cu sediul în or. Cantemir a susținut că unităților sale comerciale, amplasate în or. Leova, li se aplică un regim fiscal mai puțin favorabil în comparație cu unitățile comerciale ale altor persoane juridice cu sediul în or. Leova¹¹³. În opinia petiționarului, un asemenea regim diferențiat de impunere fiscală constituie discriminare pe criteriul de sediu al persoanei juridice care dispune de unități comerciale dislocate în diferite localități. Prin decizia enunțată, Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurării Egalității a constatat discriminarea pe criteriul de sediu al persoanei juridice cu unități comerciale în alte localități, la stabilirea taxelor locale.

stabile, definatorii sau identitare, de tipul celor din lista explicită de criterii protejate prezentată în tabelul de mai jos.

CRITERII PROTEJATE DE LEGE	
Criterii explicit indicate în Legea nr. 121 din 25.05.2012 privind asigurarea egalității	
<ul style="list-style-type: none"> ✓ rasă ✓ culoare ✓ naționalitate ✓ origine etnică ✓ limbă ✓ religie sau convingeri 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ sex ✓ vârstă ✓ dizabilitate ✓ opinie ✓ apartenență politică ✓ sau orice alt criteriu similar
Criterii explicit menționate în art. 14 al CEDO	
<ul style="list-style-type: none"> ✓ sex ✓ rasă ✓ culoare ✓ limbă ✓ religie ✓ opinii politice sau orice alte opinii 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ origine națională sau socială ✓ apartenență la o minoritate națională ✓ avere ✓ naștere ✓ sau orice altă situație
Criterii suplimentare recunoscute prin cazuistica CtEDO (incluse în „orice altă situație”, lista exemplificată)	
<ul style="list-style-type: none"> ✓ vârsta ✓ dizabilitatea ✓ orientarea sexuală ✓ calitatea de membru într-o organizație 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ identitatea de gen ✓ paternitatea ✓ statutul marital ✓ paternitatea copilului născut în afara căsătoriei

<ul style="list-style-type: none"> ✓ gradul militar ✓ locul de reședință 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ starea de sănătate (în anumite condiții)
<p>Criterii suplimentare recunoscute prin cazuistica Consiliului pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ✓ origine socială de copil orfan ✓ statutul special al salariaților (gradul militar) 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ statutul profesional (avocați) ✓ statutul HIV/SIDA ✓ starea civilă

Așadar, pentru a fi într-o situație de discriminare directă trebuie să existe cumulativ toate cele patru elemente ale discriminării descrise *supra*. Dacă oricare din cele patru elemente lipsește, suntem în situația lezării unui drept, dar nu în prezența discriminării.

Nu orice tratament diferențiat este sancționat de lege ca discriminare. Pentru ca o faptă să fie sancționabilă ca discriminare trebuie să nu existe justificări obiective și rezonabile pentru fapta respectivă. De exemplu, aplicarea unor prețuri diferite la coafor pentru femei și bărbați este justificată deoarece munca depusă și cantitatea de produse folosite pentru a aranja o clientă de sex feminin este mai mare decât în cazul unui client de sex masculin¹¹⁴.

Excepții de la cazurile de discriminare fac acțiunile care constituie **măsură pozitivă** sau **cerință profesională esențială**.

Măsurile pozitive sunt acțiuni speciale provizorii luate în favoarea unei persoane, unui grup sau a unei comunități, vizând realizarea efectivă a egalității acestora în raport cu celelalte persoane, grupuri sau comunități. Exemple de măsuri pozitive sunt instituirea cotei de 40% de participare a femeilor în procesul decizional sau burse speciale pentru elevii/studentii de etnie romă. Instituirea măsurilor pozitive se face pentru a asigura ca copiii de etnie romă să primească o educație în stare să le asigure deprinderea unei profesii și asigurarea financiară independentă. Această abordare se numește măsură afirmativă și nu constituie discriminare.

Măsurile pozitive trebui să întrunească cumulativ următoarele condiții:

1. să fie provizorii;
2. să fie luate în scopul asigurării egalității;
3. să fie o regulă normativă scrisă (de ex., lege, hotărâre de Guvern etc.);
4. să fie o preferință clar expusă față de un grup anume și să aibă drept scop înlăturarea unor practici discriminatorii instituite în timp și având caracter sistemic.

Cerințele profesionale esențiale se regăsesc în situațiile în care unul sau mai multe criterii de discriminare prevăzute de Legea nr. 121 din 25.05.2012 reprezintă condiții impuse la angajarea în muncă, deoarece sunt esențiale pentru ca persoana selectată să corespundă postului datorită naturii specifice a activității în cauză (de ex., apartenența la religia ortodoxă pentru angajarea unui preot de religie ortodoxă) sau a condițiilor în care această activitate este realizată (angajarea femeilor exclusiv

¹¹⁴ Ghid în domeniul nediscriminării pentru practicieni, CRJM, 2016. Ghidul este disponibil pe http://www.egalitate.md/media/files/files/crjm-ghid-nediscrim-practicieni-2016-ro_2059880.pdf

pentru postul de agent de securitate la aeroport pentru poziția care asigură percheziția corporală pentru femei)¹¹⁵.

Cerința profesională esențială trebuie să întrunească cumulativ următoarele elemente:

1. să fie rezonabilă.
2. să reiasă din natura muncii;
3. să fie obligatorie și proporțională.

De exemplu, poate fi invocată existența cerinței profesionale esențiale atunci când a fost publicat un anunț de angajare a persoanelor de sex feminin pentru prezentarea unei colecții de haine pentru femei, dar nu va fi prezentă această cerință atunci când într-un anunț se specifică „angajăm șoferi de taxi – bărbați”.

Discriminarea indirectă constituie orice prevedere, acțiune, criteriu sau practică aparent neutră care are drept efect dezavantajarea unei persoane față de o altă persoană în baza criteriilor stipulate de Legea nr. 121 din 25.05.2012 privind asigurarea egalității, în afară de cazul în care acea prevedere, acțiune, criteriu sau practică se justifică în mod obiectiv, printr-un scop legitim și dacă mijloacele de atingere a aceluși scop sunt proporționale, adecvate și necesare.

Pentru a fi în situația de discriminare indirectă, este necesară prezența cumulativă a următoarelor elemente existența unei prevederi, acțiuni, criteriu sau practică aparent neutră, care are drept efect dezavantajarea unei persoane față de o altă persoană

1. în baza unui criteriu protejat
2. Decât dacă acea prevedere, acțiune, criteriu sau practică care se justifică în mod obiectiv printr-un scop legitim și dacă mijloacele de atingere a aceluși scop sunt proporționale, adecvate și necesare.

De exemplu, prevederile normative care impun drept condiție de angajare într-o anumită funcție termenul de 5 ani vechime neîntreruptă în muncă pot dezavantaja femeile care merg în concediu de maternitate și de îngrijire a copilului și, prin urmare, reprezintă o faptă de discriminare indirectă.

Discriminarea prin asociere este orice faptă de discriminare săvârșită împotriva unei persoane care, deși nu face parte dintr-o categorie de persoane identificată potrivit criteriilor stipulate de Legea nr. 121 din 25.05.2012 privind asigurarea egalității, este asociată cu una sau mai multe persoane aparținând unei astfel de categorii de persoane. De exemplu, angajatorul refuză să angajeze o persoană care are culoarea pielii mai închisă, asociind-o cu persoanele de etnie romă. Un exemplu de discriminare prin asociere este prezentat în tabelul de mai jos.

Decizia Consiliului pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității nr. 321/15 din 29.01.2016 *pornită la plângerile petiționarilor V.C., C.N. și alții împotriva Casei Naționale de Asigurări Sociale și Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei privind discriminarea prin asociere cu copiii cu dizabilități în acces la prestații sociale prin includerea în stațiunea de cotizare a perioadei de îngrijire a unui invalid de gradul I și a unui copil invalid sub vârsta de 16 ani*¹¹⁶

Petiționarele au invocat că sunt supuse discriminării prin asociere cu copiii acestora cu dizabilități severe în realizarea dreptului la pensie pentru limită de vârstă cu o cotizație minimă de 15 ani, în

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ Decizia este disponibilă la: www.egalitate.md

comparație cu mamele copiilor cu dizabilități severe care și-au instituționalizat copiii, lăsându-i în grija statului și având astfel șansa de realizare a acestui drept.

Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității a constatat că petiționarele nu sunt în situații de egalitate cu alți părinți ai căror copii cu dizabilități severe au fost instituționalizați. Situația lor diferă anume prin faptul că nu-și pot acumula stagiul de cotizare minim de 15 ani pentru că angajarea în câmpul muncii este restricționată de obligațiile firești ale unui părinte de a-și îngriji copilul cu dizabilități severe.

Consiliul a stabilit că petiționarele suferă de o discriminare prin asociere cu copiii lor cu dizabilități severe în realizarea dreptului la pensie pentru limită de vârstă.

Hărțuirea constituie orice comportament nedorit care conduce la crearea unui mediu intimidant, ostil, degradant, umilitor sau ofensator, având drept scop sau efect lezarea demnității unei persoane pe baza criteriilor stipulate de Legea nr. 121 din 25.05.2012 privind asigurarea egalității.

Hărțuirea devine o formă de discriminare dacă sunt prezente cumulativ următoarele elemente:

1. comportamentul nedorit
2. bazat pe un criteriu protejat
3. care conduce la crearea unui mediu intimidant, ostil, degradant, umilitor sau ofensator
4. având drept scop sau efect lezarea demnității.

Spre exemplu, poate fi calificată hărțuire următoarea situație. Y este persoană cu dizabilități și a venit în incinta Primăriei pentru a participa la ședința Consiliului local. În timpul când a intrat în sală a fost observat de către X (care este și consilier local), care a spus în glas tare adresându-se către Y că „iată vine și ciontonogul istă”, făcând astfel aluzie la starea lui de sănătate fizică, deoarece poartă proteză din motiv că are un picior amputat. Ulterior, X a ieșit din sala de ședințe, în câteva clipe revenind în sală având în mână o căldare cu apă murdară, a turnat-o peste persoana cu dizabilități. Prin acțiunile sale X a creat persoanei cu dizabilități un comportament nedorit prin atribuirea unor calificative jignitoare ce se referă la dizabilitatea locomotorie de care suferă – „ciontonog” etc., dar și prin stropirea/turnarea peste el a unei căldări de apă murdară. Aceste acțiuni se exprimă printr-o neobrăzare și o batjocoră evidentă față de persoanele cu dizabilități. Comportamentul/acțiunea nedorită a lui X este bazată pe criteriul de dizabilitate, X fiind nemulțumit că persoanele cu dizabilități își exercită dreptul de a participa la ședința Consiliului local. Comportamentul descris al lui X a avut drept scop crearea unei atmosfere ostile, umilitoare, care a condus la lezarea demnității umane.

Instigarea la discriminare reprezintă orice comportament prin care o persoană aplică presiuni sau afișează o conduită intenționată în scopul discriminării unei terțe persoane pe baza criteriilor stipulate de lege. Poate fi calificată ca și instigare la discriminare pe criteriu de gen, îndemnul public către alegători de a nu vota o femeie în calitate de primar, deoarece locul femeilor nu este în politică, dar să crească copii.

Victimizarea reprezintă orice acțiune sau inacțiune soldată cu anumite consecințe adverse ca urmare a depunerii unei plângeri sau înaintării unei acțiuni în instanța de judecată, în scopul asigurării egalității sau în scopul furnizării unor informații, inclusiv a unor mărturii, care se referă la plângerea sau acțiunea înaintată de către o altă persoană.

- **Refuzul în acomodare rezonabilă.** Prin refuz în acomodarea rezonabilă se înțelege orice modificare sau adaptare necesară și adecvată, într-un caz particular, care nu impune o sarcină disproporționată sau nejustificată atunci când este nevoie de a asigura unei persoane, în

cazurile stabilite de lege, exercitarea drepturilor și libertăților fundamentale în condiții de egalitate cu ceilalți.

7.2. PREVEDERI INTERNAȚIONALE

Declarația Universală a Drepturilor Omului stabilește în art. 2 că „Fiecare om se poate prevala de toate drepturile și libertățile proclamate în prezenta Declarație fără niciun fel de deosebire ca, de pildă, deosebirea de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, de origine națională sau socială, avere, naștere sau orice alte împrejurări. În afara de aceasta, nu se va face nicio deosebire după statutul politic, juridic sau internațional al țării sau al teritoriului de care ține o persoană, fie că această țară sau teritoriu sunt independente, sub tutelă, neautonome sau supuse vreunei alte limitări a suveranității”.

Convenția Europeană a Drepturilor Omului stipulează în art. 14: „Exercitarea drepturilor și libertăților recunoscute de prezenta convenție trebuie să fie asigurată fără nicio deosebire bazată, în special, pe sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională și socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație”.

Protocolul nr. 12 la Convenția Europeană a Drepturilor Omului, în art. 1 interzice discriminarea: „Exercitarea oricărui drept prevăzut de lege trebuie să fie asigurată fără nicio discriminare bazată, în special, pe sex, pe rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională”.

Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei (1979) formulează definiția discriminării față de femei ca fiind „orice diferențiere, excludere sau restricție bazată pe sex, care are drept efect sau scop să compromită ori să anihileze recunoașterea, beneficiul și exercitarea de către femei, indiferent de starea lor matrimonială, pe baza egalității dintre bărbat și femeie, a drepturilor omului și a libertăților fundamentale, în domeniile politic, economic, social, cultural și civil sau în orice alt domeniu”.

Convenția privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (2006) indică în art. 5 că „Statele participante recunosc că toate persoanele sunt egale în fața legii și au dreptul, fără discriminare, la protecție și beneficii egale din partea legii”.

În multe din pactele și tratatele internaționale de drepturile omului ale ONU, la care a aderat și Republica Moldova, se conțin prevederi care interzic discriminarea în exercitarea drepturilor civile, politice, economice, culturale și sociale. Asemenea prevederi se conțin în art. 2, 3, 20 și 26 din **Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (1966)** și în art. 2 și 3 din **Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (1966)**.

7.3. CADRUL NORMATIV-JURIDIC NAȚIONAL

Principiul egalității și nediscriminării este consacrat în **Constituția Republicii Moldova** care prevede în art. 16 alin. (2) că „toți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială”.

Legea nr. 5 din 09.02.2006 cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați prevede în articolul 6: „Conducătorii autorităților administrației publice centrale și locale, alte persoane cu

funcție de răspundere sunt obligați să asigure accesul egal la ocuparea unei funcții publice în conformitate cu exigențele profesionale, fără diferențiere după criteriul de sex a pretendenților”.

Legea nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități obligă autoritățile publice centrale și locale să evalueze situația în domeniul accesibilității și să întreprindă măsuri concrete pentru a facilita accesul persoanelor cu dizabilități, în condiții de egalitate cu ceilalți, la mediul fizic, la transport, la informație și la mijloacele de comunicare, inclusiv la tehnologia informației și la comunicațiile electronice, la alte utilități și servicii deschise sau furnizate publicului, atât în localitățile urbane, cât și în localitățile rurale. Autoritățile publice locale au obligația:

- să asigure asistența socială a persoanelor cu dizabilități prin intermediul structurilor sale
- să acorde persoanelor cu dizabilități compensații pentru călătoriile în transport și pentru serviciile de transport
- să țină evidența persoanelor cu dizabilități în vederea asigurării cu spațiu locativ sau îmbunătățirii condițiilor locative ale acestora ș.a.

Legea nr. 25 din 22.02.2008 privind Codul de conduită a funcționarului public stabilește că funcționarul public este obligat să ia decizii și să întreprindă acțiuni în mod *imparțial, nediscriminatoriu și echitabil*, fără a acorda prioritate unor persoane sau grupuri în funcție de **rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau origine socială**. În relațiile de muncă funcționarul public cu funcție de conducere, în exercitarea atribuțiilor specifice, este obligat:

a) să asigure egalitatea de șanse și tratament în ceea ce privește cariera funcționarilor publici din subordine;

b) să examineze și să aplice cu obiectivitate criteriile de evaluare a competenței profesionale pentru personalul din subordine, în cazul în care propune sau aprobă promovări, transferuri, numiri sau eliberări din funcții ori acordă stimulente materiale sau morale, excluzând orice formă de favoritism sau discriminare;

c) să evite criteriile discriminatorii, de rudenie, afinitate sau alte criterii neconforme cu normele de conduită în accesul sau promovarea în funcția publică.

Legea nr. 123 din 18.06.2010 cu privire la serviciile sociale indică în *art. 3 lit. d)* că unul din principiile care stau la baza prestării serviciilor sociale este principiul de oportunități egale, care prevede asigurarea dreptului la servicii sociale tuturor persoanelor/familiilor defavorizate în condiții de tratament egal și fără discriminare. Totodată, în *art. 12 lit. a)* din actul normativ indicat este prevăzut expres că drepturile beneficiarilor la servicii sociale sunt asigurate prin respectarea drepturilor și libertăților fundamentale, cu excluderea oricăror forme de discriminare.

Principiul egalității și nediscriminării este reflectat într-un șir de legi speciale, precum **Legea nr. 121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității** care interzice orice formă de discriminare în toate sferele vieții, inclusiv politică, economică, socială, culturală, fără deosebire de rasă, culoare, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vârstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau orice alt criteriu similar. Legea nr. 121 din 25.05.2012 indică și mecanismul național de protecție împotriva discriminării.

Obligația de a nu discrimina se impune cu prioritate tuturor autorităților și agenților statului, dar aceasta se aplică și unor categorii de persoane care nu reprezintă statul:

- obligația se aplică în relațiile de muncă tuturor angajatorilor, indiferent de natura capitalului respectivului angajator¹¹⁷;
- obligația se mai aplică în domeniul prestărilor de servicii¹¹⁸, indiferent de forma de organizare juridică a prestatorului;
- obligația se aplică în accesul la învățământ sau la servicii de sănătate, sociale sau culturale, indiferent de natura furnizorului acestor servicii.

7.3.1. Interzicerea discriminării în câmpul muncii

Art. 7 din Legea nr. 121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității interzice orice deosebire, excludere, restricție sau preferință pe baza criteriilor protejate, care au drept efect limitarea sau subminarea egalității de șanse sau tratament la angajare sau concediere, în activitatea nemijlocită și în formarea profesională. Se consideră discriminatorii următoarele acțiuni ale angajatorului:

- plasarea anunțurilor de angajare cu indicarea condițiilor și criteriilor care exclud sau favorizează anumite persoane** – de ex., angajatorul plasează un anunț de angajare pentru postul de secretar, specificând că sunt eligibile doar persoanele de sex feminin, sau persoanele cu vârsta cuprinsă între 19 și 23 de ani;
- refuzul neîntemeiat de angajare a persoanei** – de ex., primarul refuză să încheie contractul de angajare cu persoana Y din motivul că este membru sau susținător al partidului politic de opoziție;
- refuzul neîntemeiat de admitere a unor persoane la cursurile de calificare profesională** – de ex., angajatorul refuză să ofere salariatului X oportunitatea de a participa la cursuri de calificare, pe motiv că are o dizabilitate locomotorie și asta ar crea cheltuieli suplimentare organizatorilor;
- remunerarea inegală pentru același tip și/sau volum de muncă** – de ex., bărbații care lucrează în calitate de paznici în cadrul SRL „Florica” beneficiază de o remunerare cu 10% mai mare decât femeile;
- distribuirea diferențiată și neîntemeiată a sarcinilor de lucru, fapt ce rezultă din acordarea unui statut mai puțin favorabil unor persoane** – de ex., deși sunt în funcții similare conform fișelor de post, angajații primăriei Z care nu sunt membri de partid sunt obligați să lucreze ore supra program fără remunerarea corespunzătoare;
- hărțuirea** – de ex., în sat se știe că D.D., care este angajată în calitate de specialist în protecția copilului în cadrul primăriei Z, este necăsătorită și are un copil din concubinaj. În sat au apărut nemulțumiri că în această funcție este angajată o persoană care a sfidat normele moralității prin faptul că a dat naștere unui copil fără să fie căsătorită. Mai mulți săteni au expus opinia că D.D. este un exemplu negativ pentru beneficiari, în special pentru copiii pe care conform funcției trebuie să îi asiste. Pe fundalul creșterii atitudinilor negative ale comunității față de femeile necăsătorite ce au născut copii din concubinaj, primarul decide să îi creeze un mediu care o va determina pe D.D. să demisioneze. Primarul interzice altor funcționari să comunice cu aceasta, îi limitează accesul la spațiul amenajat drept bucătărie pentru angajați, o trimite în deplasări fără a-i acoperi cheltuielile, îi schimbă locul de muncă într-o debara care se află sub scări și îi aplică

¹¹⁷ Art. 7 din Legea nr. 121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității

¹¹⁸ Art. 8 din Legea nr. 121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității

nejustificat sancțiuni disciplinare. D.D. a remis în repetate rânduri cereri prin care solicită încetarea comportamentului nedorit la care este supusă, în baza criteriului de statut matrimonial, exprimat prin crearea unei atmosfere umilitoare și degradate, care are ca efect lezarea demnității sale umane;

g) orice altă acțiune care contravine prevederilor legale - de ex., după ce a aflat că doamna X este însărcinată, angajatorul desface contractul de muncă cu aceasta.

7.3.2. Interzicerea discriminării privind accesul la serviciile și bunurile disponibile publicului

Articolul 8 din Legea nr. 121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității stabilește interdicția discriminării în accesul la serviciile și bunurile disponibile publicului. Astfel, este interzisă orice formă de discriminare privind accesul persoanelor la serviciile oferite de autoritățile publice sau persoanele private. Acestea includ, dar nu se limitează la:

- a) **serviciile de asistență medicală și alte servicii de sănătate** – de ex., medicul de familie refuză să acorde asistență medicală la domiciliu lui V.V. pe motiv că acesta este infectat cu HIV/SIDA;
- b) **serviciile de protecție socială** – de ex., atitudinea nepăsătoare a asistentului social la prelucrarea dosarelor de acordare a ajutorului social a solicitanților de etnie romă;
- c) **serviciile bancare și financiare** – de ex., refuzul APL de a oferi persoanei de etnie romă certificat care confirmă lipsa datoriilor pentru imobil, necesar beneficiarului pentru a contracta un credit;
- d) **serviciile de transport** – de ex., decizia APL de a oferi transport gratuit la școală doar pentru elevii care au părinți angajați în câmpul muncii, dezavantajându-i pe cei ce au părinți șomeri, care sunt în situația analogică de a-și exercita dreptul la educație;
- e) **serviciile culturale și de agrement** – de ex., refuzul APL de a oferi membrilor comunității LGBT dreptul de a depune flori la monumentul din localitate;
- f) **vânzarea sau închirierea de bunuri mobile sau imobile** – de ex., deși a publicat un anunț privind darea în locațiune (chirie) a unui birou din Casa de cultură, APL refuză să ofere acest drept pentru o organizație neguvernamentală ce oferă servicii persoanelor de etnie romă;
- g) **alte servicii și bunuri disponibile publicului** – de ex., refuzul în acordarea serviciilor de consiliere psihologică copiilor infectați cu HIV.

7.3.3. Interzicerea discriminării în domeniul învățământului

Codul educației al Republicii Moldova stipulează că cetățenii Republicii Moldova au drepturi egale de acces la educație și formare profesională inițială și continuă prin sistemul național de învățământ.

Legea nr. 121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității interzice discriminarea în domeniul învățământului:

- a) prin oferirea accesului la instituțiile de învățământ de orice tip și nivel;
- b) în procesul educațional, inclusiv la evaluarea cunoștințelor acumulate;
- c) în activitatea științifico-didactică;
- d) prin elaborarea de materiale didactice și programe de studii;

e) prin informarea și instruirea cadrelor didactice privind aplicarea metodelor și mijloacelor de prevenire a actelor de discriminare și de sesizare a autorităților competente.

Instituțiile de învățământ nu pot stabili principii de admitere la studii bazate pe anumite restricții dacă nu există o justificare obiectivă. Excepție de la regula indicată constituie instituțiile de învățământ care pregătesc personalul unui anumit cult religios, acestea fiind în drept a refuza înscrierea unei persoane al cărei statut confesional nu corespunde cerințelor stabilite pentru accesul la instituția respectivă. Spre exemplu, dacă seminarul teologic al bisericii ortodoxe refuză înmatricularea unui tânăr de altă confesie, acest refuz nu va fi calificat drept discriminare. Refuzul instituției de învățământ de a admite la studii o anumită persoană ale cărei calificări nu corespund nivelului necesar pentru a fi admisă nu constituie o limitare a dreptului la învățământ.

Persoana care se consideră victimă a discriminării poate depune o plângere la Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității, prin care va solicita constatarea discriminării. Plângerea trebuie să conțină o descriere a încălcării dreptului persoanei, momentul în care a avut loc această încălcare, faptele și eventualele dovezi care susțin plângerea, numele și adresa persoanei care o depune. Plângerea poate fi depusă la Consiliu în termen de un an de la data săvârșirii faptei sau de la data la care se putea lua cunoștință de săvârșirea ei. În momentul acordării asistenței juridice primare, para-juristul va stabili care este data la care a avut loc fapta de discriminare și va atenționa beneficiarul despre faptul că urmează să se adreseze cu plângere în termen de un an. La fel, para-juristul va explica beneficiarului că omiterea termenului de un an va constitui temei de respingere a plângerii pe motiv de înaintare tardivă (întârziată). Para-juristul va aduce la cunoștință beneficiarului că depunerea plângerii pe adresa Consiliului pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității nu constituie o procedură prealabilă obligatorie pentru adresarea în instanța de judecată.

Plângerea la Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității poate fi depusă de persoanele interesate (de ex., victima discriminării), de sindicate și de asociațiile obștești care activează în domeniul promovării și protecției drepturilor omului.

Plângerea se depune prin orice mijloc legal (poștă, fax, e-mail) sau poate fi expusă verbal în cadrul audienței, după cum urmează:

- **personal**, inclusiv în timpul orelor de audiență ale membrilor Consiliului pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității, cu înscrierea în prealabil la numărul de telefon (022) 212 809. Adresa Consiliului pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității este: mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt nr. 180, of. 600; **Prin poștă:** Republica Moldova, MD-2004, or. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt nr. 180, of. 600;
- **prin fax:** (022) 212 812;
- **prin e-mail:** info@egalitate.md.

Actele de discriminare se sancționează prin lege atât în cazul în care făptuitorul este **persoană fizică**, cât și în cazul în care acesta este o **persoană juridică**, fie ea instituție publică sau persoană privată.

Poate fi sancționat pentru discriminare:

- cel care săvârșește propriu-zis fapta de discriminare (de ex., profesorul care discriminează un elev cu dizabilități);
- persoana juridică în numele căreia se săvârșește fapta (de ex., angajatorul care publică un anunț de angajare ce conține prevederi discriminatorii);

- persoana care a dat dispoziție să fie aplicat un tratament discriminatoriu (de ex., conducătorul instituției sau persoana responsabilă de departamentul resurse umane care a emis un ordin prin care se promovează o politică de personal discriminatorie).

Faptele de discriminare sunt pasibile de răspundere disciplinară, civilă, contravențională și penală.

Răspunderea disciplinară poate surveni fie ca urmare a intervenției Consiliului pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității pe lângă instituția angajatoare cu demersuri de pornire a unei anchete de serviciu în privința persoanelor cu funcții de răspundere care au comis în activitatea lor fapte discriminatorii, fie ca urmare a sesizării Comisiei de etică și disciplină ce are în atribuții examinarea abaterilor disciplinare. În tabelul de mai jos vă prezentăm o decizie prin care a fost solicitată atragerea la răspundere disciplinară.

Decizia Consiliului pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității din 27.01.2017 pe cauza nr. 498/16 la plângerea depusă de M. N. cu privire la constatarea discriminării pe criteriu de gen și statut matrimonial în accesul la justiție și protecție egală din partea legii, manifestată prin inacțiunile angajaților poliției și a asistentului social pentru protecția victimelor violenței în familie¹¹⁹.

Petiționara M.N. a invocat că a fost discriminată pe criteriu de gen în acces la protecție egală din partea legii, exprimată prin acțiunile/inacțiunile colaboratorilor IP Rezina de prevenire și protejare a petiționarei împotriva violenței în familie, precum și scoaterea de sub urmărire penală a agresorului bănuț de violență în familie.

Petiționara consideră nejustificată scoaterea de sub urmărire penală a agresorului¹²⁰ pentru fapte de violență în familie, întrucât violența fostului concubin decurge din raporturile asimilate celor familiale cu acesta, din faptul că sunt părinți ai acelorași copii, iar prin ordonanța de scoatere de sub urmărire penală, precum și prin inacțiunile/acțiunile necorespunzătoare ale colaboratorilor IP Rezina fostul concubin este în continuu încurajat spre un astfel de comportament deosebit de nociv vizavi de sine și copiii săi, față de care nu poate riposta doar din motiv că este femeie. Petiționara a susținut că asistentul social comunitar în loc să acorde asistență copiilor și victimei violenței în familie conform managementului de caz, o discriminează pe criteriu de statut matrimonial (mamă singură).

Consiliu pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității a constatat în acțiunile angajaților IP Rezina și procurorului din cadru Procuraturii Rezina discriminarea pe criteriu de gen în acces la justiție și protecție egală din partea legii și discriminarea pe criteriu de statut matrimonial de mamă singură/necăsătorită care crește și educă 4 copii din partea asistentei sociale.

¹¹⁹ Decizia este disponibilă pela: www.egalitate.md

¹²⁰ **NOTĂ:** Solicitarea petiționarei a fost adresată Consiliului pentru a da o apreciere acțiunilor polițiștilor și procurorului, prin prisma Legii nr. 121 cu privire la asigurarea egalității, nu ca instanță ierarhic superioară, ci ca instituție de drept public competentă pentru prevenirea și combaterea discriminării și asigurarea egalității în toate sferile de activitate ale omului, având la bază și cazuistica Consiliului, cum ar fi: *Decizia din 19.06.2014 la plângerea avocatei V.G. în interesele beneficiarilor internatului psihoneurologic Cocierii D.P. și R.Ș. privind discriminarea bazată pe prejudecăți și stereotipuri față de persoanele cu dizabilități intelectuale și probleme de sănătate mentală; Decizia din 30.10.2014 în cauza pornită la plângerea dnei A.T. către Inspectoratul de Poliție Călărași și procurorului S.M. privind discriminare pe criteriu de gen în acces la justiție și protecție egală din partea legii.*

Totodată, Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității a expediat decizia în adresa Ministerului Afacerilor Interne, Procuraturii Generale și Direcției de Asistență Socială și Protecție a Familiei a Consiliului raional Rezina pentru examinarea faptelor constatate din punctul de vedere al abaterilor disciplinare în privința persoanelor care au comis în activitatea lor fapte discriminatorii.

Răspunderea civilă poate surveni în cazul în care victima discriminării înaintează acțiune în instanța de judecată privind repararea prejudiciului material și moral ce i-a fost cauzat prin fapta de discriminare.

Răspunderea contravențională¹²¹ survine ca urmare a întocmirii și înaintării în instanța de judecată de către Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității a proceselor-verbale cu privire la contravențiile prevăzute de art. 54² – încălcarea egalității în domeniul muncii, art. 65¹ – discriminarea în domeniul învățământului, art. 71¹ – discriminarea privind accesul la serviciile și bunurile disponibile publicului, art. 71² – împiedicarea activității Consiliului pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității.

Răspunderea penală survine ca urmare a încălcării art. 176 din Codul penal.

7.4. TABEL: DREPTUL LA EGALITATE ȘI NEDISCRIMINARE

Forme de încălcare a dreptului la egalitate și nediscriminare

- Refuzul instituției de învățământ de a admite la studii o anumită persoană ale cărei calificări corespund nivelului necesar pentru a fi admisă
- Refuzul de a permite accesul într-un local sau centru de agrement a persoanelor în baza unui criteriu protejat (de ex., etnie, orientare sexuală, HIV/pozitiv etc.)
- Refuzul de a vinde un produs sau de a presta un serviciu disponibil publicului în baza unui criteriu protejat (de ex., refuzul de a organiza petreceri pentru romi, refuzul de a acorda lot de teren pentru construcția casei unei mame solitare)
- Refuzul în acomodarea rezonabilă (refuzul în construirea rampei de acces, adaptarea programului alimentar pentru copilul cu diabet)
- Refuzul la angajarea în câmpul muncii a unei femei însărcinate
- Refuzul de angajare la muncă pe motiv că persoana este de o anumită etnie, vârstă, religie sau în prezența altui criteriu protejat
- Refuzul de a întreprinde acțiuni de protecție a victimei violenței în familie având la bază criteriul de gen

¹²¹ Ghid pentru autoritățile publice locale în domeniul prevenirii și combaterii discriminării, Institutul de Politici Publice, Chișinău, 2016.

Prevederi relevante ale legislației naționale	Prevederi internaționale în domeniul drepturilor omului
<p>Constituția Republicii Moldova</p> <p>Articolul 16. (1) Respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului.</p> <p>(2) Toți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială.</p> <p>Legea nr. 140 din 14.06.2013 privind protecția specială a copiilor în situație de risc și a copiilor separați de părinți</p> <p>Articolul 4. Protecția copilului se realizează conform următoarelor principii: ... e) egalitatea șanselor și nediscriminarea; f) cooperarea intersectorială și intervenția multidisciplinară; g) asistența individualizată a fiecărui copil h) respectarea demnității copilului.</p> <p>Codul muncii al Republicii Moldova</p> <p>Articolul 5. Principiile de bază ale reglementării raporturilor de muncă și a altor raporturi legate nemijlocit de acestea, ... principii ce reies din normele dreptului internațional și din cele ale Constituției Republicii Moldova, sunt următoarele:</p> <p>a) libertatea muncii, incluzând dreptul la munca liber aleasă sau acceptată, dreptul dispunerii de capacitățile sale de muncă, dreptul alegerii profesiei și ocupației;</p> <p>b) interzicerea muncii forțate (obligatorii) și a discriminării în domeniul raporturilor de muncă;</p> <p>e) egalitatea în drepturi și în posibilități a salariaților;</p>	<p>Convenția privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități</p> <p>Articolul 4. (1) Statele părți se angajează să asigure și să promoveze exercitarea deplină a tuturor drepturilor și libertăților fundamentale ale omului pentru toate persoanele cu dizabilități, fără niciun fel de discriminare pe criterii de dizabilitate. În acest scop, Statele părți se angajează:</p> <p>(a) Să adopte toate măsurile adecvate legislative, administrative și de altă natură pentru implementarea drepturilor recunoscute prin prezenta Convenție;</p> <p>(b) Să ia toate măsurile corespunzătoare, inclusiv cele legislative, pentru a modifica sau abroga legile, reglementările, cutumele și practicile existente care constituie discriminare împotriva persoanelor cu dizabilități;</p> <p>(c) Să ia în considerare protecția și promovarea drepturilor omului pentru persoanele cu dizabilități în toate politicile și programele;</p> <p>(d) Să se abțină de a se angaja în orice act sau practică ce contravine prezentei Convenții și să se asigure că autoritățile și instituțiile publice acționează în conformitate cu prezenta Convenție;</p> <p>(e) Să ia toate măsurile corespunzătoare pentru a elimina discriminarea pe criterii de dizabilitate de către orice persoană, organizație sau întreprindere privată;</p> <p>(f) Să inițieze sau să promoveze cercetarea și dezvoltarea bunurilor, serviciilor, echipamentelor și facilităților concepute pe baza Dreptului Universal, așa cum este definit acesta în articolul 2 al prezentei Convenții, care ar presupune o adaptare minimă și la cel mai scăzut cost, pentru a răspunde nevoilor specifice ale persoanelor cu dizabilități, să promoveze</p>

g) asigurarea egalității salariaților, fără nicio discriminare, la avansare în serviciu, luându-se în considerare productivitatea muncii, calificarea și vechimea în muncă în specialitate, precum și la formare profesională, reciclare și perfecționare...”.

Codul educației al Republicii Moldova

Articolul 7. Educația se întemeiază pe: a) principiul echității – în baza căruia accesul la învățare se realizează fără discriminare; g) principiul incluziunii sociale; h) principiul asigurării egalității; i) principiul recunoașterii și garantării drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale, inclusiv a dreptului la păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase.

Articolul 5. (1) Cetățenii Republicii Moldova au drepturi egale de acces la educație și formare profesională inițială și continuă prin sistemul național de învățământ

Articolul 10. (1) În sistemul educațional, procesul de învățământ se desfășoară în limba română și, în limita posibilităților sistemului educațional, în una din limbile de circulație internațională.

Legea nr. 125 din 11.05.2007 privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie

Articolul 4. (1) Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie. Acest drept trebuie exercitat în spirit de toleranță și de respect reciproc și cuprinde libertatea de a aparține sau nu unei anumite religii, de a avea sau nu anumite convingeri, de a-și schimba religia sau convingerile, de a profesa religia sau convingerile în mod individual sau în comun,

existența și să încurajeze utilizarea acestor bunuri, servicii, echipamente și facilități concepute pe baza Dreptului Universal, precum și să promoveze Dreptul Universal în elaborarea standardelor și liniilor directoare;

(g) Să întreprindă sau să promoveze cercetarea și dezvoltarea, să facă cunoscută oferta și să încurajeze utilizarea de noi tehnologii, inclusiv tehnologii informatice și de comunicații, dispozitive de suport pentru mobilitate, dispozitive și tehnologii de asistare, adecvate persoanelor cu dizabilități, acordând prioritate tehnologiilor cu prețuri accesibile;

(h) Să furnizeze informații accesibile persoanelor cu dizabilități despre dispozitivele auxiliare pentru mobilitate, dispozitivele și tehnologiile de asistare, inclusiv noile tehnologii, precum și alte forme de asistență, servicii de suport și facilități;

(i) Să susțină formarea, în domeniul drepturilor recunoscute de această Convenție, a profesioniștilor și a personalului care lucrează cu persoane cu dizabilități, în vederea îmbunătățirii furnizării asistenței și serviciilor.

Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (1950)

Articolul 14. Exercițarea drepturilor și libertăților recunoscute de prezenta convenție trebuie să fie asigurată fără nicio deosebire bazată, în special, pe sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație.

Protocolul 12 la Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale

în public sau în particular, prin învățătură, practici religioase, cult și îndeplinirea riturilor. Fiecare persoană și comunitate religioasă poate adera liber la orice cult religios. (2) Exercițarea dreptului la libertatea de manifestare a convingerilor sau a credinței religioase poate fi restrânsă, în condițiile legii, numai în cazul în care această restrângere urmărește un scop legitim și reprezintă, într-o societate democratică, măsuri necesare pentru siguranța publică, menținerea ordinii publice, ocrotirea sănătății și a moralei publice ori pentru protejarea drepturilor și libertăților persoanei.

Articolul 1. (1) Exercițarea oricărui drept prevăzut de lege trebuie să fie asigurată fără nicio discriminare bazată, în special, pe sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenența la o minoritate națională, avere, naștere sau oricare altă situație. (2). Nimeni nu va fi discriminat de o autoritate publică pe baza oricăruia dintre motivele menționate în paragraful 1.

Convenția privind drepturile copilului

Articolul 2.

(1) Statele părți se angajează să respecte și să garanteze drepturile stabilite în prezenta Convenție tuturor copiilor din jurisdicția lor, indiferent de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau altă opinie, de naționalitate, apartenență etnică sau originea socială, de situația materială, incapacitatea fizică, de statutul la naștere sau de statutul dobândit al copilului ori al părinților sau al reprezentanților legali ai acestuia. (2). Statele părți vor lua toate măsurile de protejare a copilului împotriva oricărei forme de discriminare sau de sancționare pe considerente ținând de situația juridică, activitățile, opiniile declarate sau convingerile părinților, ale reprezentanților săi legali sau ale membrilor familiei sale.

7.5. STUDII DE CAZ

A. Olivia, sora sa **Livia** și copilul acesteia sunt persoane cu dizabilități locomotorii care domiciliază la etajul unu al unui bloc de locuit. În temeiul hotărârii judecătorești, Consiliul orașenesc a fost obligat să acorde **Oliviei** și surorii sale **Livia** loc de parcare auto destinat persoanelor cu dizabilități, pe terenul aferent blocului în care locuiesc. APL a emis o dispoziție de acordare a locului de parcare destinat persoanelor cu dizabilități, dar nu au amenajat și semnalizat corespunzător. Pentru că locul de parcare destinat persoanelor cu dizabilități nu este semnalizat corespunzător prin instalarea unui semn rutier, vecinii parchează pe locul acordat persoanelor cu dizabilități și acestea nu au acces în locuință. **Olivia** și **Livia** s-au adresat de mai multe ori către reprezentanții APL solicitând inițierea procedurii de autorizare și instalare a semnelor rutiere ce marchează parcare destinată persoanelor cu dizabilități locomotorii pentru locul de parcare atribuit în posesie cu destinația pentru parcare auto, în temeiul

hotărârii judecătorești, dar nu au primit niciun răspuns cu referire la acțiunile întreprinse. **Olivia și Livia** au depus o plângere la Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității în care au solicitat să fie constatată discriminarea manifestată prin refuzul în acomodarea rezonabilă a spațiului (locul pentru parcare) aferent blocului de locuit. Plângerea a fost admisă integral, APL a semnalizat locul de parcare destinat persoanelor cu dizabilități.

Ce spune legislația?

Legea nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități prevede obligațiile APL cu referire la accesibilizarea spațiilor pentru a realiza acomodarea rezonabilă pentru persoanele cu dizabilități și stipulează în *art. 20 alin. (6)* că autoritățile administrației publice locale și persoanele juridice de drept public sau de drept privat trebuie să adapteze, să rezerve și **să semnalizeze prin semnul internațional** cel puțin 4% din numărul total al locurilor de parcare, dar nu mai puțin de 2 locuri, pentru parcare gratuită a mijloacelor de transport pentru persoane cu dizabilități locomotorii în spațiile de parcare de pe lângă clădirile de utilitate publică, precum și în cele organizate. Refuzul în acomodarea rezonabilă reprezintă discriminare. Prin acomodarea rezonabilă se înțelege orice modificare sau adaptare necesară și adecvată, într-un caz particular, care nu impune o sarcină disproporționată sau nejustificată atunci când este nevoie pentru a asigura unei persoane, în cazurile stabilite de lege, exercitarea drepturilor și libertăților fundamentale în condiții de egalitate cu ceilalți.

Ce poate face un para-jurist?

În cazul dat, **Olivia și Livia** sunt victime ale discriminării prin refuzul în acomodarea rezonabilă. Para-juristul poate explica drepturile pe care le are persoana cu dizabilități și obligațiile autorităților în partea ce ține de realizarea acomodării rezonabile.

Totodată, para-juristul îi va explica beneficiarului dreptul de a depune plângere la Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității sau în instanța de judecată cu referire la constatarea discriminării și stoparea comportamentului discriminatoriu.

Para-juristul poate referi persoana către o organizație neguvernamentală care dispune de avocați specializați în cauzele de discriminare care pot oferi Oliviei și Liviei asistența juridică calificată necesară pentru a asigura apărarea drepturilor lor.

B. Olga este angajată în funcție de psiholog în cadrul unui Centru comunitar aflat în subordinea APL. **Olga** susține că primarul (autoritatea executivă) și Consiliul local (autoritatea deliberativă care elaborează și aprobă bugetul local din care se achită salariul pentru salariații Centrului în care activează Olga în calitate de psiholog) o discriminează prin reducerea salariului, contrar prevederilor contractului individual de muncă și condițiilor de salarizare aprobate prin Hotărârea Guvernului nr. 381 din 13 aprilie 2006, drept rezultat al răzbunării pentru opinia expusă în legătură cu activitatea primarului. **Olga** a depus o plângere la Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității în care a invocat discriminarea în accesul la plățile salariale, în raport cu colega de serviciu care este angajată în funcție de educatoare, care nu și-a expus opinia față de încălcarea drepturilor salariale și a susținut activitatea primarului. Consiliul a constatat discriminarea pe criteriu de opinie în realizarea dreptului la muncă (acces la plăți salariale) și a recomandat angajatorului să stopeze discriminarea.

Ce spune legislația?

Constituția Republicii Moldova prin alin. (2) din *art. 16* garantează dreptul la egalitate declarând că „toți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, **opinie**, apartenență politică, avere sau de origine socială”.

Legea nr. 121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității stabilește în *art. 1* alin. (1): „Scopul prezentei legi este prevenirea și combaterea discriminării, precum și asigurarea egalității tuturor persoanelor aflate pe teritoriul Republicii Moldova în sferile politică, economică, socială, culturală și alte sfere ale vieții, fără deosebire de rasă, culoare, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vârstă, dizabilitate, **opinie**, apartenență politică sau **orice alt criteriu similar**.”

Art. 8 din Codul muncii stabilește că în cadrul raporturilor de muncă acționează principiul egalității în drepturi a tuturor salariaților. Orice discriminare, directă sau indirectă, a salariatului pe criterii de sex, vârstă, rasă, culoare a pielii, etnie, religie, **opțiune politică**, origine socială, domiciliu, handicap, infectare cu HIV/SIDA, apartenență sau activitate sindicală, precum și pe alte criterii nelegate de calitățile sale profesionale, este interzisă.

Reieșind din definiția discriminării, expusă în *art. 2* al Legii nr. 121 din 25.05.2012, devine evident că în acțiunile angajatorului este prezent tratamentul diferențiat față de Olga. Acest tratament diferențiat este întemeiat pe următoarele criterii-**opinie** și **opțiune politică**.

Opinia este recunoscută de legislator ca fiind un criteriu interzis de discriminare, fiind menționată expres în lista criteriilor din *art. 1* alin. (1) al Legii privind asigurarea egalității. Acest criteriu este menționat într-un șir de acte normative naționale, inclusiv în *art. 176* al Codului penal, și este deseori întâlnit ca motiv al tratamentului negativ în relațiile de muncă.

Ce poate face un para-jurist?

Para-juristul îi poate oferi asistența juridică primară și anume cu referire la explicarea dreptului de a se adresa Consiliului pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității sau în instanța de judecată pentru a fi constatată discriminarea și angajatorul să fie obligat să stopeze încălcarea drepturilor salariale.

Pentru formularea plângerii sau a cererii de chemare în judecată, para-juristul va referi persoana la un avocat specializat în cazuri de discriminare.

7.6. SPECIFICUL DOCUMENTĂRII CAZURILOR DE DISCRIMINARE

Conform *art. 15* alin. (1) și *art. 19* din Legea nr. 121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității, în cazurile de discriminare sarcina probațiunii este inversată, de la petiționar la reclamat (pârât). Aceasta înseamnă că para-juristul trebuie să explice persoanei care se consideră discriminată că în plângerea sa adresată Consiliului pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității urmează să aducă probe (înscrișuri, înregistrări audio, martori, rapoarte de evaluare psihologică), în baza cărora se poate stabili prezumția existenței discriminării.

În plângere persoana trebuie să descrie cum a avut loc tratamentul diferențiat, adică a fost tratată în mod diferit (negativ, inegal) decât alte persoane cu care se află într-o situație similară sau comparabilă, precum și să indice în baza cărui criteriu protejat de discriminare a avut loc acest tratament diferențiat (a se vedea lista criteriilor protejate descrise mai sus), precum și să anexe documente, înregistrări video sau audio, depoziții ale martorilor, certificate medicale, copii la procese-verbale și altele. Aceste anexe trebuie să confirme și să susțină afirmațiile din plângerea adresată Consiliului.

La examinarea plângerii, Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității are dreptul să solicite date și informații relevante de la persoana despre care se presupune că a comis fapte discriminatorii. Din momentul ce prin faptele descrise în plângere se creează prezumția

discriminării, sarcina de a proba că fapta în cauză nu constituie o discriminare revine persoanelor despre care se presupune că au discriminat.

În cursul examinării Consiliul organizează audierii în care propune părților concilierea prin soluționarea amiabilă a conflictelor apărute în urma săvârșirii faptelor discriminatorii și căutarea unei soluții reciproc acceptabile.

Dacă părțile refuză să soluționeze pe cale amiabilă conflictul apărut, Consiliul adoptă o decizie prin care constată existența sau lipsa faptei discriminatorii. În caz de existență a faptei discriminatorii, Consiliul formulează în decizie recomandări în vederea asigurării repunerii în drepturi a victimei discriminării și a prevenirii faptelor similare pe viitor. Decizia rămasă definitivă este executorie.

Consiliu pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității nu se expune în partea ce ține de acordarea despăgubirilor. Respectiv, după obținerea unei decizii de constatare a discriminării, persoana va trebui să se adreseze în instanța de judecată pentru a solicita încasarea pagubelor materiale și morale. Pentru a beneficia de consultație și asistență calificată, după acordarea asistenței primare, para-juristul va referi persoana către un avocat sau organizație neguvernamentală ce acordă asistență pe cauze de discriminare.

8. CE ESTE DREPTUL LA PROTECȚIE ÎMPOTRIVA VIOLENȚEI ÎN FAMILIE?

În acest capitol veți afla definiția violenței în familie, care sunt tipurile și consecințele violenței în familie și miturile tradiționale din acest domeniu. Capitolul oferă o prezentare a cadrului legislativ din Republica Moldova și a reglementărilor internaționale, acordându-se o atenție deosebită măsurilor pentru protecția victimelor violenței în familie. În același timp, sunt prezentate aspectele practice legate de instrumentarea cauzelor de violență în familie, inclusiv accesul victimelor la asistență juridică garantată de stat și la servicii de protecție și asistență.

Violența în familie este una dintre cele mai grave probleme cu care se confruntă societatea contemporană, atât la nivel internațional, cât și la cel național. Impactul social al violenței în familie este extins, deoarece aceasta afectează nu numai victimele, dar și persoanele care sunt martori sau au cunoștință de situații de violență în familie. Datorită caracteristicilor sale, unii specialiști consideră violența în familie o formă de tortură.

Violența în familie cuprinde violența domestică (înțeleasă ca violență ce apare între partenerii de cuplu, fie ei soți sau concubini), dar și violența asupra copiilor, bătrânilor sau altor rude, inclusiv afini.

În sensul **Legii nr. 45 din 01.03.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie**¹²², **violența în familie** este orice acțiune sau inacțiune intenționată, cu excepția acțiunilor de autoapărare sau de apărare a unor alte persoane, manifestată fizic sau verbal, prin abuz fizic, sexual, psihologic, spiritual sau economic, inclusiv amenințarea cu asemenea acte, comise de către un membru de familie în privința altui membru al aceleiași familii, prin care s-a cauzat victimei prejudiciu material sau moral.

Consecințele și efectele violenței în familie

Violența în familie are numeroase efecte negative, grave, atât pe termen lung, cât și pe termen scurt, directe (asupra victimei) și indirecte (asupra persoanelor care asistă la actele de violență – de ex., copiii care sunt martori ai actelor de violență aplicate în privința unui membru al familiei).

Consecințele și efectele violenței în familie se manifestă în următoarele domenii/planuri ale vieții victimei:

- **starea de sănătate** – victima poate suferi o serie de vătămări corporale, cu grade diferite de gravitate, care pot necesita mai multe sau mai puține îngrijiri medicale, mergând până la dobândirea gradului de dizabilitate, pierderea totală sau parțială a capacității de muncă sau decesul victimei. Sub aspectul sănătății psihologice, actele de violență în familie pot condiționa apariția și instalarea depresiei, sentimentului de frică, anxietate, subestimare, somn dereglat, probleme cu alimentația, stări obsesiv compulsive, stres posttraumatic, ideii suicidale, încercări suicidale, suicide, nivel de agresivitate înalt;
- **realizarea personală** a victimei poate fi afectată prin interdicția de a face studii, lipsirea de locul de muncă sau de pierderea acestuia în urma interdicțiilor agresorului de a se încadra în muncă sau a scenelor de gelozie ale acestuia. Din cauza violențelor fizice, victima deseori poate absenta de la locul de muncă și acest fapt poate constitui temei al pierderii locului de muncă. Absența unui loc de muncă provoacă dependența financiară a victimei de agresor și o face mult mai vulnerabilă;

¹²² Publicată la 18.03.2008 în Monitorul Oficial nr. 55-56.

- **viața socială** - victimele sunt izolate de familie, grupul de prieteni, colegii de serviciu sau de serviciile de asistență socială. Izolarea socială a victimei reprezintă unul dintre cei mai severi factori de eșec în încercarea acesteia de ieșire din această dependență.

În calitate de para-jurist trebuie să cunoașteți că în urma violenței la care este supusă, comportamentul victimei va fi afectat în așa măsură încât nu va mai fi capabilă să reacționeze așa cum ar reacționa o persoană de vârstă sa, care nu a trecut printr-o experiență traumatică asemănătoare. În comunicarea cu victimele violenței în familie recomandăm para-juriștilor să păstreze calmul, să asculte cu atenție relatările și să refere victima către serviciile de asistență psihologică și socială, deoarece pentru recuperare este nevoie atât de timp, cât și de asistență de specialitate.

Stereotipurile, prejudecățile și miturile existente în societate cu referire la victimele violenței în familie ar putea să constituie un blocaj în comunicarea și asistența beneficiarilor. Pentru a preveni discriminarea victimelor violenței în familie în baza prejudecăților, ne-am propus să combatem câteva mituri prezente în societatea noastră:

Mituri	Contra-argument
Violența domestică nu este atât de extinsă sau gravă, este o problemă creată artificial ca rezultat al aspirațiilor de integrare europeană a Republicii Moldova	Potrivit unui studiu realizat de UNICEF, în 2012 în Republica Moldova 76% din copiii cu vârsta cuprinsă între 2 și 14 ani au fost supuși la orice formă de pedeapsă violentă; 48% din copiii cu vârsta cuprinsă între 2 și 14 ani au fost supuși pedepsei fizice; 69% din copiii cu vârsta între 2 și 14 ani au fost supuși agresiunii psihologice
Violența în familie apare numai în familiile sărace și la persoanele fără studii	Violența în familie se manifestă în toate mediile socioculturale, indiferent de studii, venituri sau statut social. Această afirmație se confirmă și prin date statistice care arată că la nivel mondial o pătrime din adulți declară că au fost abuzați fizic în copilărie
Victimele acceptă agresiunea	Victimele acceptă sau nu ripostează în fața unei relații violente din frică. Ele percep pericolul ca fiind mai mare dacă părăsesc familia și ajung să se teamă pentru siguranța lor și a copiilor. Mulți agresori își amenință victimele că le vor lua copiii sau vor fi private de drepturi părintești, iar asta le face să nu raporteze actele de violență
Bătaia este ruptă din rai	Violența distruge personalitatea. Violența nu are efecte educative, din contră afectează starea de sănătate, sfera psihologică, viața socială și întreaga evoluție a victimei

8.1. PREVEDERI INTERNAȚIONALE

Convenția privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare împotriva Femeilor¹²³ este cel mai cuprinzător tratat privind drepturile femeilor. Convenția garantează egalitatea dintre femei și bărbați în drepturi civile, politice, economice și culturale. Această Convenție nu conține o prevedere expresă cu privire la interzicerea violenței domestice, iar Recomandarea 19 a Comitetului CEDAW a stabilit că „violența în bază de gen, inclusiv violența domestică, este o formă de discriminare care afectează grav abilitatea femeilor de a-și exercita drepturile și libertățile în condiții egale cu bărbații”. **Convenția privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare împotriva Femeilor** stabilește că statele nu sunt obligate doar să se abțină de la comiterea încălcărilor, dar sunt responsabile pentru acțiunile actorilor privați în cazul în care nu reușesc să-și îndeplinească obligația de a preveni și pedepsi asemenea acțiuni. Acesta este principiul obligației pozitive a statului (obligație de diligență).

Convenția Europeană privind Prevenirea și Combaterea Violenței față de Femei¹²⁴ este primul instrument juridic obligatoriu din Europa care creează un cadru juridic cuprinzător pentru combaterea violenței prin prevenire, protecție, atragere la răspundere a agresorilor și oferirea asistenței pentru victime. Convenția definește diferite forme de violență împotriva femeilor: fizică, sexuală și psihologică și stabilește legătura dintre realizarea egalității de gen și eradicarea violenței față de femei. Astfel, se recunoaște natura structurală a violenței față de femei drept o manifestare a pozițiilor istorice de inegalitate dintre femei și bărbați.

Convenția ONU împotriva torturii și altor tratamente sau pedepse cu cruzime, inumane sau degradante¹²⁵ definește termenul „tortură” ca fiind orice act prin care se provoacă unei persoane, cu intenție, o durere sau suferințe puternice, de natură fizică sau psihică, în special, cu scopul de a obține, de la această persoană sau de la o persoană terță, informații sau mărturisiri, de a o pedepsi pentru un act pe care aceasta sau o terță persoană l-a comis sau este bănuită că l-a comis, de a o intimida sau de a face presiune asupra unei terțe persoane, sau pentru orice alt motiv bazat pe o formă de discriminare, oricare ar fi ea, atunci când o asemenea durere sau suferință sunt provocate de către un agent al autorității publice sau orice altă persoană care acționează cu titlu oficial sau la instigare sau cu consimțământul expres sau tacit al unor asemenea persoane”.

Convenția Europeană a Drepturilor Omului impune Statelor semnatare obligația de a garanta persoanelor care relevă de jurisdicția lor exercițiul deplin al drepturilor fundamentale consacrate de textul Convenției. Curtea Europeană a Drepturilor Omului¹²⁶ are ca misiune verificarea acțiunilor Statelor membre cu privire la prevederile Convenției. În cazurile de violență în familie, își găsesc aplicabilitatea următoarele prevederi ale Convenției Europene a Drepturilor Omului:

- *art. 3* – interzice tortura, tratamentele și pedepsele inumane și degradante;
- *art. 8* – garantează dreptul la respectarea vieții private și de familie;
- *art. 13* – asigură dreptul la un recurs efectiv la nivel național;
- *art. 14* – interzice discriminarea, inclusiv în bază de sex.

¹²³ Abrevierea în limba engleză CEDAW.

¹²⁴ Abrevierea în limba engleză CAHVIO.

¹²⁵ Adoptată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 10 decembrie 1984.

¹²⁶ Abreviat CtEDO.

Pentru a vedea cum a motivat Curtea Europeană a Drepturilor Omului aplicarea articolelor enunțate în cauzele de violență în familie, recomandăm para-juriștilor să consulte hotărârile emise de CtEDO în următoarele cauze:

- cauza *Opuz împotriva Turciei*¹²⁷ în care CtEDO pentru prima dată a aplicat prevederile Convenției CEDAW și interpretările Comitetului CEDAW despre violența în familie, și prin prisma art. 3, 8 și 14 ale Convenției a recunoscut **violența în familie o formă de discriminare în bază de sex** și o formă de maltratare din cauza măsurilor ineficiente luate de poliție, procuratură și instanțe judiciare pentru a opri violența și a proteja victimele;
- cauza *Bevacqua și alții împotriva Bulgariei*¹²⁸ - Curtea a declarat că violența în familie nu este o problemă privată a victimei și statul are obligația să intervină în familia unde are loc abuz din momentul când a aflat sau trebuia să afle despre violența comisă, pentru că nimeni nu poate fi supus unui tratament inuman și degradant nici în stradă, nici în familie;
- cauza *Eremia și alții împotriva Moldovei*¹²⁹ – plângerea a fost depusă de o mamă și 2 fiice ale ei pe faptul că instanțele naționale, poliția și procuratura, au eșuat să o apere împotriva violenței din partea soțului, colaborator de poliție. CtEDO a găsit violarea art. 3 (interdicția torturii și tratamentului inuman și degradant) pentru că autoritățile au știut despre actele de violență continuă, dar au eșuat să ofere măsuri de protecție. Totodată, a fost constatată violarea art. 8 (respect pentru viața privată și de familie) pentru că nu a fost întreprinsă nicio măsură pentru prevenirea violenței, deși cererile victimelor în această privință au fost depuse, și violarea art. 14 (interdicția discriminării) luată împreună cu art. 3 pentru că inacțiunile autorităților au fost întemeiate pe prejudecăți față de femeile victime ale violenței în familie. Concluzii similare se regăsesc și în cauza *Mudric împotriva Moldovei*¹³⁰, în care agresorul familial cu tulburări psihice a fost lăsat de autorități să acționeze cu impunitate, ignorând cererile victimei de a-i fi oferită protecție egală în fața legii;
- cauza *B. împotriva Moldovei*¹³¹, în care Curtea a constatat că autoritățile naționale nu și-au respectat obligațiile pozitive în temeiul art. 3 din Convenție pentru protejarea primei reclamante de relele tratamente, nu a întreprins toate măsurile pentru a o proteja împotriva tratamentului cauzat de V.B. și au omis să dispună evacuarea agresorului, constatând că, de fapt, dreptul lui la proprietate a fost prioritar dreptului ei de a nu fi supusă unor rele tratamente. Totodată, Curtea a constatat violarea art. 8 din Convenție, drept urmare a faptului că instanțele naționale au respins cererea reclamanților de a ordona evacuarea temporară a agresorului din apartamentul lor;
- În cauzele *A. împotriva Marii Britanii, Z. și alții împotriva Marii Britanii și E. împotriva Marii Britanii*¹³², Curtea a constatat o violare a articolului 3 al Convenției, pentru că autoritățile britanice nu au luat nicio măsură de protecție pentru patru copii minori care, timp de patru ani, au fost supuși relelor tratamente de către părinții lor. În aceste cauze, Curtea a decis că statul

¹²⁷ Cauza *Opuz c. Turciei*, hotărârea din 9 iunie 2009.

¹²⁸ Cauza *Bevaqua c. Bulgariei*, hotărârea din 12 iunie 2008.

¹²⁹ Cauza nr. 3564/11, hotărârea din 28 mai 2013.

¹³⁰ Cauza nr. 74839/10, hotărârea din 16 iulie 2013.

¹³¹ Hotărârea din 16 iulie 2013.

¹³² Cauza *A. c. Marii Britanii*, decizia din 23 septembrie 1998; cauza *Z. și alții c. Marii Britanii*, decizia din 10 mai 2001; cauza *E. c. Marii Britanii*, decizia din 26 noiembrie 2002.

britanic avea obligația pozitivă de a dispune plasarea copiilor într-un centru de plasament, pentru că serviciile de asistență socială britanice au fost informate de relele tratamente la care erau supuși acești copii.

8.2. CADRUL NORMATIV-JURIDIC NAȚIONAL

Constituția Republicii Moldova prevede în *art. 24 alin. (2)* că: „Nimeni nu va fi supus la torturi, nici la pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante”. În *art. 16 alin.(2)* este indicat că: „Toți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de ... sex”, iar *art. 28* declară că „Statul respectă și ocrotește viața intimă, familială și privată”. De asemenea, sunt garantate inviolabile libertatea individuală și siguranța persoanei și prevede că statul va respecta și ocroti dreptul la viața intimă, privată și de familie. Articolul 29 reglementează inviolabilitatea domiciliului și prevede o excepție „pentru înlăturarea unei primejdii care amenință viața, integritatea fizică sau bunurile unei persoane”. Această prevedere constituțională permite organelor poliției, în cazul raportării acțiunilor de violență în familie, să intervină și să izoleze agresorul.

Legea nr. 121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității interzice discriminarea, inclusiv după criteriul de sex, și stabilește în *art. 1 alin. (1)*: „Scopul prezentei legi este prevenirea și combaterea discriminării, precum și asigurarea egalității tuturor persoanelor aflate pe teritoriul Republicii Moldova în sferile politică, economică, **socială**, culturală și alte sfere ale vieții, fără deosebire de rasă, culoare, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, **sex**, vârstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau orice alt criteriu similar”.

Codul de procedură civilă în articolele 318/1, 318/2 stabilește cercul persoanelor în drept a depune cerere instanței de judecată cu privire la aplicarea măsurilor de protecție, precum și locul depunerii acesteia, cuprinsul cererii. Totodată, Codul prevede condițiile de examinare a cererii și măsurile de protecție care urmează a fi aplicate agresorului, precum și stabilește modul de punere în executare a ordonanței de protecție a victimei violenței în familie.

Legea nr. 45 din 01.03.007 privind combaterea și prevenirea violenței în familie stabilește bazele juridice și organizatorice ale activității de prevenire și de combatere a violenței în familie, autoritățile și instituțiile abilitate cu funcții de prevenire și de combatere a violenței în familie, mecanismul de sesizare și soluționare a cazurilor de violență.

Codul penal incriminează actele de violență în familie în *art. 201¹*: „Violența în familie, adică acțiunea sau inacțiunea intenționată comisă de un membru al familiei în privința altui membru al familiei, manifestată prin:

- a) maltratare, alte acțiuni violente, soldate cu vătămare ușoară a integrității corporale sau a sănătății;
- b) izolare, intimidare în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei;
- c) privarea de mijloace economice, inclusiv lipsirea de mijloace de existență primară, neglijare, dacă au provocat victimei vătămare ușoară a integrității corporale sau a sănătății.

Agresorul va primi o pedeapsă mai mare dacă faptele expuse:

- au cauzat vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății;
- au determinat la sinucidere sau tentativa de sinucidere;

- au cauzat vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății, sau soldată cu decesul victimei.

Codul penal prevede în art.320¹ posibilitatea pedepsirii agresorului cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 160 la 200 de ore sau cu închisoare de până la 3 ani pentru neexecutarea intenționată sau eschivarea de la executarea măsurilor stabilite de instanța de judecată în ordonanța de protecție a victimei violenței în familie.

Codul contravențional prevede posibilitatea atragerii la răspundere contravențională pentru maltratarea sau alte acțiuni violente, comise de un membru al familiei în privința altui membru al familiei, care au provocat vătămare neînsemnată a integrității corporale. Această faptă se sancționează în baza *art. 78¹ Cod contravențional* cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 40 la 60 de ore sau cu arest contravențional de la 7 la 15 zile.

Pe lângă contravenția de violență în familie, Codul contravențional incriminează în *art. 78²* actele de persecuție, adică persecutarea în mod repetat a unei persoane căreia i s-a cauzat o stare de anxietate, frică pentru siguranța proprie ori a rudelor apropiate, fiind constrânsă să-și modifice conduita de viață, săvârșită prin:

a) urmărirea persoanei;

b) contactarea sau încercarea de a contacta prin orice mijloc sau prin intermediul altei persoane. Pentru acte de persecuție agresorul poate fi sancționat cu amendă de la 30 la 60 de unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 20 la 40 de ore, sau cu arest contravențional de la 10 la 15 zile.

8.3. FORMELE VIOLENȚEI ÎN FAMILIE

Violența în familie poate să îmbrace forme diverse, mai mult sau mai puțin vizibile, precum violența fizică, psihologică, sexuală, economică și spirituală.

Violența sau abuzul fizic poate să se manifeste prin vătămare intenționată a integrității corporale ori a sănătății prin lovire, îmbrâncire, trântire, tragere de păr, înțepare, tăiere, ardere, strangulare, mușcare, în orice formă și de orice intensitate, prin otrăvire, intoxicare, alte acțiuni cu efect similar. Deși violența fizică, în mare parte, se reduce la aplicarea de lovituri, această formă mai include aruncarea de obiecte și folosirea armelor albe (de ex., cuțite) sau de foc, imobilizarea, legarea sau lipsirea de libertate a victimei. Datele statistice relevă că violența fizică este una din cele mai des întâlnite forme care, de regulă, este combinată cu alte forme de violență, cum ar fi violența psihologică sau sexuală.

Violența sexuală ca formă a violenței în familie constituie orice violență cu caracter sexual sau orice conduită sexuală ilegală în cadrul familiei sau în alte relații interpersonale, cum ar fi violul conjugal, interzicerea folosirii metodelor de contracepție, hărțuirea sexuală. Constituie violență sexuală și orice conduită sexuală nedorită, impusă, precum și obligarea practicării prostituției. Se califică ca și violență sexuală orice comportament sexual ilegal în raport cu un membru de familie minor, inclusiv prin mângâieri, sărutări, pozare a copilului nud și prin alte atingeri nedorite cu tentă sexuală.

Violența psihologică reprezintă orice formă de impunere a voinței sau a controlului personal, provocare a stărilor de tensiune și de suferință psihică prin ofense, luare în derâdere, înjurare, insultare, poreclire, șantajare, distrugere demonstrativă a obiectelor, prin amenințări verbale, prin afișare ostentativă a armelor sau prin lovire a animalelor domestice. Constituie violență psihologică și

actele de neglijare, implicare în viața personală, actele de gelozie, impunere a izolării prin detenție, inclusiv în locuința familială, izolare de familie, de comunitate, de prieteni, interzicerea realizării profesionale, interzicerea frecventării instituției de învățământ, deposedarea de acte de identitate, privarea intenționată de acces la informație și alte acțiuni cu efect similar.

Violența spirituală este subestimarea sau diminuarea importanței satisfacerii necesităților moral-spirituale prin interzicere, limitare, ridiculizare, penalizarea aspirațiilor membrilor de familie (de ex., impunerea soțului/soției să țină post sau interzicerea de a merge la biserică), prin interzicere, limitare, luare în derândere sau pedepsire a accesului la valorile culturale, etnice, lingvistice sau religioase, impunere a unui sistem de valori personal inacceptabile, precum și alte acțiuni cu efect similar sau cu repercusiuni similare.

Violența economică este privarea de mijloace economice, inclusiv lipsirea de mijloace de existență primară, cum ar fi hrană, medicamente, obiecte de primă necesitate, abuz de variate situații de superioritate pentru a sustrage bunurile persoanei, interzicerea dreptului de a posedea, folosi și dispune de bunurile comune, controlul inechitabil asupra bunurilor și resurselor comune, refuzul de a susține familia, impunerea la munci grele și nocive în detrimentul sănătății, inclusiv a unui membru de familie minor.

Formele de violență în familie descrise mai sus pot face obiectul infracțiunii de violență în familie (art. 201¹ CP) dacă acțiunile sau inacțiunile agresorului au determinat suferințe fizice soldate cu vătămare ușoară, medie sau gravă a integrității corporale sau a sănătății, suferințe psihice, determinarea la sinucidere sau la tentativă de sinucidere ori decesul victimei. Dacă prin actele de violență în familie victimei i s-au produs suferințe fizice soldate cu vătămare neînsemnată, atunci aceasta poate fi trasă la răspundere contravențională în baza art. 78¹ Cod contravențional.

Subiecții violenței în familie

În sens larg, prin familie înțelegem forma socială de bază, realizată prin căsătorie, care unește pe soți (părinți) și pe descendenții acestora (copiii necăsătoriți), dar și membrii familiei extinse: frații, surorile, bunicii, partenerii de viață, copiii adoptivi, părinții adoptivi și alții.

Victimă a violenței în familie poate fi orice membru al familiei agresorului. Noțiunea de membru al familiei și calitatea persoanelor care pot deveni subiecți ai violenței în familie sunt incluși în art. 133¹ din Codul penal. Norma legală citată indică că prin membru de familie se înțelege:

a) **în condiția de concubinaj** - persoanele aflate în căsătorie, în divorț, sub tutelă și curatelă, rudele, afinii lor, soții rudelor, persoanele aflate în relații asemănătoare celor dintre soți (concubinaj) sau dintre părinți și copii;

b) **în condiția de locuire separată** - persoanele aflate în căsătorie, în divorț, rudele, afinii lor, copiii adoptivi, persoanele aflate sub curatelă, persoanele care se află ori s-au aflat în relații asemănătoare celor dintre soți (concubinaj).

8.4. MĂSURI DE PROTECȚIE A VICTIMELOR VIOLENȚEI ÎN FAMILIE

Legea nr. 45 din 01.03.2007 privind combaterea și prevenirea violenței în familie stabilește că victima are dreptul să sesizeze orice caz de violență în familie și să solicite protecție.

Reprezentanților autorităților abilitate cu funcții de prevenire și combatere a violenței în familie li se interzice să întreprindă acțiuni menite să descurajeze victima în denunțarea actelor de violență la care este supusă. Para-juristul va informa victima despre dreptul său de a raporta actele de neglijență

sau abuz în serviciu, comise de autoritățile abilitate cu funcții de prevenire și combatere a violenței în familie, prin descurajarea victimei în denunțarea actelor de violență în familie.

Victimele violenței în familie pot obține următoarele măsuri de protecție.

Ordinul de restricție de urgență se eliberează de către angajații poliției pentru o perioadă de până la 10 zile și se pune imediat în aplicare, agresorul și victima (în cazul copiilor – reprezentantul legal al victimei) fiind informați despre restricțiile aplicate, drepturile și obligațiile care le revin și despre răspunderea pentru neexecutarea cerințelor ordinului de restricție.

Ordinul de restricție de urgență se eliberează, în mod obligatoriu, de organul de poliție în caz de stabilire la locul faptei, ca urmare a evaluării riscurilor, a circumstanțelor din care rezultă o bănuială rezonabilă că au fost comise acte de violență în familie și/sau persistă un pericol iminent de repetare sau comitere a acțiunilor violente. Supravegherea îndeplinirii măsurilor stabilite în ordinul de restricție de urgență se exercită de către poliția din localitatea în care domiciliază victima.

Dacă agresorul nu este de acord cu măsura de protecție aplicată, are dreptul să conteste ordinul de restricție de urgență în instanța de judecată în condițiile contenciosului administrativ. Depunerea cererii prin care se contestă ordinul de restricție nu suspendă acțiunea ordinului de restricție, adică măsura de protecție va fi în vigoare și agresorul este obligat să execute obligațiile de restricție impuse.

În perioada de acțiune a ordinului de restricție de urgență, victima are dreptul să solicite în instanța de judecată eliberarea ordonanței de protecție. În situația în care victima solicită aplicarea ordonanței de protecție, acțiunea ordinului de restricție de urgență se prelungește de drept și încetează odată cu punerea în aplicare a măsurilor de protecție stabilite de judecată.

Cererea pentru eliberarea ordonanței de protecție se depune de către victimă personal sau prin intermediul avocatului. Para-juristul trebuie să informeze victima despre dreptul de a beneficia de asistența juridică a unui avocat care este achitat din contul statului și o va referi către OT al CNAJGS.

Dacă din cauza stării de sănătate, vârstei, altor motive întemeiate victima este în imposibilitate de a se adresa în instanța de judecată, la solicitarea ei, cererea pentru eliberarea ordonanței de protecție poate fi depusă, în interesele victimei, de către organul de poliție, organul de asistență socială sau de procuror. Cererea pentru eliberarea ordonanței de protecție în interesele copilului sau ale persoanei incapabile poate fi depusă de autoritatea tutelară locală sau de procuror și în lipsa solicitării din partea victimei sau a reprezentantului ei legal.

Cererea privind aplicarea măsurilor de protecție a victimei violenței în familie, prin care se solicită emiterea unei ordonanțe de protecție, se poate depune de victimă personal sau de către avocat la:

- a) locul de domiciliere al victimei;
- b) locul temporar de reședință al victimei dacă aceasta a părăsit domiciliul pentru a evita continuarea violenței directe;
- c) locul de reședință al agresorului;
- d) locul în care victima a solicitat asistență;
- e) locul în care a avut loc actul de violență.

Instanța de judecată emite, în 24 de ore de la primirea cererii, o ordonanță de protecție, prin care poate oferi protecție victimei și copiilor ei, aplicând agresorului următoarele măsuri:

- a) obligarea de a părăsi temporar locuința comună ori de a sta departe de locuința victimei, fără a decide asupra modului de proprietate asupra bunurilor;

- b) obligarea de a sta departe de locul aflării victimei, excluzând și orice contact vizual cu victima sau cu copiii acesteia, cu alte persoane dependente de ea;
- c) interzicerea oricărui contact, inclusiv telefonic, prin corespondență sau în orice alt mod, cu victima sau cu copiii acesteia, cu alte persoane dependente de ea;
- d) interzicerea să se apropie de anumite locuri: locul de muncă al victimei, locul de studii al copiilor, alte locuri determinate pe care persoana protejată le frecventează;
- e) obligarea, până la soluționarea cazului, de a contribui la întreținerea copiilor pe care îi are în comun cu victima;
- g) limitarea dispunerii unilaterale de bunurile comune;
- h) obligarea de a participa la un program special de tratament sau de consiliere dacă o asemenea acțiune este determinată de instanța de judecată ca fiind necesară pentru reducerea violenței sau dispariția ei;
- i) stabilirea unui regim temporar de vizitare a copiilor săi minori;
- j) interzicerea de a păstra și purta armă.

La necesitate, para-juristul o poate ajuta pe victimă să completeze formularul de cerere în judecată pentru eliberarea ordonanței de protecție sau să refere persoana la o organizație neguvernamentală pentru pregătirea unei astfel de cereri.

În cererea privind aplicarea măsurilor de protecție, para-juristul va indica circumstanțele actului de violență, intensitatea, durata, consecințele suportate și alte circumstanțe care indică necesitatea aplicării măsurilor de protecție. Pentru depunerea în instanța de judecată a cererii pentru aplicarea ordonanței de protecție a victimei violenței în familie nu se plătește taxă de stat.

După primirea cererii, instanța de judecată contactează imediat polițistul de sector de la locul aflării agresorului și solicită informarea acestuia despre procedura inițiată. Dacă victima nu este reprezentantă de un avocat, după primirea cererii, instanța de judecată contactează imediat Oficiul Teritorial al CNAJGS pentru desemnarea unui avocat care va acorda gratuit asistență calificată victimei.

Instanța de judecată poate solicita organului de asistență socială sau poliției, după caz, prezentarea unui raport de caracterizare a familiei vizate și a agresorului.

Măsurile de protecție prevăzute de art. 15 alin. (1) din Legea nr. 45 din 01.03.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie se aplică pe un termen de până la 3 luni. Aceste măsuri pot fi retrase odată cu dispariția pericolului care a condiționat luarea acestor măsuri și pot fi prelungite în cazul unei cereri repetate sau al nerespectării condițiilor prevăzute în ordonanța de protecție.

Ordonanța de protecție se comunică imediat subdiviziunii teritoriale a poliției din raza unității administrativ-teritoriale în care își are domiciliul agresorul, care asigură informarea neîntârziată a agresorului despre măsurile aplicate. În cazul eliberării ordonanței de protecție în privința copilului, este informată și autoritatea tutelară teritorială.

Se recomandă para-juriștilor să informeze victimele adulte că aplicarea măsurilor de protecție nu împiedică inițierea procedurii de divorț, partajării averii comune, decăderii din drepturile părintești, luării copilului fără decădere din drepturile părintești și a altor acțiuni prevăzute de legislația în vigoare.

Considerăm util a informa victimele majore că, dacă din cauza leziunilor corporale cauzate în urma actelor de violență adultul sau copilul a fost nevoit să urmeze un tratament medical sau să lipsească timp îndelungat de la locul de muncă sau școală, ori de la alte activități, este în drept să pornească o

acțiune civilă pentru repararea prejudiciului material și moral cauzat prin actele de violență la adresa sănătății și demnității lui.

De cele mai multe ori, victimele violenței în familie sunt femeile și copiii. Fiind dezinformate și sugestionate de agresorii care manifestă putere și controlul asupra lor, acestea solicită retragerea măsurilor de protecție.

Legea nr. 45 din 01.03.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie indică că instanța de judecată poate retrage măsurile de protecție la cererea întemeiată a victimei. Revocarea măsurii de protecție poate fi dispusă dacă sunt întrunite cumulativ următoarele condiții:

- a) agresorul a respectat interdicțiile și obligațiile stabilite;
- b) agresorul a urmat/urmează consilierea ori tratamentul care i-au fost stabilite.

La examinarea cererii de revocare a măsurilor de protecție, instanța de judecată urmează să se asigure că voința victimei este liber exprimată și nu a fost supusă presiunilor din partea agresorului. În procesul de examinare a cererii victimei cu privire la revocarea măsurii de protecție, instanța de judecată va examina dacă voința victimei este liber exprimată, asigurându-se că aceasta a avut acces real la asistență și protecție.

În cazul în care părintele care împreună cu copilul este victimă a violenței în familie cere retragerea măsurilor de protecție, instanța de judecată este în drept să solicite de la autoritatea tutelară un raport complex pe cazul dat, pentru a se convinge că pericolul de revictimizare a copilului a dispărut. Dacă copilul a fost inclus într-un program de asistență psihologică, instanța de judecată poate să solicite și opinia psihologului cu privire la starea psihologică a copilului victimă, la integritatea psihică a copilului, oportunitatea și riscurile comunicării copilului cu agresorul, în contextul retragerii măsurilor de protecție.

Încheierea privind respingerea cererii de aplicare a măsurilor de protecție și încheierea privind aplicarea ordonanței de protecție pot fi atacate cu recurs conform prevederilor Codului de procedură civilă. Contestarea încheierii privind aplicarea ordonanței de protecție nu suspendă executarea măsurilor aplicate.

Dacă victima a decis să raporteze actele de violență în familie, este important să colecteze anumite înscrisuri care vor servi drept probe în instanța de judecată. De exemplu, pentru a demonstra existența *violentei fizice*, se recomandă victimei să adune următoarele înscrisuri:

- raportul de expertiză medico-legală, în care se determină și argumentează gradul vătămarilor cauzate victimelor. Acest raport poate fi obținut la medicul legist care a efectuat examinarea victimei;
- certificate medicale ce confirmă adresarea victimei la medic sau internarea ei în instituția medicală ca rezultat al actelor de violență. Certificatele medicale vor putea fi puse de instanță la baza hotărârii doar dacă sunt prezentate împreună cu raportul de expertiză medico-legală, care dovedește că loviturile ar fi putut cauza leziunile corporale constatate în circumstanțele descrise de victimă, precum și gravitatea leziunilor corporale;
- confirmarea de la instituția de învățământ preșcolară sau școlară în care învață minorul cu privire la absența de la program după comiterea actelor de violență;
- copii de pe adresările făcute de victimă la organul de asistență socială sau la organele de poliție prin care se reclamă actele de violență în familie și se solicită asistență;

- confirmarea de la serviciile de asistență psihologică prestate de instituțiile publice sau ONG-uri cu privire la adresarea victimei pe motiv de violență în familie. În cazul în care serviciul sesizat a efectuat evaluarea psihologică primară sau complexă a victimei, aceasta urmează a fi solicitată și anexată la materialele cauzei. Dacă victima adultă sau copilul se află într-un program de asistență, atunci se poate solicita serviciului ca această informație să fie scrisă expres, inclusiv să fie indicat cât va dura acest program și care este periodicitatea prezentării copilului la psiholog;
- confirmarea de la Centrul de plasament pentru victimele violenței în familie, dacă victima a fost plasată într-un asemenea serviciu;
- înregistrările audio-video dispuse pe suport electronic sau de altă natură. La prezentarea acestor înregistrări urmează a fi indicate persoana care a efectuat înregistrarea, timpul și condițiile înregistrării.

Violența psihologică și spirituală poate fi probată prin declarațiile victimei, dar și prin raportul de evaluare psihologică.

8.5. TABEL: VIOLENȚA ÎN FAMILIE

Forme de încălcare a dreptului la protecție împotriva violenței în familie
<ul style="list-style-type: none"> • Aplicarea pedepselor corporale soției pentru că nu și-a îndeplinit sarcinile casnice (menaj, gătit, îngrijirea copiilor) • Aplicarea pedepselor corporale copiilor pentru că nu și-au făcut temele, nu sunt ascultători, nu execută sarcinile casnice impuse de agresor (de ex., să aibă grijă de animale, să culeagă fructele etc.) sau pentru că aduc note proaste de la școală • Lipsirea membrului familiei de mâncare, apă, îngrijire medicală sau bani • Interzicerea de a comunica cu părinți, frații, prietenii atât direct, cât și prin intermediul telefonului/rețelelor de socializare • Interzicerea de a începe sau continua studiile ori de a se angaja în câmpul muncii • Urmărirea unui membru al familiei, contactarea sau încercarea de a contacta prin orice mijloc ori prin intermediul altei persoane • Interzicerea membrului de familie să intre și să trăiască în casă • Impunerea soției la întreținerea relațiilor sexuale • Atingerea și mângâierea organelor genitale ale copilului • Neîngrijirea și neglijarea părinților, altor persoane aflate în relații de rudenie care sunt în vârstă sau în altă stare care nu le permite să se îngrijească • Impunerea convingerilor religioase • Interdicția de a merge la biserică sau alte instituții de cult

<i>Prevederi relevante ale legislației naționale</i>	<i>Prevederi internaționale în domeniul drepturilor omului</i>
<p>Constituția Republicii Moldova</p> <p>Articolul 20. (1) Orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime.</p> <p>Articolul 24. (1) Statul garantează fiecărui om dreptul la viață și la integritate fizică și psihică. (2) Nimeni nu va fi supus la torturi, nici la pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante.</p> <p>Articolul 28. Statul respectă și ocrotește viața intimă, familială și privată.</p> <p>Codul contravențional al Republicii Moldova</p> <p>Articolul 78¹. Maltratarea sau alte acțiuni violente, comise de un membru al familiei în privința altui membru al familiei, care au provocat vătămare neînsemnată a integrității corporale se sancționează cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 40 la 60 de ore sau cu arest contravențional de la 7 la 15 zile.</p> <p>Articolul 78². Persecutarea în mod repetat a unei persoane căreia i s-a cauzat o stare de anxietate, frică pentru siguranța proprie ori a rudelor apropiate, fiind constrânsă să-și modifice conduita de viață, săvârșită prin:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) urmărirea persoanei; b) contactarea sau încercarea de a contacta prin orice mijloc sau prin intermediul altei persoane, se sancționează cu amendă de la 30 la 60 de unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 20 la 	<p>Convenția internațională cu privire la drepturile copilului (1989)</p> <p>Articolul 2. (1) Statele părți se angajează să respecte drepturile care sunt enunțate în prezenta Convenție și să le garanteze tuturor copiilor care țin de jurisdicția lor, fără nicio distincție, indiferent de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau altă opinie a copilului sau a părinților sau a reprezentanților săi legali, de originea lor națională, etnică sau socială, de situația lor materială, de incapacitatea lor, de nașterea lor sau de altă situație. (2) Statele părți vor lua toate măsurile corespunzătoare pentru ca copilul să fie efectiv protejat împotriva oricărei forme de discriminare sau de sancțiuni motivate de situația juridică, activitățile, opiniile declarate sau convingerile părinților săi, ale reprezentanților săi legali sau ale membrilor familiei sale.</p> <p>Convenția Consiliului Europei privind combaterea și prevenirea violenței față de femei și a violenței domestice (2011)</p> <p>Articolul 3. În scopul prezentei Convenții, <u>violența împotriva femeilor</u> este înțeleasă drept o încălcare a drepturilor omului și o formă de discriminare împotriva femeilor și va însemna toate acțiunile de violență de gen care rezultă în sau care sunt probabile a rezulta în vătămarea sau suferința fizică, sexuală, psihologică sau economică cauzată femeilor, inclusiv amenințările cu asemenea acțiuni, coerciția sau deprivarea arbitrară de libertate, indiferent dacă survine în public sau în viața privată; <u>violența domestică</u> va însemna toate acțiunile de violență fizică, sexuală, psihologică sau economică, care survin în familie sau în unitatea domestică sau între foștii sau actualii soți sau parteneri, indiferent dacă agresorul împarte sau a împărțit același domiciliu cu victima; <u>gen</u> va însemna rolurile,</p>

40 de ore, sau cu arest contravențional de la 10 la 15 zile.

Codul penal al Republicii Moldova

Articolul 133¹. Membru de familie se consideră:

) **în condiția de conlocuire:** persoanele aflate în căsătorie, în divorț, sub tutelă și curatelă, rudele, afinii lor, soții rudelor, persoanele aflate în relații asemănătoare celorla dintre soți (concubinaj) sau dintre părinți și copii;

b) **în condiția de locuire separată:** persoanele aflate în căsătorie, în divorț, rudele, afinii lor, copiii adoptivi, persoanele aflate sub curatelă, persoanele care se află ori s-au aflat în relații asemănătoare celorla dintre soți (concubinaj).

Articolul 171. Violul, adică raportul sexual săvârșit prin constrângere fizică sau psihică a persoanei sau profitând de imposibilitatea acesteia de a se apăra ori de a-și exprima voința, se pedepsește cu închisoare de la 3 la 5 ani.

(2) Violul... b²) săvârșit asupra unui membru de familie...

Articolul 172. Homosexualitatea sau satisfacerea poftelor sexuale în forme perverse, săvârșite prin constrângere fizică sau psihică a persoanei ori profitând de imposibilitatea acesteia de a se apăra sau de a-și exprima voința, se pedepsesc cu închisoare de la 3 la 5 ani.

(2) Aceleași acțiuni.. b²) săvârșite asupra unui membru de familie...

Articolul 201¹. Violența în familie, adică acțiunea sau inacțiunea intenționată comisă de un membru al familiei în privința altui membru al familiei, manifestată prin:

comportamentele, activitățile și atributele construite social, pe care o societate dată le consideră adecvate pentru femei și bărbați; violența de gen împotriva femeilor va însemna violența care este direcționată împotriva unei femei pentru că ea este o femeie sau care afectează femeile în mod disproporționat; victimă va însemna orice persoană fizică, care este supusă comportamentului specificat la punctele a) și b); femeile includ fetele cu vârsta până în 18 ani.

Articolul 4. (1) Părțile vor lua măsurile legislative și alte măsuri necesare pentru a promova și proteja dreptul tuturor, în special al femeilor, de a trăi fără violență atât în sfera publică, cât și în cea privată. (2) Părțile condamnă toate formele de discriminare împotriva femeilor și iau, fără întârziere, măsurile legislative și alte măsuri necesare pentru a o preveni, în special prin:

- încorporarea în constituțiile lor naționale sau în altă legislație corespunzătoare a principiului egalității între femei și bărbați și asigurând realizarea practică a acestui principiu;
- interzicerea discriminării împotriva femeilor, inclusiv prin utilizarea sancțiunilor, acolo unde este cazul;
- abrogarea legilor și a practicilor care discriminează femeile.

(3) Implementarea dispozițiilor prezentei Convenții de către Părți, în special măsurile de protejare a drepturilor victimelor, vor fi asigurate fără discriminare din orice motiv, cum ar fi sexul, genul, rasa, culoarea, limba, religia, opinie politică sau altă opinie, origine națională sau socială, asocierea cu o minoritate națională, proprietatea, nașterea, orientarea sexuală, identitatea de gen, vârsta, starea sănătății, dizabilitatea, starea civilă, statutul de emigrant sau de refugiat, sau alt statut. (4) Măsuri speciale care sunt necesare pentru a preveni sau proteja femeile de violența de gen

a) maltratare, alte acțiuni violente, soldate cu vătămare ușoară a integrității corporale sau a sănătății;

b) izolare, intimidare în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei;

c) privarea de mijloace economice, inclusiv lipsirea de mijloace de existență primară, neglijare, dacă au provocat victimei vătămare ușoară a integrității corporale sau a sănătății, se pedepsește cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 150 la 180 de ore sau cu închisoare de până la 3 ani.

Articolul 320¹ din Codul penal prevede pedeapsa cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 160 la 200 de ore sau cu închisoare de până la 3 ani pentru neexecutarea intenționată sau eschivarea de la executarea măsurilor stabilite de instanța de judecată în ordonanța de protecție a victimei violenței în familie.

Legea nr. 45 din 01.03.2007 privind combaterea și prevenirea violenței în familie

Articolul 1. Prezenta lege stabilește bazele juridice și organizatorice ale activității de prevenire și de combatere a violenței în familie, autoritățile și instituțiile abilitate cu funcții de prevenire și de combatere a violenței în familie, mecanismul de sesizare și soluționare a cazurilor de violență.

Articolul 2. În sensul prezentei legi, următoarele noțiuni semnifică:

- *violență în familie* – acte de violență fizică, sexuală, psihologică, spirituală sau economică, cu excepția acțiunilor de autoapărare sau de apărare ale altei persoane, inclusiv amenințarea cu asemenea acte, comise de către un membru de familie în privința altui membru al aceleiași familii, prin care s-a

nu vor fi considerate discriminare în termenii prezentei Convenții.

Articolul 5. (1) Părțile se vor abține de la a se angaja în orice act de violență împotriva femeilor și se vor asigura că autoritățile, funcționarii, reprezentanții instituțiilor statului și alți actori care acționează în numele Statului acționează în conformitate cu această obligație. (2) Părțile vor lua măsurile legislative și alte măsuri necesare pentru a exercita diligența cuvenită pentru a preveni, investiga, pedepsi și a furniza despăgubiri pentru actele de violență acoperite de sfera de aplicare a prezentei Convenții, care sunt săvârșite de actori non-statali.

Recomandarea (2002)5 a Comitetului Miniștrilor către statele membre referitoare la protecția femeilor împotriva violenței (2002) reafirmă obligațiile Statului, ...

II. să recunoască faptul că statele au obligația de a-și exercita cu seriozitate prerogativele pentru a preveni, investiga și sancționa actele de violență, indiferent dacă aceste acte sunt săvârșite de către state sau persoane private, și pentru a proteja victimele;

III. să recunoască faptul că violența bărbaților împotriva femeilor constituie o problemă structurală și majoră a societății, fondată pe relații de putere inegală între femei și bărbați și, în consecință, să încurajeze participarea activă a bărbaților în acțiuni ce vizează combaterea violenței împotriva femeilor;

IV. să încurajeze toate instituțiile care tratează violența împotriva femeilor (poliția, profesiile medicale și sociale) să elaboreze planuri de acțiune pe termen mediu și lung, care să prevadă activități pentru prevenirea violenței și protecția victimelor.

cauzat victimei prejudiciu material sau moral;

- *agresor* – persoană care comite acte de violență în familie, în concubinaj. În cazul plângerilor din partea mai multor membri de familie, cu învinuiri reciproce de comitere a actelor de violență, agresorul va fi identificat luându-se în considerare următoarele circumstanțe: care dintre subiecții implicați a acționat în apărarea sa ori a altei persoane; probabilitatea survenirii unor situații critice pentru fiecare persoană; modul de acționare în cadrul scenei de violență și gravitatea leziunilor provocate de fiecare persoană; plângerile anterioare de violență în familie, alte împrejurări care indică la inițiatorul actelor de violență;
- *victimă* – persoană, adult sau copil, supusă actelor de violență în familie, în concubinaj;
- *ordonanță de protecție* – act legal prin care instanța de judecată aplică măsuri de protecție a victimei;
- *situație de criză/situație critică* – totalitate a circumstanțelor ce prezintă pericol iminent pentru viața și/sau integritatea fizică și/sau psihică a persoanei, necesitând intervenție în regim de urgență cu măsuri de protecție;
- *ordin de restricție de urgență* – măsură provizorie de protecție a victimei violenței în familie, aplicată de poliție, prin care are loc înlăturarea imediată a agresorului din locuința familiei și stabilirea unor interdicții prevăzute de lege, în vederea prevenirii repetării/comiterii acțiunilor violente, asigurând astfel victimei și altor membri ai familiei siguranță în locuința lor

8.6. STUDII DE CAZ

A. Cornelia a fost căsătorită cu Ion. În timpul căsătoriei în cuplul lor s-au născut doi copii care la momentul desfacerii căsătoriei aveau 15 și 7 ani. În anul 2015 Cornelia a decis să divorțeze. În urma divorțului, domiciliul copiilor a fost stabilit cu mama. După divorț fostul soț s-a mutat să locuiască la mama sa, în scara vecină a blocului în care locuiește Cornelia cu copiii săi. Chiar dacă au divorțat, fostul soț nu o lăsa în pace pe Cornelia. Sub pretextul că are dreptul să își vadă copiii, fostul soț deseori venea în casa Corneliei, o bătea, nu îi permitea să plece nicăieri și îi lua și telefonul. Conform raportului de constatare medico-legală, prin actele de violență Corneliei i-au fost cauzate leziuni corporale neînsemnate. Cornelia *...nu mai putea trăi așa ...nu avea nicio pauză ...mereu era ofensată, urmărită, atacată psihologic*. De mai multe ori Cornelia s-a adresat la polițistul de sector, dar adresarea la poliție se încheia cu întocmirea unui proces-verbal pe numele agresorului și aplicarea unei amenzi.

Într-o astfel de situație Cornelia s-a văzut nevoită să se adreseze instanței de judecată pentru eliberarea ordonanței de protecție în baza *Legii nr. 45 din 01.03.2007 privind combaterea și prevenirea violenței în familie și art.318⁴ al Codului de procedură civilă*, deoarece actele de lovire, îmbrâncire, trântire, tragere de păr reprezintă violență fizică, iar injuriile, jignirile adresate de fostul soț constituie violență psihologică. Prin ordonanța de protecție emisă de judecător agresorul a fost obligat să nu se apropie de Cornelia și copiii săi, precum și să nu contacteze victimele prin intermediul telefonului sau altor mijloace de comunicare.

Ce spune legislația?

Situația Corneliei este calificată drept violență în familie sub forma violenței fizice și psihologice. Legislația oferă Corneliei și copiilor săi dreptul la protecție sub forma unei ordonanțe prin care agresorul poate fi obligat la anumite măsuri. Totodată, agresorul familial poate fi atras la răspundere contravențională. Conform *art. 78¹ din Codul contravențional*, violența în familie, adică maltratarea sau alte acțiuni violente, comise de un membru al familiei în privința altui membru al familiei, care au provocat vătămare neînsemnată a integrității corporale, se sancționează cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 40 la 60 de ore sau cu arest contravențional de la 7 la 15 zile.

Ce poate face un para-jurist?

Para-juristul va informa victima că are dreptul de a beneficia de asistența juridică a unui avocat care este achitat din contul statului și va referi victima către OT al CNAJGS pentru ai fi desemnat un avocat ce va întocmi și asista victima în cadrul ședinței de judecată în care se va examina cererea privind aplicarea măsurilor de protecție. Pentru ca agresorul să fie sancționat contravențional, victima trebuie ajutată să depună o plângere la poliție prin care să relateze despre violența la care este supusă și să solicite intervenția organelor de drept. În situația în care victima necesită adăpost, para-juristul va contacta cu asistentul social comunitar, după caz, specialistul în protecția copilului, pentru a facilita plasarea persoanei în Centrul de reabilitare a victimelor violenței în familie.

B. Dna Elvira a divorțat de soțul său cu care avea trei copii cu vârsta cuprinsă între 5 și 11 ani. În timpul căsătoriei, fostul soț deseori o bătea atât pe ea, cât și pe copii. După desfacerea căsătoriei, soțul a devenit mai agresiv pentru că Elvira a depus cerere în judecată pentru încasarea pensiei de întreținere pentru copii. Din cauza comportamentului violent, Elvira s-a adresat în judecată și a obținut ordonanță de protecție pentru 90 de zile, care îi interzicea fostului soț să se apropie de ea și de copii. În același timp, Elvira a depus o plângere la Inspectoratul de Poliție prin care a solicitat să fie pornită urmărirea penală pentru faptul violenței în familie prevăzut de *art. 201¹ al Codului penal*. În timpul investigării cazului, copiii au fost evaluați de un psiholog care a stabilit că *„experiența trăită de copii implică violență fizică și psihologică din partea tatălui său ...acte care au generat manifestări specifice sferei*

emoționale și relaționale, așa ca frica, neliniștea, amintiri neplăcute etc.”. Totodată, psihologul a indicat că copiii prezintă semne ale abuzului sexual, sub forma molestării sexuale. Copiii au fost audiați de judecătorul de instrucție în prezența unui psiholog și a unui intervievator și au declarat că au fost supuși abuzului sexual din partea tatălui, fiindu-le mângâiate, atinse organele genitale. Procuratura a pornit urmărirea penală pe faptul violenței în familie prevăzut de *art. 201¹ și art. 175* ale Codului penal pentru acțiuni perverse.

Ce prevede legislația?

Copiii au fost supuși de tatăl său la violență în familie sub formă de violență fizică și sexuală, care cuprinde orice atingeri nedorite și nepotrivite față de un minor din partea unui membru de familie. Pentru a proteja victimele instanța a emis ordonanța de protecție interzicând agresorului să se apropie de copii și mama acestora, în baza cererii depuse de Elvira în temeiul *art. 318¹ al Codului de procedură civilă*.

Pentru a proteja copilul victimă și pentru a evita victimizarea acestuia, audierea minorului în vârstă de până la 14 ani în cauzele penale privind infracțiunile cu caracter sexual, privind traficul de copii sau violența în familie se efectuează de către judecătorul de instrucție în spații special amenajate, dotate cu mijloace de înregistrare audio-video, prin intermediul unui intervievator.

Ce poate face un para-jurist?

Para-juristul va informa victima că are dreptul de a beneficia de asistența juridică a unui avocat care este achitat din contul statului și va referi victima către OT al CNAJGS pentru desemnarea unui avocat ce va apăra interesele copiilor și ale victimei adulte.

Para-juristul va informa victima că are dreptul de a depune o plângere la poliție, prin care raportează actele de violență fizică și suspiciunile cu referire la actele de violență sexuală.

Para-juristul trebuie să informeze imediat prin telefon autoritatea tutelară locală (primarul sau direcția de protecție a drepturilor copilului), iar în decurs de 24 ore să-i expedieze o notă de sesizare a cazului de violență. În baza fișei/notei de sesizare, specialistul în protecția copilului trebuie să evalueze cazul și să refere copilul către un serviciu social pentru asistență și evaluare psihologică.

Nota de sesizare trebuie să conțină cât mai multe detalii privind acțiunile agresorului. Atât plângerea, cât și nota de sesizare, răspunsul organelor de resort vor constitui înscrisuri probatoare despre faptul adresării și a violenței față de copil.

C. Nicoleta s-a aflat în relații de concubinaj cu Erik. Din relația lor s-au născut doi copii, victima mai având doi copii dintr-o altă relație. După destrămarea cuplului, Nicoleta a plecat să locuiască împreună cu 3 copii în casa mamei sale în altă localitate, iar un copil a rămas în custodia fostului concubin. În timpul concubinajului Erik era agresiv și deseori aplica violența fizică și psihologică asupra Nicoletei și asupra copiilor. În anul 2014 Nicoleta a fost bătută de concubin chiar în timp ce era însărcinată, dar s-au împăcat și ea a retras plângerea depusă la poliție. Nicoleta spune că s-a adresat de mai multe ori la poliție, dar de fiecare dată îi era aplicată amenda, iar concubinul revenea în familie și actele de violență continuau.

Chiar dacă nu mai locuiau împreună, fostul concubin venea acasă la victimă și o agresa. Fiind sesizată poliția și asistentul social pentru a-i acorda ajutor în aplicarea ordonanței de protecție, aceștia au refuzat pe motiv că foștii concubini în condiția locuirii separate nu sunt subiecți ai violenței în familie, respectiv, agresorului i se aplică amendă pentru alte contravenții. În ultimul an în privința fostului concubin au fost aplicate 16 amenzi pentru diverse contravenții: injurii, cauzarea vătămarilor.

Nicoleta a depus cerere cu privire la aplicarea măsurilor de protecție față de victimele violenței în familie și instanța a eliberat ordonanță de protecție pe un termen de 90 zile, cu obligarea agresorului de a nu se apropia și a nu comunica cu Nicoleta și copiii acesteia. După emiterea ordonanței de protecție, fostul concubin a devenit și mai agresiv și a încălcat măsurile de protecție indicate în ordonanță.

Nicoleta a depus o plângere prin care a reclamat încălcarea ordonanței de protecție, însă poliția s-a rezumat doar la aplicarea amenzii, iar după asta agresorul telefona victima, o insulta, o jignește etc.

Nicoleta a depus o plângere la procuratură cu referire la încălcarea ordonanței de protecție și procurorul a pornit o cauză penală în baza *art. 320¹* Cod penal pentru neexecutarea intenționată de la executarea măsurilor stabilite de instanța de judecată în ordonanța de protecție a victimei violenței în familie. După pornirea dosarului penal, fostul concubin a devenit mai agresiv și a bătut-o din nou pe Nicoleta. Procurorul a solicitat aplicarea în privința agresorului a măsurii preventive sub formă de arest preventiv și agresorul a fost arestat.

Ce spune legislația?

Conform *Legii nr. 45 din 01.03.2007 privind combaterea și prevenirea violenței în familie*, cu modificările și completările intrate în vigoare la 16 septembrie 2016, foștii concubini care locuiesc separat sunt subiecți ai violenței în familie. Refuzul autorităților de a interveni în vederea aplicării măsurilor de protecție este neîntemeiat deoarece Nicoleta și copiii ei sunt subiecți ai violenței în familie, chiar dacă nu erau căsătoriți. Erik poate fi atras la răspundere penală conform *art. 201¹ al Codului penal* pentru aplicarea violenței în familie sub formă de violență fizică și în baza *art. 320¹ al Codului penal*, pentru neexecutarea intenționată sau eschivarea de la executarea măsurilor stabilite de instanța de judecată în ordonanța de protecție a victimei violenței în familie.

Ce poate face un para-jurist?

Para-juristul va informa victima că are dreptul de a beneficia de asistența juridică a unui avocat care este achitat din contul statului și va referi victima către OT al CNAJGS pentru ai fi desemnat un avocat ce va întocmi și asista victima în cadrul ședinței de judecată în care se va examina cererea privind aplicarea măsurilor de protecție. Avocatul desemnat va ajuta victima să întocmească o plângere către organele de poliție și procuratură cu referire la neexecutarea măsurilor stabilite de instanța de judecată în ordonanța de protecție.

8.7. DOCUMENTAREA CAZURILOR DE VIOLENȚĂ ÎN FAMILIE

Documentarea cazurilor de violență în familie se realizează de instituțiile publice ce au atribuții în domeniul prevenirii și combaterii violenței în familie.

Legea nr. 45 din 01.03.2007 privind combaterea și prevenirea violenței în familie indică atribuțiile poliției, primarului în calitate de autoritate tutelară și altor profesioniști în partea ce ține de protecția victimelor violenței în familie.

Cunoașterea competenței instituțiilor de stat abilitate prin lege cu împuterniciri în prevenirea și combaterea violenței în familie va permite para-juristului să identifice încălcările drepturilor comise față de victimă și să le acorde asistență în formularea plângerilor și a cererilor către autoritățile competente. Dacă victima violenței în familie este copil, para-juristul trebuie să comunice în cel mult 24 de ore acest fapt organului autorității tutelare sau asistentului social din localitate care, în baza atribuțiilor lor, vor întreprinde acțiuni de protecție a copilului aflat în situație de risc. Atribuțiile

autorității tutelare și a altor instituții responsabile de protecția copilului sunt descrise în Instrucțiunile privind mecanismul intersectorial de cooperare pentru identificarea, evaluarea, referirea, asistența și monitorizarea copiilor victime și potențiale victime ale violenței, neglijării, exploatării și traficului, aprobate prin Hotărârea Guvernului nr. 270 din 08.04.2014¹³³.

¹³³ Publicată la 18.04.2014 în Monitorul Oficial nr. 92-98.

9. CE ESTE DREPTUL DE A NU FI SUPUS TORTURII ȘI ALTOR RELE TRATAMENTE?

Tortura și alte rele tratamente atentează la integritatea fizică și psihică a persoanei. Curtea Europeană a Drepturilor Omului (în cauza *Soering vs. Regatul Unit, 1989*¹³⁴) a subliniat că interzicerea torturii și a altor rele tratamente este una dintre valorile fundamentale ale societăților democratice.

Tortura atentează la demnitatea umană, de aceea interdicția torturii este absolută și nu se admite nicio derogare de la această interdicție, deci nu există nicio excepție și niciun motiv care ar justifica aplicarea torturii (tortura este interzisă chiar și în timp de război). Cu toate acestea, tortura a fost aplicată în trecut și, spre regret, continuă să fie aplicată în prezent în unele state care nu fac dovadă că sunt un stat de drept. Istoria cunoaște cazuri când tortura a fost utilizată pentru a crea sentimentul de frică și pentru a distruge „voința” unor comunități întregi.

Printre primele surse care definește noțiunea de tortură este **Convenția împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime inumane sau degradante**¹³⁵, adoptată de ONU la 10 decembrie 1984. Conform acestei Convenții, termenul „tortură” desemnează orice act prin care se provoacă unei persoane, cu intenție, o durere sau suferințe puternice, de natură fizică ori psihică, în special cu scopul de a obține, de la această persoană sau de la o persoană terță, informații sau mărturisiri, de a o pedepsi pentru un act pe care aceasta sau o terță persoană l-a comis sau este bănuită că l-a comis, de a o intimida sau de a face presiuni asupra ei ori a unei terțe persoane, sau pentru orice alt motiv bazat pe o formă de discriminare, oricare ar fi ea, atunci când o asemenea durere sau suferință sunt aplicate de către un agent al autorității publice sau de orice altă persoană care acționează cu titlu oficial, sau la instigarea ori cu consimțământul expres sau tacit al unor asemenea persoane.

Noțiunea formulată de Convenție cuprinde următoarele aspecte:

- a) *provocarea durerii sau suferințelor* puternice de natură fizică sau psihică. Aceasta presupune că, în urma unor acțiuni sau inacțiuni, persoana este supusă unor dureri sau suferințe puternice provocate cu un anumit scop;
- b) *intenția* actelor comise. Durerile sau suferințele sunt provocate cu bună știință și făptuitorul dorește sau admite survenirea urmărilor, adică a suferințelor puternice pentru victimă;
- c) *scopul*:
 - de a obține informații sau mărturisiri, inclusiv care ar incrimina/denumța alte persoane;
 - de a pedepsi persoana pentru un act comis sau de care este bănuită că l-a comis;
 - de a intimida sau a face presiuni asupra persoanei;
 - alt motiv bazat pe o formă de discriminare.

Pentru calificarea, aprecierea faptelor ca fiind tortură sau tratamente ori pedepse inumane sau degradante, este necesar să existe cel puțin unul din scopurile menționate;

¹³⁴ Vezi: <http://jurisprudencedo.com/Soering-c.-Marea-Britanie-Extradare-Predare-autoritatilor-SUA-care-ar-fi-condus-la-incalcarea-Art-3-din-Conventie.html>

¹³⁵ Adoptată la New York la 10 decembrie 1984, publicată în ediția oficială „Tratate Internaționale”, 1998, vol. 1, p. 129, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 473-XIII din 31.05.1995, publicată în Monitorul Oficial nr. 34 din 22.06.1995.

- d) durerea sau suferința sunt *aplicate de către un agent al autorității publice*. Prin agent al autorității publice se înțelege o persoană care acționează cu titlu oficial (polițist, angajat al sistemului penitenciar, procuror etc.);
- e) *instigarea* ori cu *consimțământul* expres sau tacit al unui agent al autorității publice. Aceasta presupune că suferințele fizice sau psihice sunt provocate de o altă persoană care nu neapărat este agent al autorității publice (persoana dată poate fi și un particular), însă acționează la instigarea unui agent al autorității publice (de ex., lucrător al organelor afacerilor interne) sau ultimul aprobă ori permite un astfel de tratament.

În Convenție nu se face diferențiere dintre actele de tortură și alte acte ce pot constitui, după caz, tratamente sau pedepse cu cruzime, inumane ori tratamente sau pedepse degradante. Totuși, această distincție poate fi înțeleasă din practica Curții Europene a Drepturilor Omului. Deosebirea de bază între aceste noțiuni este stabilită în baza criteriului gravității actelor ilegale comise și a efectelor acestor acte. În principiu, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a stabilit următoarele abordări.

Tortura constituie orice acțiune sau inacțiune, care determină cauzarea în mod deliberat a unor suferințe fizice sau psihice deosebit de grave și crunte. Drept tortură pot fi considerate asemenea acțiuni ca „falanga” (lovirea peste picioare cu o bară sau cu un băț de metal sau de lemn), lovituri puternice peste toate părțile corpului victimei, folosirea electroșocului, amenințările de a fi împușcat sau omorât cu sau fără îmbrăcarea pe cap a unei cagule/sac. Se cunosc mai multe metode de tortură: tortura fizică, tortura psihologică și tortura sexuală. **Tortura fizică** cauzează dureri insuportabile (de ex., prin bătăi cu utilizarea unor obiecte, prin strivirea degetelor, suspendarea de picioare sau brațe, utilizarea unor substanțe care provoacă iritații, smuncirea părului etc.), frică intensă (de ex., prin sufocări/asfixieri, simularea execuției), epuizare totală sau extremă (de ex., prin muncă forțată, epuizare fizică prin exerciții) și mutilări, dizabilități (de ex., prin metoda „telefonul” – lovirea simultană cu palmele peste una sau ambele urechi). **Tortura psihologică** este provocată deseori prin deprivare de lucrurile necesare (de ex., lumină, apă, aer curat, somn etc.), amenințări și umilințe la adresa victimei sau a rudelor acesteia ori alte presiuni psihice. **Tortura sexuală** ar fi o varietate a torturii fizice (cu sau fără utilizare de „instrumente”). Consecințele torturii sunt de natură fizică (de ex., hematoame, echimoze, leziuni corporale, traume, disfuncții, infecții, mutilarea anumitor părți ale corpului), psihice (de ex., depresie, dereglări ale somnului, cefalee, dureri cronice), dar și sociale (de ex., probleme ulterioare de relaționare socială). Subliniem faptul că, chiar dacă o anumită persoană care pretinde că a fost torturată nu are leziuni corporale vizibile, acest fapt încă nu semnifică că pretinsa victimă nu a fost torturată.

Tratamentul sau pedeapsa inumană constituie orice acțiuni sau inacțiuni care pot să provoace în mod deliberat grave suferințe fizice ori mentale. Maltratarea trebuie să atingă un nivel minim de severitate prin durata tratamentului, efectele lui fizice și mentale. Acestea se pot produce prin legarea și închiderea victimei într-o celulă întunecoasă și friguroasă și tratarea în așa fel, încât să lase răni sau urme vizibile pe corpul victimei, neacordarea posibilității de a dormi, nealimentarea victimei, întreținerea fără apă sau în gălăgie continuă, acoperirea feței etc.

Tratamentul sau pedeapsa degradantă constituie un tratament care umilește individul, îi încalcă onoarea, îl înjosește ca personalitate sau îi trezește sentimentul de frică, inferioritate sau suferință, care poate să-i înfrângă rezistența fizică sau morală și îl determină să acționeze împotriva voinței ori a conștiinței sale, provocându-i suferințe fizice sau psihice.

Din perspectiva activității para-juristului, determinarea în cazuri concrete dacă este tortură sau alte rele tratamente este mai puțin relevantă, or, rolul major al para-juristului ar fi anume implicarea

instituțiilor de protecție a drepturilor omului atunci când există dubii că persoana a fost supusă torturii sau altor rele tratamente.

9.1. PREVEDERI INTERNAȚIONALE CARE INTERZIC TORTURA ȘI RELELE TRATAMENTE

Actele internaționale cu caracter general includ formulări ce interzic absolut tortura:

Declarația Universală a Drepturilor Omului – „Nimeni nu va fi supus la tortură, nici la pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante”¹³⁶;

Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice – „Nimeni nu va fi supus torturii și niciunor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante. În special, este interzis ca o persoană să fie supusă, fără consimțământul său, unei experiențe medicale sau științifice”¹³⁷;

Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale – „Nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante”¹³⁸;

Convenția privind Drepturile Copilului – „Statele părți vor garanta că niciun copil nu este supus la tortură, la pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante. Pentru infracțiunile comise de persoane sub vârsta de 18 ani nu vor fi pronunțate nici pedeapsa capitală, nici închisoarea pe viață fără posibilitatea de eliberare”¹³⁹.

Republica Moldova nu a formulat rezerve la actele sus-menționate. Pentru Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale a fost formulată o declarație¹⁴⁰. Aceasta ține de asigurarea implementării prevederilor Convenției pe teritoriul regiunii de est a țării, necontrolată de facto la acel moment de către autoritățile constituționale ale Republicii Moldova¹⁴¹.

Prevederile actelor internaționale cu caracter general, deși interzic tortura sub orice formă, au fost considerate insuficiente pentru a eradica fenomenul torturii. Cele două Convenții specializate – **Convenția ONU împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante** și **Convenția Consiliului Europei pentru prevenirea torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante**¹⁴² – au fost adoptate pentru a combate tortura, specificând obligații opozabile statelor părți, determinând mecanisme de depistare și de reacționare la actele de tortură și formând instituții specializate în domeniu. Chiar dacă definiția dată torturii este ușor

¹³⁶ Art. 5, Declarația Universală a Drepturilor Omului.

¹³⁷ Art. 7, Pactul cu privire la drepturile civile și politice.

¹³⁸ Art. 3, Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale.

¹³⁹ Art. 37, Convenția privind Drepturile Copilului, adoptată la New York la 20 noiembrie 1989, publicată în ediția oficială „Tratate Internaționale”, 1998, vol. 1, p. 51, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 408-XII din 12.12.1990, publicată în „Veștile” nr. 12, 1990.

¹⁴⁰ Hotărârea Parlamentului nr. 1298-XIII din 24.07.1997 privind ratificarea Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, precum și a unor protocoale adiționale la această convenție, publicată la 21.08.1999 în Monitorul Oficial nr. 054.

¹⁴¹ Această rezervă însă a fost recunoscută drept nefondată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, vezi: cauza *Ilașcu și alții vs. Moldova și Rusia*, nr. 48787/99, par. 324.

¹⁴² Adoptată la Strasbourg la 26 noiembrie 1987, publicată în ediția oficială „Tratate Internaționale”, 1998, vol. 1, p. 331, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 1238-XIII din 09.07.1997, publicată în Monitorul Oficial nr. 48 din 24.07.1997.

nuanțată, iar organele de lucru formate în baza celor două convenții sunt distincte, prevederile acestora se completează reciproc.

Statele care au aderat la instrumentele internaționale ce interzic tortura au în mod absolut obligația de a se abține de la actele de tortură, dar și obligații pozitive de a întreprinde anumite acțiuni, precum ar fi investigarea și pedepsirea eficientă a infractorilor pentru acte de tortură. Și Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat că norma de interdicție a torturii a ajuns să fie o normă absolută în dreptul internațional¹⁴³.

Astfel, oricare stat parte, inclusiv Republica Moldova, este obligat, printre altele:

- a) să definească în legislația națională termenul de tortură și să prescrie pedepse penale corespunzătoare pentru actele de tortură;
- b) să adopte măsuri legislative, administrative, judiciare și de alt gen pentru a împiedica comiterea unor acte de tortură pe teritoriul de sub jurisdicția lor;
- c) să coopereze în materie de competență în cazul urmăririi persoanelor suspectate de comiterea actelor de tortură;
- d) să ofere remedii echitabile și eficiente pentru victimele actelor de tortură;
- e) să coopereze cu Comitetul contra Torturii și să recunoască competența Comitetului în cauze de sesizare din partea altor state părți și în cazuri de plângeri individuale;
- f) să coopereze cu Subcomitetul ONU pentru Prevenirea Torturii¹⁴⁴ și cu Comitetul European pentru Prevenirea Torturii;
- g) să creeze mecanisme naționale de prevenire a torturii etc.

Articolul 2 din Convenția ONU împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante prevede că: „Fiecare stat parte va lua măsuri legislative, administrative, judiciare și alte măsuri eficiente pentru a împiedica comiterea unor acte de tortură pe teritoriul de sub jurisdicția sa. Nicio împrejurare excepțională, oricare ar fi ea, fie că este vorba de starea de război sau amenințare cu războiul, de instabilitate politică sau de orice altă stare de excepție, nu poate fi invocată pentru a justifica tortura”. Republica Moldova, la fel ca orice stat parte, urmează să întreprindă toate măsurile pentru a preveni, combate, pedepsi făptuitorii și compensa victimele pentru actele de tortură¹⁴⁵.

9.2. CADRUL NORMATIV-JURIDIC NAȚIONAL DE PREVENIRE ȘI COMBATERE A TORTURII

Constituția Republicii Moldova garantează libertatea individuală și interzice tortura și alte rele tratamente. **Codul de procedură penală al Republicii Moldova** include printre principiile generale inviolabilitatea persoanei și inadmisibilitatea torturii și altor rele tratamente, stipulând în *art. 10*: „În desfășurarea procesului penal, nimeni nu poate fi supus la tortură sau la tratamente cu cruzime,

¹⁴³ Spre exemplu, vezi: cauza *Al-Adsani v. Regatul Unit*, nr. 35763/97 din 21 noiembrie 2001.

¹⁴⁴ Creat în baza Protocolului Opțional al Convenției împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, adoptat la New York la 18 decembrie 2002, ratificat de Republica Moldova prin Legea Parlamentului nr. 66-XVI din 30.03.2006, publicată în Monitorul Oficial nr. 66-69 din 28.04.2006.

¹⁴⁵ Par. 90 (a) din Raportul Raportorului Special pentru tortură și alte forme crude, inumane sau degradante de tratament sau pedeapsă, Manfred Nowak, A/HRC/10/44/Add.3 din 12 februarie 2009, http://www.un.md/key_doc_pub/doc/romanian/A%20HRC%2010%2044%20Add%203%20torture%20Moldova_ROM.pdf.

inumane sau degradante, nimeni nu poate fi deținut în condiții umilitoare, nu poate fi silit să participe la acțiuni procesuale care lezează demnitatea umană¹⁴⁶. Libertatea individuală și siguranța persoanei sunt inviolabile. Privarea de libertate, arestarea, internarea forțată a persoanei într-o instituție medicală sau trimiterea ei într-o instituție educațională specială se permit numai în baza unui mandat de arestare sau a unei hotărâri judecătorești motivate. Orice persoană reținută sau arestată trebuie tratată cu respectarea demnității umane. În timpul desfășurării procesului penal, nimeni nu poate fi maltratată fizic sau psihic și sunt interzise orice acțiuni și metode care creează pericol pentru viața și sănătatea omului, chiar și cu acordul acestuia, precum și pentru mediul înconjurător. Persoana reținută, arestată preventiv nu poate fi supusă violenței, amenințărilor sau unor metode care ar afecta capacitatea ei de a lua decizii și de a-și exprima opiniile¹⁴⁷.

Conform legislației, în procesul penal nu pot fi admise ca probe și, prin urmare, se exclud din dosar, nu pot fi prezentate în instanța de judecată și nu pot fi puse la baza sentinței sau a altor hotărâri judecătorești datele care au fost obținute prin aplicarea violenței, amenințărilor sau a altor mijloace de constrângere, prin violarea drepturilor și libertăților persoanei; prin încălcarea dreptului la apărare al bănuțului, învinuțului, inculpatului, părții vătămate, martorului¹⁴⁸. Sarcina probațiunii neaplicării torturii și a altor tratamente sau pedepse crude, inumane sau degradante îi revine autorității în a cărei custodie se află persoana privată de libertate, plasată la dispoziția unui organ de stat sau la indicația acestuia, sau cu acordul ori consimțământul său tacit¹⁴⁹.

În cazul în care este sesizat de săvârșirea unei infracțiuni de tortură, tratament inuman sau degradant (prevăzute de *art. 166¹ din Codul penal*), procurorul urmează să decidă asupra acestei sesizări într-un termen ce nu va depăși 15 zile și va informa despre decizie persoana care a înaintat sesizarea. În privința făptuitorului actelor de tortură pot fi aplicate măsuri procesuale de constrângere, inclusiv suspendarea provizorie din funcție. Suspendarea provizorie din funcție o decide administrația instituției în care activează bănuțul, învinuțul, în condițiile legii, la demersul procurorului care conduce sau, după caz, efectuează nemijlocit urmărirea penală¹⁵⁰. De asemenea, dacă există temeiuri suficiente de a considera că partea vătămată, martorul sau alte persoane participante la proces, precum și membrii familiei acestora ori rudele apropiate pot fi sau sunt amenințate cu moartea, cu aplicarea violenței, cu deteriorarea sau distrugerea bunurilor ori cu alte acte ilegale, organul de urmărire penală și instanța de judecată sunt obligate să ia măsurile prevăzute de legislație pentru ocrotirea vieții, sănătății, onoarei, demnității și bunurilor acestor persoane, precum și pentru identificarea vinovaților și tragerea lor la răspundere¹⁵¹. Judecarea cauzelor de tortură se efectuează în ordine generală.

Conform *Codului de procedură penală*, prejudiciul cauzat drepturilor, libertăților și demnității umane în cursul procesului penal se repară în modul stabilit de lege¹⁵².

Condițiile materiale ale detenției sunt critice pentru a nu admite tratamentul inuman și degradant. Conform *art. 226 al Codului de executare*, persoanelor care se află în detenție li se asigură posibilitatea

¹⁴⁶ Art. 10 alin. 3 din Codul de procedură penală.

¹⁴⁷ Art. 11 din Codul de procedură penală.

¹⁴⁸ Art. 94 alin. 1 din Codul de procedură penală.

¹⁴⁹ Art. 10 alin. 3¹ din Codul de procedură penală.

¹⁵⁰ Art. 200. Suspendarea provizorie din funcție din Codul de procedură penală.

¹⁵¹ Art. 215. Obligația organului de urmărire penală și a instanței de judecată de a lua măsuri pentru asigurarea securității participanților la proces și a altor persoane din Codul de procedură penală.

¹⁵² Art. 10 alin. 5 din Codul de procedură penală.

de a-și satisface nevoile fiziologice în condiții curate și decente și după necesitate, posibilitatea de a face baie sau duș, la temperaturi admisibile, atât de des, cât necesită igiena generală, însă nu mai rar decât 1 dată pe săptămână. Fiecare persoană trebuie să fie asigurată cu un pat și lenjerie de pat, care se schimbă cel puțin odată pe săptămână¹⁵³. În perioada toamnă-iarnă, în încăperi temperatura trebuie menținută nu mai mică de +18°C¹⁵⁴. Iluminarea de zi este asigurată prin instalarea geamurilor. Art.228 al Codului de executare prevede asigurarea gratuită a condamnaților cu hrană caldă de 3 ori/zi, la ore prestabilite. Este interzisă reducerea cantității, calității și nutriției; va fi asigurat accesul la apă potabilă.

Republica Moldova a reiterat angajamentul de a combate fenomenul torturii în mai multe documentele naționale de politici. Deși situația la capitolul garanții contra torturii și combatere a actelor de tortură și alte rele tratamente s-a îmbunătățit în ansamblu în anii 2010 – 2017, până în prezent reabilitarea și reintegrarea socială a victimelor torturii, ca grup vulnerabil cu nevoi speciale, nu a constituit o prioritate evidentă pentru instituțiile statale responsabile de domeniu. Astfel, trebuie acordată atenția necesară victimelor torturii, prin măsuri de asigurare a asistenței juridice, dar și de reabilitare legală și medico-socială a acestora.

9.3. CAZURI DE ÎNCĂLCARE A DREPTULUI DE A NU FI SUPUS TORTURII ȘI ALTOR RELE TRATAMENTE

Există mai multe hotărâri ale CtEDO contra Moldovei ce constată acte de tortură și alte rele tratamente. Cu titlu de exemplu, vom invoca detalii din câteva dintre cauze.

În cauza *Ciorap vs. Moldova* (2007), potrivit reclamantului, condițiile de detenție erau inumane. În special, reclamantul s-a referit la: supraaglomerarea celulelor (care uneori însemna 2-3 deținuți pentru fiecare 2m² de spațiu), însoțită de faptul că deținuții cu boli infecțioase, precum tuberculoza, erau ținuti împreună cu alți deținuți, în special în timpul grevelor foamei; prezența în celule a insectelor parazitare; lipsa ventilației corespunzătoare și a accesului la lumina naturală; condiții sanitare rudimentare, care nu permiteau intimitatea; sunetul puternic al radioului, care era pornit continuu între orele 07.00 și 22.00; cantitatea și calitatea foarte proaste a hranei servite. Până la 27 mai 2005, electricitatea și apa rece erau disponibile doar timp de câteva ore pe zi. Reclamantul a descris rația sa alimentară pentru o zi ca fiind formată din 100 de grame de terci din ovăz, servit de două ori pe zi, și o supă compusă în mare parte din apă, la prânz și 400 de grame de pâine pentru întreaga zi. În susținerea pretenției sale cu privire la supraaglomerarea celulei, el a adus ca exemplu transferarea sa la 2 august 2001 în celula nr. 11, pe care a împărțit-o cu alte cinci persoane, deși acolo erau disponibile doar două paturi. Reclamantul a pretins că, din cauza insuficienței paturilor, a trebuit să doarmă pe podea și că a avut acces la lumina electrică doar șase ore pe zi. Un alt exemplu a fost detenția sa în celula nr. 17a, în care erau deținute 10 persoane într-un spațiu de 12 m². Într-o scrisoare din 26 mai 2002, reclamantul s-a plâns de transferul lui pentru zece zile în celula nr. 7, unde a fost deținut singur, care era foarte umedă și care i-a cauzat temerea că ar putea să se îmbolnăvească de tuberculoză. În plus, nu i s-a dat mâncare timp de trei zile, iar în celulă erau rozătoare. Acolo nu era mobilă, cu excepția unui pat, care era ridicat la perete pe parcursul zilei, reclamantul fiind nevoit să stea pe podeaua goală din beton. Acolo nu era fereastră, el având lumină electrică doar 5-6 ore pe zi, în restul timpului aflându-se în întuneric total. Reclamantul a cerut să fie vizitat de un medic și să fie transferat într-o altă celulă. Se pare că reclamantul nu a primit niciun răspuns la aceste două plângeri.

¹⁵³ Art. 227 alin. 4 din Codul de executare.

¹⁵⁴ Pct.466 din Statutul executării pedepsei de către condamnați, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 583 din 26.05.2006, publicată în Monitorul Oficial nr. 91-94 din 16.06.2006.

În lumina celor de mai sus, CtEDO a constatat că, condițiile de detenție au fost inumane, în special ca rezultat al supraaglomerării extreme, condițiilor anti-sanitare și a cantității și calității joase a hranei, precum și perioadei lungi în care reclamantul a fost deținut în astfel de condiții. Prin urmare, a avut loc o violare a *art. 3 al Convenției* în ceea ce privește condițiile de detenție a reclamantului.

În cauza *Pădureț vs. Moldova* (2010), potrivit reclamantului, la 31 martie 2000 aproximativ la ora 7.30, un student de la Academia de Poliție, A.P., a bătut la ușa reclamantului. După ce a deschis ușa, reclamantul a fost condus de A.P. afară și forțat să urce într-un autovehicul. Un alt student de la Academia de Poliție se afla deja în autovehicul. Potrivit reclamantului, dânsul a fost bătut de A.P. și A.R. în tot timpul deplasării până la Comisariatul de Poliție. La sosirea în Comisariat, reclamantul a fost ridicat într-un birou, unde a fost supus maltratărilor din partea lui A.P. și A.R., precum și din partea altei persoane îmbrăcate în civil, a cărui identitate nu a aflat-o la momentul respectiv. Reclamantul a sesizat Procuratura. Acestuia i-a fost solicitat să recunoască că a comis un jaf. Atunci când reclamantul a refuzat, A.P. și A.R. i-au încătușat împreună mâinile și picioarele la spate și l-au suspendat de o bară metalică plasată între două mese (poziția denumită „rândunica” asemănătoare cu „spânzurătoarea palestiniană”). După aceasta, reclamantului i s-au aplicat lovituri cu bastonul peste tălpi, în același timp fiind bătut în diferite părți ale corpului. Pe cap i-a fost îmbrăcată o mască antigaz și fumul de țigară a fost suflat în tubul de acces, cauzându-i sufocări. Mai târziu, acest tub i-a fost plasat pe penis. Cei care l-au reținut, i-au introdus de trei ori în orificiul anal o sticlă. Odată reclamantul și-a pierdut cunoștința. Ulterior, în aceeași zi, reclamantul a fost condus la Procuratură. Observând semne vizibile de rele tratamente pe corpul reclamantului, procurorul a dispus examinarea medico-legală a acestuia pentru constatarea dacă reclamantul a fost supus maltratărilor. CtEDO notează că este indiscutabil între părți că reclamantul la 31 martie 2000 a fost supus relexor tratamentelor de către colaboratorii de poliție A.R. și A.P. Proceduri penale au fost inițiate împotriva lui A.R. și A.P., care, finalmente, au fost încetate în privința lui A.R. din cauza decesului acestuia, iar în privința lui A.P. – din cauza expirării termenului de prescripție. Având în vedere natura tratamentelor aplicate reclamantului și nivelului de suferințe la care a fost supus, aceste acțiuni pot fi calificate drept acte de tortură în sensul *art. 3 din Convenție*.

În cauza *Roșca vs. Moldova* (2009), potrivit reclamantului, la 9 mai 2004 era într-un bar împreună cu un prieten. Aproximativ la ora 20.30, el a plecat acasă, dar a fost oprit de două persoane îmbrăcate în uniforme de polițist. Fără a se prezenta sau a da vreo explicație, persoanele l-au luat de mâini și l-au forțat să-i urmeze. Reclamantul a protestat, prezentându-se și întrebând cine erau persoanele și încotro îl duceau. I s-a spus că va afla toate motivele atunci când vor ajunge la secția de poliție locală. Reclamantul pretinde că atât pe parcursul reținerii, cât și în timp ce era dus la secția de poliție a fost lovit de ofițerii de poliție. Două femei au intervenit ca să-l apere. Cu toate acestea, el a fost dus la secția de poliție, unde a mai fost lovit, fiind plasat ulterior într-o cameră de detenție împreună cu alți patru bărbați care dormeau la podea. După ce s-a plâns de condițiile de detenție, reclamantul a fost transferat într-o cameră individuală în condiții mai rele. Reclamantul nu a primit nicio informație privind motivele reținerii sale, nu i s-a permis să telefoneze fiului său de doisprezece ani, rămas singur acasă, nici să apeleze la un avocat. A doua zi dimineața, aproximativ la ora 8.00, reclamantului i-a fost dat să semneze procesul-verbal de reținere, dar nu i s-a permis să-l citească. I-au fost spuse motivele reținerii, după care a semnat procesul-verbal, notând că nu este de acord cu acuzațiile aduse împotriva sa. ... Reclamantul a susținut că a fost maltratată în timpul reținerii sale și a considerat că poliția a utilizat excesiv forța. Mai mult, investigația cu privire la utilizarea excesivă a forței nu a fost exhaustivă, iar judecătorul care a examinat cauza sa la 10 mai 2004 nu a răspuns plângerii referitoare la relexor tratamente... Curtea consideră că autoritățile naționale nu au făcut o încercare serioasă de a investiga plângerile reclamantului privind utilizarea excesivă a forței. Respectiv, a avut loc o încălcare a *art. 3 din Convenție*.

9.4. TABEL: DREPTUL DE A NU FI SUPUS TORTURII ȘI ALTOR RELE TRATAMENTE

Forme/situații de încălcare a dreptului de a nu fi supus torturii și altor rele tratamente	
<ul style="list-style-type: none"> • Lovituri, chiar și ușoare, aplicate persoanei reținute cu scopul de a recunoaște vina sau de a furniza informații despre o anumită infracțiune • Lovituri, chiar și ușoare, în timpul transportării aplicate persoanei reținute cu scopul de a recunoaște vina sau de a furniza informații despre o anumită infracțiune • Amenințări, agresiuni verbale și psihice forțând persoana să depună mărturii false • Lovirea cu sticle de plastic umplute cu apă, înfășurarea unor părți ale corpului cu diferite cârpe sau haine, în special în cazul suspendărilor în diverse poziții etc., folosite pentru a primi mărturii de la persoanele aflate în detenție sau suspectate de săvârșirea unor infracțiuni • Bătăi și lovituri puternice cu pumnii, bastoane din cauciuc, bâte de baseball, inclusiv pe tălpi; electroșocuri; asfixiere cu măști de gaz; introducerea acelor sub unghii; lovirea puternică și simultană cu palmele peste urechi folosite pentru a primi mărturii de la persoanele aflate în custodie sau suspectate de săvârșirea unor infracțiuni • Deținerea în condiții inumane (mai multe persoane decât permit capacitățile celulei; lipsa încălzirii când sunt temperaturi joase; menținerea luminii artificiale permanent conectate; lipsa accesului la lumina naturală; prezența în celule a insectelor dăunătoare și a rozătoarelor; polițe de lemn fără saltele în loc de paturi; alimentare proastă) • Neacordarea asistenței medicale corespunzătoare conform legii 	
Prevederi relevante ale legislației naționale	Prevederi internaționale în domeniul drepturilor omului
<p>Constituția Republicii Moldova</p> <p>Articolul 24. (1) Statul garantează fiecărui om dreptul la viață și la integritate fizică și psihică. (2) Nimeni nu va fi supus la torturi, nici la pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante. (3) Pedepsa cu moartea este abolită. Nimeni nu poate fi condamnat la o asemenea pedeapsă și nici executat.</p> <p>Codul de procedură penală al Republicii Moldova</p> <p>Articolul 10. (3) În desfășurarea procesului penal, nimeni nu poate fi supus la tortură sau la tratamente cu cruzime, inumane ori degradante, nimeni nu poate fi deținut în condiții umilitoare, nu poate fi silit să participe la acțiuni procesuale</p>	<p>Declarația Universală de Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale</p> <p>Articolul 5. Nimeni nu va fi supus torturii, nici la pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante.</p> <p>Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice</p> <p>Articolul 7. Nimeni nu va fi supus torturii și niciunor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante. În special, este interzis ca o persoană să fie supusă, fără consimțământul său, unei experiențe medicale sau științifice.</p>

care lezează demnitatea umană. (3¹) Sarcina probațiunii neaplicării torturii și a altor tratamente sau pedepse crude, inumane sau degradante îi revine autorității în a cărei custodie se află persoana privată de libertate, plasată la dispoziția unui organ de stat sau la indicația acestuia, sau cu acordul ori consimțământul său tacit...

Codul Contravențional al Republicii Moldova

Articolul 5. (3) Legea contravențională nu urmărește cauzarea de suferințe fizice sau lezarea demnității omului. Nimeni nu poate fi supus la torturi, nici la pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante...

Codul penal al Republicii Moldova¹⁵⁵

Articolul 166¹. (1) Cauzarea intenționată a unei dureri sau a suferinței fizice ori psihice, care reprezintă tratament inuman ori degradant, de către o persoană publică sau de către o persoană care, de facto, exercită atribuțiile unei autorități publice, sau de către orice altă persoană care acționează cu titlu oficial sau cu consimțământul expres ori tacit al unei asemenea persoane se pedepsește cu închisoare de la 2 la 6 ani sau cu amendă în mărime de la 1150 la 1350 de unități convenționale, în ambele cazuri cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 3 la 5 ani. (2) Acțiunile prevăzute la alin. (1): a) săvârșite cu bună știință asupra unui minor sau asupra unei femei gravide ori profitând de starea de neputință cunoscută sau evidentă a victimei, care se datorează vârstei înaintate, bolii, handicapului fizic sau psihic ori altui factor; b) săvârșite asupra a 2 sau a mai multor persoane; c) săvârșite de 2 sau de mai multe persoane; d) săvârșite prin folosirea armei, instrumentelor speciale sau a altor obiecte adaptate acestui scop;

Convenția ONU împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime inumane sau degradante¹⁵⁶

Articolul 2. (1) Fiecare stat parte va lua măsuri legislative, administrative, judiciare și alte măsuri eficiente pentru a împiedica comiterea unor acte de tortură pe teritoriul de sub jurisdicția sa.

(2) Nicio împrejurare excepțională, oricare ar fi ea, fie că este vorba de starea de război sau amenințare cu războiul, de instabilitate politică internă sau de orice altă stare de excepție, nu

poate fi invocată pentru a justifica tortura.

Articolul 13. Fiecare stat parte va lua măsuri pentru ca orice persoană care pretinde că a fost supusă torturii pe teritoriul aflat sub jurisdicția sa să aibă dreptul de a prezenta o plângere în fața autorităților competente ale statului respectiv, care vor proceda imediat, în mod imparțial, la examinarea cazului. Se vor lua măsuri pentru a se asigura protecția reclamantului și a martorilor împotriva oricărei maltratări sau intimidări datorită plângerii depuse sau dovezii furnizate.

Articolul 14. (1) Fiecare stat parte va garanta, în sistemul său juridic, victimei unui act de tortură dreptul de a obține reparație și de a fi despăgubită în mod echitabil și adecvat, inclusiv mijloacele necesare pentru readaptarea sa cât mai completă posibil. În cazul decesului victimei ca urmare a unui act de tortură, persoanele aflate în întreținerea acesteia au dreptul la compensație.

(2) Prezentul articol nu exclude dreptul la compensație pe care ar putea să-l aibă

¹⁵⁵ Codul penal nr. 985 din 18.04.2002, publicat la 14.04.2009 în Monitorul Oficial nr. 72-74.

¹⁵⁶ Adoptată la New York la 10 decembrie 1984, publicată în ediția oficială „Tratate Internaționale”, 1998, vol. 1, p. 129, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 473-XIII din 31.05.1995, publicată în Monitorul Oficial nr. 34 din 22.06.1995.

e) săvârșite de o persoană cu funcție de răspundere sau de o persoană cu funcție de demnitate publică; f) care din imprudență au cauzat o vătămare gravă sau medie integrității corporale sau sănătății; g) care din imprudență au cauzat decesul persoanei sau sinuciderea acesteia se pedepsesc cu închisoare de la 3 la 8 ani sau cu amendă în mărime de la 1350 la 1600 de unități convenționale, în ambele cazuri cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 5 la 10 ani. (3) Tortura, adică orice faptă intenționată prin care se provoacă unei persoane o durere sau suferințe fizice sau psihice puternice cu scopul de a obține de la această persoană sau de la o persoană terță informații sau mărturisiri, de a o pedepsi pentru un act pe care aceasta sau o terță persoană l-a comis ori este bănuită că l-a comis, de a o intimida sau de a exercita presiune asupra ei sau asupra unei terțe persoane, sau din orice alt motiv, bazat pe o formă de discriminare, oricare ar fi ea, atunci când o asemenea durere sau suferință este provocată de către o persoană publică sau de către o persoană care, de facto, exercită atribuțiile unei autorități publice, sau de către orice altă persoană care acționează cu titlu oficial sau cu consimțământul expres sau tacit al unei asemenea persoane se pedepsește cu închisoare de la 6 la 10 ani cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 8 la 12 ani. (4) Acțiunile prevăzute la alin. (3): a) săvârșite cu bună știință asupra unui minor sau asupra unei femei gravide ori profitând de starea de neputință cunoscută sau evidentă a victimei, care se datorează vârstei înaintate, bolii, handicapului fizic sau psihic ori altui factor; b) săvârșite asupra a 2 sau a mai multor persoane; c) săvârșite de 2 sau de mai multe persoane; d) săvârșite prin folosirea armei, instrumentelor speciale sau a altor obiecte adaptate acestui scop; e) săvârșite de o persoană cu funcție de răspundere sau de o persoană cu funcție de demnitate publică; f) care din imprudență au cauzat o vătămare gravă sau medie integrității corporale sau sănătății; g) care din imprudență au cauzat decesul persoanei sau sinuciderea acesteia se pedepsesc cu închisoare

victima sau orice altă persoană în virtutea legislației naționale.

Articolul 15. Fiecare stat parte va face în așa fel încât orice declarație, în privința căreia s-a stabilit că a fost obținută prin tortură, să nu poată fi invocată ca element de probă în nicio procedură, cu excepția cazului când este folosită împotriva persoanei acuzate de tortură pentru a se stabili că o declarație a fost într-adevăr făcută.

Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale

Articolul 3. Nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante.

Convenția Consiliului Europei pentru prevenirea torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante

Articolul 1. Se instituie un Comitet european pentru prevenirea torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante (denumit în continuare *Comitetul*). Prin intermediul vizitelor, Comitetul examinează tratamentul persoanelor private de libertate în vederea întăririi, dacă este cazul, a protecției lor împotriva torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante.

de la 8 la 15 ani cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 10 la 15 ani.	
---	--

9.5. STUDII DE CAZ

A. Impresiile unei persoane eliberate din detenție

La raion, m-au dus într-un cabinet. Am stat singur vreo jumătate de oră. Au intrat unul câte unul vreo trei, pe urmă încă doi polițiști, apoi încă trei. M-au așezat în centru. Unul dintre polițiști, cred că cel mai mare, a început a întreba. De câteva ori m-au lovit peste cap. Semnam totul numai să nu mă bată. După asta, m-au adus în KPZ. Nu era nimeni în celulă, pe urmă a mai venit un băietan. Apă de băut era din robinet (curgea încet). Mâncare ne dădea, așa ca să nu murim de foame. Ziua a doua nu mi-au făcut nimic. Noaptea nu m-au deranjat. Pe urmă m-au dus la procuror. Avocatul de stat era acolo. Vreun ceas m-au întrebat. Procurorul întreba, avocatul înainte de asta a spus să zic ori „Da” ori „Nu”. Ziua a treia m-au adus la judecată. Mi-au întrebat părerea. Avocatul a zis doar că nu este de acord cu arestul și mai mult nimic. Avocatul avea numai „baretca” și mai mult nimic cu el. Părea că vrea mai repede să scape de mine. Cred că avocatul cu procurorul sunt prieteni. Bani de la mine nu a cerut. Chiar dacă la IVS m-au bătut, nu am cerut medic. Organismul singur trebuie să se vindece. Veceul era murdar și mirositor. Pretenții nu făceam, nici nu știam că se poate, dar mă temeam de bătaie. După judecată m-au eliberat”.

Ce prevede legislația?

Reiterăm că, în conformitate cu legislația, în procesul penal nu pot fi admise ca probe și, prin urmare, se exclud din dosar, nu pot fi prezentate în instanța de judecată și nu pot fi puse la baza sentinței sau a altor hotărâri judecătorești, datele care au fost obținute prin aplicarea violenței, amenințărilor sau a altor mijloace de constrângere, prin violarea drepturilor și libertăților persoanei; prin încălcarea dreptului la apărare al bănuțitului, învinutului, inculpatului, părții vătămate, martorului¹⁵⁷. Asigurarea condițiilor materiale ale detenției este determinantă pentru a nu admite tratamentul inuman.

Ce poate face para-juristul?

Para-juristul va ajuta persoana să întocmească o plângere adresată procurorului. Plângerea trebuie să cuprindă: numele, prenumele, calitatea și domiciliul petiționarului, descrierea faptei care formează obiectul plângerii, indicarea făptuitorului, dacă acesta este cunoscut, și a mijloacelor prin care demonstrează ceea ce pretinde. Persoanei care a depus plângerea i se eliberează imediat un certificat despre acest fapt, indicându-se persoana care a primit plângerea și timpul când aceasta a fost înregistrată. În cazul în care procurorul este sesizat de săvârșirea unei infracțiuni de tortură, tratament inuman sau degradant (prevăzute la *art. 166¹ din Codul penal*), acesta urmează să decidă asupra plângerii într-un termen ce nu va depăși 15 zile și va informa despre decizie persoana care a înaintat sesizarea. De asemenea, para-juristul urmează să-i sugereze persoanei să-și angajeze urgent un avocat în bază de contract sau dacă nu are mijloace de a plăti serviciile avocatului, să-l informeze cum poate să beneficieze de asistență juridică garantată de stat, în condițiile legii.

¹⁵⁷ Art. 94 alin. 1 Codul de procedură penală.

Suplimentar, poate fi solicitat suportul unor organizații ce activează în domeniul prevenirii torturii. În particular, o relevanță deosebită ar avea-o adresarea unei plângeri Avocatului Poporului¹⁵⁸. În acest ultim caz însă trebuie de avut în vedere că aceste organizații nu substituie avocatul în îndeplinirea atribuțiilor ce îi revin. În paralel, dacă comportamentul avocatului care acordă asistență juridică garantată de stat trezește dubii, urmează a fi depusă și o plângere la oficiul teritorial al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat și la Comisia de etică și disciplină din cadrul Uniunii Avocaților.

B. Bătut la reținere și după

La 27 mai 20XX, în jurul orei 19.45, L.P., de profesie tractorist, a fost oprit de către 2 inspectori de poliție, C.S. și C.P., în timp ce conducea prin sat un tractor, având în remorca tractorului trei saci de cereale. Cei doi inspectori de poliție s-au adresat tractoristului, solicitându-i în mod nepolitic să prezinte actele („Dă documentele, bă, de unde ai luat marfa?”). Tractoristul le-a răspuns în același stil („De ce, bă?”). Drept răspuns, unul dintre inspectorii de poliție l-a tras din tractor, l-a lovit cu pumnii, i-a pus cătușele și l-a dus la mașina poliției, parcată la o distanță de vreo 20 de metri de la locul incidentului. În mașina de poliție, reclamantul a fost lovit din nou cu coatele și cu un baston de cauciuc. La sediul poliției, reclamantul a fost dus într-un birou unde a fost lovit din nou de alți 2 polițiști (în special, pentru comentariile făcute și avertismentele precum că va depune plângere la procuratură). Aceștia l-au aruncat pe reclamant jos, i-au aplicat lovituri de baston, l-au bătut cu picioarele, au aruncat cu apă pe el. Maltratată mai mult de 2 ore, tractoristul a leșinat. Pe la ora 22.00, unul dintre polițiști a chemat ambulanța care l-a dus pe L.P. la spital, iar peste trei zile L.P. a fost externat din spital și s-a adresat la para-jurist.

Ce prevede legislația?

Temeiul și procedura reținerii unei persoane sunt reglementate prin lege. Tortura și alte rele tratamente sunt interzise (vezi mai sus „Cadru normativ-juridic național de prevenire și combatere a torturii”).

Ce poate face para-juristul?

Para-juristul va ajuta persoana să întocmească o plângere adresată procurorului. De asemenea, para-juristul trebuie să sugereze persoanei cât de curând posibil să treacă o examinare medico-legală și urgent să beneficieze de asistență juridică garantată de stat sau de serviciile unui avocat în bază de contract.

9.6. ROLUL PARA-JURISTULUI ÎN ASIGURAREA ȘI PROTECȚIA DREPTULUI DE A NU FI SUPUS TORTURII ȘI ALTOR RELE TRATAMENTE

Conform *Legii nr. 198-XVI cu privire la asistența juridică garantată de stat*, para-juristul acordă doar asistență juridică primară. Mai mult decât atât, para-juristul va întâlni doar persoane care nu se află în detenție, corespunzător, rolul para-juristului în asigurarea și protecția dreptului de a nu fi supus torturii și altor rele tratamente este limitat doar la câteva aspecte.

În cazuri individuale, para-juristul trebuie să îndemne persoanele din ale căror relatări rezultă că ar fi fost supuse torturii sau altor rele tratamente să se adreseze cât de curând posibil cu o plângere la Procuratură. Cazurile de tortură și alte rele tratamente sunt dificil de a le demonstra. Șansele scad

¹⁵⁸ Datele de contact actualizate, vezi pagina web: www.ombudsman.md.

odată cu trecerea timpului. În acea cerere, persoana trebuie să descrie faptele, în cele mai mici detalii (unde și în ce condiții a fost reținut, la ce oră, ce s-a întâmplat; când a ajuns la locul detenției, unde a fost dus după reținere, se mai afla cineva la locul detenției, descrierea locului în care a fost deținut; cine era prezent din oficiali la audiere și numele sau descrierea înfățișării acestora; cine a mai văzut incidentul; cine a lovit, cu ce a lovit, de unde a luat obiectul utilizat pentru a lovi, unde se afla obiectul utilizat, cum a lovit, formula cineva întrebări, ce întrebau, cât timp a durat tratamentul, care a fost reacția imediată a celui reținut, ce a urmat după aceasta, unde a fost dus? etc.).

De asemenea, para-juristul trebuie să sugereze persoanei să efectueze o examinare medico-legală (examinarea medico-legală poate fi efectuată și la inițiativa persoanei, pentru stabilirea circumstanțelor care pot servi drept probe pentru apărarea intereselor lor) și cât de curând posibil să beneficieze de asistență juridică garantată de stat sau de serviciile unui avocat în bază de contract.

9.7. ANEXĂ: MODEL DE PLÂNGERE

Model de plângere

Procuratura _____

PLÂNGERE

Prin prezenta, subsemnatul, _____, domiciliat _____, vă aduc la cunoștință că, la data de _____, ora _____, am fost reținut de către _____ (specificați dacă cunoașteți numele; dacă nu-i cunoașteți numele celui care v-a reținut sau dacă nu s-a prezentat, indicați măcar anumite detalii care ar putea să permită identificarea persoanei care v-a reținut, de exemplu: era îmbrăcat în civil sau uniformă). La ora (dacă nu știți exact, indicați măcar cu aproximație) am ajuns la Inspectoratul de Poliție _____ (indicați locul unde ați fost dus, biroul).

Colaboratorul de poliție m-a anunțat/nu m-a anunțat că sunt reținut pentru _____ (specificați dacă aveți pornită o cauză penală sau contravențională și dacă sunteți bănuțit/invinuit/contravenient/martor).

În incinta Inspectoratului am _____ (descrieți amănunțit ce s-a întâmplat, indicați ceea ce este specific: numărul biroului, numele persoanei/persoanelor, ora, cine mai era prezent; cel mai simplu este să indicați în ordine cronologică ce s-a întâmplat etc.).

În timpul interogatoriului, am fost maltratată de către _____ (este necesar de specificat toate detaliile pe care vi le amintiți: cine, câți erau, când, ce au făcut, cu ce obiecte, ce spuneau, ce simțeați, ce a urmat, unde a avut loc).

Ulterior, am fost dus la spitalul _____/am plecat acasă (dați detalii cine v-a văzut/ cine v-a examinat etc.).

Data și semnătura _____

10. CE ESTE DREPTUL LA LIBERTATE ȘI SIGURANȚĂ?

Libertatea individuală este o stare la care are dreptul fiecare om. Este un drept la care nimeni nu poate să renunțe. Încălcarea acestui drept este o abatere gravă, pune persoana într-o situație vulnerabilă, dificilă și poate cauza încălcarea altor drepturi ale persoanei (de ex., persoana apare în condiții cu risc sporit de a fi torturată sau supusă altor rele tratamente).

Dreptul la libertate și la siguranță are, la fel ca și alte drepturi, un conținut complex. În esență, acest drept se referă la protecția persoanei de a nu fi supusă unei privări arbitrare sau nejustificate de libertate¹⁵⁹. Libertatea persoanei poate fi limitată doar în anumite condiții stricte, așa precum sunt stabilite în *art. 5 al CEDO*. Aceste cazuri trebuie să fie excepționale și prevăzute expres de lege.

Fiecare stat reglementează prin lege procedura și cazurile în care o persoană poate fi limitată în libertatea sa. Astfel, orice lipsire de libertate trebuie să fie conformă unei proceduri prevăzute prin lege și în temeiurile prevăzute de lege. *Art. 5 al CEDO* stabilește expres doar anumite posibile limitări ale dreptului la libertate și siguranță:

- ***atunci când persoana a fost condamnată de către o instanță judiciară națională, competentă conform legii, la pedeapsă privativă de libertate.*** Nu se consideră încălcat dreptul la libertate și siguranță în cazul în care motivarea hotărârii de condamnare încă nu a fost publicată și urmează a fi publicată ulterior; atunci când hotărârea este contestată cu apel și anulată în apel; în caz de anulare a condamnării cu suspendarea condiționată a executării pedepsei; în caz de anulare a liberării condiționate de pedeapsă înainte de termen;
- ***arestare/deținere¹⁶⁰ legală pentru nesupunerea la o hotărâre pronunțată, conform legii, de către un tribunal ori în vederea garantării executării unei obligații prevăzute de lege.*** Detenția în acest caz nu poate avea nicidecum scopul de pedeapsă, ci are scop de executare imediată a acelei obligații specifice și concrete ce derivă din legislație, de exemplu, internări pe termen scurt pentru examinare psihiatrică, decise de către o instanță de judecată; supunere la un test sangvin în baza hotărârii instanței de judecată). În asemenea context, se ia în calcul dacă instanța de judecată corespunde exigențelor, are competență și dacă aceasta a respectat procedura prescrisă de lege;
- ***în caz de bănuială rezonabilă că o persoană să fi comis o infracțiune sau când există motive temeinice de a crede în necesitatea de a-l împiedica să săvârșescă o infracțiune sau să fugă după săvârșirea acesteia.*** Aici se are în vedere că bănuiala trebuie să fie bazată pe fapte sau informații care ar convinge un observator obiectiv că persoana în cauză a putut comite infracțiunea pentru care este arestată și că persoana arestată sau deținută va fi prezentată unui judecător care va decide cu privire la libertatea sa. De asemenea, prin această prevedere se poate asigura prezența unei persoane în faza de urmărire penală și a împiedica sustragerea ei, din varii motive, de la desfășurarea acțiunilor de urmărire penală;
- ***detenția legală a unui minor, hotărâtă pentru educația sa sub supraveghere sau despre detenția sa legală, în scopul aducerii sale în fața autorităților competente*** (trebuie să existe o justificare educațională pentru plasament, care este agreată de către deținătorii drepturilor părintești);

¹⁵⁹ Prezumția/ideea este că o persoană care contestă privarea sa de libertate ar trebui să fie liberă, de aici – sarcina de a demonstra necesitatea și temeinicia revine celor care privează de libertate.

¹⁶⁰ Termenii „reținere”, „arestare”, „deținere” au aceeași semnificație în contextul art. 5 al CEDO, adică „privare de libertate”.

- **detenția legală a unei persoane susceptibile să transmită o boală contagioasă, a unui alienat, a unui alcoolic, a unui toxicoman sau a unui vagabond.** În cazul unui alienat, trebuie să fie întrunite câteva condiții minime: este demonstrat faptul că persoana suferă de afecțiuni mentale, tulburarea mentală este de un așa grad încât să justifice detenția obligatorie, iar validitatea continuării detenției depinde de persistența unei asemenea tulburări;
- **dacă este vorba despre arestarea sau detenția legală a unei persoane pentru a o împiedica să pătrundă în mod ilegal pe teritoriu sau împotriva căreia se află în curs o procedură de expulzare ori de extrădare.**
- Existența la anumit moment măcar a unui temei menționat ar putea face ca detenția să fie licită.

Atunci când se vorbește de privare de libertate, se ia în calcul că lipsește acordul persoanei de a fi deținut; persoana este deținută într-un spațiu restrâns, limitat și se ține cont de durata deținerii. Pentru protecția acestui drept sunt prevăzute și anumite garanții, precum informarea în cel mai scurt timp și într-o limbă înțeleasă a celui reținut/arestat privind motivele reținerii/arestării și privind orice acuzație adusă acestuia; controlul jurisdicțional independent (din partea unui judecător/magistrat) în caz de reținere/arestare desfășurat într-un termen rezonabil; dreptul de a contesta legalitatea deținerii în fața unei instanțe de judecată; dreptul la reparații.

Multiple dintre limitările dreptului la libertate și siguranță se produc în cadrul procesului penal sau contravențional¹⁶¹. Majoritatea dintre aceste limitări implică o hotărâre judecătorească la o etapă sau alta. Din asemenea considerente, în acest compartiment vom prezenta doar unele aspecte ce pot viza la direct activitatea unui para-jurist, în special în ceea ce ține de reținere, spitalizare în staționarul de psihiatrie fără liberul consimțământ și internarea în instituția ftizio-pneumologică specializată pentru tratament coercitiv.

10.1. CADRUL NORMATIV-JURIDIC NAȚIONAL

Conform **Codului de procedură penală al Republicii Moldova**, reținere este privarea persoanei de libertate, pe o perioadă scurtă de timp, dar nu mai mult de 72 de ore din momentul privării de libertate, în locurile și în condițiile stabilite prin lege. Reținerea minorului nu poate depăși 24 de ore. Deci, atunci când o persoană este reținută, aceasta nu se mai poate deplasa liber, deoarece i s-a dat o dispoziție legală despre aceasta.

Legea prevede mai multe situații în care persoana poate fi reținută. Vom prezenta însă doar acele situații în care para-juristul ar putea avea un anumit rol în protejarea dreptului la libertate și siguranță. Astfel, poate fi reținută persoana care este bănuită de săvârșirea unei infracțiuni pentru care legea prevede pedeapsa cu închisoare pe un termen mai mare de un an, numai în cazurile:

- 1) dacă aceasta a fost prinsă în flagrant delict, adică chiar atunci când infracțiunea este săvârșită;
- 2) dacă martorul ocular, inclusiv victima, indică direct că anume această persoană a săvârșit infracțiunea;
- 3) dacă pe corpul sau pe hainele persoanei, la domiciliul ei ori în mijlocul ei de transport sunt descoperite urme evidente ale infracțiunii;

¹⁶¹ Vezi capitolul 16 din Îndrumarul juridic elementar pentru cetățeni.

4) dacă la locul săvârșirii infracțiunii sunt descoperite urmele lăsate de către această persoană¹⁶².

Dacă sunt alte circumstanțe care servesc temei pentru a bănuși că o persoană a săvârșit infracțiunea, aceasta poate fi reținută numai dacă a încercat să se ascundă sau dacă nu i s-a putut constata identitatea (în cazul în care reținerea persoanei se efectuează pentru stabilirea identității ei, perioada de reținere nu poate depăși 6 ore). Reținerea persoanei bănușite poate fi dispusă și dacă există temeieri rezonabile de a presupune că aceasta se va sustrage de la urmărirea penală, va împiedica aflarea adevărului sau va săvârși alte infracțiuni.

Persoana reținută, până la expirarea termenului de 72 ore (24 ore pentru minori), trebuie să fie adusă cât mai curând posibil din momentul reținerii în fața judecătorului de instrucție pentru a fi examinată chestiunea arestării sau, după caz, a eliberării acesteia.

Despre fiecare caz de reținere a unei persoane bănușite de săvârșirea unei infracțiuni, organul de urmărire penală, în termen de până la 3 ore de la momentul privării ei de libertate, întocmește un proces-verbal de reținere, în care se indică temeierile, motivele, locul, anul, luna, ziua și ora reținerii, starea fizică a persoanei reținute, plângerile referitoare la starea sănătății sale, în ce este îmbrăcată (descrierea ținutei vestimentare), explicații, obiecții, cereri ale persoanei reținute, cererea de a avea acces la un examen medical, inclusiv pe cont propriu, fapta săvârșită de persoana respectivă, rezultatele percheziției corporale a persoanei reținute, precum și data și ora întocmirii procesului-verbal.

Procesul-verbal se aduce la cunoștință persoanei reținute, totodată ei i se înmânează în scris informația despre drepturile sale, inclusiv să știe de ce este bănușită și, în legătură cu aceasta, imediat după reținere să fie informată în prezența apărătorului, în limba pe care o înțelege, despre conținutul bănușelii și despre încadrarea juridică a faptelor infracționale de săvârșirea cărora este suspectată; imediat după reținere să primească de la persoana care l-a reținut informație în scris despre drepturile de care dispune, inclusiv dreptul de a tăcea și de a nu mărturisi împotriva sa, precum și să primească de la organul de urmărire penală explicații asupra tuturor drepturilor sale; imediat după reținere să primească de la organul de urmărire penală copia de pe procesul-verbal privitor la reținerea sa; să primească consultație juridică, în condiții confidențiale, din partea apărătorului până la începutul primei audieri în calitate de bănușit; să aibă asistența unui apărător ales de el, iar dacă nu are mijloace de a plăti apărătorul, să fie asistat în mod gratuit de către un avocat care acordă asistență juridică garantată de stat, precum și, în cazurile admise de lege, să renunțe la apărător și să se apere el însuși; să aibă întrevederi cu apărătorul său în condiții confidențiale, fără a se limita numărul și durata lor; dacă acceptă să fie audiat, la cererea sa, să fie audiat în prezența apărătorului; să recunoască fapta de săvârșirea căreia este bănușit și să încheie acordul de recunoaștere a vinovăției; să accepte o procedură specială de urmărire penală și de judecare a cauzei, în condițiile prevăzute de *Codul de procedură penală al Republicii Moldova*, în cazul recunoașterii vinovăției; să facă declarații sau să refuze de a le face atrăgându-i-se atenția că dacă refuză să dea declarații nu va suferi nicio consecință defavorabilă, iar dacă va da declarații acestea vor putea fi folosite ca mijloace de probă împotriva sa; să participe la efectuarea acțiunilor procesuale, de unul singur sau fiind asistat de apărător, la solicitarea sa, ori să refuze de a participa la ele; să anunțe imediat, prin organul de urmărire penală, rudele sau o altă persoană, la propunerea sa, despre faptul reținerii și locul deținerii; să prezinte documente și alte mijloace de probă pentru a fi anexate la dosarul penal; să ceară recuzarea persoanei care efectuează urmărirea penală, judecătorului de instrucție, interpretului, traducătorului.

¹⁶² Art. 166 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova.

De asemenea, persoana reținută este în drept să înainteze cereri, inclusiv privind asistența medicală independentă; imediat după reținere să aibă acces la examinare și la asistență medicală independentă, inclusiv pe cont propriu; să ia cunoștință de procesele-verbale ale acțiunilor procesuale efectuate cu participarea sa și să facă obiecții asupra corectitudinii proceselor-verbale, precum și să ceară completarea lor cu circumstanțe care, în opinia sa, trebuie să fie menționate; să fie informat de către organul de urmărire penală despre toate hotărârile adoptate care se referă la drepturile și interesele sale, precum și să primească, la solicitarea sa, copii de pe aceste hotărâri; să facă obiecții împotriva acțiunilor organului de urmărire penală și să ceară includerea obiecțiilor sale în procesul-verbal al acțiunii procesuale respective; să atace, în modul stabilit de lege, acțiunile și hotărârile organului de urmărire penală; să retragă orice plângere ori cerere a sa sau depusă de către apărătorul său; să se împace cu partea vătămată; să ceară și să primească repararea prejudiciului cauzat de acțiunile nelegitime ale organului de urmărire penală, ale procurorului sau ale instanței; să fie reabilitat în cazul în care bănuiala nu a fost confirmată), fapt care se menționează în procesul-verbal.

Procesul-verbal de reținere se semnează de persoana care l-a întocmit și de persoana reținută. Motivele reținerii imediat se aduc la cunoștință persoanei reținute numai în prezența unui apărător ales sau a unui avocat de serviciu care acordă asistență juridică de urgență. Organul de urmărire penală este obligat să asigure condiții pentru întrevvedere confidențială între persoana reținută și apărătorul său până la prima audiere.

În cazul reținerii minorului, persoana care efectuează urmărirea penală este obligată să comunice imediat aceasta procurorului și părinților minorului sau persoanelor care îi înlocuiesc. Persoana care a întocmit procesul-verbal de reținere, imediat, dar nu mai târziu de 6 ore, este obligată să dea posibilitate persoanei reținute să anunțe una din rudele apropiate sau o altă persoană, la propunerea reținutului, despre locul unde acesta este deținut sau o anunță singură. Doar în cazuri excepționale, dacă aceasta o cere caracterul deosebit al cauzei, în scopul asigurării secretului etapei începătoare a urmăririi penale, cu consimțământul judecătorului de instrucție, înștiințarea despre reținere poate fi amânată pe un termen de până la 12 ore, cu excepția cazului în care persoana reținută este minoră.

Persoana reținută urmează să fie eliberată în cazurile în care nu s-au confirmat motivele de a bănuia că persoana reținută a săvârșit infracțiunea; lipsesc temeiuri de a priva în continuare persoana de libertate; organul de urmărire penală a constatat la reținerea persoanei o încălcare esențială a legii; a expirat termenul reținerii; instanța nu a autorizat arestarea preventivă a persoanei. La eliberare, persoanei reținute i se înmânează un certificat în care se menționează de către cine a fost reținută, temeiul, locul și timpul reținerii, temeiul și timpul eliberării¹⁶³.

Și în cazurile contravenționale, **Codul contravențional al Republicii Moldova** stabilește expres situațiile în care o persoană poate fi reținută:

- a) în cazul contravențiilor flagrante pentru care *Codul contravențional* prevede sancțiunea arestului contravențional (de ex., vătămare intenționată ușoară a integrității corporale; conducerea vehiculului în stare de ebrietate produsă de alcool, predarea conducerii lui către o persoană care se află în stare de ebrietate produsă de alcool sau de alte substanțe; părăsirea locului în care s-a produs accidentul rutier; ultragiarea (jignirea premeditată a onoarei și demnității) colaboratorului organelor de ocrotire a normelor de drept etc.);

¹⁶³ Pentru sugestii referitor la comportamentul persoanei reținute și ce urmează după reținere, care sunt drepturile persoanei reținute, ce să facă persoana reținută dacă i se încalcă drepturile, vezi paragrafele 16.5.1.3. - 16.5.1.6 din *Îndrumarul juridic elementar*.

- b) în cazul imposibilității identificării persoanei în a cărei privință este pornit proces contravențional, dacă au fost epuizate toate măsurile de identificare;
- c) în cazul executării hotărârii instanței de judecată privind expulzarea persoanei;
- d) în cazul încălcării regimului frontierei de stat, a regimului zonei de frontieră sau a regimului punctelor de trecere a frontierei de stat.

Reținerea poate fi aplicată de către poliție, poliția de frontieră, serviciul vamal. La reținerea persoanei se încheie neîntârziat un proces-verbal cu privire la reținere, în care se consemnează data și locul încheierii, funcția, numele și prenumele persoanei care a încheiat procesul-verbal, date referitoare la persoana reținută, data, ora, locul și motivul reținerii. Procesul-verbal cu privire la reținere se semnează de persoana care l-a încheiat și de persoana reținută. Refuzul persoanei reținute de a semna procesul-verbal se consemnează în el, cu adevărarea faptului de cel puțin doi martori.

Și în cazul procedurii contravenționale, persoana reținută va fi informată neîntârziat, într-o limbă pe care o înțelege, despre motivele reținerii, faptul informării consemnându-se în procesul-verbal cu privire la reținere. Persoanei reținute i se comunică neîntârziat, contra semnătură, drepturile sale (dreptul la apărare; să cunoască fapta imputată/ de care este suspectat; să fie asigurată, în cel mult 3 ore de la reținere, cu un apărător care acordă asistență juridică garantată de stat dacă fapta este pasibilă de sancțiunea arestului contravențional; să anunțe, în termen de o oră din momentul reținerii, prin autoritatea competentă să soluționeze cauza contravențională, două persoane, la alegerea sa, despre faptul și locul reținerii; să primească informație scrisă și explicarea drepturilor sale, inclusiv a dreptului de a tăcea și de a nu mărturisi împotriva sa, împotriva rudelor sale apropiate, a soțului/soției, logodnicului/logodnicei, precum și de a nu-și recunoaște vinovăția; să fie audiată în prezența apărătorului dacă acceptă sau cere să fie audiată; să aibă întrevederi cu apărătorul în condiții confidențiale, fără limitarea numărului și duratei întrevederilor; să ia cunoștință de materialele din dosar și să i se elibereze, la cerere, în cel mult 24 de ore, copii de pe procesul-verbal; să prezinte probe; să formuleze cereri; să conteste decizia asupra cauzei; să recunoască total sau parțial vinovăția în comiterea faptei ce i se impută; să ceară recuzarea reprezentantului autorității competente să soluționeze cauza contravențională, expertului, interpretului, traducătorului, grefierului; să solicite audierea martorilor; să facă obiecții împotriva acțiunilor agentului constatator și să ceară consemnarea obiecțiilor sale în procesul-verbal; să ia cunoștință de procesul-verbal încheiat de agentul constatator, să facă obiecții asupra corectitudinii lui, să ceară completarea lui cu circumstanțele care, în opinia sa, trebuie să fie consemnate; să se împace cu victima în condițiile prevăzute de lege; să fie informat de agentul constatator despre toate hotărârile ce se referă la drepturile și interesele sale, să primească, la cerere, copii de pe aceste hotărâri; să atace, în modul stabilit de lege, acțiunile și deciziile autorității competente să soluționeze cauza contravențională, inclusiv hotărârea judecătorească; să retragă orice plângere depusă personal sau de apărător în interesele sale; să ceară și să primească despăgubiri pentru prejudiciul cauzat prin acțiunile sau inacțiunile ilicite ale autorității competente să constate contravenția sau să soluționeze cauza contravențională), faptul comunicării consemnându-se în procesul-verbal cu privire la reținere. Persoanei reținute i se acordă neîntârziat posibilitatea de a comunica la două persoane, la alegerea sa, despre reținere. Faptul comunicării sau al refuzului de a comunica se consemnează, contra semnătură, în procesul-verbal cu privire la reținere.

Reținerea nu poate depăși 3 ore. Reținerea poate fi aplicată pe un termen mai mare de 3 ore, cu autorizația judecătorului de instrucție, dar nu mai mult de 24 de ore până la examinarea cauzei contravenționale – persoanei suspectate de săvârșirea unei contravenții pentru care sancțiunea prevede arestul contravențional sau pentru a identifica persoana și a clarifica circumstanțele

contravenției – persoanelor care au încălcat regulile de ședere a cetățenilor străini și apatrizilor în Republica Moldova, regimul frontierei de stat sau regimul punctelor de trecere a frontierei de stat.

Persoana reținută urmează să fie eliberată în cazul în care: nu s-au confirmat motivele verosimile de a bănuși că a săvârșit contravenția; a expirat termenul reținerii; lipsesc temeiurile de a fi privată în continuare de libertate. La eliberare, ca și în cazurile penale, persoanei reținute i se înmânează copia de pe procesul-verbal în care se menționează de cine și în ce temei a fost reținută, locul și timpul reținerii, temeiul și timpul eliberării.

Conform **Legii nr. 1402 din 16.12.1997 cu privire la sănătatea mentală**¹⁶⁴, tratamentul persoanelor suferinde de tulburări psihice se efectuează cu liberul lor consimțământ scris. Tratamentul poate fi efectuat fără liberul consimțământ al persoanei suferinde de tulburări psihice sau al reprezentantului ei legal numai în cazul aplicării unor măsuri medicale coercitive, în conformitate cu prevederile *Codului penal*, precum și în cazul spitalizării fără liberul consimțământ, în conformitate cu *art.28 al Legii cu privire la sănătatea mentală*. În astfel de cazuri, cu excepția celor de urgență, tratamentul se aplică în temeiul hotărârii comisiei de medici psihiatri¹⁶⁵. Persoana suferindă de tulburări psihice poate fi spitalizată în staționarul de psihiatrie fără liberul ei consimțământ sau al reprezentantului ei legal, până la emiterea hotărârii judecătorești, dacă examinarea sau tratarea ei este posibilă numai în condiții de staționar, iar tulburarea psihică este gravă și condiționează pericolul social direct sau prejudiciul grav sănătății sale dacă nu i se va acorda asistență psihiatrică¹⁶⁶. Persoana spitalizată în staționarul de psihiatrie în condițiile *art. 28* va fi supusă unui examen obligatoriu, în primele 48 de ore, de către comisia de medici psihiatri a staționarului, care va decide asupra temeiniciei spitalizării. În cazul în care spitalizarea este considerată neîntemeiată, persoanei spitalizate trebuie să i se facă imediat formele de ieșire. Dacă spitalizarea este considerată întemeiată, comisia de medici psihiatri expediază avizul, în 24 de ore, instanței judecătorești în a cărei rază se află staționarul de psihiatrie pentru a hotărî asupra aflării ulterioare în staționar a persoanei¹⁶⁷.

Cererea de spitalizare în staționarul de psihiatrie fără liberul consimțământ este examinată de judecător în decursul a 3 zile de la primire în instanță judecătorească sau în staționar. Persoana spitalizată în staționarul de psihiatrie fără liberul ei consimțământ este în drept să participe la examinarea problemei legate de spitalizarea sa. Dacă starea psihică nu permite persoanei să se prezinte în instanță judecătorească, cererea de spitalizare fără liberul consimțământ este examinată de judecător în staționarul de psihiatrie. La examinarea cererii de spitalizare în staționarul de psihiatrie fără liberul consimțământ, este obligatorie participarea reprezentantului staționarului de psihiatrie care solicită spitalizarea și a reprezentantului legal al persoanei a cărei problemă de spitalizare se examinează sau, după caz, a altor persoane interesate (reprezentantul asociației obștești care apără interesele persoanelor suferinde de tulburări psihice, avocatul). Dacă persoana a cărei spitalizare în staționarul de psihiatrie se cere nu este reprezentată în judecată de avocat, judecătorul solicită coordonatorului oficiului teritorial al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat desemnarea unui avocat pentru a-i apăra interesele. În conformitate cu legislația privind asistența juridică garantată de stat, asistența juridică în cazul dat se acordă gratuit.

¹⁶⁴ Vezi art. 11 alin. (1) din Legea nr. 1402 din 16.12.1997 cu privire la sănătatea mentală, publicată în Monitorul Oficial nr. 44-46 din 21.05.1998

¹⁶⁵ Vezi art. 11 alin. (4) din Legea cu privire la sănătatea mentală.

¹⁶⁶ Art. 28 din Legea cu privire la sănătatea mentală.

¹⁶⁷ Art. 31 din Legea cu privire la sănătatea mentală; vezi de asemenea Codul de procedură civilă, cap. XXX. Încuviințarea examenului psihiatric sau spitalizării în staționarul de psihiatrie.

Persoanei suferinde de tulburări psihice care a săvârșit acțiuni periculoase pentru societate i se aplică măsuri medicale coercitive în baza hotărârii judecătorești, potrivit temeiurilor și în modul stabilit de *Codul penal* și *Codul de procedură penală*. Măsurile medicale coercitive se aplică în instituțiile de psihiatrie ale organelor de ocrotire a sănătății.

Pacientul spitalizat în staționarul de psihiatrie are dreptul să prezinte fără cenzură reclamații și cereri avocatului, precum și autorităților publice, procuraturii, instanței judecătorești, Avocatului Poporului sau, după caz, Avocatului Poporului pentru drepturile copilului. Administrația staționarului de psihiatrie și personalul medical sunt obligați să creeze condiții de exercitare a drepturilor pacienților și reprezentanților lor legali. Plângerile pacienților din staționarele de psihiatrie privind asigurarea respectării drepturilor omului și a demnității umane în cadrul acordării serviciilor de asistență medicală se examinează de către Avocatul Poporului. Administrația instituției de psihiatrie respective transmite Avocatului Poporului plângerile pacienților în decurs de 24 de ore de la depunerea lor. Acțiunile personalului medical, ale altor specialiști, ale lucrătorilor din domeniul asistenței sociale și învățământului, ale comisiilor medicale care prejudiciază drepturile și interesele legitime ale persoanelor la acordarea de asistență psihiatrică pot fi contestate, la opțiunea reclamantului, direct în instanță judecătorească, precum și în organul ierarhic superior (persoana oficială ierarhic superioară) sau, în cazul în care se invocă săvârșirea unei infracțiuni, în procuratură.

Conform **Legii nr. 153 din 04.07.2008 cu privire la controlul și profilaxia tuberculozei**¹⁶⁸, bolnavul cu formă contagioasă a tuberculozei care încalcă regimul sanitar-antiepidemic sau care se eschivează de la examenul medical de depistare a tuberculozei sau de la tratamentul tuberculozei este internat în temeiul unei hotărâri judecătorești în instituția ftiziopneumologică specializată pentru tratament coercitiv. Regulamentul privind modul de aplicare a spitalizării temporare coercitive în instituțiile medicale specializate antituberculoase a persoanelor bolnave de tuberculoză în formă contagioasă care refuză tratamentul¹⁶⁹ stabilește că persoanele bolnave cu formă contagioasă a tuberculozei și care refuză tratamentul sunt supuse izolării prin internarea coercitivă, în temeiul hotărârii judecătorești, în instituțiile medicale specializate antituberculoase, conform schemei obișnuite de referire a pacienților cu tuberculoză.

10.2. CAZURI DE ÎNCĂLCARE A DREPTULUI LA LIBERTATE ȘI SIGURANȚĂ

În cauza *Brega vs. Moldova (2010)*, la 10 mai 2008, ora 10:00, reclamantul se afla în fața Clădirii Guvernului din Piața Marii Adunări Naționale din Chișinău, purtând o pancartă cu inscripția „greva foamei pentru drepturi”, unde a început în tăcere protestul său. La scurt timp după aceasta, ofițerii de poliție l-au abordat și i-au adresat întrebări în timp ce alții îl filmau. Aproximativ la ora 10:45, dimineața, de reclamant s-au apropiat două persoane îmbrăcate în civil. Într-o înregistrare video filmată de reclamant, una dintre persoanele care s-a apropiat poate fi observată cum insistă asupra reclamantului pentru încetarea filmării. Reclamantul a refuzat și a spus că este un jurnalist care a declarat greva foamei. Reclamantul a cerut acestora să se legitimeze. Una dintre acele două persoane l-a lovit pe reclamant, aparent în mâna în care ținea camera de luat vederi, și, folosind cuvinte necenzurate, l-a amenințat cu răfuială fizică dacă acesta nu încetează filmările. Reclamantul se îndepărtează, susținând

¹⁶⁸ Legea nr. 153 din 04.07.2008 cu privire la controlul și profilaxia tuberculozei, publicată în Monitorul Oficial nr. 143-144 din 05.08.2008.

¹⁶⁹ Hotărârea Guvernului nr. 295 din 14.05.2012 „Pentru aprobarea Regulamentului privind modul de aplicare a spitalizării temporare coercitive în instituțiile medicale specializate antituberculoase a persoanelor bolnave de tuberculoză în formă contagioasă, care refuză tratamentul”, publicată în Monitorul Oficial nr. 93-98 din 18.05.2012.

că el are dreptul să filmeze, și solicită agresorului să se identifice. Agresorul spune că el este C.A., comandantul forțelor de poliție de ordine specială, Regimentul „Scut”. Reclamantul a solicitat documentele de identificare și, în acel moment, primește o altă lovitură din partea lui C.A. Reclamantul a continuat să se îndepărteze, între timp fiind urmărit de cel de-al doilea ofițer de poliție, care prin violență pune capăt filmării. Reclamantul a fost îmbarcat într-o mașină a poliției și escortat de la fața locului. Reclamantul a ajuns la Comisariatul de poliție aproximativ la ora 23:00. Lucrurile sale personale au fost ridicate și a fost chestionat aproximativ două ore. Potrivit reclamantului, el a insistat să fie informat cu privire la motivele arestării sale, dar fără niciun rezultat. Reclamantul s-a aflat în detenție timp de patruzeci și opt de ore. La 12 mai 2008, aproximativ la ora 11:00, reclamantul a fost escortat la Judecătoria sectorului Buiucani, unde i s-a adus la cunoștință acuzația în comiterea contravențiilor de opunere de rezistență la reținerea și ultraj împotriva colaboratorilor de poliție. În special, polițiștii l-au acuzat de faptul că i-a numit „șobolani”, „lași” și „câinii lui Voronin”, când aceștia, de fapt, s-au apropiat pașnic de el. La finele ședinței de judecată, la ora 15:00, reclamantul a fost eliberat. La 15 mai 2008, reclamantul a depus o plângere la Procuratura Generală, contestând acțiunile ofițerilor de poliție. El a sesizat faptul că ofițerii de poliție au încălcat mai multe prevederi ale *Codului penal*. În special, polițiștii l-au agresat fizic și l-au insultat verbal, au împiedicat un protest pașnic, care se desfășura în conformitate cu legea, în mod ilegal l-au lipsit de libertate pentru patruzeci și opt de ore și în mod ilegal l-au percheziționat, i-au ridicat bunurile sale și i-au șters înregistrările video din camera de filmat. Plângerea sa fost respinsă. Ulterior, s-a adresat la CtEDO. Curtea consideră că detenția reclamantului sub acuzații false, precum că el s-ar fi opus reținerii și ar fi insultat ofițerii de poliție nu poate fi considerată una „legală” în sensul *art. 5 § 1 al Convenției*, deci a avut loc o încălcare a acestor prevederi.

În cauza *Modârcă vs. Moldova (2007)*, reclamantul a susținut că după expirarea termenului ultimei încheieri judecătorești privind ținerea în stare de arest, nicio instanță nu a autorizat detenția sa ulterioară, deci a fost deținut fără o bază legală, Curtea constatând încălcarea *art. 5 din Convenție*.

O situație similară a fost constatată și în cauza *Turcan vs. Moldova (2007)*. La 12 octombrie 2005, reclamantul a fost reținut, fiind bănuțit de complicitate cu președintele unei bănci comerciale în extorcarea mitei de la o întreprindere pentru a-i acorda ultimei un credit. La 16 ianuarie 2006, reclamantul a fost transferat în Penitenciarul nr. 13 din Chișinău. La 3 februarie 2006, Judecătoria Buiucani a prelungit mandatul de arestare a reclamantului pentru o perioadă de douăzeci de zile. La 20 februarie 2006, dosarul a fost trimis în instanța de judecată spre judecare. La 6 martie 2006, reclamantul a pretins că, după trimiterea, la 20 februarie 2006, a cauzei în instanța de judecată spre judecare, detenția sa nu a avut un temei legal. Curtea constată că detenția reclamantului după trimiterea dosarului în instanță spre judecare la 20 februarie 2006, când termenul de detenție autorizat prin ultima încheiere judecătorească a expirat, nu s-a bazat pe vreo prevedere legală, deci a avut loc o violare a *art. 5 § 1 din Convenție*.

10.3. TABEL: DREPTUL LA LIBERTATE ȘI SIGURANȚĂ

Forme/situații de încălcare a dreptului la libertate și siguranță	
<ul style="list-style-type: none"> • Reținerea unei persoane pentru a fi identificată, atunci când identitatea acesteia este cunoscută • Reținerea unei persoane cu scopul de a afla informații despre o altă persoană sau infracțiunea în care altă persoană ar fi bănuită • Reținerea persoanei pentru simplu motiv că este în stare de ebrietate sau fără o bănuială rezonabilă că a fost comisă o contravenție sau o infracțiune • Reținerea persoanei nu în virtutea temeiurilor și procedurii legale, ci în baza unor temeuri dintr-un ordin care nu este cunoscut populației, nu este publicat (de ex., o operație specială a poliției de ordine) • Reținerea reclamantului pe motiv că el „nu s-a supus ordinelor legale ale polițiștilor” • Deținerea persoanei în continuare pentru un anumit număr de ore după expirarea perioadei reținerii din diverse motive (de ex., nu este un funcționar la locul de muncă) • Deținerea în arest fără un mandat de arest valabil • Motivarea insuficientă a deținerii sub arest • Deținerea neregulamentară a reclamantului într-o instituție psihiatrică • Deținerea persoanei în continuare pentru mai multe ore după ce s-a luat decizia de eliberare imediată a persoanei din detenție • Amenințarea cu deținerea arbitrară sau nejustificată • Compensații insuficiente pentru detenție ilegală 	
Prevederi relevante ale legislației naționale	Prevederi internaționale în domeniul drepturilor omului
<p>Constituția Republicii Moldova¹⁷⁰</p> <p>Articolul 25. (1) Libertatea individuală și siguranța persoanei sunt inviolabile. (2) Percheziționarea, reținerea sau arestarea unei persoane sunt permise numai în cazurile și cu procedura prevăzute de lege. (3) Reținerea nu poate depăși 72 de ore. (4) Arestarea se face în temeiul unui mandat, emis de judecător, pentru o durată de cel mult 30 de zile. Asupra legalității mandatului se poate depune recurs, în condițiile legii, în instanța judecătorească ierarhic</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Declarația Universală a Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale¹⁷⁴ <p>Articolul 3. Orice ființă umană are dreptul la viață, la libertate și la securitatea persoanei sale.</p> <p>Articolul 9. Nimeni nu trebuie să fie arestat, deținut sau exilat în mod arbitrar.</p>

¹⁷⁰ Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994, publicată în Monitorul Oficial nr. 1 din 18.08.1994, în vigoare din 27.08.1994. DE ARANJat trimiterile în ordine crescătoare.

¹⁷⁴ Adoptată la New York, 10 decembrie 1948, publicată în ediția oficială „Tratate Internaționale”, 1998, vol. 1, p. 11. Moldova a aderat la Declarație prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990, publicată în Veștile nr. 8, 1990;

superioară. Termenul arestării poate fi prelungit numai de către judecător sau de către instanța judecătorească, în condițiile legii, cel mult până la 12 luni. (5) Celui reținut sau arestat i se aduc de îndată la cunoștință motivele reținerii sau ale arestării, iar învinuirea – în cel mai scurt termen; motivele reținerii și învinuirea se aduc la cunoștință numai în prezența unui avocat, ales sau numit din oficiu. (6) Eliberarea celui reținut sau arestat este obligatorie dacă motivele reținerii sau arestării au dispărut.

Codul de procedură penală al Republicii Moldova¹⁷¹

Articolul 11. (1) Libertatea individuală și siguranța persoanei sunt inviolabile. (2) Nimeni nu poate fi reținut și arestat decât în cazurile și în modul stabilit de prezentul cod. (3) Privarea de libertate, arestarea, internarea forțată a persoanei într-o instituție medicală sau trimiterea ei într-o instituție educațională specială se permit numai în baza unui mandat de arestare sau a unei hotărâri judecătorești motivate. (4) Reținerea persoanei până la emiterea mandatului de arestare nu poate depăși 72 de ore. (5) Persoanei reținute sau arestate i se aduc imediat la cunoștință drepturile sale și motivele reținerii sau arestării, circumstanțele faptei, precum și încadrarea juridică a acțiunii de săvârșirea căreia ea este bănuită sau învinuită, în limba pe care o înțelege, în prezența unui apărător ales sau a unui avocat care acordă asistență juridică garantată de stat. (6) Organul de urmărire penală sau instanța judecătorească este obligată să elibereze imediat orice persoană deținută ilegal sau dacă temeiurile reținerii ori arestării au decăzut. (7) Percheziția, examinarea corporală, precum și alte acțiuni procesuale care aduc atingere inviolabilității persoanei, pot fi efectuate fără consimțământul persoanei sau al

Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice¹⁷⁵

- **Articolul 9.** (1) Orice om are dreptul la libertate și la securitatea persoanei sale. Nimeni nu poate fi arestat sau deținut în mod arbitrar. Nimeni nu poate fi privat de libertate decât pentru motive legale și în conformitate cu procedura prevăzută de lege.

(2) Orice individ arestat va fi informat, în momentul arestării sale, despre motivele acestei arestări și va fi înștiințat, în cel mai scurt timp, de orice învinuire care i se aduce.

(3) Orice individ arestat sau deținut pentru comiterea unei infracțiuni penale va fi adus, în termenul cel mai scurt, în fața unui judecător sau a unei alte autorități împuternicite prin lege să exercite funcțiuni judiciare și va trebui să fie judecat într-un interval rezonabil sau să fie eliberat. Detențiunea persoanelor care urmează a fi trimise în judecată nu trebuie să constituie regula, dar punerea în libertate poate fi subordonată unor garanții asigurând înfățișarea lor la ședințele de judecată, pentru toate celelalte acte de procedură și, dacă este cazul, pentru executarea hotărârii.

(4) Oricine a fost privat de libertate prin arestare sau detențiune are dreptul de a introduce recurs în fața unui tribunal, pentru ca acesta să hotărască neîntârziat asupra legalității detențiunii sale și să ordone eliberarea sa, dacă detențiunea este ilegală.

(5) Orice individ care a fost victima unei arestări sau detențiuni ilegale are drept la o reparație.

¹⁷¹ Codul de procedură penală al Republicii Moldova din 14.03.2003, publicat în Monitorul Oficial nr. 104-110 din 07.06.2003, intrat în vigoare la 12.06.2003.

¹⁷⁵ Adoptat la New York la 16 decembrie 1966, publicat în ediția oficială „Tratate Internaționale”, 1998, vol. 1, p. 30, ratificat de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990, publicată în „Veștile” nr. 8, 1990.

reprezentantului ei legal numai în condițiile prezentului cod. (8) Orice persoană reținută sau arestată trebuie tratată cu respectarea demnității umane. (9) În timpul desfășurării procesului penal, nimeni nu poate fi maltratată fizic sau psihic și sunt interzise orice acțiuni și metode care creează pericol pentru viața și sănătatea omului, chiar și cu acordul acestuia, precum și pentru mediul înconjurător. Persoana reținută, arestată preventiv nu poate fi supusă violenței, amenințărilor sau unor metode care ar afecta capacitatea ei de a lua decizii și de a-și exprima opiniile.

Codul contravențional al Republicii Moldova¹⁷²

Articolul 376. (1) Libertatea individuală și siguranța persoanei sunt inviolabile. (2) Persoana pasibilă de răspundere contravențională poate fi reținută sau supusă constrângerii numai în cazuri excepționale și în condițiile prezentului cod, urmând să fie tratată cu respectul demnității umane. (3) Reținerea persoanei în cauza contravențională nu poate depăși 3 ore. (4) Persoanei reținute i se aduc imediat la cunoștință, în limba pe care o înțelege, drepturile sale și motivele reținerii, circumstanțele faptei, încadrarea juridică a acțiunii a cărei săvârșire îi este imputată. (5) Persoana reținută ilegal sau persoana în a cărei privință temeiurile reținerii au decăzut urmează să fie eliberată imediat. (6) Percheziția, examinarea corporală, alte acțiuni procesuale care aduc atingere inviolabilității persoanei pot fi efectuate fără consimțământul acesteia sau al reprezentantului ei legal numai în condițiile prezentului cod. (7) În timpul procesului contravențional nimeni nu poate fi maltratată fizic sau psihic și sunt interzise orice acțiuni și metode care creează pericol pentru viața ori

▪ **Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale**¹⁷⁶

▪ **Articolul 5.** Orice persoană are dreptul la libertate și la siguranță. Nimeni nu poate fi lipsit de libertatea sa, cu excepția următoarelor cazuri și potrivit căilor legale:

- a) dacă este deținut legal pe baza condamnării pronunțate de către un tribunal competent;
- b) dacă a făcut obiectul unei arestări sau al unei dețineri legale pentru nesupunerea la o hotărâre pronunțată, conform legii, de către un tribunal ori în vederea garantării executării unei obligații prevăzute de lege;
- c) dacă a fost arestat sau reținut în vederea aducerii sale în fața autorității judiciare competente, atunci când există motive verosimile de a bănuși că a săvârșit o infracțiune sau când există motive temeinice de a crede în necesitatea de a-l împiedica să săvârșască o infracțiune sau să fugă după săvârșirea acesteia;
- d) dacă este vorba de detenția legală a unui minor, hotărâtă pentru educația sa sub supraveghere sau despre detenția sa legală, în scopul aducerii sale în fața autorităților competente;
- e) dacă este vorba despre detenția legală a unei persoane susceptibile să transmită o boală contagioasă, a unui alienat, a unui alcoolic, a unui toxicoman sau a unui vagabond;
- f) dacă este vorba despre arestarea sau detenția legală a unei persoane pentru a o împiedica să pătrundă în mod ilegal pe

¹⁷² Codul contravențional al Republicii Moldova din 24.10.2008, publicat în Monitorul Oficial nr. 3-6 din 16.01.2009, intrat în vigoare la 31.05.2009.

¹⁷⁶ Adoptată la Roma la 4 noiembrie 1950, publicată în ediția oficială „Tratate Internaționale”, 1998, vol. 1, p. 341, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 1298-XIII din 24.07.1997, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 54-55 din 21.08.1997.

sănătatea omului, chiar cu acordul acestuia. Persoana reținută nu poate fi supusă violenței, amenințărilor sau unor metode ori procedee care ar afecta capacitatea ei de a lua decizii și de a-și exprima opiniile. (8) Persoana ale cărei libertate și demnitate au fost lezate prin aplicarea ilegală a unei măsuri procesuale are dreptul la repararea, în condițiile legii, a prejudiciului cauzat astfel.

Legea nr. 1545 din 25.02.1998 privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești¹⁷³

Articolul 1. Prezenta lege constituie actul legislativ de bază care reglementează cazurile, modul și condițiile de răspundere patrimonială a statului pentru prejudiciul cauzat prin acțiunile ilicite comise în procesele penale și contravenționale de organele de urmărire penală, de procuratură și de instanțele judecătorești.

Articolul 2. (1) În sensul prezentei legi, se definesc următoarele noțiuni:

acțiuni ilicite – acțiuni sau inacțiuni ale organului împuternicit să examineze cazurile cu privire la contravențiile administrative, ale organului de urmărire penală sau ale instanței de judecată, care exclud vinovăția acestora, al căror caracter ilegal se manifestă prin încălcarea principiului general, potrivit căruia nicio persoană nevinovată nu poate fi trasă la răspundere și nu poate fi judecată, (erori) ori fapte ale persoanelor cu funcție de răspundere din organul de urmărire penală sau din instanța de judecată, manifestate prin încălcarea intenționată a normelor procedurale și materiale în timpul procedurii penale sau administrative (infrațiuni)...

teritoriu sau împotriva căreia se află în curs o procedură de expulzare ori de extrădare.

(2) Orice persoană arestată trebuie să fie informată, în termenul cel mai scurt și într-o limbă pe care o înțelege, asupra motivelor arestării sale și asupra oricărei acuzații aduse împotriva sa.

(3) Orice persoană arestată sau deținută, în condițiile prevăzute de paragraful 1 lit.c) din prezentul articol, trebuie adusă de îndată înaintea unui judecător sau a altui magistrat împuternicit prin lege cu exercitarea atribuțiilor judiciare și are dreptul de a fi judecată într-un termen rezonabil sau eliberată în cursul procedurii. Punerea în libertate poate fi subordonată unei garanții care să asigure prezentarea persoanei în cauză la audiere.

(4) Orice persoană lipsită de libertatea sa prin arestare sau deținere are dreptul să introducă un recurs în fața unui tribunal, pentru ca acesta să statueze într-un termen scurt asupra legalității deținerii sale și să dispună eliberarea sa dacă deținerea este ilegală.

(5) Orice persoană care este victima unei arestări sau a unei dețineri în condiții contrare dispozițiilor acestui articol are dreptul la reparații.

¹⁷³ Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești, nr. 1545 din 25.02.1998, publicată în Monitorul Oficial nr. 50 din 04.06.1998;

Articolul 3. (1) În conformitate cu prevederile prezentei legi, este reparabil prejudiciul material și moral cauzat persoanei fizice sau juridice în urma: a) reținerii ilegale, aplicării ilegale a măsurilor preventive sub formă de arest, de declarație de a nu părăsi localitatea sau țara, tragerii ilegale la răspundere penală; b) condamnării ilegale, confiscării ilegale a averii, supunerii ilegale la muncă neremunerată în folosul comunității; c) efectuării ilegale, în cazul urmăririi penale ori judecării cauzei penale, a percheziției, ridicării, punerii ilegale sub sechestru a averii, eliberării sau suspendării ilegale din lucru (funcție), precum și în urma altor acțiuni de procedură care limitează drepturile persoanelor fizice sau juridice; d) supunerii ilegale la arest contravențional, reținerii contravenționale ilegale sau aplicării ilegale a amenzii contravenționale de către instanța de judecată; e) efectuării măsurilor speciale de investigații cu încălcarea prevederilor legislației; f) ridicării ilegale a documentelor contabile, a altor documente, a banilor, a ștampilelor, precum și în urma blocării conturilor bancare. (2) Prejudiciul cauzat se repară integral, indiferent de culpa persoanelor cu funcție de răspundere din organele de urmărire penală, din procuratură și din instanțele judecătorești.

10.4. STUDIU DE CAZ

Istoria lui Ion P. (bătașul)

Ion P. se întorcea acasă, vineri seara, de la casa de cultură din sat. Împreună cu el mai erau Gheorghe S. și Constantin M. La un anumit moment, în centrul satului, au fost opriți de către polițistul de sector, care le-a zis să-l urmeze. Ion P. i-a spus că nu are timp să umble noaptea prin sat și trebuie să meargă acasă, iar a doua zi dimineața trebuie să plece la raion după cumpărături, deoarece săptămâna viitoare împlinește 18 ani. Polițistul de sector a ridicat tonul vocii, spunându-i că vor merge la raion împreună, menționând că „cu voi mă voi clarifica pe urmă, iar tu mergi cu mine”. Gheorghe S. și Constantin M. au plecat spre casele lor, iar Ion P. a discutat cu polițistul în stradă încă vreo 10 min. În general, Ion P. are o reputație proastă de „bătașul satului”. L-a întrebat pe polițist care-i problema, dar acesta i-a spus răspicat „măine ne clarificăm”. Polițistul de sector a mai stat puțin timp, apoi i-a zis lui Ion P. să plece acasă și să vină a doua zi dimineața, la ora 7.00 la primărie. Ion P. bănuia că este problema de joia trecută, când l-a bătut pe Mihai G., un locuitor din satul vecin care venise în vizită la rude la ei în sat.

A doua zi dimineața, pe la ora 7.10, Ion P. și polițistul de sector au mers împreună la raion cu autobuzul din sat (autoturismul polițistului de sector era defectat). Au ajuns pe la 8.10 la Inspectoratul de Poliție. Ion P. a mai stat câteva ore lângă unitatea de gardă (polițistul de serviciu îl vedea de după sticlă și nu i-a dat voie să meargă la piață după cumpărături) și pe la 11.00 a fost dus în biroul 23 și prezentat unui oarecare Andrei S. Andrei S. i-a spus că Mihai G. a depus o plângere că a fost bătut de cineva (nu știe cine dar poate că l-ar recunoaște, deși nu e sigur deoarece era întuneric) și că „în baza art. 152 din Codul penal, alineatul (1), tu sau cine a fost bătușul va sta pentru vătămarea intenționată medie a integrității corporale la sanatoriu vreo cinci ani”.

După ce a aflat ce vârstă are Ion P., Andrei C. a schimbat tonalitatea discuției. Un coleg al lui Andrei S. l-a întrebat pe Ion P. dacă are bani, acesta a zis că nu are, dar Andrei S. a zis „nu trebuie sunat avocatul că nu-i reținere, și nici procurorul, noi doar discutăm”. Au stat vreo jumătate de oră, discutând „părintește” detalii referitor la bătăile de la discotecă și comportamentul inadecvat al unor tineri. Ulterior, Andrei S. trebuia să plece urgent la „o chemare”, și i-a zis lui Ion P.: „ești liber, fă ce ai de făcut, că dacă trebuie – te găsim pe urmă”. Ion P. a venit acasă (părinții credeau că a fost după cumpărături). Ulterior, Ion P. s-a adresat para-juristului cu întrebarea dacă ar putea să mai fie chemat la Inspectorat deoarece el a înțeles că „totul s-a terminat”?

Ce prevede legislația?:

Conform *Codului de procedură penală (art. 477)*, reținerea minorului, precum și arestarea lui preventivă pot fi aplicate doar în cazuri excepționale, când au fost săvârșite infracțiuni grave cu aplicarea violenței, deosebit de grave sau excepțional de grave. *Alineatul 1 al art. 152 al Codului penal* prevede: „(1) Vătămarea intenționată medie a integrității corporale sau a sănătății, care nu este periculoasă pentru viață și nu a provocat urmările prevăzute la art.151, dar care a fost urmată fie de dereglarea îndelungată a sănătății, fie de o pierdere considerabilă și stabilă a mai puțin de o treime din capacitatea de muncă, se pedepsește cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 200 la 240 de ore sau cu închisoare de până la 5 ani”. Conform *art. 16 al Codului penal*, „(3) Infracțiuni mai puțin grave se consideră faptele pentru care legea penală prevede pedeapsa maximă cu închisoare pe un termen de până la 5 ani inclusiv”. Astfel, Ion P. nu putea fi reținut.

Totodată, de facto, Ion P. a fost reținut din momentul în care nu se mai putea deplasa liber, deoarece i s-a dat o dispoziție clară despre aceasta (de la ora 07.10 dimineața). Este o încălcare a prevederilor *Codului de procedură penală* și a *art. 5 al Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale*, această privare de libertate fiind imposibil de încadrat în excepțiile stabilite de convenție.

Printre multiplele abateri admise de către colaboratorul de poliție, care „nu a considerat situația drept reținere”, se înscrie și lipsa unei bănuieli rezonabile că Ion P. ar fi comis o infracțiune, nefiind respectate multiple exigențe ale *Codului de procedură penală*, din perspectiva asigurării drepturilor persoanei reținute.

Ce poate face un para-jurist?

Conform *Legii cu privire la asistența juridică garantată de stat*¹⁷⁷, para-juristul acordă doar asistență juridică primară. Astfel, para-juristul urmează să-i sugereze lui Ion P. să-și angajeze un avocat în bază de contract sau dacă nu are mijloace de a plăti serviciile avocatului, să-l informeze cum poate să beneficieze de asistență juridică garantată de stat, în condițiile legii (mai devreme sau mai târziu Ion P.

¹⁷⁷ Legea nr. 198-XVI din 26.07.2007 cu privire la asistența juridică garantată de stat, publicată în Monitorul Oficial nr. 157-160 din 05.10.2007.

va fi citat în cauza dată). De asemenea, para-juristul ar putea ajuta persoana să întocmească o plângere adresată procurorului. În acest ultim caz, para-juristul urmează să respecte strict competența sa funcțională (para-juristul nu poate întocmi acte ce țin de asistența juridică calificată).

10.5. ROLUL PARA-JURISTULUI ÎN ASIGURAREA DREPTULUI LA LIBERTATE ȘI SIGURANȚĂ

Multiple dintre limitările dreptului la libertate și siguranță se produc în cadrul procesului penal sau contravențional. Conform *Legii nr. 198-XVI cu privire la asistența juridică garantată de stat*, para-juristul acordă doar asistență juridică primară. Astfel, implicarea para-juristului în cazuri individuale de încălcare a dreptului la libertate și siguranță ar părea să fie suficient de limitată. În acest context, se recomandă para-juriștilor să fie prudenți și să nu depășească competența lor funcțională, or, acordarea asistenței juridice necalificate ar putea dăuna considerabil situației celui lezat în drepturi, para-juristului fiindu-i interzis a acorda servicii, care conform legii țin de competența exclusivă a altor categorii de profesioniști, precum avocați, consultanți juridici etc.

Conform *Legii cu privire la asistența juridică garantată de stat și Regulamentului de activitate al para-juriștilor*¹⁷⁸, în cazul în care, în procesul de acordare a asistenței juridice primare, se constată necesitatea acordării de asistență juridică calificată, solicitantul este informat despre condițiile beneficierii de o astfel de asistență și, la solicitare, va fi asistat la întocmirea cererii de asistență juridică calificată, astfel facilitând accesul persoanei la serviciile unui avocat.

Totodată, nu îi este interzis para-juristului să asiste persoana în întocmirea unor plângeri. În cazul încălcării dreptului la libertate și siguranță, un număr considerabil de cereri referitor la încălcări țin de competența organelor procuraturii.

Para-juristul, de asemenea, ar putea furniza membrilor comunității informații generale referitor la condițiile de reținere a persoanei în cadrul procesului penal și contravențional, condițiile de spitalizare în staționarul de psihiatrie fără liberul consimțământ și internarea în instituția ftizio pneumologică specializată pentru tratament coercitiv, astfel încât membrii comunității să poată identifica preliminar situațiile de încălcare a dreptului la libertate și siguranță pentru a le contesta ulterior organelor competente, inclusiv cu ajutorul unui avocat.

¹⁷⁸ Hotărârea CNAJGS nr. 27 din 29.10.2014 cu privire la aprobarea Regulamentului de activitate al para-juriștilor, publicată în Monitorul Oficial nr. 1-10 din 16.01.2015.

11. CE ESTE DREPTUL LA UN PROCES ECHITABIL?

Modul în care se aplică justiția, felul în care dreptatea este resimțită de către cetățeni se află în centrul democrației. Un stat cu o democrație puternică va avea o justiție puternică. Societatea umană întotdeauna a fost preocupată de a avea un mijloc sigur și imparțial care ar stabili dreptatea și echitatea în cazuri concrete. Grație puterii judecătorești se diminuează inegalitatea firească dintre autoritatea publică, stat și individ. Într-un stat de drept, instanța de judecată apără valorile umane general recunoscute: viața, sănătatea, cinstea, demnitatea, drepturile social-economice și politice și alte valori în raportul individ – autoritate publică și individ – individ. Justiția, chiar dacă primește solicitări de diferit ordin, are obligația de a apăra doar interesele legitime. Justiția trebuie să ia decizii în baza faptelor și să evite presupunerile ce pot genera ușor erori, magistrații trebuind să înlăture tot ceea ce este vag, nedeterminat și subiectiv (în limita posibilităților), rămânând doar la date verificate și confirmate. Astfel, justiția se supune unor exigențe, inclusiv procesuale.

Dreptul la un proces echitabil este un drept fundamental. El se referă la toate litigiile, atât cele cu caracter civil, cât și la toate acuzațiile în materie penală. Din punctul de vedere al conținutului, acest drept presupune multiple aspecte, inclusiv dreptul de a fi judecat de un tribunal independent, imparțial, prevăzut de lege; dreptul de acces la tribunal/instanță; dreptul de a fi judecat într-un termen rezonabil într-o procedură publică; prezumția de nevinovăție; dreptul la apărare (de a fi informat asupra naturii și cauzei acuzației, de a dispune de timpul și facilitățile necesare apărării, de a se apăra în mod eficient, dreptul la audiere de martori, dreptul la interpret); dreptul la o audiere echitabilă; obligația de motivare a hotărârilor; principiul egalității armelor; dreptul de a nu se autoacuză etc.

11.1. PREVEDERI INTERNAȚIONALE PRIVIND DREPTUL LA UN PROCES ECHITABIL ȘI ACCESUL LA JUSTIȚIE

Art. 8 al *Declarației Universale a Drepturilor Omului (1948)* prevede că „orice persoană are dreptul să se adreseze în mod efectiv instanțelor judiciare competente împotriva actelor care violează drepturile fundamentale ce îi sunt recunoscute prin constituție sau prin lege”. Aceste prevederi trebuie înțelese în contextul **art. 2 și art. 7 ale *Declarației Universale a Drepturilor Omului***, ce includ principiul egalității în drepturi, fără discriminare.

Prevederile **art. 10 ale *Declarației Universale a Drepturilor Omului*** trebuie privite din 4 perspective: subiectiv, procesual, instituțional și al competenței: „Orice persoană are dreptul, în deplină egalitate (subiectiv), să fie ascultată în mod echitabil și public (element procesual) de un tribunal independent și imparțial (element instituțional), care va hotărî fie asupra drepturilor și obligațiilor sale, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptată împotriva ei (de competență)”.

Același stil este păstrat și în ***Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice (1966)***. Astfel, **art. 2 pct. 1** include interzicerea discriminării. **Art. 9 pct. 4** prevede că „oricine a fost privat de libertate prin arestare sau detențiune are dreptul de a introduce o plângere în fața unui tribunal, pentru ca acesta să hotărască neîntârziat asupra legalității detențiunii sale și să ordone eliberarea sa, dacă detențiunea este ilegală”. **Art. 14** stipulează că „toți oamenii sunt egali în fața tribunalelor și curților de justiție”, fortificând elementul instituțional prin formularea „Orice persoană are dreptul ca litigiul în care se află să fie examinat în mod echitabil și public de către un tribunal competent, independent și imparțial, stabilit prin lege...”.

Noțiunea de proces echitabil include o multitudine de aspecte și criterii:

- a) aspecte ce țin de urmărirea penală:
 - interdicția arestului sau detenției arbitrare;
 - dreptul de a cunoaște motivul arestării;
 - dreptul la apărare;
 - dreptul de a contesta temeinicia arestului sau detenției;
 - interdicția torturii, tratamentului inuman sau degradant și dreptul la condiții umane în perioada detenției preventive;
 - interdicția detenției fără a comunica membrilor familiei;
- b) aspecte ce țin de faza judiciară a procesului:
 - accesul liber și egal în fața instanței de judecată;
 - dezbateri judiciare echitabile;
 - publicitatea dezbaterilor judiciare;
 - dreptul de a fi judecat de către o instanță competentă, imparțială și independentă, stabilită prin lege;
 - prezumția de nevinovăție;
 - dreptul de a cunoaște natura și cauzele învinuirii;
 - dreptul la un timp rezonabil pentru pregătirea apărării;
 - dreptul la un proces în termen rezonabil;
 - dreptul la apărare individuală sau de către un apărător;
 - dreptul de a cita martori;
 - dreptul la interpret;
 - dreptul de a nu depune mărturii contra sieși;
 - interdicția de aplicare retroactivă a legilor penale;
 - interdicția de învinuire dublă pentru una și aceeași faptă;
- c) aspecte ce țin de faza post-judiciară:
 - dreptul de a contesta hotărârea instanței de judecată;
 - dreptul la repararea daunei cauzate de către organele de drept¹⁷⁹.

Convenția internațională cu privire la drepturile copilului¹⁸⁰, în art. 3 prevede că „în toate acțiunile care privesc copiii, întreprinse de instituțiile de asistență socială publice sau private, de instanțele

¹⁷⁹ What is a fair trial. *A basic Guide to Legal Standards and Practice*. – New York: Lawyers Committee for Human rights, 2000, p. 11.

¹⁸⁰ Adoptată la New York la 20 noiembrie 1989, publicată în ediția oficială „Tratate Internaționale”, 1998, vol. 1, p. 51, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 408-XII din 12.12.1990, publicată în „Veștile” nr. 12, 1990.

judecătorești, autoritățile administrative sau de organele legislative, interesele copilului vor prevala”. *Art. 37* prevede că „copiii privați de libertate să aibă dreptul de a avea acces rapid la asistență juridică sau la orice altă asistență corespunzătoare, precum și dreptul de a contesta legalitatea privării lor de libertate, în fața unui tribunal sau unei alte autorități competente, independente și imparțiale, și dreptul la judecarea în procedură de urgență a cazului respectiv”. *Art. 40* prevede că orice copil bănuit sau acuzat de o încălcare a legii penale să aibă garantate cel puțin anumite drepturi, inclusiv:

- dreptul de a beneficia de asistență juridică sau de orice alt fel de asistență corespunzătoare, în vederea formulării și susținerii apărării sale;
- dreptul la examinarea, fără întârziere, a cauzei sale de către o autoritate sau instanță judiciară competentă, independentă și imparțială, printr-o procedură de audiere echitabilă și conformă cu prevederile legii, în prezența celor care îi asigură asistență juridică sau de altă natură, iar dacă acest lucru nu este considerat contrar interesului major al copilului, ținând cont de vârsta ori de situația acestuia, în prezența părinților sau a reprezentanților săi legali;
- dacă se dovedește că a încălcat legea penală, dreptul de a recurge la o cale de atac cu privire la decizie și la orice măsură luată în consecință, în fața unei autorități sau a unei instanțe judiciare superioare competente, independente și imparțiale, conform legii; dreptul de a fi asistat de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba utilizată.

Convenția privind accesul la informație, justiție și participarea publicului la adoptarea deciziilor în domeniul mediului (1998)¹⁸¹ prevede că părțile (statele) asigură fiecărei persoane accesul la procedura dezbaterii deciziilor în domeniul mediului de către instanța de judecată sau de către o altă autoritate, independentă și nepărtinitoare, constituită conform legii. Convenția anticipează o serie de bariere în accesul la justiție pe probleme de mediu. Astfel, *art. 9 pct. 3* prevede că trebuie să fie asigurate mijloacele adecvate și eficiente de apărare judiciară, inclusiv, în caz de necesitate, a unor mijloace de apărare judiciară sub formă de interdicții juridice, precum și să fie echitabile, nepărtinitoare, oportune și să nu fie însoțite de cheltuieli considerabile. Publicul are acces la deciziile judecătorilor și, în caz de necesitate, a altor autorități. Pentru a spori eficiența prevederilor convenției, fiecare stat trebuie să asigure publicului oferirea informației privind accesul la procedurile administrative și judiciare de examinare a deciziilor și să examineze problema privind formarea unor mecanisme corespunzătoare de oferire a ajutorului pentru înlăturarea sau diminuarea piedicilor financiare sau de alt ordin în calea accesului la justiție.

Convenția privind statutul refugiaților (1951)¹⁸², în *art. 16*, stipulează că orice refugiat va avea pe teritoriul statelor contractante, acces liber și facil în fața instanțelor de judecată/tribunalelor. Orice refugiat se va bucura de același tratament ca oricare cetățean în ce privește accesul la tribunale, inclusiv asistența judiciară.

Atitudinea față de anumite categorii specifice (de ex., categoriile social-vulnerabile), în privința cărora există riscul de a le fi încălcat dreptul de acces la justiție, se reflectă și în acte internaționale separate: *Rezoluția 46/121a Asamblăii Generale a ONU (1991)* și *Rezoluția 1992/11 a Comisiei pentru Drepturile Omului (1992)*. **Convenția Internațională privind facilitarea accesului internațional la**

¹⁸¹ Convenția privind accesul la informație, justiție și participarea publicului la adoptarea deciziilor în domeniul mediului, Aarhus, 23-25 iunie 1998, ratificată prin Hotărârea Parlamentului nr. 346-XIV din 07.04.1999.

¹⁸² Convenția privind statutul refugiaților, încheiată la Geneva la 28 iulie 1951; Republica Moldova a ratificat Convenția prin Legea nr. 677- XIV din 23.11.2001, http://www.irdo.ro/sectiuni.php?bibl_subsectiuni_id=23

justiție (1980) prevede că cetățenii unui alt stat parte la convenție vor beneficia de asistență juridică pentru reprezentare în instanța de judecată în cauze civile și comerciale în egală măsură ca și cetățenii statului vizat.

Plenitudinea aspectelor referitor la accesul la justiție se reflectă în **Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale**. De fapt, majoritatea statelor europene au trecut printr-un proces de reformare a legislațiilor naționale, în mod special datorită exigențelor stabilite de convenție. Această Convenție garantează drepturi nu iluzorii sau teoretice, dar drepturi efective și concrete. *Art. 6 pct. 1* din Convenție stipulează: „Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale de către o instanță independentă și imparțială, instituită prin lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptată împotriva sa. Hotărârea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședință poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților în proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de către instanță atunci când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției”.

Art. 6 pct. 3 prevede printre drepturile acuzatului și dreptul de a dispune de timp și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale; dreptul de a se apăra însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a plăti un apărător, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a stabilit anumite criterii de aplicare a prevederilor *art. 6* al *Convenției*. Statul nu poate să se distragă de la obligațiile impuse prin *art. 6* al *Convenției*. Spre exemplu, dacă legislația internă a unui stat nu consideră o anumită faptă ca fiind penală, aceasta este relevant, dar nu hotărâtor. Exigențele *art. 6* se referă și la procedurile în instanțele superioare, inclusiv la procedurile în fața Curților constituționale ale statelor contractante, acolo unde rezultatul este direct hotărâtor în privința unui drept sau a unei obligații civile.

Curtea a stabilit că instanțele de judecată, și în cauze penale, și în cele civile, trebuie să judece în termene rezonabile. Rezonabilitatea se stabilește pe baza următoarelor criterii:

- complexitatea cauzei;
- comportamentul justițiabilului;
- comportamentul autorităților competente ale statului pârât.

Statul nu va putea invoca supraaglomerarea instanțelor de judecată naționale drept argument în nerespectarea termenului rezonabil. În aprecierea independenței instanței, se ține cont de modul de numire și durata mandatului judecătorului, existența unor garanții împotriva presiunilor exterioare și dacă există sau nu o aparență de independență. De asemenea, instanța trebuie să fie imparțială.

Art. 6 al *Convenției* consacră mai multe elemente: în special, în *alineatul 1* – dreptul de acces la un tribunal/ instanță de judecată. Totuși, statele pot limita în mod legitim dreptul de acces la un tribunal, dacă decizia lor:

- a) are un scop legitim;
- b) respectă principiul proporționalității;
- c) nu operează astfel încât să submineze însăși esența dreptului.

Dreptul de acces la justiție / instanță în concepția și interpretarea Curții așadar nu este un drept absolut și poate fi supus unor limitări. Aceste limitări sunt permise doar indirect, deoarece dreptul de acces prin însăși esența sa presupune reglementări din partea statului. Aceste reglementări pot varia în timp și spațiu, fiind determinate de necesitățile și resursele societății sau ale unor particulari. Cu toate acestea, statul nu este în drept a limita sau interzice accesul solicitanților de acces la justiție în măsura în care ar atinge în mod considerabil conținutul acestui drept (*Ashingdane vs. Regatul Unit al Marii Britanii*, 28 mai 1985). Limitări ce pot fi luate în considerare ar fi: termenele de prescripție, neplata taxei de stat, limitări în raport cu minorii, deținuții (*Campbell și Fell vs. Regatul Unit*, 1984) sau persoanele iresponsabile (*Devlin vs. Regatul Unit al Marii Britanii*, 30 octombrie 2001).

Pentru a exemplifica din standardele Curții, prezentăm câteva dintre încălcările dreptului de acces la un tribunal / instanță constatate de Curte¹⁸³:

- a) o biserică este împiedicată să inițieze o procedură pentru redobândirea dreptului de proprietate pe motiv că este considerată că nu are personalitate juridică (*Khania Catholic Church vs. Grecia*, 16 decembrie 1997);
- b) procedura nu poate fi inițiată decât de o autoritate, în pofida interesului direct al reclamantilor în această procedură (*Holy Monasteries vs. Grecia*, 1994);
- c) poliția se bucură de imunitate de răspundere civilă, în pofida incapacității, din neglijență, de a conduce urmărirea penală (cauza *Osman vs. Regatul Unit*, 1 iulie 1997);
- d) tribunalele nu sunt competente să examineze o acțiune în revendicarea proprietății confiscate în timpul dictaturii comuniste (cauza *Elisabeta Vasilescu vs. România*, 22 mai 1998, cazul *Brumărescu vs. România*) sau există o competență limitată în ceea ce privește deciziile unor comisii administrative (cauza *Glod vs. România*, 16.09.2003);
- e) unei soții lipsite de mijloace materiale i s-a refuzat asistență juridică pentru inițierea procedurilor de despărțire de fapt de soțul ei (cauza *Airey vs. Irlanda*).

Accesul la justiție nu trebuie să fie iluzoriu, ci trebuie să fie concret și efectiv. Curtea a statuat că dreptul de acces la justiție este o parte indispensabilă a dreptului la un proces echitabil (de ex., în cazul *Deweer vs. Belgia*, 27 februarie 1980; *Golder vs. Regatul Unit al Marii Britanii*, 21 februarie 1975; *Poitrimol vs. Franța*, 1993; *McVicar vs. Regatul Unit al Marii Britanii*, 7 mai, 2002). Asistența juridică este obligatorie pentru asigurarea accesului efectiv la justiție din următoarele considerente: procedurile judiciare pot fi complexe; pot apărea aspecte complexe de drept; starea emoțională a persoanei ar putea să influențeze la direct calitatea apărării (*Airey vs. Irlanda*, 9 octombrie 1979).

În privința asistenței juridice, CtEDO operează cu două criterii¹⁸⁴:

- a) starea financiară – insuficiența mijloacelor financiare pentru a avea un avocat;
- b) interesele justiției.

În general, la interpretarea noțiunii *interesele justiției*, trebuie să se țină cont de câteva criterii:

¹⁸³ Clements Luke, Mole Nuala, Simmons Alan. *Drepturile europene ale omului: înaintarea unei cauze pe baza Convenției*. – Chișinău: Cartier, 2005, p. 264.

¹⁸⁴ Mole Nuala, Harby Catarina. *Dreptul la un proces echitabil. Ghid privind punerea în aplicare a articolului 6 al Convenției Europene pentru Drepturile Omului. Manuale privind drepturile omului, nr. 3*. – Directoratul General pentru Drepturile Omului, Consiliul European, F-67075 Strasbourg Cedex, 2001, p. 61.

- gravitatea infracțiunii incriminată și, respectiv, probabilitatea unei pedepse privative de libertate pe un anumit termen (*Quaranta vs. Elveția, Boner vs. Scoția*);
- complexitatea juridică și factologică a cauzei;
- situația personală a inculpatului – posibilitatea lui de a se apăra independent.

În cazurile *Airey vs. Irlanda* (9 octombrie 1979), *Artico vs. Italia* (13 mai 1980), *Pakelli vs. Germania* (25 aprilie 1993) s-a stabilit că, cheltuielile de procedură sau imposibilitatea obținerii unei asistențe gratuite efective împiedică accesul la instanță, cu atât mai mult când nu există cale judiciară (*Hakanson și Sturesson vs. Suedia*, 21 februarie 1990; *Phills vs. Grecia*, 27 august 1991).

În cazul *Artico vs. Italia* se consacră obligația pozitivă a statului de a acorda asistență juridică gratuită dacă persoana nu dispune de un apărător. În cazul *Goddi vs. Italia* (09 aprilie 1983) s-a decis că apărătorul trebuie să dispună de timp suficient pentru a construi apărarea. În cazul *Quaranta vs. Elveția* (24 mai 1991), operându-se cu noțiunea *interesele justiției*, s-a decis că statul este obligat să acorde asistență juridică garantă de către stat chiar în cazul în care există cea mai mică probabilitate de a fi stabilită o pedeapsă cu trei ani de detenție. În cazul *Airey vs. Irlanda* s-a stabilit că statul este obligat de a acorda asistență juridică și în cauzele civile. Asistența juridică trebuie să fie efectivă și reală. Dreptul de a primi asistență juridică gratuită se referă și la instanțele de apel și recurs (*Twalib vs. Grecia*, 9 iunie 1998; *Eliazer vs. Olanda*, 16 octombrie 2001). Chiar dacă persoana are posibilitate să se apere singură, oricum poate apărea întrebarea dacă procedura a fost echitabilă (*McVicar vs. Regatul Unit al Marii Britanii*, 7 mai 2002).

În cazul *Santambrogio vs. Italia*, septembrie 2004 s-a constatat că statul este obligat să asigure corectitudinea procedurilor de stabilire a capacității de plată a solicitantului de asistență juridică garantată de către stat. În cazul *Bertuzzi vs. Franța*, 2003, Curtea a statuat că este obligația statului de a asigura un sistem de asistență juridică garantată de către stat în care solicitantul de asistență are posibilitate efectiv de a obține un avocat care este pregătit să acționeze în numele lui.

De asemenea, au fost stabilite criteriile referitoare la aspectele pur procesuale: un proces în prezența acuzatului, dreptul de a nu se autoincrimina, egalitatea armelor, contradictorialitatea procedurii, hotărâre motivată, admisibilitatea probelor, prezumția de nevinovăție, informarea într-o limbă înțeleasă și în termenul cel mai scurt asupra acuzațiilor aduse împotriva sa, dreptul la convocarea și audierea martorilor, dreptul de a fi asistat gratuit de un interpret.

Art. 6 se aplică și procedurilor care urmează după audieri, precum ar fi executarea hotărârii. În hotărârea *Hornsby vs. Grecia*, Curtea a subliniat că dreptul la un proces echitabil va fi iluzoriu dacă ordinea juridică internă a unui stat contractant permite ca o decizie judecătorească definitivă și obligatorie să rămână inoperantă în detrimentul unei părți.

Orice judecător este direct responsabil de aplicarea și respectarea exigențelor *art. 6* al *CEDO* și nu trebuie să se bazeze pe instanțele judecătorești superioare, sperând că acestea vor corecta eventualele erori.

Art. 13 al *Convenției* prevede că „orice persoană, ale cărei drepturi și libertăți recunoscute de prezenta convenție au fost încălcate, are dreptul să se adreseze efectiv unei instanțe naționale, chiar și atunci când încălcarea s-a datorat unor persoane care au acționat în exercitarea atribuțiilor lor oficiale”. De fapt, este o consacrare suplimentară a dreptului la un remediu efectiv și o reacție la nepedepsirea oficialilor.

De asemenea, **Protocolul nr. 7 la Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale (1984)**¹⁸⁵ prevede în *art. 1* că un străin care își are reședința în mod legal pe teritoriul unui stat nu poate fi expulzat decât în temeiul executării unei hotărâri luate conform legii și el trebuie să poată:

- să prezinte motivele care pledează împotriva expulzării sale;
- să ceară examinarea cazului său;
- să ceară să fie reprezentat în acest scop în fața autorităților competente sau a uneia sau mai multor persoane desemnate de către această autoritate.

Art. 2 al Protocolului menționat prevede posibilitatea de acces la o instanță superioară: „Orice persoană declarată vinovată de o infracțiune de către un tribunal are dreptul să ceară examinarea declarației de vinovăție sau a condamnării de către o jurisdicție superioară”. Dreptul de a fi judecat de o instanță superioară este apreciat ca fiind unul relativ, deoarece *Protocolul (art. 2 alin. 2)* prevede că „Acest drept poate face obiectul unei excepții în cazul infracțiunilor minore, așa cum acestea sunt definite de lege, sau când cel interesat a fost judecat în primă instanță de către cea mai înaltă jurisdicție ori a fost declarat nevinovat și condamnat ca urmare a unui recurs împotriva achitării sale”.

Carta de la Paris pentru o nouă Europă (1990)¹⁸⁶ prevede că statele participante vor asigura fiecărei persoane posibilitatea de a recurge la remedii efective la nivel național sau internațional împotriva încălcării drepturilor sale.

Carta Europeană a limbilor regionale sau minoritare (1992) încearcă să excludă barierele lingvistice ale accesului la justiție. În *art. 9* se prevede că părțile (statele) se angajează, în cadrul procedurilor penale, în ceea ce privește circumscripțiile autorităților judiciare în care numărul persoanelor folosind limbile regionale sau minoritare justifică măsurile specificate mai jos, în funcție de situația fiecărei din aceste limbi, și cu condiția ca utilizarea acestor posibilități să nu fie considerată de către judecător ca împiedicând buna administrare a justiției:

- să prevadă ca la cererea uneia dintre părți, tribunalele să-și desfășoare procedurile în limbile regionale sau minoritare;
- să garanteze acuzatului dreptul de a se exprima în limba sa regională sau minoritară;
- să prevadă că cererile și probele, scrise sau orale, să nu fie considerate ca inadmisibile numai pe motivul că sunt formulate într-o limbă regională sau minoritară;
- să administreze în aceste limbi regionale sau minoritare, la cerere, actele în legătură cu procedurile judiciare, dacă este necesar prin recurgerea la interpreți și traduceri care să nu implice cheltuieli suplimentare pentru cei interesați.

Prevederi similare se referă și la procedurile civile și la cele în fața jurisdicțiilor competente în materie administrativă.

¹⁸⁵ Protocolul nr. 7 la Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale, Strasbourg, 22 noiembrie 1984; <http://www.bice.md/?cid=87>

¹⁸⁶ Carta de la Paris pentru o nouă Europă din 21.11.1990, Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 707-XII din 10.09.91, publicată în ediția oficială „Tratate Internaționale”, 1998, vol. 1, p. 304.

Convenția Europeană asupra cetățeniei (1997)¹⁸⁷, în vigoare de la 01 martie 2000, prevede în *art. 12* dreptul la o cale de atac: „Fiecare stat trebuie să facă astfel încât hotărârile privind dobândirea, păstrarea, pierderea cetățeniei sale, redobândirea acesteia sau eliberarea unui atestat de cetățenie să poată face obiectul unei căi de atac administrative sau judiciare, în conformitate cu dreptul său intern”.

Pe parcursul anilor au fost elaborate mai multe reguli, recomandări de natură contextuală, pentru a asigura un acces efectiv la justiție. Aici pot fi menționate:

Rezoluția Consiliului Europei nr. (76)5 privind asistența juridică în cauze civile, comerciale și administrative¹⁸⁸, în care se menționează că statele membre trebuie să acorde asistență juridică în cauze civile, comerciale și administrative în aceleași condiții persoanelor fizice cetățeni ai statelor și tuturor celorlalte persoane fizice care au reședință pe teritoriul statului în care se va desfășura procesul;

Rezoluția nr. (78)8 privind asistența juridică și consultanța¹⁸⁹ menționează că accesul la justiție și dreptul la un proces echitabil, garantat de *art. 6* al *CEDO*, este o caracteristică esențială a unei societăți democratice. Din asemenea considerente, statele vor lua măsurile necesare în vederea eliminării obstacolelor de ordin economic cu privire la accesul la procesele judiciare și este necesar un sistem de asistență juridică adecvat. Asistența juridică trebuie să includă toate cheltuielile suportate de persoanele asistate în procesul de apărare sau de exercitare a drepturilor lor. Răspunderea pentru finanțarea sistemului de asistență juridică revine statului;

Recomandarea nr. (81)7 privind măsurile care facilitează accesul la justiție¹⁹⁰ prevede că statele membre vor trebui să realizeze pașii necesari pentru informarea publicului referitor la mijloacele puse la dispoziția indivizilor pentru apărarea drepturilor lor în fața instanței de judecată și pentru asigurarea celerității și reducerii costurilor unui proces judiciar legat de chestiuni civile, comerciale, administrative sau simple sociale ori fiscale;

Recomandarea nr. (93)1 despre accesul efectiv la lege și justiție a celor mai sărace pături sociale¹⁹¹ menționează că statele membre trebuie să faciliteze accesul la lege; accesul efectiv al persoanelor sărace la metodele quasi-juridice (aproape, asemănătoare cu cele juridice) de soluționare a litigiilor; accesul efectiv la justiție în special prin:

- extinderea asistenței juridice sau oricărei alte forme de asistență asupra tuturor instanțelor de judecată (civile, penale, comerciale, administrative, sociale etc.) și procedurilor contencioase sau necontencioase, indiferent de calitatea în care participă persoana;

¹⁸⁷ Convenția Europeană asupra cetățeniei, Strasbourg, 6 noiembrie 1997, în vigoare de la 01 martie 2000, publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 2001, volumul 26, p.190.

¹⁸⁸ Rezoluția Consiliului Europei nr. (76)5 privind asistența juridică în cauze civile, comerciale și administrative. [http://www.coe.int/t/f/affaires_juridiques/coop%E9ration_juridique/droit_et_justice_administratifs/textes_&_documents/Conv_Rec_Res/Res\(76\)5.asp](http://www.coe.int/t/f/affaires_juridiques/coop%E9ration_juridique/droit_et_justice_administratifs/textes_&_documents/Conv_Rec_Res/Res(76)5.asp)

¹⁸⁹ Rezoluția Consiliului Europei nr. (78)8 privind asistența juridică și consultanța. [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/administrative_law_and_justice/texts_&_documents/Conv_Rec_Res/Resolution\(78\)8.asp](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/administrative_law_and_justice/texts_&_documents/Conv_Rec_Res/Resolution(78)8.asp)

¹⁹⁰ Recomandarea nr. (81)7 privind măsurile care facilitează accesul la justiție, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei la 14 mai 1981 la cea de-a 68-a reuniune. [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/administrative_law_and_justice/texts_&_documents/Conv_Rec_Res/Recommendation\(81\)7.asp](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/administrative_law_and_justice/texts_&_documents/Conv_Rec_Res/Recommendation(81)7.asp)

¹⁹¹ Recomandarea nr. (93)1 despre accesul efectiv la lege și justiție a celor mai sărace pături sociale, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei în ianuarie 1993 la cea de-a 484-a reuniune a viceministrilor, <http://www.legislationline.org/legislation.php?tid=105&lid=5244>.

- extinderea asistenței juridice asupra persoanelor foarte sărace care sunt apatrizi sau străini, în orice caz când aceștia au reședința obișnuită pe teritoriul unui stat membru în care se va desfășura procesul;
- recunoașterea dreptului de a fi asistat de un avocat, în măsura în care este posibil – ales de persoana respectivă, care va fi remunerat corespunzător;
- limitarea circumstanțelor în care asistența poate fi refuzată de către autoritățile competente, în special în cazurile în care temei al refuzului este inadmisibilitatea, manifestarea insuficientă a posibilității de câștig a dosarului, sau când acordarea asistenței juridice nu este în interesele justiției;
- simplificarea procedurii de acordare a asistenței juridice persoanelor sărace și considerarea posibilității de acordare imediată a asistenței juridice provizorii;
- considerarea posibilității de împuternicire a ONG-urilor sau organizațiilor voluntare să acorde suport persoanelor sărace, să acorde asistență în contextul accesului la justiție persoanelor care se află într-o stare de dependență și sărăcie încât nu se pot apăra ele însele;
- aducerea la cunoștință comunității juridice despre problemele cu care se confruntă populația săracă;
- facilitarea accesului la mecanismele quasi-judiciare de soluționare a conflictelor în special prin implicarea organizațiilor neguvernamentale și organizațiilor de voluntari în activitățile de mediere și conciliere.

Recomandarea nr. (2000)21 despre libertatea exercitării profesiei de avocat¹⁹² specifică că guvernele statelor membre trebuie să asigure, acolo unde este necesar, accesul efectiv la justiție, să ofere servicii juridice efective persoanelor cu o situație materială precară, în special persoanelor private de libertate.

Rezoluția nr. 1 privind „Înfăptuirea justiției în secolul XXI”¹⁹³, adoptată de Reuniunea din 8-9 iunie 2000, Londra, a miniștrilor europeni de Justiție precizează că „accesul la justiție nu trebuie să fie îngreunat prin costuri înalte” și reafirmă „necesitatea tuturor persoanelor de a avea acces la justiție și a statelor de a găsi un mecanism cost-eficient de a oferi accesul la justiție”. Planul de acțiuni privind Sistemele de asistență juridică, adoptat de Comitetul European pentru Cooperare Juridică a Consiliului Europei la 31 mai 2002 (CDJC (2002) 21, Strasbourg, 31 May 2002), menționează că „sunt necesare eforturi continue în vederea apropiării justiției de justițiabili și îmbunătățirii eficienței și funcționării procedurilor judiciare”. De asemenea, se constată că asistența juridică este esențială pentru asigurarea accesului tuturor la justiție și poate să includă:

- prevederi legale referitor la acordarea asistenței juridice, inclusiv reprezentarea;
- furnizarea de informații și consultații juridice în timpul și locul convenit, care ar lua în considerare necesitățile beneficiarilor de asistență, garantând în particular faptul că beneficiarii sunt capabili să înțeleagă avocatul;

¹⁹² Recomandarea nr. (2000)21 despre libertatea exercitării profesiei de avocat, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei la 25 octombrie 2000 la cea de-a 727-a reuniune a viceministrilor, <http://www.legislationline.org/legislation.php?tid=105&lid=5249>

¹⁹³ Rezoluția nr. 1 privind „Înfăptuirea justiției în secolul XXI”, adoptată de Reuniunea din 8-9 iunie 2000, Londra, a miniștrilor europeni de Justiție.

- apărarea persoanelor învinuite în cauzele penale;
- pregătirea cauzelor și actelor în cauzele civile și reprezentarea clienților;
- asistarea juridică a persoanelor în raporturile cu autoritățile publice, dacă aceste raporturi pot viza aspecte juridice;
- consultații și asistență privind executarea hotărârilor, contestarea executării deciziilor sau acordurilor extra-judiciare, inclusiv a cererilor pentru aplicarea unei pedepse mai ușoare sau de grațiere¹⁹⁴.

11.2. CADRUL NORMATIV-JURIDIC NAȚIONAL PRIVIND DREPTUL LA UN PROCES ECHITABIL ȘI ACCESUL LA JUSTIȚIE

Prevederile menționate anterior au prioritate în raport cu legislația națională, ceea ce presupune că Republica Moldova urmează a-și racorda legislația internă la exigențele stabilite de actele internaționale¹⁹⁵. Prevederile legislației Republicii Moldova asigură un cadru general care ar permite dezvoltarea unor mecanisme și practici de asigurare a dreptului la un proces echitabil, conform standardelor internaționale. *Art. 20 din Constituția Republicii Moldova* prevede că „Orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime. Nicio lege nu poate îngredi accesul la justiție”. *Constituția Republicii Moldova* operează cu termenul *acces la justiție* în sens larg, având în vedere nu atât accesul la instanța de judecată, ci dreptul la „o satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente”. Acest lucru este confirmat și de Curtea Constituțională, care menționează că „accesul la justiție este un principiu complex, cuprinzând mai multe relații și drepturi fundamentale, prin care se poate garanta exercitarea lui deplină”¹⁹⁶. Sub alt aspect, stipulările *Constituției* au un caracter limitativ în raport cu dreptul la un remediu efectiv. Prin generalitatea formulării sale, *art. 20* al *Constituției* permite oricărei persoane, cetățean al Republicii Moldova, cetățean străin sau apatrid, să se adreseze instanței de judecată pentru apărarea oricărui drept sau libertăți și a oricărui interes legitim, indiferent dacă aceasta rezultă din *Constituție* sau din alte legi¹⁹⁷. Legea fundamentală fortifică prevederile *art. 20* printr-o serie de prevederi instituționale. Astfel, *Constituția* consacră un capitol aparte – IX. Autoritatea judecătorească. Prin legea fundamentală și alte legi s-au stabilit o serie de principii ale activității instanțelor de judecată: publicitatea dezbaterilor, oralitatea și contradictorialitatea, legalitatea și oficialitatea, aflarea adevărului, garantarea dreptului la apărare, posibilitatea valorificării căilor de atac, separația puterilor, asigurarea dreptății și legalității.

¹⁹⁴ Planul de acțiuni privind Sistemele de asistență juridică, adoptat de Comitetul European pentru Cooperare Juridică a Consiliului Europei la 31 mai 2002 (CDJC (2002) 21, Strasbourg, 31 Mai 2002.

¹⁹⁵ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.55 din 14 octombrie 1999 privind interpretarea unor prevederi ale art. 4 din Constituția Republicii Moldova, publicată în Monitorul Oficial, 1999, nr. 118-119, art. 64.

¹⁹⁶ Hotărârea Curții Constituționale nr. 2 din 19.02.2004 privind controlul constituționalității unor dispoziții ale art. 416 și art. 444 din Codul de procedură civilă, publicată în Monitorul Oficial nr. 39-41 din 05.03.2004.

¹⁹⁷ Hotărârea Curții Constituționale nr. 16 din 28.05.1998 cu privire la interpretarea art. 20 din Constituția Republicii Moldova, publicată în Monitorul Oficial nr. 056 din 25.06.1998.

11.3. CAZURI DE ÎNCĂLCARE A DREPTULUI LA UN PROCES ECHITABIL

Există un număr considerabil de cauze în care CtEDO a constatat încălcarea dreptului la un proces echitabil. În cauza *Levința vs. Moldova* (2009), reclamantii au făcut mai multe declarații auto-incriminatorii la 7 și 8 noiembrie 2000, în care ei și-au recunoscut în întregime vinovăția în comiterea infracțiunilor de care au fost învinuiți. Curtea face referire la constatarea sa că aceștia nu au avut vreun contact cu avocații lor în perioada 4-8 noiembrie 2000 și că au făcut declarațiile lor inițiale fără a beneficia de consultanță juridică. Curtea consideră că declarațiile obținute de la reclamantii în astfel de circumstanțe, ca urmare a torturării lor și în timp ce au fost lipsiți de orice asistență din partea avocaților lor, cu excepția intervenției acestora la 4 noiembrie 2000, și confrunțați cu o lipsă totală de reacție din partea autorităților la plângerile avocaților lor, cad în categoria declarațiilor care nu ar trebui niciodată să fie admise în procedurile penale, deoarece folosirea unor astfel de probe ar face astfel de proceduri inechitabile în ansamblu, indiferent dacă instanțele de judecată s-au bazat și pe alte probe. În aceste circumstanțe a avut loc o violare a *art. 6 § 1 al Convenției*.

În cauza *Gușovschi vs. Moldova* (2008) se menționează că, în septembrie 1999, casa reclamantilor a fost debransată de la conducta de gaze naturale din cauza neachitării integrale a plății pentru gazul consumat. La 29 mai 2000, dl S. Gușovschi a inițiat proceduri judiciare împotriva operatorului „Moldova-Gaz” și prefectului Județului Tighina, solicitând reconectarea casei la conducta de gaze și plata prejudiciilor. La 26 decembrie 2000, Tribunalul Tighina a admis pretențiile acestuia. La 18 aprilie 2001, Curtea de Apel a casat această hotărâre și a dispus rejudecarea cauzei, pe motiv că unul din părți nu a fost citat în instanță. Se pare că instanțele judecătorești au permis ca ceilalți trei reclamantii să intervină în calitate de co-reclamantii în cauza dlui S. Gușovschi. La 28 ianuarie 2002, Tribunalul Tighina a scos cererea de pe rol din cauza neprezentării reclamantilor la câteva ședințe judiciare ale acesteia. La 14 noiembrie 2002, Curtea de Apel a casat acea hotărâre și a dispus rejudecarea cauzei, constatând că reclamantii nu au fost citați în instanța de judecată și că procedurile au fost tergiversate. La o dată nespecificată, reclamantii au solicitat strămutarea cauzei la o altă instanță de judecată. La 6 februarie 2003, Tribunalul Tighina a expediat cererea Curții Supreme de Justiție, care a respins-o la 5 martie 2003. La 17 martie 2004, Curtea de Apel Tighina a respins pretențiile lor ca nefondate. La 19 mai 2004, Curtea Supremă de Justiție a casat această hotărâre și a dispus rejudecarea cauzei. La 8 septembrie 2004, Curtea Supremă de Justiție a refuzat să reexamineze hotărârea sa din 19 martie 2004. La 27 octombrie 2004, reclamantii au înaintat recuz unuia din judecătorii Curții de Apel Tighina. La 9 noiembrie 2004, Curtea Supremă de Justiție a respins această cerere. La 26 ianuarie 2005, Curtea de Apel Tighina a respins majoritatea pretențiilor reclamantilor, constatând că ei au refuzat în mod constant să prezinte părâtului documentele necesare pentru a face posibilă reconectarea la conducta de gaze naturale în conformitate cu legea. Mai mult decât atât, nu a fost prezentată nicio probă privind prejudiciul cauzat reclamantilor. Instanța a mai constatat că procedurile judiciare au durat o perioadă îndelungată de timp și, din acest motiv, a admis pretenția de bază a reclamantilor și a dispus reconectarea casei lor la conducta de gaze naturale, cu condiția prezentării de către reclamantii a documentelor relevante. La 30 martie 2005, Curtea Supremă de Justiție a menținut această hotărâre, care a devenit astfel irevocabilă.

CEDO notează că procedurile relevante au fost inițiate la 29 mai 2000 și s-au finalizat cu pronunțarea hotărârii judecătorești irevocabile a Curții Supreme de Justiție din 30 martie 2005. Prin urmare, perioada relevantă este de patru ani și zece luni. Având în vedere perioadele de inactivitate de mai sus și rejudecarea repetată a cauzei, precum și luând în considerare circumstanțele acestei cauze și durata totală a procedurilor, Curtea conchide că a avut loc o întârziere nerezonabilă la examinarea cauzei reclamantilor. Prin urmare, a avut loc o violare a *art. 6 § 1 al Convenției*.

În cauza *Bucuria vs. Moldova* (2010), se menționează că la 25 noiembrie 2002 compania reclamantă l-a concediat pe M. La 20 decembrie 2002, M. a intentat acțiune în judecată în vederea restabilirii sale în funcție. După numeroase amânări ale ședinței de judecată la cererea lui M., Judecătoria sectorului Buiucani, la 5 februarie 2004, s-a pronunțat în favoarea sa. Compania reclamantă a înaintat o cerere de apel. La 22 aprilie 2004 Curtea de Apel a anulat hotărârea primei instanțe și a adoptat una nouă, respingând toate pretențiile lui M. Instanța a constatat că M. nu a prezentat nicio dovadă în susținerea pretenției sale că și că, la 1 noiembrie 2002, atunci când a lipsit de la lucru, dânsul a fost la înmormântarea unei rude apropiate. M. a înaintat recurs. Prima ședință în fața Curții Supreme de Justiție a fost programată pentru data de 23 iunie 2004. La 18 iunie 2004 compania reclamantă a informat instanța că reprezentantul său va fi plecat în ziua respectivă și a cerut amânarea ședinței. Conform companiei reclamante, aceasta nu a primit avizul de la instanță și de aceea nu și-a prezentat răspunsul în scris la recursul lui M., dat fiind faptul că aștepta o citație pentru o altă zi. La 15 iulie 2004, aceasta s-a interesat despre noua dată a ședinței. În răspuns, a fost informată că recursul lui M. a fost examinat și admis în totalitate la 7 iulie 2004. În hotărârea sa instanța s-a bazat, printre altele, pe dovada prezenței lui M. la înmormântarea unei rude apropiate și pe opoziția asociației sindicale vizavi de demitere. Examinând materialele din dosar, compania reclamantă a constatat că cererea sa de amânare a fost acceptată de Curte la 23 iunie 2004 și că noua dată a ședinței a fost fixată pentru 7 iulie 2004. Pentru data respectivă exista și o citație care a fost semnată doar de către M. Compania reclamantă a depus o cerere de revizuire a hotărârii Curții Supreme de Justiție. Aceasta a informat instanța că nu a primit nicio citație pentru data de 7 iulie 2004 și a atras atenția Curții la lipsa din dosar a oricărei probe în privința înmânării citației. Ea a invocat articolul 6 din Convenție. La 27 octombrie 2004, Curtea Supremă de Justiție a respins cererea. Ea a constatat că instanța a expediat citația pe adresa companiei reclamante la 24 iunie 2004 și că compania reclamantă nu s-a prezentat la ședința din 7 iulie 2009, fără a informa Curtea. Instanța nu a văzut niciun motiv pentru a considera că compania reclamantă nu a primit citația, ținând cont de faptul că cotorul citației demonstra că aceasta a fost expediată și că „nu exista nicio dovadă că citația nu a fost recepționată.” Curtea a adăugat că, în temeiul *art. 444 § 2 din Codul de procedură civilă*, neprezentarea uneia dintre părți nu a împiedicat instanța să examineze cauza și că, în temeiul *art. 449 din același Cod*, examinarea cauzei în absența unei părți nu constituia temei pentru revizuirea hotărârii.

Curtea notează că Curtea Supremă de Justiție nu doar a confirmat constatările instanței inferioare, ci a anulat o hotărâre în favoarea companiei reclamante. În asemenea circumstanțe, era importantă audierea reprezentantului companiei reclamante ținând cont de faptul că părțile nu erau de acord în privința numeroaselor probleme de fapt, precum și de prezența motivelor legitime pentru absența angajatului de la muncă și existența unei decizii a asociației sindicale în privința concedierii. În consecință, a avut loc o încălcare a *art. 6 § 1 din Convenție*.

În cauza *Țâmbal vs. Moldova* (2004), reclamantul, dl Alexandru Țâmbal, a fost angajat al Ministerului Afacerilor Interne începând cu 1963. În decembrie 1994, el s-a pensionat. În 1999, el a depus o cerere de chemare în judecată împotriva Ministerului Afacerilor Interne la Tribunalul municipiului Chișinău, solicitând diferența dintre pensia pe care a primit-o și suma de bani la care el avea dreptul (calculată în conformitate cu Legea din 23 iunie 1993 care stabilea pensiile militarilor și persoanelor din corpul de comandă și din trupele organelor afacerilor interne). La 16 septembrie 1999, Tribunalul municipiului Chișinău i-a acordat reclamantului compensații în mărime de 8,394.40 lei moldovenești (MDL) (echivalentul a 737.37 euro (EUR) la acea dată). Această hotărâre nu a fost contestată cu apel și a devenit irevocabilă. La 1 octombrie 1999, Tribunalul municipiului Chișinău a eliberat un titlu de executare și l-a transmis Trezoreriei de Stat spre executare. Totuși, executarea a fost refuzată, datorită lipsei de fonduri în contul Ministerului Afacerilor Interne. În noiembrie 1999, reclamantul a depus o cerere de contestare a actului administrativ la Curtea de Apel, solicitând obligarea Ministerului Justiției

să execute hotărârea. La 24 noiembrie 2000, Curtea de Apel a respins cererea, constatând că jurisdicția materială aparține instanței de sector competente. Reclamantul a depus recurs la Curtea Supremă de Justiție la această decizie. La 27 decembrie 2000, Curtea Supremă de Justiție a respins recursul, menținând decizia Curții de Apel. Pe parcursul anului 2001, reclamantul s-a plâns de neexecutarea hotărârii executorului responsabil de caz, însă fără succes. De asemenea, el s-a plâns diferitor autorități judiciare și executive, inclusiv Tribunalului municipiului Chișinău, Ministerului Finanțelor, Parlamentului, Cancelariei de Stat, Președinției, Ministerului Afacerilor Interne, Procuraturii Generale și Ministerului Justiției. Printr-o scrisoare din 30 ianuarie 2002, Ministerul Justiției l-a informat pe reclamant că hotărârea din 16 septembrie 1999 nu putea fi executată, din cauza lipsei de fonduri în contul bancar al Ministerului Afacerilor Interne. Hotărârea a fost executată la 25 aprilie 2003.

Curtea notează că hotărârea favorabilă reclamantului a rămas neexecutată pe parcursul unei perioade de trei ani și jumătate (după ce cauza a fost comunicată Guvernului de către Curte, la 4 februarie 2003). Prin omisiunea timp de ani de zile de a lua măsurile necesare pentru a executa hotărârea irevocabilă în această cauză, autoritățile moldovenești au privat prevederile *art. 6 § 1 al Convenției* de toate efectele benefice. Prin urmare, a existat o violare a *art. 6 § 1 al Convenției*¹⁹⁸.

11.4. TABEL: DREPTUL LA UN PROCES ECHITABIL

Forme/situații de încălcare a dreptului la un proces echitabil și a accesului la justiție

- Refuzul instanțelor de judecată de a examina cererile reclamantilor pe motiv de neplată a taxei de stat fără a examina capacitatea de plată a acestora
- Încălcarea termenului rezonabil de judecare a cauzei; durata excesivă a procedurilor judiciare
- Citarea în mod necorespunzător sau necitarea în judecată
- Încălcarea prezumției de nevinovăție prin declararea unei persoane drept vinovată în mass-media, fără ca instanța de judecată să fi pronunțat o hotărâre de condamnare
- Încălcarea dreptului la asistență juridică calificată
- Judecarea cauzei într-o limbă pe care participantul la proces nu o înțelege, fără a-i asigura un interpret
- Lipsa de imparțialitate a instanței de judecată; examinarea cauzei reclamantului de un judecător în privința căruia existau suficiente motive de a crede că putea fi părtinitor
- Inechitatea procedurilor penale prin condamnarea reclamantilor în baza probelor obținute în urma torturii
- Examinarea cauzei de către un judecător cu mandatul expirat
- Neexecutarea hotărârii judecătorești de către autorități
- Inacțiunea executorului judecătoresc pentru a executa o hotărâre

¹⁹⁸ Modalitatea de realizare a dreptului la un proces echitabil, vezi capitolele 15-18 din Îndrumarul juridic elementar.

Prevederi relevante ale legislației naționale	Prevederi internaționale în domeniul drepturilor omului
<p>Constituția Republicii Moldova</p> <p>Articolul 20. (1) Orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime. (2) Nicio lege nu poate îngreuna accesul la justiție.</p> <p>Articolul 21. Orice persoană acuzată de un delict este prezumată nevinovată până când vinovăția sa va fi dovedită în mod legal, în cursul unui proces judiciar public, în cadrul căruia i s-au asigurat toate garanțiile necesare apărării sale.</p> <p>Articolul 26. (1) Dreptul la apărare este garantat. (2) Fiecare om are dreptul să reacționeze independent, prin mijloace legitime, la încălcarea drepturilor și libertăților sale. (3) În tot cursul procesului, părțile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu. (4) Amestecul în activitatea persoanelor care exercită apărarea în limitele prevăzute se pedepsește prin lege.</p> <p>Codul de procedură penală</p> <p>Articolul 7. (1) Procesul penal se desfășoară în strictă conformitate cu principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional, cu tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte, cu prevederile Constituției Republicii Moldova și ale prezentului cod.</p> <p>Articolul 8.(1) Persoana acuzată de săvârșirea unei infracțiuni este prezumată nevinovată atâta timp cât vinovăția sa nu-i va fi dovedită, în modul prevăzut de prezentul cod, într-un proces judiciar public, în cadrul căruia îi vor fi asigurate toate garanțiile necesare apărării sale, și nu va fi constatată printr-o hotărâre judecătorească de condamnare definitivă. (2) Nimeni nu</p>	<p>Declarația Universală de Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale</p> <p>Articolul 8. Orice persoană are dreptul la satisfacția efectivă din partea instanțelor juridice naționale competente împotriva actelor care violează drepturile fundamentale ce-i sunt recunoscute prin constituție sau lege.</p> <p>Articolul 10. Orice persoană are dreptul în deplină egalitate de a fi audiată în mod echitabil și public de către un tribunal independent și imparțial care va hotărî fie asupra drepturilor și obligațiilor sale, fie asupra temeiniciei oricărei acuzări în materie penală îndreptată împotriva sa.</p> <p>Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice</p> <p>Articolul 14. (1) Toți oamenii sunt egali în fața tribunalelor și a curților de justiție. Orice persoană are dreptul ca litigiul în care se află să fie examinat în mod echitabil și public de către un tribunal competent, independent și imparțial, stabilit prin lege, care să decidă fie asupra temeiniciei oricărei învinuiri penale îndreptate împotriva ei, fie asupra contestațiilor privind drepturile și obligațiile sale cu caracter civil. Ședința de judecată poate fi declarată secretă în totalitate sau pentru o parte a desfășurării ei, fie în interesul bunelor moravuri, al ordinii publice sau al securității naționale într-o societate democratică, fie, dacă interesele vieții particulare ale părților în cauză o cer, în măsura în care tribunalul ar socoti acest lucru ca absolut necesar, când datorită circumstanțelor speciale ale cauzei publicitatea ar dăuna intereselor justiției; cu toate acestea, pronunțarea oricărei hotărâri în materie penală sau civilă va fi publică, afară de cazurile când interesul minorilor cere să se</p>

este obligat să dovedească nevinovăția sa. (3) Concluziile despre vinovăția persoanei de săvârșirea infracțiunii nu pot fi întemeiate pe presupuneri. Toate dubiile în probarea învinuirii care nu pot fi înlăturate, în condițiile prezentului cod, se interpretează în favoarea bănuitului, învinuitului, inculpatului.

Articolul 10. (1) Toate organele și persoanele participante la procesul penal sunt obligate să respecte drepturile, libertățile și demnitatea persoanei. ... (4) Orice persoană este în drept să-și apere prin orice mijloc neinterzis de lege drepturile, libertățile și demnitatea umană, lezate sau limitate nelegitim în cursul procesului penal.

Articolul 17. (1) În tot cursul procesului penal, părțile (bănuitul, învinuitul, inculpatul, partea vătămată, partea civilă, partea civilmente responsabilă) au dreptul să fie asistate sau, după caz, reprezentate de un apărător ales sau de un avocat care acordă asistență juridică garantată de stat. (2) Organul de urmărire penală și instanța judecătorească sunt obligate să asigure participanților la procesul penal deplina exercitare a drepturilor lor procesuale, în condițiile prezentului cod. (3) Organul de urmărire penală și instanța sunt obligate să asigure bănuitului, învinuitului, inculpatului dreptul la asistență juridică calificată din partea unui apărător ales de el sau a unui avocat care acordă asistență juridică garantată de stat, independent de aceste organe. (4) La audierea părții vătămate și a martorului, organul de urmărire penală nu este în drept să interzică prezența avocatului invitat de persoana audiată în calitate de reprezentant. (5) În cazul în care bănuitul, învinuitul, inculpatul nu au mijloace de a plăti apărătorul, ei sunt asistați gratuit de câte un avocat care acordă asistență juridică garantată de stat.

Articolul 19. (1) Orice persoană are dreptul la examinarea și soluționarea cauzei sale în mod echitabil, în termen rezonabil, de

procedeze altfel sau când procesul se referă la diferende matrimoniale ori la tutela copiilor.

(2) Orice persoană acuzată de comiterea unei infracțiuni penale este prezumată a fi nevinovată cât timp culpabilitatea sa nu a fost stabilită în mod legal.

(3) Orice persoană acuzată de comiterea unei infracțiuni penale are dreptul, în condiții de deplină egalitate, la cel puțin următoarele garanții:

- să fie informată în cel mai scurt termen, într-o limbă pe care o înțelege și în mod detaliat, despre natura și motivele acuzației ce i se aduc;
- să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale și să comunice cu apărătorul pe care și-l alege;
- să fie judecată fără o întârziere excesivă;
- să fie prezentă la proces și să se apere ea însăși sau să aibă asistența unui apărător ales de ea; dacă nu are apărător, să fie informată despre dreptul de a-l avea și, ori de câte ori interesul justiției o cere, să i se atribuie un apărător din oficiu, fără plată, dacă ea nu are mijloace pentru a-l remunera;
- să interogheze sau să facă a fi interogați martorii acuzării și să obțină înfățișarea și interogarea martorilor apărării, în aceleași condiții cu cele ale martorilor acuzării;
- să beneficieze de asistență gratuită a unui interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la ședința de judecată;
- să nu fie silită să mărturisească împotriva sa însăși sau să se recunoască vinovată.

către o instanță independentă, imparțială, legal constituită, care va acționa în conformitate cu prezentul cod.

Articolul 20. (1) Urmărirea penală și judecarea cauzelor penale se face în termene rezonabile. (2) Criteriile de apreciere a termenului rezonabil de soluționare a cauzei penale sunt: 1) complexitatea cazului; 2) comportamentul participanților la proces; 3) conduita organului de urmărire penală și a instanței de judecată. 3¹) importanța procesului pentru cel interesat; 4) vârsta de până la 18 ani a victimei. (3) Urmărirea penală și judecarea cauzelor penale în care sunt bănuțiți, învinuiți, inculpați arestați preventiv, precum și minori, se fac de urgență și în mod preferențial. (4) Respectarea termenului rezonabil la urmărirea penală se asigură de către procuror, iar la judecarea cazului – de către instanța respectivă.

Articolul 21. (1) Nimeni nu poate fi silit să mărturisească împotriva sa ori împotriva rudelor sale apropiate, a soțului, soției, logodnicului, logodnicei sau să-și recunoască vinovăția. (2) Persoana căreia organul de urmărire penală îi propune să facă declarații demascatoare împotriva sa ori a rudelor apropiate, a soțului, soției, logodnicului, logodnicei este în drept să refuze de a face asemenea declarații și nu poate fi trasă la răspundere pentru aceasta.

Articolul 24. (1) Urmărirea penală, apărarea și judecarea cauzei sunt separate și se efectuează de diferite organe și persoane. (2) Instanța judecătorească nu este organ de urmărire penală, nu se manifestă în favoarea acuzării sau a apărării și nu exprimă alte interese decât interesele legii. (3) Părțile participante la judecarea cauzei au drepturi egale, fiind învestite de legea procesuală penală cu posibilități egale pentru susținerea pozițiilor lor. Instanța de judecată pune la baza sentinței numai acele probe la cercetarea cărora părțile au avut acces în

- **Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale**

- **Articolul 6.** (1) Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî, fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa. Hotărârea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședință poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților la proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de către instanță atunci când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției.

(2) Orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până ce vinovăția sa va fi legal stabilită.

(3) Orice acuzat are, în special, dreptul:

- a) să fie informat, în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, asupra naturii și cauzei acuzației aduse împotriva sa;
- b) să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale;
- c) să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a plăti un apărător, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer;

egală măsură. (4) Părțile în procesul penal își aleg poziția, modul și mijloacele de susținere a ei de sine stătător, fiind independente de instanță, de alte organe ori persoane. Instanța de judecată acordă ajutor oricărei părți, la solicitarea acesteia, în condițiile prezentului cod, pentru administrarea probelor necesare.

Codul de procedură civilă

Articolul 4. Sarcinile procedurii civile constau în judecarea justă, în termen rezonabil, a cauzelor de apărare a drepturilor încălcate sau contestate, a libertăților și a intereselor legitime ale persoanelor fizice și juridice și asociațiilor lor, ale autorităților publice și ale altor persoane care sunt subiecte ale raporturilor juridice civile, familiale, de muncă și ale altor raporturi juridice, precum și în apărarea intereselor statului și ale societății, în consolidarea legalității și a ordinii de drept, în prevenirea cazurilor de încălcare a legii.

Articolul 5. (1) Orice persoană interesată este în drept să se adreseze în instanță judecătorească, în modul stabilit de lege, pentru a-și apăra drepturile încălcate sau contestate, libertățile și interesele legitime. (2) Niciunei persoane nu i se va refuza apărarea judiciară din motiv de inexistență a legislației, de imperfecțiune, coliziune sau obscuritate a legislației în vigoare.

Articolul 6. Instanța judecătorească exercită apărarea drepturilor, libertăților și intereselor legitime prin somare la executarea unor obligații, prin declararea existenței sau inexistenței unui raport juridic, prin constatarea unui fapt care are valoare juridică, prin alte modalități, prevăzute de lege.

Articolul 8. (1) Părțile, alți participanți la proces au dreptul să fie asistați în judecată de către un avocat ales ori desemnat de coordonatorul oficiului teritorial al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat sau de un alt

- d) să întrebe sau să solicite audierea martorilor acuzării și să obțină citarea și audierea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzării;
- e) să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere.

reprezentant, în cazurile prevăzute de prezentul cod. (2) Asistența juridică poate fi acordată în orice instanță de judecată și în orice fază a procesului.	
---	--

11.5. ROLUL PARA-JURISTULUI ÎN ASIGURAREA ȘI PROTECȚIA DREPTULUI LA UN PROCES ECHITABIL

Conform *Legii cu privire la asistența juridică garantată de stat*, para-juristul acordă doar asistență juridică primară. De aici, ori de câte ori para-juristul are dubii referitor la faptul dacă a fost sau nu respectat dreptul la un proces echitabil, unica opțiune este să ajute persoana să beneficieze de asistență juridică garantată de stat sau de serviciile unui avocat în bază de contract.

12. ABILITĂȚILE PARA-JURISTULUI

12.1. DOCUMENTAREA CAZURILOR DE ÎNCĂLCARE A DREPTURILOR OMULUI ÎN COMUNITATE

12.1.1. Generalități privind colectarea informației

Documentarea încălcării drepturilor omului este o activitate importantă pe care o poate desfășura un para-jurist. Este un proces ce semnifică colectare de informații după o anumită metodă, așa încât informația să fie cât mai obiectivă, completă și să permită să acționați (sau beneficiarul) ulterior. Este o activitate mult mai complicată decât pare la prima vedere. Ea semnifică o multitudine de aspecte, inclusiv cercetarea, colectarea de informații referitor la un anumit incident, presupusă încălcare a drepturilor anumitei persoane, colectarea informațiilor de suport, a unor informații neoficiale, solicitare de informații și acte etc.

Documentarea încălcării drepturilor omului poate fi generală sau documentarea cazurilor individuale. În orice situație, cel care documentează încălcarea drepturilor omului, trebuie să respecte câteva principii: să nu dăuneze, inclusiv victimei încălcării drepturilor omului; să respecte mandatul, fără a depăși misiunea și rolul pe care îl are; să dea dovadă de consistență, perseverență, răbdare, or colectarea informației referitor la caz este un proces destul de migălos și anevoios; să dea dovadă de claritate și precizie, or, în caz contrar, va fi dificil să ajute cu ceva victima încălcării drepturilor omului; să fie profesionist și să cunoască standardele referitor la domeniu, în caz contrar nu va fi luat în serios; să fie imparțial, obiectiv și doar în așa caz va mobiliza anumite instituții datorită credibilității pe care a obținut-o; să păstreze confidențialitatea atunci când se cere, inclusiv pentru a asigura siguranța victimei încălcării drepturilor omului.

Informația referitor la cazurile de încălcare a drepturilor omului poate fi obținută din mai multe surse/prin diverse modalități:

a) din surse scrise:

- acte normative (de regulă acte normativ-juridice subordonate legii, acte normative și individuale emise de autoritățile publice locale);
- actele interne ale instituției (de ex., contabilitatea, cartea de plângeri și reclamații, registrul corespondenței);
- procese-verbale de reținere etc.;
- plângerile înregistrate ale persoanelor;
- rapoartele instituțiilor, presa;
- informațiile afișate în instituții (pe panou, decizii) etc.

b) de la persoane:

- conducerea instituției;
- angajații instituției;
- angajații independenți (de ex., medici) sau cei ce prestează servicii (de ex., aduc apă);
- vizitatorii, beneficiarii, părinții elevilor;

- observatorii, vecinii;
- c) observații:
 - cum arată oamenii (bătut, tăcut, speriat);
 - cum arată obiectele (hainele în sânge, produsele vândute, armele/mijloacele speciale);
 - cum arată spațiul, localul, încăperea (gunoi, miros, umiditate);
 - evenimente, fapte (ce a făcut ulterior, ce s-a întâmplat) etc.

După caz, pot fi efectuate fotografii, înregistrări audio, video. Deseori se va cere de colectat informația pe formulare standardizate.

O sursă importantă de informație este însăși victima pretinsei încălcări a drepturilor omului. Modalitatea de interacțiune cu această persoană / beneficiarul Dvs. este determinantă pentru succesul în acest caz individual.

12.1.2. Intervievarea victimei pretinsei încălcări a drepturilor omului/beneficiarului¹⁹⁹

Interviul prezintă în sine prima etapă a asistenței juridice acordate de către para-jurist victimei pretinsei încălcări a drepturilor omului și constă din una sau mai multe convorbiri dintre aceștia, scopul fiind obținerea unui anumit volum de informație primară, necesară pentru acordarea asistenței juridice.

Scopul principal al interviului este dobândirea informației de la victima pretinsei încălcări a drepturilor omului, necesare și suficiente pentru identificarea problemei de ordin juridic, cu care se confruntă solicitantul. Deoarece victima pretinsei încălcări a drepturilor omului nu întotdeauna conștientizează clar problema cu care se confruntă, este necesar să cunoaștem și să „dirijăm” interviul spre atingerea scopului acestuia.

Pentru a-și atinge scopul, interviul (convorbirea) presupune o anumită interacțiune între para-jurist și victima pretinsei încălcări a drepturilor omului, de aceea putem scoate în evidență două aspecte esențiale ale interviului:

- a) aspectul tehnic (tehnica interviului);
- b) aspectul psihologic (psihologia interviului).

Este important să cunoaștem și să ținem cont de faptul că interviul este o activitate complexă și că aspectele enunțate mai sus nu pot fi separate unul de altul. În sensul cel mai general, tehnica interviului presupune câteva etape care facilitează atingerea scopului interviului. Acestea sunt:

a) etapa pregătitoare

La această etapă para-juristul are sarcina de a se informa despre personalitatea victimei pretinsei încălcări a drepturilor omului: vârsta, starea socială, studii, poziția socială etc. Această informație va permite de a alege mijloacele adecvate de obținere a informației necesare și a modela mersul interviului propriu-zis. Alegerea și formularea corectă a întrebărilor, ordinea și corectitudinea lor prezintă un factor esențial al succesului unui interviu. Totodată, informația primară despre victima pretinsei încălcări a drepturilor omului ne permite să facem un „portret psihologic” primar al

¹⁹⁹ Material pregătit de Ion Căpățînă și Victor Zaharia, distribuit în cadrul atelierelor de instruire continuă a para-juriștilor, realizate de FSM în cooperare cu CNAJGS în anul 2012.

beneficiarului. În modul cel mai simplist, prin portretul psihologic înțelegem o sumă de calități morale ale persoanei care o caracterizează (curajos, fricos, lacom, educat, politicos, respectuos, agresiv etc.). Cunoașterea acestor calități ne va ajuta să alegem vocabularul adecvat și să formulăm corect întrebările. La fel, ne va ajuta să ieșim dintr-un eventual impas, care poate să apară la interviul propriu-zis. La această etapă mai este important să modelăm interviul propriu-zis, să ne imaginăm cum am dori să decurgă acesta. Etapa pregătitoare comportă și soluționarea unor probleme de ordin tehnic: alegerea timpului și locului interviului, a duratei acestuia, a persoanelor care pot asista ori interveni în desfășurarea interviului și înțelegerea despre aceste detalii cu victima pretinsei încălcări a drepturilor omului;

b) interviul propriu-zis

Această etapă presupune convorbirea dintre victima pretinsei încălcări a drepturilor omului și para-jurist și se desfășoară conform înțelegerilor prealabile. De obicei, începe cu o relatare a victimei pretinsei încălcări a drepturilor omului despre problema pe care o dorește soluționată. Pentru succesul acestei etape este necesar să stabilim o atmosferă psihologică confortabilă pentru beneficiar, să obținem un contact psihologic lucrativ, de colaborare, de încredere, care de altfel, trebuie întreținut permanent. Aici ne vor fi de folos cunoștințele, abilitățile, experiența noastră, dar și pregătirea anterioară, în special acel „portret psihologic” primar al beneficiarului la care am lucrat anterior.

Cel mai des la această etapă a interviului propriu-zis para-juristul poate interveni cu întrebări de tip deschis. Când victima pretinsei încălcări a drepturilor omului și-a încheiat relatarea liberă, para-juristul pune întrebările pregătite sau cele care au apărut ca urmare a relatării libere a beneficiarului. La această etapă se pot pune întrebări de tip deschis și cele de tip închis. Este important să ținem minte că interviul propriu-zis nu este o conversație simplă, ci urmărește un anumit scop și anume – crearea unui tablou al evenimentelor trecutului, care au generat problema/problemele cu care se confruntă beneficiarul. De aceea, este foarte important să-l ajutăm să ne ofere informația cât se poate de completă și veridică. În acest sens, cele mai eficiente sunt întrebările de concretizare, scopul cărora este de a scoate în evidență problema/problemele cu care se confruntă beneficiarul și de a elimina unele informații fără importanță sau utilitate pentru tabloul factic. La fel, aceste întrebări ajută să delimităm, în măsura posibilităților, faptele de presupuneri sau bănuieli. La această etapă sunt scoase în evidență și așteptările solicitantului;

c) generalizarea

În etapa a treia a interviului, para-juristul și beneficiarul se schimbă cu rolurile: para-juristul va relata succint situația, înlăturând lucrurile evident neesențiale din informația obținută de la solicitant și va încerca să identifice problema/problemele de ordin juridic pe care victima pretinsei încălcări a drepturilor omului dorește să o/le soluționeze. La rândul său, beneficiarul poate interveni cu întrebări, concretizări, rectificări etc. Este extrem de important să menținem la această etapă atmosfera de colaborare și încredere obținută anterior. Totuși, trebuie de reținut că generalizarea nu este o consultanță;

d) finalizarea

Aceasta este etapa de încheiere a interviului și constă în formularea în comun a unui „plan de lucru”, care urmează a fi realizat împreună cu victima pretinsei încălcări a drepturilor omului. Ca urmare a interviului, va fi necesar de prezentat unele acte, certificate, adeverințe etc. Unele dintre acestea urmează a fi solicitate de la autorități. Probabil, va fi necesar să obținem unele informații din alte surse și va fi necesar să mai desfășurăm un interviu cu victima pretinsei încălcări a drepturilor omului. În acest sens, este necesar de a repartiza obligațiile între dvs. și beneficiar. La fel, se poate conveni asupra unui interviu suplimentar la o nouă dată, oră și loc.

În plan tehnic, este util și chiar necesar ca pe parcursul interviului să se facă notițe care ar fixa cele mai importante date, cifre, circumstanțe, nume, denumiri, adrese etc.

Aspectul psihologic al interviului vizează obținerea, cimentarea și menținerea unei atmosfere psihologice confortabile, de colaborare și încredere dintre para-jurist și victima pretensei încălcări a drepturilor omului. Obținerea confortului psihologic facilitează esențial lucrul para-juristului și implică un efort susținut permanent. Para-juristul are nevoie de cunoștințe profunde în psihologia individuală și colectivă (de grup), dar și de abilități practice. Un ajutor esențial, dacă nu decisiv, îl prezintă cunoașterea tradițiilor și obiceiurilor comunității, a relațiilor stabilite în comunitate (inclusiv cele de rudenie), starea socială și economică a localnicilor, influențele culturale, lingvistice și religioase, preferințele politice și religioase ale comunității etc.

Aceste cunoștințe permit formularea unui „portret psihologic” al beneficiarului, care va ajuta la dirijarea corectă și respectuoasă a relației dintre para-jurist și beneficiar, să se aleagă locul, vestimentația, vocabularul adecvat situației. Este important să se știe că victima pretensei încălcări a drepturilor omului are unele așteptări ca urmare a întâlnirii/convorbirii cu para-juristul, iar comportamentul lipsit de un contact psihologic poate genera decepționare, neînțelegere și, ca efect, renunțarea la potențiala asistență. Respectiv, este mult mai greu de a menține/fortifica contactul psihologic cu beneficiarul, decât a-l obține. Pe parcursul interviului pot interveni situații de neînțelegere, frustrări și decepții, ce pun în pericol efortul para-juristului, de aceea este important să se poată sesiza la timp aceste stări ale beneficiarului și să se poată depăși situațiile de disconfort psihologic, create instantaneu.

Portretul psihologic primar urmează a fi completat ca urmare a contactului direct cu beneficiarul, lucru care va aprofunda în continuare încrederea în și credibilitatea para-juristului.

12.2. VALORIFICAREA INFORMAȚIEI COLECTATE REFERITOR LA ÎNCĂLCAREA DREPTURILOR OMULUI ÎN COMUNITATE

12.2.1. Ajutorul și suportul victimei încălcării drepturilor omului/beneficiarului²⁰⁰

12.2.1.1. *Identificarea soluției/formularea tacticii de intervenție într-un anumit caz individual de încălcare a drepturilor omului*

În urma interviului sau activității de obținere a informației de la victima pretensei încălcări a drepturilor omului, precum și din alte surse, urmează o altă etapă a asistenței juridice – identificarea soluției/soluțiilor problemei juridice cu care se confruntă victima pretensei încălcări a drepturilor omului și pe care acesta ar dori să o soluționeze cu ajutorul para-juristului. Reușita acestei etape depinde de:

- a) complexitatea informației/informațiilor obținute;
- b) complexitatea problemei/problemelor ce se doresc a fi soluționate;
- c) constatarea tabloului faptic al circumstanțelor care au determinat apariția problemei;
- d) identificarea și formularea corectă a problemei de ordin juridic care necesită soluționare;

²⁰⁰ Material pregătit de Ion Căpățînă și Victor Zaharia, distribuit în cadrul atelierelor de instruire continuă a para-juriștilor, realizate de FSM în cooperare cu CNAJGS în anul 2012.

- e) aprecierea corectă a posibilităților/capacităților de soluționare a problemei invocate de beneficiar.

Identificarea soluției problemei invocate de beneficiar este o activitate intelectuală și creativă, care necesită un efort considerabil din partea para-juristului, bazată, în special, pe analiza minuțioasă a reperelor indicate mai sus. La fel, este important să se țină cont și de așteptările beneficiarului, dar și de posibilitățile reale ale para-juristului.

Una din axiomele conflictologiei spune că nu pot fi soluționate doar problemele care nu sunt discutate, în rest nu există probleme care nu ar avea soluție. Mai mult decât atât, o singură problemă poate avea mai multe soluții, iar alegerea uneia dintre ele ține de interesul urmărit de persoana interesată.

În așa fel, sarcina para-juristului la această etapă a asistenței juridice constă în identificarea mai multor soluții ale problemei juridice invocate în baza analizei minuțioase a informației acumulate.

Soluțiile identificate trebuie să fie realiste și să presupună o finalitate clară, conștientizată de către para-jurist. Pentru aceasta, este necesară stabilirea avantajelor/ dezavantajelor fiecărei soluții, a riscurilor și costurilor fiecărei soluții în parte. Prognozarea acestor elemente este determinantă pentru asistența juridică ulterioară, or, fiecare dintre soluțiile elaborate presupune și un atare efort din partea para-juristului, dar și din partea beneficiarului de asistență.

La modul cel mai simplu, elementul avantaje/dezavantaje ale soluției poate fi explicat prin formula „ce obțin dacă urmez ...?”, corelată cu formula „ce pot pierde dacă urmez ...?” și se prezintă de fapt ca o balanță pe care sunt puse de o parte plusurile soluției, iar pe altă parte minusurile ei. Avantajele/ dezavantajele pot fi diverse: de ordin social, economic, temporal, psihologic, dar indiferent de originea lor, ele trebuie luate în calcul.

12.2.1.2. Consultarea beneficiarului/victimei pretinsei încălcări a drepturilor omului

Consultarea este procesul în care para-juristul ajută beneficiarul în luarea deciziei asupra cazului său. În acest proces, para-juristul elucidează eventualele soluții și efectele juridice ale acestora. Decizia beneficiarului trebuie să intervină numai după ce para-juristul a elucidat toate alternativele de soluționare a cazului. Luarea deciziei trebuie să fie bazată pe interesele beneficiarului (efectele juridice și non-juridice).

Pregătirea consultării presupune:

- analiza faptelor;
- analiza legislației cu referire la aceste fapte;
- elaborarea spectrului de posibile soluții ținând cont de efectele juridice și non-juridice pozitive și negative;
- pregătirea modului de expunere a alternativelor;
- elaborarea planului de întâlnire și a regulilor întâlnirii.

Para-juristul trebuie să expună cu exactitate efectele fiecărei alternative de soluționare a cazului, ținând cont de eventualele riscuri ce pot interveni în alegerea unei sau altei alternative. Para-juristul fără experiență trebuie să se consulte cu alți para-juriști sau avocați, indicând și informând beneficiarul despre faptul că s-a consultat cu cineva mai experimentat. Cu acumularea experienței para-juristul trebuie să se simtă mai sigur în conturarea efectelor soluțiilor juridice propuse. Nu trebuie sporită și

nici diminuată perspectiva cazului. Sporirea perspectivei cazului poate provoca decepționarea beneficiarului după încercarea de soluționare a cazului. Nu se recomandă diminuarea perspectivei cazului pentru a se asigura că promisiunile de soluționare într-un anumit mod a cazului se vor realiza, deoarece beneficiarul poate renunța la suportul dvs. ca para-jurist.

În caz de identificare a unor circumstanțe noi semnificative (care au relevanță asupra perspectivei cazului), para-juristul trebuie să intervină cu modificările respective în alegerea alternativelor de soluționare a cazului, explicându-i beneficiarului impactul noilor circumstanțe asupra soluționării cazului.

Este foarte important la alegerea soluției să se țină cont și de efectele non-juridice ale soluției: relațiile interpersonale, efectele de ordin social sau psihologic.

Condițiile prezentării: explicitate, constructivitate. Circumstanțele de fapt pot provoca beneficiarului emoții negative, de aceea para-juristului i se reclamă și abilități comunicative, prudență.

La adoptarea deciziei referitor la acțiunile ulterioare, para-juristul trebuie să reiasă din interesele beneficiarului și nu ale sale personale. Rolul para-juristului constă în ajutarea beneficiarului să înțeleagă fiecare din efectele soluțiilor înaintate. În acest context, para-juristul trebuie să țină cont de „tipul beneficiarului”:

- beneficiar care aruncă povara soluționării cazului pe para-jurist (creduli, copii ascultători);
- beneficiar care nu crede în eficiența activităților comune cu para-juristul și soluționarea cu succes a cazului, pe motivul neîncrederii în sistemul judiciar, în organele de drept etc.;
- beneficiari încăpățânați care solicită para-juristului cu insistență anumite acțiuni, deși ele nu sunt cele mai oportune pe moment;
- beneficiari care „filtrează” informația prezentată para-juristului, ascunzând informația ce confirmă gradul său de vinovăție, prezentând doar informația care demonstrează temeinicia pretențiilor sale.

Indiferent de „tipul beneficiarului”, para-juristul se va strădui să modeleze din beneficiarul său un partener de încredere.

12.2.2. Elaborarea unui raport/notă informativă generalizată privind încălcarea drepturilor omului în comunitate

În această secțiune este descrisă modalitatea de elaborare a unui raport generalizat privind respectarea/încălcarea drepturilor omului în comunitate, incluzând informații referitor la principiile de elaborare, structura și redactarea raportului.

Principii de elaborare a raportului:

📌 Ce ?

Un raport este un **document sistematizat, bine organizat** ce definește, **analizează un subiect sau o problemă** și poate include:

- a) o evoluție a unui șir de evenimente;
- b) interpretarea semnificației acestor evenimente, fapte și circumstanțe;
- c) evaluarea impactului și efectului acestor evenimente, fapte și circumstanțe;

- d) abordarea rezultatelor unei decizii;
- e) concluzii și recomandări.

📌 De ce ?

Misiunea raportului este de a **fixa, a prezenta date/informații către un public interesat**: autorități de monitorizare, beneficiari, organe de stat, societatea *ad integrum*, așa încât aceștia să intervină și să îmbunătățească situația sau să lichideze problema.

📌 Pentru cine ?

Înainte de a începe scrierea raportului, țineți minte că menirea acestuia este de a fi citit și de a produce schimbare. De aceea, este relevant să cunoașteți cel puțin în general **cine-l va citi, cine-l va audia**. Poate fi o discrepanță între cunoștințele generale ale celui care a pregătit raportul și celor care-l citesc (de exemplu, unde se află localitatea dvs., numărul de locuitori, problemele specifice ale localității dvs.).

📌 Când?

Stabilirea frecvenței și perioadei de raportare poate **deriva din însăși caracterul domeniului, problemei monitorizate**. Rapoartele, de regulă, se întocmesc la anumit interval de timp, fiind necesar de a stabili (indica) și perioada de raportare. Para-juristul poate interveni „când problema devine gravă”, dacă nu a intervenit anterior.

📌 Cum?

Raportul trebuie să fie **clar, concis, bine structurat și interesant**. Deseori greșim când scriem rapoarte foarte mari, care practic nimeni nu le citește. Trebuie să se țină cont de gradul de detaliere a diverselor aspecte incluse în raport. Altfel spus, **toate aspectele trebuie să aibă un grad similar de detaliere**. Plus la aceasta, un raport care nu este citit ar putea să nu producă impact, să nu convingă pe destinatari. Din asemenea considerente, rapoartele trebuie să conțină **doar aspectele care sunt cele mai relevante**. În general, para-juristul ar putea scrie simple note informative, bine documentate.

Structura raportului:

Nu există o abordare unică și nici că ar putea exista referitor la structura raportului. Deseori, subiecții interesați de raport/informație din raport pot stabili anumite repere de formă și conținut ale raportului. Alteori, se lasă la latitudinea celui care întocmește raportul de a determina structura cea mai relevantă. Există mai multe tehnici de structurare a raportului. În acest sens, sugerăm câteva modele de structură care pot fi alese de către para-jurist.

I. Această structură este recomandată pentru rapoartele privind respectarea/încălcarea drepturilor omului în comunitate, care nu depășesc 2-3 pagini ca volum:

1. Ați putea începe cu un **caz de focalizare**, de concentrare a atenției, un caz ieșit din comun;
2. **Descrierea situației contextuale pe capitole/paragrafe** etc.;
3. **Argumentele aduse în susținerea tezelor incluse în raport;**
4. **Concluziile și recomandările;**

II. Această structură este recomandată pentru rapoartele privind respectarea/încălcarea drepturilor omului în comunitate, care nu depășesc 5-7 pagini ca volum:

1. **Introducere;**

2. **Scopul și obiectivele raportului**, inclusiv motivele care stau la baza raportului, misiunea și rolul para-juristului;
 3. **Prezentarea datelor și surselor de informații**;
 4. **Interpretarea datelor**, inclusiv compararea situației cu referințele la standardele internaționale și naționale privind drepturile omului;
 5. **Recomandări**: cum vedeți schimbarea situației așa încât să fie respectate drepturile omului la nivel de comunitate;
- III. Această structură este recomandată pentru rapoartele privind respectarea/încălcarea drepturilor omului în comunitate care au un volum mai mare. Un asemenea raport ar fi util dacă un anumit solicitant ar fi interesat detaliat de respectarea drepturilor omului în comunitatea dvs:
1. **Introducere sau sumar executiv** – este o prezentare generală însoțită de o generalizare a practic întregului conținut. Deseori, această parte îl face pe cititor să decidă dacă va citi sau nu până la sfârșit raportul întocmit;
 2. **Metodologia de monitorizare a respectării drepturilor omului în comunitate**, inclusiv procedura (de unde știți că așa este, cât de des și cum monitorizați, pe ce surse vă bazați, cât de confirmate sunt informațiile prin alte surse mai cunoscute/credibile etc.);
 3. **Prezentarea situației**;
 4. **Concluzii și recomandări**. La formularea concluziilor într-un capitol separat, nu uitați să formulați o concluzie generalizată, în special pentru acele categorii de persoane care nu vor citi toate concluziile în ansamblu, în schimb acea concluzie generală le va permite să aibă o viziune clară referitor la cadrul/contextul general;
 5. **Anexe** (inclusiv foto, diagrame, documente etc.). Nu includeți în anexă informații la care nu se face referință în text.

Probabil, în următorii ani para-juristul nu va întocmi asemenea rapoarte detaliate.

Aspecte de detalii:

Foaia de titlu sau prima pagină trebuie să conțină:

- denumirea „Raport privind...”; trebuie să reflecte subiectul care este inclus în raport (de ex., „Raport privind respectarea/încălcarea dreptului de a nu fi supus torturii sau altor rele tratamente în localitatea X în perioada ianuarie – iunie 2017”);
- cine a întocmit raportul, inclusiv datele de contact;
- data prezentării/expedierii raportului;
- cui îi este destinat raportul.

Redactarea raportului:

Recomandarea nr. 1: **Nu lăsați redactarea raportului la urmă.**

Recomandarea nr. 2: **Nu uitați care este misiunea raportului.** Menirea de bază nu este numai constatarea încălcării/respectării drepturilor omului, dar și provocarea la acțiune și schimbare, cineva trebuie să acționeze.

La redactarea raportului, înainte de prezentare, recitiți-l:

- a) ați respectat **formatul** indicat (dacă un asemenea format a fost stabilit. Deseori, modelele pot fi găsite pe pagina-web a destinatarului). Este important de a prezenta informația la toate aspectele solicitate;
- b) nu uitați să indicați de ce faceți acest raport, misiunea dvs.? Faceți referință la comunitatea care a solicitat de la dvs. să întocmiți un asemenea raport;
- c) Aveți un **sumar al raportului** în care includeți tezele de bază?
- d) **Evitați formulări evazive**, de genul „s-a îmbunătățit considerabil” sau „a afectat în mare măsură”, „se încalcă des” etc. Nu este cazul să generalizați anumite concluzii categorice din anumite informații nesigure, din impresii sau informații parțial pertinente;
- e) Prezentați **date concrete, exemple reale**;
- f) **Ordinea lingvistică** de asemenea este relevantă. Spre exemplu: „65 % din elevi, 32 % din profesori și 44 % din părinți nu au fost satisfăcuți de activitatea de prevenire a delicvenței și violenței în școală a polițistului de sector”. În asemenea caz, este prea greu de a urmări lanțul logic și a memoriza (reține) informația. O redactare mai bună ar fi: „Numărul/ponderea celor nesatisfăcuți de activitatea de prevenire a delicvenței și violenței în școală, desfășurată de polițistul de sector este variat: 65 % din elevi, 32 % din profesori, 44 % din părinți”;
- g) Asigurați-vă că este **explicit, clar, cu suficiente detalii** și chiar cei care nu cunosc localitatea dvs. înțeleg care-i problema;
- h) Orientați-vă raportul la audiența care este prezentă. Dați **explicațiile de rigoare** (de ex., cei de la Procuratura raionului cunosc unde se află localitatea dvs., nu și Avocatul Poporului; procuratura raionului însă nu cunoaște denumirea mahalalelor sau dealurilor din localitate unde, de ex., primarul a decis să facă gunoiște lângă fântâna arteziană; Inspekția Muncii nu cunoaște porecla liderului agricol sau a primarului);
- i) Nu uitați să **includeți data întocmirii raportului** pentru ca cei care-l citesc să cunoască la ce dată sunt prezentate/actualizate informațiile. În general, atunci când este vorba de date statistice (număr de elevi, număr de angajați, număr de solicitări de vizite ale medicului de familie etc.), trebuie să fie indicată și data, perioada acțiunilor;
- j) Nu faceți abuz de statistici, în special în cazul în care lucrurile sunt mult mai principiale decât numărul de cazuri (de ex., nu are sens să numărați exact câte persoane au fost bătute în ultimele șase luni de către polițistul de sector, este suficient să dați câteva exemple, cazuri);
- k) Pentru a face mai credibil raportul dvs., apelați la alte **surse și documente oficiale** (de ex., a fost depusă anterior o plângere de la cet. X la Direcția raională sau Minister). Informația trebuie prezentată în raport cu maximă obiectivitate. Chiar dacă vreți să dați opinia dvs. subiectivă, atunci menționați acest lucru „În opinia mea....”;
- l) Dacă acțiunile vizează un lanț temporal logic de acțiuni/inacțiuni ale oficialilor din comunitate sau ale altor persoane, nu ezitați să prezentați datele în **ordine cronologică**, prezentând și interdependența dintre diferite acțiuni;
- m) **Nu formulați recomandări care nu sunt realiste**. Spre exemplu: „Întinerirea colectivului de profesori și perfecționarea lor continuă” sau „Mărirea de salariu tuturor angajaților bugetari cu 200 %”. Puteți formula recomandări doar dacă sunteți specialist în domeniu. Cel mai bine e să invocați opinia altora care cunosc problema și au o propunere (de exemplu: în opinia părinților/părinții cred că trebuie..... sau.....).

Nu uitați că întotdeauna puteți scrie în formă liberă, dar respectarea acestor recomandări va spori șansele de a atinge obiectivele dvs.

ANEXĂ: LISTA ORGANIZAȚIILOR ACTIVE ÎN DOMENIUL PROTECȚIEI DREPTURILOR OMULUI

Nr.	Denumirea organizației	Domeniul de activitate	Persoana de contact	Date de contact
Organizații în domeniul asigurării dreptului la educație				
1.	Centrul „Speranța”	<p>Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități</p> <p>Integrarea copiilor cu dizabilități în școli de cultură generală</p> <p>Pregătirea mediului școlar pentru incluziunea copiilor cu dizabilități</p>	Lucia Gavriliță – Director executiv	<p>mun. Chișinău, bd. Traian 12/2, ap. 2, Tel.: (+ 373 22) 56 11 00 GSM: (+ 373) 79 77 55 13 e-mail: info@speranta.md web: www.speranta.md</p>
2.	CCF Moldova – Copil, Comunitate, Familie	<p>Sprijinirea procesului de dezinstituționalizare a copiilor din instituțiile rezidențiale</p> <p>Reintegrarea copiilor dezinstituționalizați în familia sau servicii alternative</p> <p>Asigurarea suportului în procesul de incluziune școlară a copiilor reintegrați</p>	Liliana Rotaru – Director executiv	<p>mun. Chișinău, str. V. Pârcălab, 1 Tel./fax. (+ 373 22) 23 25 28 Tel. (+ 373 22) 24 32 51, 24 32 26 e-mail: contact@ccfmoldova.org web: www.ccfmoldova.org</p>

3.	Keystone Moldova, Proiectul Comunitate Incluzivă	<p>Promovarea drepturilor persoanelor cu dizabilități mentale, inclusiv dreptul la educație, sănătate, servicii sociale, muncă, viață în comunitate etc.</p> <p>Sporirea responsabilității APL privind oferirea unor servicii calitative persoanelor cu dizabilități</p> <p>Lupta cu stereotipurile față de persoanele cu dizabilități în vederea reducerii stigmatizării și discriminării</p>	Ludmila Malcoci – Director executiv	<p>mun. Chișinău, str. M.Kogălniceanu, 81</p> <p>Tel./fax: (+373 22) 233-322</p> <p>e-mail: khsima@keystonehumanservices.org</p> <p>web: www.keystonehumanservices.org/khsi/moldova/, www.inclusion.md</p>
4.	Asociația Obștească „Femeia și Copilul – Protecție și Sprijin”, Criuleni	Prestarea serviciilor de reabilitare a copiilor cu cerințe educaționale speciale	<p>Alexandra Grăjdian, Președinte</p> <p>Victoria Secu, responsabilă de programul de educație incluzivă</p>	<p>or. Criuleni, str. Ștefan cel Mare, 31</p> <p>Tel.: (+373) 248 21809</p> <p>Fax: (+373) 248 21809</p> <p>e-mail: graidian@mail.ru</p> <p>fcps.criuleni@gmail.com</p>
5.	Centrul Național al Romilor	Orientarea spre realizarea și apărarea drepturilor omului, democratizarea instituțiilor de stat și participarea la procesul de luare a deciziilor pentru îmbunătățirea situației romilor din Republica Moldova	Nicolae Rădiță, Director	<p>mun. Chișinău, str. A.Mateevici, 109/1, bir. 306-307</p> <p>Tel.: (+ 373 22) 22 70 99</p> <p>Fax: (+ 373 22) 24 46 67</p> <p>web: www.roma.md</p>

6.	Liga persoanelor ce traiesc cu HIV din Republica Moldova	Protecția și promovarea drepturilor persoanelor ce trăiesc cu HIV	Igor Chilcevschi, Președinte	mun. Chișinău, str. Izmail, 23B Tel.: (+373 22) 27 61 07 e-mail: liga@ligaids.md web: www.ligaids.md
7.	Asociația de protecție a drepturilor și reintegrare socială a persoanelor infectate cu HIV și bolnave de SIDA „CREDINȚA”	Protecția drepturilor și reintegrarea socială a persoanelor infectate cu HIV și bolnave de SIDA	Ludmila Untură, Director	mun. Chisinau, str. Miron Costin, 7 Tel.: (+373 22) 92 99 07 e-mail: luntura@yahoo.com , credinta@mail.ru web: www.aidsmd.narod.ru
8.	Institutul pentru Drepturile Omului din Moldova (IDOM)	Protecția și promovarea drepturilor persoanelor ce trăiesc HIV/SID	Vanu Jereghi, Director	mun. Chișinău, str. M. Dosoftei, 95A, Tel.: (+373 22) 83 84 08, 83 84 09; Tel./Fax: (+373 22) 24 49 11 e-mail: director@idom.md web: www.idom.md
9.	Uniunea pentru prevenirea HIV/SIDA și Reducerea Noxelor din Moldova	Protecția și promovarea drepturilor persoanelor ce trăiesc HIV/SIDA	Ala Iațco, Președinte	mun. Bălți, Tel.: (+373 231) 61 472 e-mail: secretariat.uniune@yahoo.com web: http://uorn.wordpress.com/misiunea

10.	Asociația Publică „Viața Nouă”	Protecția și promovarea drepturilor persoanelor ce trăiesc HIV/SIDA	Ruslan Poverga, Președinte	mun. Chișinău, bd. Traian, 23/1, bir.172 Tel.: (+373 22) 77 75 72 Mobil: (+373) 69 32 83 46 e-mail: new_life@arax.md
11.	Asociația „Speranța Vieții”	Protecția și promovarea drepturilor persoanelor ce trăiesc HIV/SIDA	Medvedețchi Vadim, Președinte	or. Cahul, str. M. Eminescu, 41A Tel.: (+373 22) 60 10 27 09 e-mail: svcahul@gmail.com , natalia030871@mail.ru
12.	Centrul de Informare și Documentare privind Drepturile Copilului (CIDDC)	Participarea copiilor în procesele de luare a deciziilor Mediul familial (și îngrijirea alternativă) Educație Protecția copiilor împotriva tuturor formelor de violență Protecția copiilor împotriva traficului și a exploatării economice	Cezar Gavriiliuc, Director	mun. Chișinău, str. Eugen Coca, 15 Tel.: (+373 22) 74 78 13; 71 65 98; 74 46 00 Fax: (+373 22) 74 78 13; 71 65 98 e-mail: ciddc@yahoo.com web: www.childrights.md
Organizații în domeniul combaterii traficului de ființe umane și a violenței în familie				

13.	Reprezentanța din Republica Moldova a Fundației Elvețiene „Terre des Hommes”	Sporirea capacităților actorilor implicați, inclusiv ale copiilor care sunt pregătiți să se protejeze împotriva abuzului și exploatării	Elena Petric, Președinte	mun. Chișinău, str. M.Kogălniceanu, 81, 1-2 / 2009 Tel.: (+373 22) 23 89 59, 24 16 64 Fax: (+373 22) 23 79 68 e-mail: rpo@tdh.ch web: http://tdh-childprotection.org/projects/moldova/description/ro
14.	Asociația Obștească Centrul Internațional „La Strada”	Prevenirea traficului de ființe umane Protecția drepturilor victimelor TFU	Revenco Ana, Președinte	mun. Chișinău Tel.: (+373 22) 23 49 06 Fax: (+373 22) 23 49 07 Linia fierbinte: 0 800 77777 (apel gratuit pe teritoriul RM) (+373 22) 23-33-09 (pentru apel din străinătate) Telefonul de încredere pentru femei: 0 8008 8008 (apel gratuit pe teritoriul RM) e-mail: office@lastrada.md web: www.lastrada.md

15.	<p>Centrul pentru Prevenirea Traficului de Femei (CPTF)</p> <p>Oficiul Central Chișinău</p>	<p>Combaterea traficului de ființe umane prin:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sporirea accesului victimelor și al potențialelor victime ale TFU la serviciile legale și sociale • consolidarea capacităților prin parteneriatul dintre autoritățile publice locale, organele de drept și societatea civilă 	Victoria Nacu-Bejenaru, Director	<p>mun. Chișinău, str. Bucuresti, 68, et. 3, of. 304 – 310</p> <p>Tel.: (+373 22) 27 54 62, 548616, 546544</p> <p>Fax: (+373 22) 54 65 43</p> <p>e-mail: cptf@antitraffic.md</p> <p>web: www.antitraffic.md</p>
16.	<p>Centrul pentru Prevenirea Traficului de Femei (CPTF)</p> <p>Oficiul Bălți</p>	<p>Combaterea traficului de ființe umane prin:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sporirea accesului victimelor și potențialelor victime ale TFU la serviciile legale și sociale • consolidarea capacităților prin parteneriatul dintre autoritățile publice locale, organele de drept și societatea civilă 	Diana Sanduleac, Director	<p>mun. Bălți, str. Independentei, 1, of.135</p> <p>Tel.: (+373 231) 26 210</p> <p>Fax: (+373 231) 23 164</p> <p>e-mail: dsanduleac@yahoo.com</p>
17.	<p>Centrul pentru Prevenirea Traficului de Femei (CPTF)</p> <p>Oficiul Cahul</p>	<p>Combaterea traficului de ființe umane prin:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sporirea accesului victimelor și potențialelor victime ale TFU la serviciile legale și sociale • consolidarea capacităților prin parteneriatul dintre autoritățile publice 	Elena Bacalu, Director	<p>or. Cahul, str. Ștefan cel Mare, 21</p> <p>Tel.: (+373 299) 25 640</p> <p>Fax: (+373 299) 25 640</p> <p>e-mail: cptf_cahul@yahoo.com</p>

		locale, organele de drept și societatea civilă		
18.	Centrul pentru Prevenirea Traficului de Femei (CPTF) Oficiul Căușeni	<p>Combaterea traficului de ființe umane prin:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sporirea accesului victimelor și potențialelor victime ale TFU la serviciile legale și sociale • consolidarea capacităților prin parteneriatul dintre autoritățile publice locale, organele de drept și societatea civilă 	Elena Oboroceanu, Director	<p>or. Căușeni, str. Ștefan cel Mare, 1/2 Tel.: (+373 243) 23 680 Fax: (+373 243) 24 291 e-mail: oboroceanu_elena@yahoo.com</p>
19.	Centrul pentru Prevenirea Traficului de Femei (CPTF) Oficiul Ungheni	<p>Combaterea traficului de ființe umane prin:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sporirea accesului victimelor și potențialelor victime ale TFU la serviciile legale și sociale • consolidarea capacităților prin parteneriatul dintre autoritățile publice locale, organele de drept și societatea civilă 	Iulia Chirilov, Director	<p>or. Ungheni, str. Națională, 7, of. 606 Tel.: (+373 236) 27 497 Fax: (+373 236) 27 665 e-mail: juliachirilov@yahoo.com</p>

20.	Centrul pentru combaterea traficului de persoane	<p>Profilaxia și prevenirea traficului</p> <p>Depistarea și curmarea infracțiunilor de trafic de ființe umane</p> <p>Cooperarea internațională în domeniul antitrafic</p> <p>Analiza, controlul și monitorizarea fenomenului traficului</p>	Valeriu Hîncu, Director	<p>mun. Chișinău, str. Vasile Alecsandri, 1</p> <p>Tel.: (+373 22) 25 49 98 – Unit. de gardă</p> <p>Tel.: (+373 22) 25 49 11 - Cancelaria</p> <p>Fax: (+373 22) 25 49 92 sau 28 83 68</p> <p>e-mail: trafic@mai.gov.md</p> <p>web: www.mai.md/cctp</p>
21.	Organizația Internațională pentru Migrație (OIM)	<p>Protecția și prevenirea traficului de ființe umane</p>	Ala Lipciu, Coordonator național OIM	<p>mun. Chișinău, str. Ciuflea, 36/1</p> <p>Tel.: (+373 22) 23 29 40; 23 29 41</p> <p>Fax: (+373 22) 23 28 62</p> <p>e-mail: iomchisinau@iom.int</p> <p>web: www.iom.md</p>
22.	Centrul de Drept al Femeilor	<p>Profilaxia și prevenirea fenomenului violenței în familie</p> <p>Informarea și consilierea victimelor violenței în familie</p> <p>Acordarea asistenței juridice și psihologice victimelor violenței în familie</p>	Angelina Zaporojan	<p>mun. Chișinău, str. Sfatul Țării, 27</p> <p>Tel.: (+373 22) 23 73 06</p> <p>Fax: (+373 22) 23 73 06</p> <p>e-mail: office@cdf.md</p> <p>web: www.cdf.md</p>

23.	Centrul Național de Prevenire a Abuzului Față de Copii	<p>Profilaxia și prevenirea abuzului față de copii</p> <p>Informarea și consilierea copiilor abuzați</p> <p>Acordarea asistenței psihologice copiilor abuzați</p>	Daniela Sîmboteanu	<p>mun. Chișinău, Calea Ieșilor, 62/1</p> <p>Tel.: (+373 22) 75 88 06</p> <p>Fax: (+373 22) 74 83 78</p> <p>e-mail: office@cnpac.org.md</p> <p>web: www.cnpac.org.md</p>
Organizații în domeniul asistenței sociale				
24.	Asociația Obștească „Ajutorul Creștin din Moldova”	Asistența persoanelor socialmente vulnerabile	Lilia Bulat	<p>mun. Chișinău, str. N. Anestiadi, 3, bir. 2</p> <p>Tel.: (+373 22) 60 15 58</p> <p>Fax: (+373 22) 60 15 59</p> <p>e-mail: bulat@aid.md</p> <p>web: www.aid.md</p>
25.	Fundația „Regina Pacis”	Oferirea ajutorului moral, asistenței și reintegrarea socială a tuturor celor ce sunt în condiție de dificultate	Ilie Zabica, Director	<p>mun. Chișinău, str. Sfatul Țării, 17 – 32</p> <p>Tel.: (+373 22) 23 55 11</p> <p>Fax: (+373 22) 23 23 21</p> <p>e-mail: chisinau@reginapacis.org, fondazione@reginapacis.org</p> <p>web: www.reginapacis.org</p>

26.	MRC „Caritas Moldova”	<p>Dezvoltare comunitară</p> <p>Asistență medicală</p> <p>Asistență socială</p> <p>Educație, prevenire și tineret</p> <p>Intervenții în cazul calamităților</p>	Otilia Sîrbu, Director	<p>mun. Chișinău, stradela Sf. Andrei, 7</p> <p>Tel.: (+373 22) 29 31 56</p> <p>Tel/fax: (+373 22) 29 31 49</p> <p>e-mail: secretariat@caritas.md</p> <p>web: www.caritas.md</p> <p>Filiale Caritas (Bălți, Bender, Chișinău, Crețoaia, Grigorăuca, Rașcov, Râbnicița, Slobozia-Rașcov, Stăuceni, Stârcea, Tiraspol) - http://caritas.md/adrese/</p>
Organizații în domeniul protecției dreptului la muncă				
27.	Centrul de Asistență Juridică pentru Persoanele cu Dizabilități	Promovarea și protecția dreptului persoanelor cu dizabilități la muncă	Vitalie Meșter, Director	<p>mun. Chișinău, Drumul Viilor, 36/2</p> <p>Tel.: (+373 22) 287090,</p> <p>e-mail: info@advocacy.md</p> <p>web: www.advocacy.md</p>
28.	Centrul de Susținere a Bussines-ului pentru Nevăzători	Contribuirea la crearea oportunităților egale de incluziune socioeconomică a persoanelor cu dizabilități vizuale	Ion Șova, Director	<p>mun. Chișinău, bd. Moscova, 11/8</p> <p>Tel.: (+373 22) 40-47-60</p> <p>Fax: (+373 22) 40-47-61</p> <p>e-mail: office@csbn.md</p> <p>web: www.csbn.md</p>

Organizații în domeniul combaterii torturii și relelor tratamente				
29.	Centrul de Reabilitare a Victimelor Torturii „MEMORIA” (RCTV „Memoria”)		Ludmila Popovici, Director	mun. Chișinău, str. Ismail, 44 Tel./Fax: (+373 22) 27 32 22; 27 06 19 e-mail: milapopovici@yahoo.com rctvmemoria@ymail.com rctv@memoria.md Ore de lucru: luni-vineri: 8:30-17:30
30.	Institutul de Reforme Penale		Victro Zaharia, Director	mun. Chișinău, str. M. Lomonosov, 33 Tel.: (+373.22) 72 25 45, 92.51.71 e-mail: info@irp.md web: www.irp.md
31.	Amnesty Internațional Moldova			mun. Chișinău, str-la Teatrului, 2/1, et. 2, Tel.: (+373 22) 83 58 08, 22 99 66 e-mail: info@amnesty.md web: www.amnesty.md